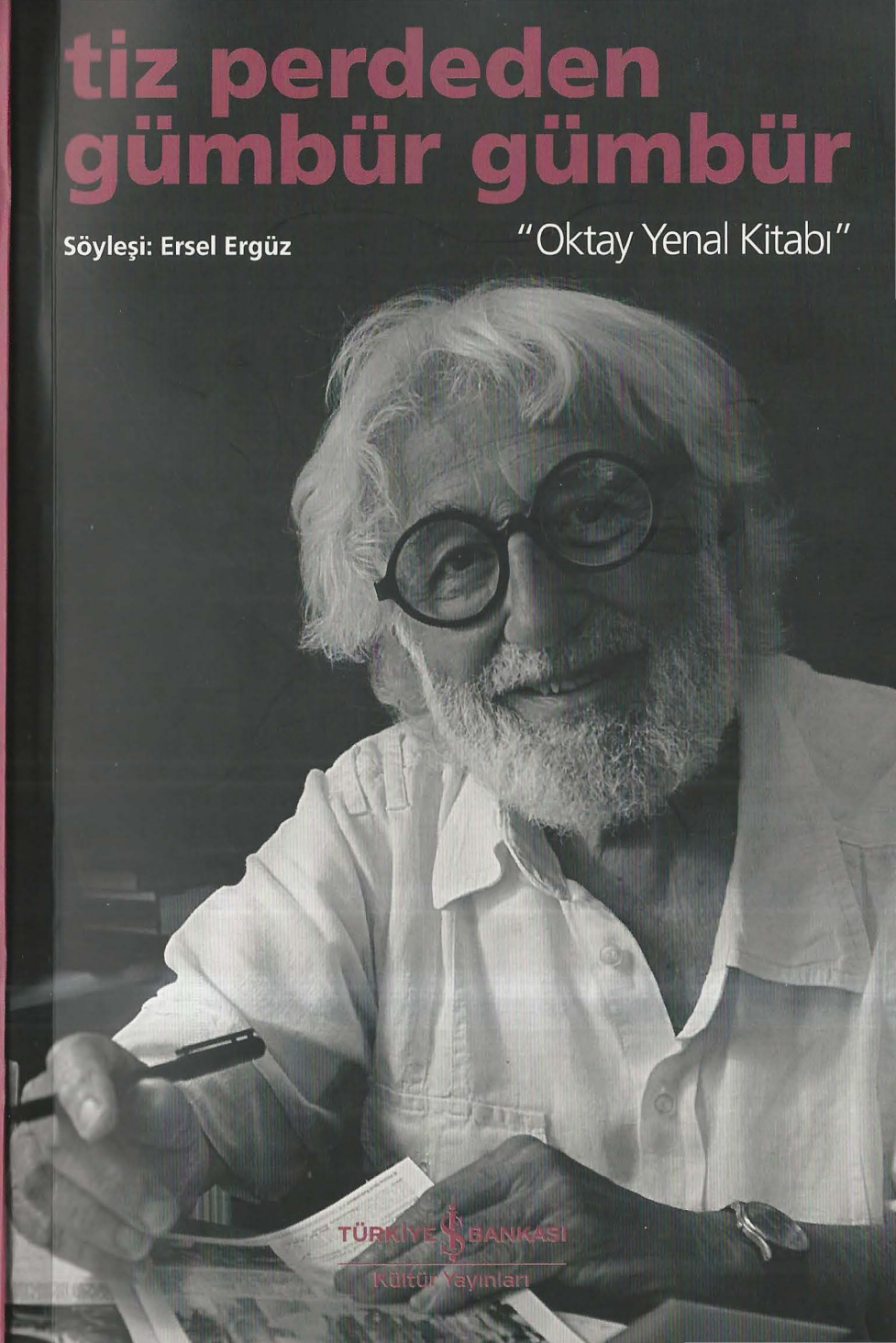
tiz perdeden gümbür gümbür

Söyleşi: Ersel Ergüz

"Oktay Yenal Kitabı"

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

"oktay yenal kitabı"

tiz perdeden gümbür gümbür

Genel Yayın: 2224

ERSEL ERGÜZ 1967 Bursa doğumlu. Marmara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu (şimdiki adıyla İletişim Fakültesi) mezunu. Gazeteciliğe 1988'de *Tempo* dergisinde başladı, *Milliyet* ve *Radikal* gazetelerinde çalıştı. Halen Ajans D'de düzeltmen / editör olarak görev yapıyor. Şengün Kılıç Hristidis ile birlikte *İsmail Hakkı Birler'in Anılarında CHP'li Yıllar 1946-1992* (İş Bankası Kültür Yayınları-2010) adlı kitabı yayınladı.

NEHİR
SÖYLEŞİ
—43—

TİZ PERDEDEN GÜMBÜR GÜMBÜR

OKTAY YENAL KİTABI

SÖYLEŞİ
ERSEL ERGÜZ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2011
Sertifika No: 11213

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
ASLI GÜNEŞ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: MAYIS 2011

ISBN 978-605-360-247-7

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Nehir Söyleşi

tiz perdeden gümbür gümbür

OKTAY YENAL KİTABI

Söyleşi Ersel Ergüz

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

BİRİNCİ BÖLÜM
Tiflis'ten Kars'a, İsmet Paşa İlkokulu'ndan
High School'a... · 1

İKİNCİ BÖLÜM
Robert Kolej'de Yedi Harika Yıl · 35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
LSE Garantili İktisat Eğitimi · 77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İktisat Fakültesi, Hocalar, Asistanlar... · 103

BEŞİNCİ BÖLÜM
Kaderde Erzurum'da Görev Yapmak Varmış! · 133

ALTINCI BÖLÜM
"Akıntıya Kapılan Balık Ölü Balıktır" · 155

YEDİNCİ BÖLÜM
DPT Yılları: İnançsız Bir Plancı! · 187

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Ver Elini Dünya Bankası! · 239

DOKUZUNCU BÖLÜM
Robert Kolej'in İlk Türk Dekanı · 261

ONUNCU BÖLÜM
3. Dünya'da Devriâlem: Hindistan, Asya, Afrika... · 319

ON BİRİNCİ BÖLÜM
Hazine Koridorlarında İki Hafta · 379

ON İKİNCİ BÖLÜM
Son Durak: Büyükada · 393

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Kriz Öncesine Dönüş Diye Bir Şey Yok! · 421

EK: 1
Bilirkişi Raporu · 447

EK: 2
"Çirkin ve Güzel Amerikalılar" · 453

ÖN VE SON SÖZ

"Risto bu nedir?"
"Zafer veya hiç!"

Abdülhak Hamid – *Eşber*'den
Büyük İskender'in Hindistan'ı işgal ettiğinde
Aristo ile konuşması.

"Erzurum treni, o da hiç."

Göher Bibi

Hatıralar beni teselli eder,
Yine hatıralar bana ağla der.

Oktay Yenal

BİRİNCİ BÖLÜM

Tiflis'ten Kars'a, İsmet Paşa İlkokulu'ndan High School'a...

Kars'tan orta halli bir ailenin doğum için Tiflis'e kolaylıkla gidebilmesi şimdilerde unutulan bir tarih perspektifi, o yıllarda ne derece küreselleşme olduğunu göstermesi yönünden de ilginç. Sanılanın aksine, o vakitler tam bir liberalizasyon var. Yani Karslı bir tüccar cebine parayı koyuyor, çocuğunun sağ salim dünyaya gelebilmesi için Rusya'ya gidiyor. Bugün bile Kars sınırından o günkü kadar rahat çıkamazsınız.

Oktay Yenal (ön sırada sağdan ikinci), Kars'taki tek katlı evlerinin "hayat"ında annesi Masume Yenal (ayakta sol başta), ablaları Şefika ve Süheyla (orta sırada sağdan birinci ve üçüncü), hala ve kuzenleriyle...

— Hayatımızda pek çok durak var: Tiflis, Kars, İstanbul, Londra, Erzurum, Chicago, Ankara, Washington, Yeni Delhi... İlk istasyon Tiflis'ten başlayalım isterseniz.

— 1930'ların Karsı... Babam Rusya'ya canlı hayvan satıyor, karşılığında tekstil, cam, çivi, neft yağı satın alıyor, istediği cins parayı cebinde tutabiliyor, dilediği gibi kullanabiliyor ve istediği zaman ailesini yurtdışına, hatta Sovyet Rusya'ya götürebiliyor. Sonraki yıllarda, hatta küreselleşme diye adlandırdığımız yakın yıllarda bile düşünemediğimiz şeylerdi bunlar. Kars'tan orta halli bir ailenin doğum için Tiflis'e kolaylıkla gidebilmesi şimdilerde unutulan bir tarihi perspektifi, o yıllarda ne derece küreselleşme olduğunu göstermesi yönünden de ilginç. Sanılanın aksine, o vakitler tam bir liberalizasyon var. Yani Karslı bir tüccar cebine parayı koyuyor, çocuğunun sağ salim dünyaya gelebilmesi için Rusya'ya gidiyor. Bugün bile Kars sınırından o günkü kadar rahat çıkamazsınız.

— Şimdi geriye gidebiliriz. Ailenizin kökleri nereye uzanıyor?

— Babam Muhtar Azizzade, bugün Ermenistan sınırları içindeki Gümrü'de, Aziz Azizzade'nin oğlu Kulu ile Hoca Molla Ali kızı Hava Beyim'in çocuğu olarak 1892'de doğmuş. Kars sınırındaki Gümrü'nün Sovyet Rusya zamanındaki adı Leninakan'dı. Babam, büyükbabam ve amcalarımın bakkal dükkânı varmış, celeplik de yapıyorlarmış. Babam medreseye gitmiş orada. Arkadaşlarının yarısı Azeri, yarısı Ermeniymiş. Babam Ermenice ve Rusça da anlar ve konuşurdu. Anne tarafım ise daha kuzeyde, bugün Kuzey Osetya'nın merkezi olan Vladikafkas'ta yaşıyormuş. Annemin babasının adı İbrahim Gamberoff, annesinin adı ise Perizat. Annem, ağabeyleri Selim ve Kerim ile birlikte sade bir hayat sürdürüyormuş.

Baba Muhtar Yenal.

"Gence'den furgun gelir..."

— *Babanız annenizle nasıl tanışmış?*
— Babam ticaret yapmaya gidermiş Vladikafkas'a. Orada önce Kerim dayımı tanımış. Kerim dayım da eve yemeğe götürmüş onu. Orada görmüş, beğenmiş annemi. Annem 1901 doğumludur. 1917-1918 yıllarında evleniyorlar, geliyorlar Gümrü'ye. Nüfus kâğıdında Mesme yazardı ama Masume diye bilirdik biz. Tek başına gelin gelmiş. Tabii babamın ailesi de biraz sıkmış. Baba tarafım biraz mendebur insanlarmış. Sonraki yıllarda da hep, geride bıraktığı ailesini özlerdi. Beni ve kardeşlerimi ayağında uyuturken, "Gence'den furgun gelir, atları yorgun gelir ay balam, atları yorgun gelir," diye şarkı söyleyip ağlardı.

— *Kars'a nasıl yerleşmişler?*
— Ermeni saldırıları, göçler, harp derken, Doğu sınırının Gümrü Anlaşması'yla yeniden çizilmesinin ardından 1920'de Kars'a göçmüşler. Kars'ın merkezinde bunlara muhacir hakkı olarak bir ev verilmiş.

Memleketi Vladikafkas'tan çocuk yaşta ayrılan Masume Yenal, yıllarca anne baba hasretiyle yaşadı.

— Gümrü'den kaçış sırasında yaşananlar hakkında neler biliyorsunuz?

— Babam pek anlatmazdı. Daha çok Vladikafkas'tan trenle Gümrü'ye nasıl geldiklerini, herkese tifo aşısı yapıldığını, salgın hastalık korkusunu anlatırdı. O günleri daha çok Göher Bibi'den dinlerdik.

Erzurum treni o da hiç!

— Göher Bibi kimdi?

— Bibi hala demektir bizde. Kars'taki ailenin en yaşlı hanımıydı. O can pazarı sırasında, babamın amcaoğlu Kara İsmail'in oğlu Hüseyin'i nasıl geride bıraktıklarını anlatırdı. Eşya taşıma derdine düşünce o sırada yedi yaşlarında olan Hüseyin'i unutmuşlar. Sonra bakmışlar ki Ermenilerden gelen giden yok, geri dönüp almışlar. Hüseyin sonra tıbbiyede okudu, büyük ablam Şefika ile evlendi. Göher Bibi enteresan bir kadındı, ailemizin fenomeniydi. Hep şöyle derdi: "Erzurum treni o da hiç!"

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesine yakın evlenen Muhtar-Masume Yenal çifti, Gümrü'den sonra Kars'ı mesken tutmuş.

— *Ne demek istiyordu?*
— Demiryolu seferberliği sırasında güzergâh Erzurum'a kadar uzatılmıştı. O günler için çok büyük bir olaydı trenin Erzurum'a gelmesi. Dünya boş yani, Erzurum treni o kadar büyük bir mucize ki... "Erzurum treni o da hiç" derdi, ikide birde. Sonradan İstanbul'a da geldi Göher Bibi; ailenin İstanbul'daki direğiydi. Seksenine merdiven dayamıştı, o vakitler biz çocuktuk. Elinde merdiven Sultanahmet'ten çıkar, Fatih'e kadar yürürdü. Sapasağlam bir kadındı.

— *Ailenin geçimini nasıl sağlıyor babanız?*
— Başlangıçta iş yok, güç yok. Alman bir imbik ustasına rastlamış, Men-i Müskirat Kanunu'nun[1] kaldırılmış olmasını fırsat bilerek rakı imalatına başlamışlar.

— *Alman imbikçinin ne işi var ki Kars'ta?*

---

1 TBMM'de 14 Eylül 1920'de kabul edilen; içki üretimi, tüketimi, satışı ve ithalinin yasaklanmasına dair kanun.

Aile, Oktay Yenal'ın doğumu için Tiflis'te... Muhtar ve Masume Yenal, büyük abla Şefika (ayakta) ve küçük abla Süheyla.

— Kars'ta çok önceden beri küçük bir Alman topluluğu vardı. Mandıracılıkla uğraşırlardı. Gravyer peynirini Kars'a getirenler de onlardır.

Kars Çayı'nın kenarındaki zavot

— *Sermayeyi nereden bulmuşlar?*
— Babam altın saatini satmış ve küçük bir zavot kurmuşlar Kars Çayı'nın kenarında.

— *Zavot ne demek?*
— Rusçada "fabrika" anlamına geliyor. Küçük rakı imalathanesi iki yıl kadar ailemizin geçimini sağlamış. Alkollü içeceklerin üretimi 1926'da İnhisarlar İdaresi'ne[2] geçince kapatmak zorunda kalmışlar. Babam da küçük bir dükkân açarak bez, basma, cam, çivi gibi şeyler satmaya başlamış. Rakı imalathanesini yıllar sonra Kars'a gittiğimde gördüm, yıkıntısı duruyordu.

2 Tekel.

Oktay Yenal hayata gözlerini 3 Şubat 1931'de Tiflis'teki bu hastanede açtı.

— *Ablalarınız o sıralarda mı dünyaya gelmiş?*
— 1924'te Şefika, 1926'da da Süheyla ablam doğmuş. Sonra annem bir çocuk düşürmüş, bir oğlan çocuğu da yaşamamış. Annem 1930'da bana hamile kalınca babam, orasının koşulları daha iyi diye ablalarımı da alarak aileyi Tiflis'e götürmüş. Ben, 3 Şubat 1931'de Tiflis'teki bir hastanede doğdum.

— *Resmi belgelerde doğum tarihinizin karşısında 1 Mayıs 1931 yazıyor ama...*
— Çünkü ailece bir süre daha Tiflis'te kalıyoruz. Kars'a dönüp nüfusa kaydım yapılana kadar epey zaman geçiyor. Nüfus memuru asıl doğum tarihimi üzerinden uzun süre geçtiği için kabul etmiyor. Babam da –Tiflis'teki görkemli İşçi Bayramı kutlamalarından etkilenmiş olmalı– o zaman 1 Mayıs olsun diyor. Nüfus kâğıdımda, bütün resmi evrakta 1 Mayıs'tır benim doğum günüm.

— *Peki, isminizi kim koymuş?*

Oktay Yenal'ın ilk fotoğrafı...

— İsmimi Doktor Esat Gaziyev'e borçluyum. Moskova'da tıp eğitimi gördükten sonra Kars'ta köy köy dolaşıp doktorluk yapar, her doğan çocuğa Oktay adını verirmiş. Orta Asya ismi tabii, Cengiz Han'ın oğlu Ögedey'den mülhem. Bilmem bana uyuyor mu? ("Çok hiddetli, kızgın" anlamına geliyor.) Soyadı Kanunu çıkınca kendisi de Oktay soyadını almış. Terekeme olan Çıldırlı Esat Bey enteresan bir adamdı. Bir cumhuriyet kurulmuş Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti[3] diye. Onun parlamento başkanlığını da yapmış. Kendisiyle aile bağımız da oldu daha sonra. Oğlu Orhan Oktay, Süheyla ablamla evlendi.

— *Yenal soyadının bir öyküsü var mı?*

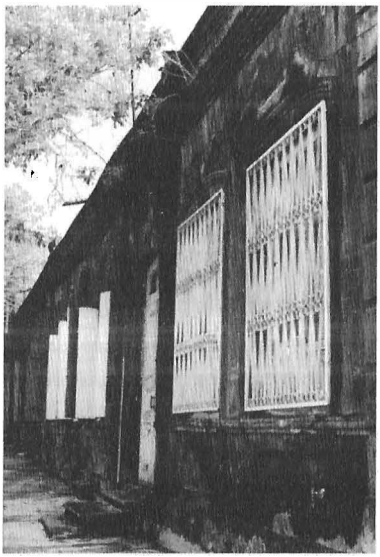
— Ben bir keresinde babama sormuştum, galiba bizim Gümrü'deki köyümüzün adıymış. Kara İsmail ve oğulları da aynı soyadını aldı çünkü. Gümrü'nün yakınında, ailenin geldiği köymüş. Soyadı Kanunu çıkana kadar Oktay Azizzade'ymişim yani.

3 Güneybatı Kafkasya Geçici Ulusal Hükümeti: Mondros Mütarekesi'nin ardından, Kars'ta 1919'da kurulan yerel hükümet.

"Bahçede define varmış, doğru mu?"

— Muhacir hakkı olarak verilen evde, birkaç aile birden balık istifi yaşamak zorunda kalmışsınız.
— Evimiz şehrin tam ortasında, Yusufpaşa Caddesi'nin üzerindeydi. Paket taştan yapılmış tek katlı eski bir Rus binasıydı. Nergiz ve Hatice bibiler, Settar amcamlar aynı binayı paylaşırdık. Göher Bibi, Kara İsmail tayfası ise istasyon yakınlarında otururdu. Bahçeye "hayat" derdik. Helalar da oradaydı. Bir yanda da depolar bulunurdu. Üç, dört yıl oluyor, Kars'a bir seyahat yapmıştım, gittim ve evimizi gördüm. Evin yeni sahibini buldum, çocukluğumun orada geçtiğini söyleyince "Bahçede define varmış, doğru mu" diye sordu.

— Kars'ın soğuğu meşhurdur. Nasıl ısınıyordunuz?
— Ruslardan kalma peç diye bir sistem vardı. Şömineye benzeyen ocakta yakılan kömürlerin çıkardığı sıcaklık, duvarlardan geçirilen boruların yardımıyla bütün evin ısıtılmasını sağlardı. Ay-

Tek katlı eski Rus evi, Gümrü muhaciri Yenal sülalesini uzun yıllar ağırladı.

dınlatmayı ise gaz lambasıyla yapardık. Çocukluk günlerimden belleğimde o lambaların akşamları nasıl silindiği kaldı.

— *Esat Oktay için Terekeme dediniz. Kars âdeta etnik bir ada...*
— Kars'ta tabii, kavimler de mühimdi. Epey farklı insan topluluğu vardı: Azeriler, Kürtler, Terekemeler, Rus kökenli Malakanlar, Türkmenler, Acemler, yerliler...

— *Yerliler?*
— Yerli dediğim, oralılar işte. Onlara aşağı gözle bakardık.

— *Kürtleri nasıl bilirdiniz?*
— Kürt çobanları iyi hatırlıyorum. Çünkü babamın koyunları da vardı. Kürt çobanlar yanlarına tuz alır, hayvanları yaylaya götürür, orada aylarca kalırdı. Bir mevsim hiç uğramazlardı. Korkunç köpekleriyle bizim hayata da gelirlerdi. Boyunlarına bız takılmış kocaman hayvanlardı. İngiliz sheepdog köpekleri sürüyü idare etsin, yönetsin diye eğitilir; ufacıktır. Bizimki ise kurtla savaşsın diye... Babam yaylada büyüyen o koyunları alır, Kızılçakçak diye bir hudut vardı, oradan geçirip Rusya'ya satardı. Karşılığında da işte, dükkânda satmak için tekstil, cam, çivi, neft yağı alırdı.

Elde kalan şapkalar...

— *Dükkânınızla ilgili neler hatırlıyorsunuz?*
— Babamın Settar amcamla ortak olduğu, Kazım Paşa Caddesi'ndeki dükkânımızdan iki şey aklımda kaldı. Biri, Java'dan gelmiş olmalı, çuval dolusu uzun tarçın çubukları; diğeri de dükkânın bir köşesinde duran çeşit çeşit, rengârenk fötrler, Panama şapkaları, melon şapkalar, tiyatro şapkaları... Sonraki yıllarda annemden öğrendiğime göre, 1925'te Şapka Kanunu çıkınca bütün erkekler sokakta şapkasız gezmekten korkup başlarına geçirecek bir şapka bulma derdine düşmüş. Babam da Rusya'da hazırda ne kadar şapka bulduysa getirtip dükkâna koymuş. Halktaki korku geçince bu şapkalar satılmamış, elde kalmış.

Garnizon kenti Kars'ta asker etkisi çocuk kıyafetlerine de yansımış.

— *Babanız ve Settar amcanız dışında başka çalışan var mıydı?*
— Binali diye çok becerikli, elinden her iş gelen çocuğu hatırlıyorum. Kendi kendine keman çalmayı öğrenmişti. Kilise vardı o zamanlar tepede. 2000'li yılların başında gittiğimde baktım, yıkılmıştı. Oradan Kars Çayı'na kadar bir cadde inerdi. Orada kızak kayardık. Tabii Kars'ta tek eğlence oydu: Kar ve kızak. Binali ile Hatice Bibi'nin benden epey büyük oğlu Şemsettin, "Oktay'a kızak yapıyoruz" diye babamdan bir sürü malzeme aldı ve Binali'nin de ustalığından faydalanarak güzel bir kızak yaptılar. Üstünü de kürkle kapladılar. İlk gün gittiler, kırdılar getirdiler. Güya benim için yapmışlardı. Çok üzülmüştüm ona.

— *Nasıl vakit geçiriyordunuz?*
— Etrafa dağılan çivileri mıknatısla toplamak bizim için âdeta bir oyundu. Dükkânın arkasındaki rutubetli ve loş ambardaki sineklerin vızıltısı da o günlerden kulağımda kalan bir sedadır.

— *Çevrede merakınızı çeken başka neler vardı?*

— Dükkânımızın tam karşısındaki gazoz fabrikası hep gözümün önündedir. Deveboynu gibi şişeler vardı o zaman. Gazoz doldurulduktan sonra ters çevirirdi makine ve şişenin ağzına bilye yerleşirdi. Camdan yapılmış bu renksiz bilyelere biz gazoz derdik. İçmek istediğinizde parmağınızla iterdiniz ve bilyeyi şişenin içine düşürürdünüz. Kapak oydu yani. Gazoz şişesi tarihi yazılacak bir olaydır.

— *Medresede okudu demiştiniz, dindar biri miydi babanız?*
— Çok dindardı diyemem ama haftada bir açar, Kuran okurdu. O *Kuranıkerim* hâlâ durur bizde. Ezbere okurdu, anladığını sanmıyorum. Bir de bizi çevresine toplayıp bir roman okuduğunu hatırlıyorum, *Robenson* diye. Roman kahramanının ıssız adaya nasıl düştüğünü, hayatını nasıl idame ettirdiğini merakla dinlerdik. Babam okumayı seven bir adamdı.

— *Ailenin eğlencesi neydi?*
— Kars'ta Kafkas etkisi çoktu. Babam arada sırada bize Azeri segâhları ya da *Arşın Mal Alan* operetinden şarkılar okurdu. İstanbul'dan bir de gramofon getirmişti, her gün aynı plağı dinler dururduk: "Ayrılık yıldönümü kalbime yâdın doluyor / Geçtiğim yollara baktım da çiçekler soluyor / Ömrümün her günü sensiz bana hicran oluyor / Geçtiğim yollara baktım da çiçekler soluyor..."

Atatürk'ün Kars ziyareti

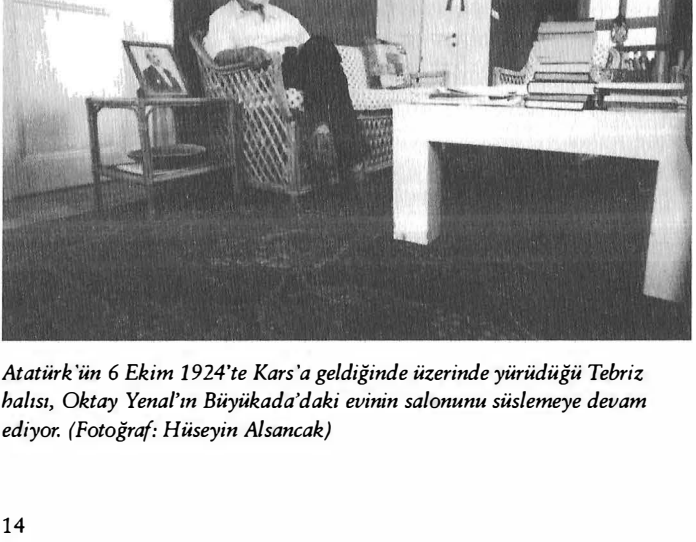
— *Atatürk'ün 1924'teki Kars ziyareti ailenizin ortak hafızasından hiç çıkmamış sanırım.*
— Ben görmedim ama çocukluğumda evimizde en çok konuşulan konu, o ziyaretti. Atatürk'ün Latife Hanım ile birlikte Kars'a gelişi sebebiyle büyük hazırlıklar yapılmış, yollar taklarla donatılmış. İstasyon'dan Vali Konağı'na kadar uzanan yol, evlerden toplanan halılarla döşenmiş. Evimizin salonunu süslemeye devam eden büyük Tebriz halısı da Atatürk'ün üzerinde yürüdüğü o halılar arasındaymış. Bir de annem, "Atatürk ile Latife Ha-

nım Kars dönüşü bozuştular," diye anlatırdı hep. Akordeoncu Kör Tağı'nın (Taki) hikâyesi de çok konuşulurdu.

— *Kimdi bu Kör Tağı?*
— *Hoş Gelişler Ola, Mustafa Kemal Paşa* şarkısını da besteleyen kör akordeoncuydu. Kars'ta böyle bir gelenek vardı. Körlere akordeon çalmayı öğretirlerdi. Bizim de bir akrabamız vardı, geçimini düğünlerde akordeon çalarak sağlardı.

— *Politik bir yanı var mıydı babanızın? Bir partiyle ilişkisi...*
— Zaten herkes Halk Partili'ydi. Valiler çok önemliydi. Bir vali gelmişti: Akif İyidoğan. Babamla iyi ahbap olmuşlardı. O zamana kadar kuyu suyu kullanılırdı, şebeke suyunu ilk kez Vali İyidoğan getirmişti Kars'a. Borluk suyu...

— *Eşrafla arası nasıldı?*
— Babamın eşrafla da arası iyiydi, sık sık şehir kulübüne giderdi. O sıralarda ihracat birlikleri yeni kurulmaya başlanmıştı.

Atatürk'ün 6 Ekim 1924'te Kars'a geldiğinde üzerinde yürüdüğü Tebriz halısı, Oktay Yenal'ın Büyükada'daki evinin salonunu süslemeye devam ediyor. (Fotoğraf: Hüseyin Alsancak)

Kars'ta da bir birlik kuruldu 1937'de. Doğu ve Cenup Vilayetleri Mıntıkası Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği... Bölgenin hemen hemen tek ihracat kalemi olan canlı hayvanların tek alıcısı Sovyetler Birliği'ydi. Buna karşılık ihracat çok sayıda kişi tarafından yapılıyor, ticaret iç rekabet nedeniyle aleyhimize işliyordu. Tek talep karşısına tek arzla çıkmak ihtiyacı duyulmuştu. Yani ihracat rastgele yapılmasın, ihracat yapan her şehir bir birlik kursun, onlar beraber pazarlık yapsın diye. Babam becerikli bir insandı hatırladığım kadarıyla. Çünkü Kars'ta epey bir hürmet görürdü. Babamı birliğe müdür atadılar ve Dodge marka bir makam otomobili tahsis ettiler. Bürosu için Trabzon'dan getirtilen yazı masasını da şimdi ben kullanıyorum.

Makam otomobiliyle pazar keyfi!

— *Otomobil size de yaradı mı?*
— Tabii, pazar günleri doluşup gezintiye çıkardık. Cilavuz'da Malakan köyleri vardı, oraya giderdik. Malakanlar sakallı bir Rus kabilesiydi. Geçenlerde bir gazetede okudum, çok az kalmışlar. Hiç alet kullanmazlardı. Onun için Amerika'daki Amishler'e benzetirim. Annem iyi bilirdi onları...

— *Rus Ortodoks Kilisesi'nin inancına göre haftada iki gün süt içme geleneği varmış. Her gün içenlere, "perhizi bozan" anlamında Molokan demişler... Rusçada moloko süt demekmiş...*
— Evet, sütçülük yaparlardı. Belki isimleri de oradan gelir. Annem sütün içine kakao katar, bize içirirdi. Adına da kokli mokli derdi. Çay bardağına istekan derdik, iskemleye stul. Rusçadan geçmiş çok sözcük vardı.

— *Okula nerede başladınız?*
— Evimizin bulunduğu Yusufpaşa Caddesi'nin ucunda İsmet Paşa İlkokulu vardı. Ben ilkokula giderken, Şefika ablam ortaokuldaydı. Öğretmenlerinden biri de dönemin ünlü edebiyatçılarından Halide Nusret Zorlutuna'ydı. Ona hep şaşırırım, Halide Nusret Hanım gibi ünlü bir şair o vakit lise öğretmeni olarak Ana-

İsmet Paşa İlkokulu birinci sınıf öğrencisi Oktay Yenal ve çok sevdiği öğretmeni.

dolu'ya giderdi; bu gayet normaldi. Şimdi o niteliklere sahip öğretmenlerin bulunabildiğini sanmıyorum taşra liselerinde.

Sağlam çocuk müsabakası

— *O günlerde memur ve subay çocuğu olmak varmış!*
— Memur çocukları, subay çocukları el üstünde tutulurdu. Kars Kalesi'nden kente bir dekovil hattı vardı, okula onunla gelirlerdi. Biz esnaf çocukları, onların yanında boynu bükük kalırdık. Mesela şeyi hatırlıyorum. Babam, 23 Nisan'da beni sağlam çocuk müsabakasına soktu. Muayene edilir ve ödül verilirdi çocuklara. Aferin, çok sıhhatli, sağlam diye. Hep memur çocukları kazanırdı. Dereceye giremeyince çok üzülmüştüm.

— *Kars aynı zamanda bir garnizon kenti...*
— O gözümün hep önünde böyle. Şakır şukur, atlar üzerinde süvariler geçerdi Kars'tan ve büyük kılıçları vardı yanlarında. Kars, o vakit askeri bir merkezdi. Arazide fişek bulurdu çocuklar, patlardı ikide birde, onu hatırlıyorum...

— Babanız mal almak için sık sık İstanbul'a gidiyor, eli boş da dönmüyor...

— Babam yılda birkaç kez İstanbul'a gider, dükkân için mal alırdı. Bu yolculukları Kars'tan Hopa'ya kadar at arabasıyla ya da at üzerinde yapar, oradan vapurla İstanbul'a geçerdi. Sonra Hopa'dan otomobille geldiği de olurdu. Bir gece otomobilin yanına bağlanmış oyuncak bir at ile çıkageldi. Bir defasında da fotoğraf makinesi getirmişti. Küçük kardeşim Havva'yı babamın yaptığı kartopunun üzerine oturttuk ve fotoğrafını çektik. Talihsiz kardeşim zatürre oldu o yüzden...

— İlk kitabınızı hatırlıyor musunuz?

— Komşulardan biri babama, "Muhtar Bey, gel oğluna hediye al," demişti. Ballandırarak anlatmıştı: İçinde filler var, hayvanlar var... Ben önce oyuncak zannettim. Meğer bir kitapmış, büyük hayal kırıklığına uğradım. Çocukluk işte!

Oktay Yenal'ın ilk oyuncaklarından biri de babasının İstanbul'dan getirdiği tahta attı.

Ege Vapuru'yla ver elini İstanbul

— Anneniz hamile kalınca yine yolculuk gözüküyor ama bu kez İstanbul'a...

— Birinci sınıfı tamamladığım yaz, babam işini ve evimizi İstanbul'a taşımaya karar verdi. Ev eşyamız, yatak döşeğimiz balya yapıldı, ambara verildi. Biz de otomobile birkaç parça eşya aldık. 1938 yazında babam, hamile olan annem, iki ablam ve kız kardeşim Havva ile birlikte Zigana'dan geçerek Trabzon'a gittiğimizi, orada ilk kez denizi gördüğümü, eski Ege Vapuru ile beş gün dört gece süren yolculuktan sonra Karaköy Limanı'na vardığımızı hayal meyal anımsıyorum.

— İstanbul'da nereye yerleştiniz?

— Babam Çarşıkapı'da bir apartman katı kiralamıştı, oraya yerleştik: Pelit Apartmanı. Altında da şekerci vardı. İstanbul'a gidiş gelişlerinde her şeyi ayarlamıştı sanırım. Sultanhamam'da bir manifatura dükkânı kiralamış, muhasebesine baksın diye de Aram Sağıryan adlı genç bir Ermeni kâtip tutmuştu. Bizim sülalenin diğer kolu Kara İsmail'in oğulları Selman, Abuzer ve Hüseyin de daha sonra İstanbul'a göçtü. Kasaplık yapan babalarının aksine onlar da manifaturacı oldu. Babam dükkânda Selman amca ile ortaktı.

— Settar amcanıza ne oldu?

— Settar amcam Kars'ta kaldı. Savaş arifesinde Ruslarla ilişkisi var diye onu Çorum'a sürdüler. O vakitler öyle bir kanun vardı. Hatta babam Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu'na mektup yazdı, amcamın affedilmesi için. Birkaç yıl sonra Kars'a döndüğünü duyduk.

Ailenin akıl hocası Sağıryan

— İstanbul'da bir yol göstericiniz var mıydı? Başınız sıkışınca kime danışırdınız?

— Kâtip Sağıryan'ın babası İstanbul'un eski Ermenilerindendi, her şeyi en iyi o bilirdi ve babam hep ona fikir danışırdı. Evimizi tutarken de Sağıryanlar aracı olmuştu, talebe karyolalarını alırken de...

— *Ama çürük dişinize çare bulamamışlar. O olayı anlatabilir misiniz?*
— Gemiyle İstanbul'a gelirken Sinop'ta mola vermiştik. Satıcılar kayıklarla fındık getirdiler, taze fındık. O fındıkları dişimle kırıp yemiştim. O fındıklar yüzünden çürük dişim apse yaptı, yanağım gittikçe şişti. Sağıryan, Hahamyan adlı doktoru önerdi. Beyoğlu'ndaki muayenehanesinde bir iğne yaptı Hahamyan, iki gün bacağım sızladı.

— *Sonra ne oldu?*
— Bizi Kars'tan tanıyan bir askeri operatör doktor evimize öğlen yemeğine gelmişti. "Siz deli misiniz" dedi, "iğneyle olur mu bu? Pazar günü gelip keseyim." O vakitler İstanbul'da saat 12 düdüğü vardı. Fabrikalar boşalsın diye öğlen tam 12'de düdük çalardı. Hâlâ hatırlarım, o düdük çalarken çenemi uyuşturdu, yanağımı bıçakla yarıp cerahati boşalttı. İzi hâlâ durur.

Katırcıoğlu Han'daki dükkân

— *Dükkânınız neredeydi?*
— Sultanhamam'daki meşhur Katırcıoğlu Hanı'ndaydı dükkânımız. Alt katta Mensucat Santral'in mağazası vardı. Tabelasında üstte Halil Ali Bezmen'in, altta da Edin ve Telci ailelerinin isimleri yazıyordu. Ata Atabek Hanı, daha sonra Sümerbank Mağazası olan Türkiye'nin ilk ve tek department store'u Orosdi-Back, sonraları Yapı Kredi Bankası olan Doyçe (Deutsche) Bank, Hacı Recep Muhallebicisi... Hepsi o daracık Bahçekapı Meydanı'ndaydı. 1939'da çıkan yangında Ata Atabek Hanı'nın kül oluşu hâlâ gözümün önündedir. Katırcıoğlu Hanı'nın kapalı demir kapısından seyretmiştim. İstanbul'daki ikinci yılımızda dükkânımızı hemen yandaki Kendros Hanı'na taşıdık.

— *Nerelere giderdiniz İstanbul'da?*
— İlk günlerde babamın bizi Çemberlitaş'ın ilerisindeki bir dondurmacıya götürdüğünü anımsıyorum. Yuvarlak bisküvi kapları vardı. Ona dondurma koydular, bize verdiler. Bir de tahtadan kaşık...

— *İlk defa mı dondurma yiyordunuz?*
— Kars'ta da yerdik, ama tabakla alırdık. Dondurmayı yerken baktım kap eriyor, ödüm patladı. Kabı geri vereceğiz sanıyordum. Meğer bisküviymiş, o da dondurma ile birlikte yenirmiş. Öğrendiğimde çok sevinmiştim. Yazları trenle Florya'ya giderdik. Bir de babam bizi Edirnekapı Şehitliği'ne götürürdü. Pazar günleri başka nereye gideceğiz, biz oldukça orta sınıf bir aileydik. Babam da orada gömülü, annem de, kardeşim de... Yani aileden epey kişi var şimdi ama o zaman niye götürürdü mezarlığa, onu anlayabilmiş değilim.

Ailenin küçükleri bir arada: Havva, Oktay, İstanbul'da doğan Yıldız...

— *İstanbul'daki Karslılar bir araya gelir miydi?*
— Çocukluğumda Kars geceleri düzenlenirdi. Tokatlıyan Oteli'nde, Taksim Gezisi'nde bir araya gelir, *Arşın Mal Alan* operetini, *Çırpınırdı Karadeniz* türküsünü söylerdik.

— *En küçük kardeşiniz İstanbul'da doğmuş...*
— Geleli bir ya da iki ay olmuştu. Taksim'deki Alman Hastanesi'nde doğdu Yıldız. Kapalıçarşı'ya girişte bir kasap vardı. Babam müjdeli haberi orada telefonda öğrendi, bana dönüp "Kız kardeşin olmuş," dedi.

47'nci İlkokul: Dayakla tanışma

— *Tahsilinize nerede devam ettiniz?*
— Gelir gelmez babam beni okula kaydettirdi. Beyazıt'tan Gedikpaşa'ya bir yokuş iner, 47'nci İlkokul oradaydı, Azak Sineması'nın olduğu yokuşta. Okulun yanında da jandarma dikimevi vardı. Ama iyi anılarım olmadı o okulda. İlk dayağı, daha doğrusu tek dayağı orada yedim. Çünkü kekeme çocuğa gülmüştük. İkinci sınıf öğrencisi iken Atatürk öldü, bir yıl sonra da İkinci Dünya Savaşı başladı. Sabahları *Cumhuriyet*, on bire doğru da *Akşam* gazetesi çıkardı. Radyodan savaş haberlerini dinlerdik. Babam o sırada artık iyice meraklıydı, savaşı kim kazanacak diye.

— *Pelit Apartmanı sizde çok iz bırakmamış.*
— Pelit Apartmanı'nda biz bir sene oturduk. Babam ev aradı ve Sultanahmet'te, Peykhane Sokağı'nda üç katlı, kömür kaloriferli, müstakil bir ev satın aldı. Oraya taşındık. Güzel, duvarları süslü, kübik bir evdi, çok severdik orayı. Şimdi halıcı dükkânı olmuş. Selanikli ailelerin evleri bu sokakta toplanmıştı. Karşımızda ünlü Dilberler ailesi otururdu.

— *O günlerin Sultanahmeti nasıldı, biraz anlatır mısınız?*
— Çemberlitaş semtini Divanyolu'ndan Hipodrom Meydanı'na bağlayan Peykhane Sokağı, o zamanlar şimdikinden de ilginç bir eski İstanbul sokağıydı. Çemberlitaş'tan sokağımıza girişte, sol köşede şişman turşucunun dükkânı, sağ köşede bir muhal-

lebici, onun arkasında da şimdi Çemberlitaş Sineması olan Osmanbey Matbaası vardı. Peykhane Sokağı'ndan Sultanahmet'e doğru giderken sağda Dr. İbrahim Ethem Ulagay'ın ilaç laboratuvarı, sırasıyla Kuduz Hastanesi, Akil Muhtar Özden'in köşkü, Üniversite Merkez Talebe Yurdu, onun karşısında Keçecizade Fuat Paşa Türbesi, daha sonra Dilberler'in evi ve yine Dilberler'in oturdukları İstanbul Apartmanı, karşısında bizim evimiz yer alırdı. Sultanahmet Meydanı'na çıkıldığında, Sanat Okulu ile Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu sağda kalır, parkın öbür tarafındaki köşede Recep Peker'in evi, onun arkasında da bizim ilkokulumuz gelirdi.

Ahırkapı'nın takunyalı çocukları...

— Sultanahmet'e taşınınca okul da değiştirmişsiniz.

— İkinci sınıfı 47'nci İlkokul'da bitirdim. Sultanahmet'e taşınınca naklimi 2'nci İlkokul'a aldırdık. Üçten beşe kadar okuduğum Sultanahmet 2'nci İlkokul'u her bakımdan sevimli bir okul olarak anımsıyorum. Öğretmenimiz Müveddet Hanım'dı. İstanbul fakir bir yerdi o zamanlar... Ahırkapı'nın çocukları gelirdi. Ayakkabıları olmadığı için okula takunyayla gelen çok öğrenci vardı. Sınıfımızdan tanıdığım kala kala avukat Cemal Dirikan kaldı. Sultanahmet Köftecisi'nin kızı Şaziye Tezçakın da bizim sınıftaydı.

— Dersler nasıldı?

— Genel olarak kolaydı ama korkulu rüyamız, üçüncü ve dördüncü sınıfın hayat bilgisi dergisindeki standart "Çevrenizdeki tarihi bina ve eserleri anlatınız" ödev sorusu idi.

— Doğru, çevrenizdeki tarihi eserler listesi saymakla bitecek gibi değil!

— Bizans'tan kalan Ayasofya Kilisesi, Dikilitaş, Örmetaş Yılanlı Sütun, Çemberlitaş'a ismini veren Konstantin Sütunu, Çukurçeşme, Binbirdirek Sarnıcı, Yerebatan Sarayı, Aya İrini ve Küçük Ayasofya kiliseleri bunların önemlileri idi. Osmanlı eserleri de pek çoktu. Sultanahmet Camii, Mimar Sinan Hamamı, İbrahim Paşa Sarayı, Firuz Ağa Camii, 3. Ahmet Çeşmesi, Top-

Oktay, Havva ve Yıldız kardeşler babaları Muhtar Yenal ile Sultanahmet Meydanı'ndaki Dikilitaş'ın önünde verdikleri bir mola sırasında...

kapı Sarayı, Alman Çeşmesi, Çemberlitaş Hamanı... Say say bitmezdi. Bütün bu yapılara tarihi eser diye değil, çevremizin normal binaları olarak bakardık o günlerde.

— *Oyun oynadığınız yerler...*

— Bugün Türk ve İslam Eserleri Müzesi olan İbrahim Paşa Sarayı'nın bodrumundaki marangozhanenin önünde bezden yapılmış topla futbol, çelik çomak, Bizans dehlizlerinde saklambaç oynar, uçurtmalarımızı Sultanahmet Camii'nin minarelerine kaptırırdık. Yıllar sonra Büyükada'da Yelhan Bey diye biriyle tanıştım. Babası o marangozhanenin sahibiymiş. Yelhan Bey, maalesef bir kaç yıl önce, kardeşi Sermet Bey de geçen yıl öldüler. İkinci Dünya Savaşı yıllarında şehirli orta halli ailelerin pek çoğunun ilkokula giden çocuklarından farklı olmayan bir yaşam öyküsüydü benimki.

— *Ne okur, ne yerdiniz?*

— *Yavrutürk, Çocuk Sesi, Binbir Roman* dergileri, *Köprüaltı Çocukları, Arı Maya, Kaptan Kid'in Çocukları* gibi kitaplar; biraz paramız olduğu zaman altı yedi yaşında çocukların büyücek bir kitap ölçeğindeki tahta kutularda sarı maşalarla kırarak 1 kuruşa sattıkları Abdülvahit Turan Yeni Hayat karamelası, okul önündeki satıcılardan Şam tatlısı ya da keçiboynuzu...

"Eğğer çayyınıza bir sinek düşmüüş ise..."

— Bütün çocuklar gibi Kuran kursuna da gitmişsinizdir herhalde...

— Sultanahmet'te Seyit Hanım vardı. Annem Kuran öğrenmemiz için ona yollardı. Asıl dine merakım ortaokuldan liseye geçtiğim döneme, büluğ çağıma rastlar. Böyle buhranlı dönemlerde ne okunur? Okuduklarım, aritmetik, hayat bilgisi beni tatmin etmiyordu. *Kuran*'a merak sardım ve tercümelerini okumaya başladım. O yıllarda pek ünlü olan Şemsettin Yeşil'in Sultanahmet Camii'nde cuma günleri verdiği vaazları da kaçırmazdım. Yakışıklı bir adam, iyi bir hatipti Şemsettin Yeşil, o vaktin Fethullah Hocası gibiydi. Göründüğü vakit hanımlar "Nur geldi" diye ayaklanırdı. İki yanına sallanarak ve günümüzdeki pop gösterilerinin seyircisi kızlar gibi vecde gelen hanımların "Ah, vah, helal olsun!" nidaları arasında çıkar vaazını verirdi. Bu vaazlardan birinde Şemsettin Hoca'nın bütün bilimlerin *Kuran*'da anıldığını anlattığını anımsıyorum. Kelimeleri şeddeleyip, Arap şivesini taklide çalışarak şöyle anlatıyordu: "Eğğer çayyınıza bir sinek düşmüüş ise, çayyı içmeden sineği bütünüyle çaya batırın buyurmuş Peygamber efendimiz. Neyçin? Çünkii ilmin asırlarca sonra keşfettiği bir hakikati biliyor da ondan. Neymiş bu hakikat? Sinekte zehir, fakat kanadında panzehir var!" Demokrat Parti'den aday oldu ama kazanamadı galiba. Yıllarca Sultanahmet Köftecisi'nin yanındaki Yeşil Şekerleme'yi işletti. Onda da dişe dokunur bir derinlik olmadığını gördüm, Kuran hevesim çabuk geçti.

— Babanızın savaşla birlikte sağlığı bozulmuş.

— Başlangıçta dükkânımız iyi iş yapıyordu. O sırada tabii savaş patladı, her şey karaborsaya düştü. 1939'da Sümerbank

Malatya Bez Fabrikası açıldı, büyük merasimle. Babam da gitti. Hatta dükkân için dokusunlar diye numuneler verdi. Babam o geziden hasta döndü. Sultanahmet'e taşındığımızda ağır hastaydı, bastonla dolaşıyordu. Önce grip dediler, kalbe kadar gitti. Prof. Neşet Ömer İrdelp, asistanı Doçent Muzaffer Esat Güçhan, Tevfik Sağlam... Babamı götürmediğimiz doktor kalmadı.

Subayın oğlu eğleniyor!

— *Karartma gecelerinden hafızanızda ne kaldı?*

— Geceleri bizi uykusuz bırakan siren seslerini unutamıyorum. Başlangıç alarmı da bitiş alarmı da aynıydı. Bazen bitiş alarmında uyanır, bitiş sirenini boşuna beklerdik. Işıldaklar gökyüzünü aydınlatırdı. Biz askerlerin gökte düşman uçağı aradığını bilir, gene de "Subayın oğlu eğleniyor," derdik. Evlerde ve tramvaylarda

FIRINDA İZDİHAM Dünyanın kahkahasıdır... Allah rızası için bir ekmek kartası" diye dilenen dilenciler eşrı | kuyruk yaratırken, sıranın önünde bekleşen halkın hali da- | ğıtıldı. Bu celali bekleyiş ise, beşer 300 gram ekmek için

Savaş nedeniyle buğday üretimi düşünce tüketimi sınırlamak amacıyla ekmek, 1942'de karneye bağlandı.

koyu renk boyanmış ampuller ya da siyah perdeler kullanılıyordu. Önce ampul, mum, kibrit, en sonunda da siyah kâğıtları pencerelere iliştirecek raptiye, dükkânlarda bulunmaz oldu. Temel malların bir kısmı zaten vesikaya bağlanmıştı.

— *Üstelik babanız da hasta, iyi bakılması gerekiyor.*
— Evet, babamın üşümemesi gerekiyordu. Kömür o zamanlar Kuruçeşme'den karneyle dağıtılırdı. Annem elinde karne koştururdu. Ayrıca babamın beyaz ekmek yemesini önermişti doktorlar. Tahtakale'de bir fırına doktor raporuyla gider, francala ekmek alırdık. Savaşın ikinci yılında ülkede seferberlik hızlanınca Sultanahmet Camii, askerin toplanma yeri olarak kullanılmaya başlandı. Askerler birliklerine oradan sevk edilirdi. Kilitli cami bahçesinin parmaklıklarının önüne gelen seyyar satıcılardan ufacık yuvarlak kutularda Krem Pertev, kalem, zarf, kâğıt alan askerler, karşılığında tayınlarını verirdi.

— *Salgın hastalıklar da İstanbul'u sarmış o günlerde.*
— Savaş döneminde iki şeyi çok net hatırlıyorum. Biri, sokağa çıktığımız, tramvaya bindiğimiz vakit cebimize bitleri kovsun diye kâfuru[4] koyarlardı. Bir de sokakta bazı adamlar görürdük, pantolonları ve ceketleri kısacık. Pejmürde kılıklı bu kimseleri yakaladıkları gibi etüve[5] yollar, elbiseleriyle birlikte yıkarlardı. Hepsi böyle ceketleri, pantolonları kısalmış çıkardı.

— *İşgal korkusu yaşanıyor muydu?*
— 1942 yılında ilkokulu bitirdiğimde, Avrupa'da savaş bütün hızıyla sürüyordu ve Almanlar, Macaristan'ı, Çekoslovakya'yı, Romanya'yı, Bulgaristan'ı zapt etti, Edirne'ye kadar dayandı. İstanbul bombalanacak korkusuyla herkes Anadolu'ya kaçıyordu. O sıralarda Şefika ablamla evlenen Hüseyin Yenal, Kayse-

4 Kâfur ağacından elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, güzel kokulu bir madde.

5 Yiyecekleri, nesneleri yüksek ısıyla sterilize ve dezenfekte etmekte kullanılan kapalı araç.

ri'de bir ev buldu, gitmek için hazırlandık. Denkler yapıldı ama son anda Havva kızamık olunca İstanbul'da kaldık. Ama Erenköy'e giderdik sık sık. Oradan daha rahat kaçılır diye. Yazlık bir ev kiralamıştık istasyonun orada, gider ailece kalırdık.

— *Varlık Vergisi'nden etkilendiniz mi?*
— Hasta yatağındaki babam, bizim payımıza ne düşecek diye günlerce endişe içinde bekledi. 1942 yılının son günlerinde listeler açıklandı. Nispeten az bir rakam çıkınca rahatladı. Ben o sıralarda English High School'a başlamıştım. Okuldan döndüğüm bir gün Osmanbey'deki meşhur Highlife Pastanesi'nin pastalarının sokakta haraç mezat satıldığına tanık oldum. Buzdolapları, masalar haczedilmiş, hepsi ortaya dökülmüştü. Sultanhamam'daki Ermeni, Rum ve Yahudilere ait hanlar yok pahasına satıldı.

— *İktisatçı gözüyle değerlendirirseniz nasıl bir uygulamaydı?*
— Varlık Vergisi kötü bir uygulamadır, hiçbir adil tarafı yoktur, fakat enflasyonu durdurmuştur. Savaş yıllarında, yani 1940- 1943 yılları arası enflasyon oranı yüzde 58'di. Hep kötüleriz ama Varlık Vergisi sayesinde enflasyon, 1943-1950 yılları arasında sıfırlanmıştır.

"Hanım bu okul senin oğluna yaramaz"

— *Tahsil hayatınız için ne düşünülüyordu ailede?*
— Beşinci sınıfa geldiğimizde herkes okul derdindeydi. Sultanahmet 2'nci İlkokulu'ndaki öğrencilerin çoğu mütevazı gelir düzeyindeki ailelerden geliyordu. Son sınıfta erkek öğrencilerin iyi not alanları parasız yatılı okulların, özellikle de askeri ortaokulların sınavlarını kazanmaya can atardı. Durumumuz bir derece daha iyi olduğundan, benim yabancı dilde eğitim veren özel bir okula gitmem düşünüldü. İlkokulu bitirene kadar savaş biter, ben de kazanan tarafın dilinde eğitim veren bir okula giderim diye konuşmuştuk evde.

— *İlk akla gelen Galatasaray Lisesi olmuştur herhâlde?*

— Evet, o hâlâ içimde bir yaradır. Babam hasta olduğu için annem beni aldı, Galatasaray Lisesi'ne götürdü. Bizi müdür muavininin odasına aldılar. Masada oturup sigara içen kişi, anneme "Ne istiyorsun hanım?" dedi. Annem, beni Galatasaray'ın orta kısmına yazdırmak istediğini söyledi. Müdür muavini bir annemi, bir de beni süzdü, başka hiçbir şey sormadan, "Hanım bu okul senin oğluna yaramaz" dedi. Annemin mütevazı kılığını ve benim görünümümü beğenmemiş olmalı ki bizi odasından kovdu.

— *Galatasaray'a alsalar belki de bambaşka bir yöne gidecektiniz...*
— Belki daha iyi şiir yazardım. Edebi bir insan olabilirdim kovmasalardı. Bu olay, çocukluk yıllarımın bana en dokunan, bilincimde yara açan olayıdır.

— *Diğer seçenek neresiydi?*
— Önce Tünel'deki Alman Lisesi'ne gittik. Verdikleri formları doldurmamızı ve diploma suretiyle birlikte okula yollamamızı istediler. Başvurduğum diğer okul English High School'da ise giriş sınavını kazanmam gerektiği anlatıldı. Sonunda hem Alman Lisesi'ne hem de High School'a kabul edildim. Savaşı kimin kazanacağı belli değildi, Almanca ile İngilizce arasında tercih yapma durumumuz yoktu. Anglosakson tarafın kazanacağını sandığımız için değil, High School'un ücreti daha düşük olduğu için oraya kaydoldum.

Kabiliyetli öğrenci sınıfı: Special A

— *High School'da hazırlık sınıfından mı başladınız?*
— Sadece giriş hakkını kazanmış değildim, aynı zamanda normal birinci sınıf yerine daha olgun, kabiliyetli öğrencilerin alındığı "Special A" sınıfına kabul edilmiştim. Herkesi bu sınıfa almıyorlardı. Örneğin Eminönü Halkevi'ndeki ortak tiyatro gösterilerinde tanıştığım, Divanyolu'ndaki 44'üncü İlkokul'dan arkadaşım Hazım Aldıkaçtı "first form" denilen sınıftan başlatıldı.

— *Okuldaki ilk gününüzü hatırlıyor musunuz?*

— İlk derste öğretmenimiz, sıra başından başlayarak İngilizce saymamızı istedi. Benden önceki üç öğrenci sırayla "one", "two", "three" dedi. Sıra bana gelince "five" dedim, Maltalı öğretmen Salvatore ile sınıf arkadaşlarının gülüşmelerinden yanlış yaptığımı anlayınca yerin dibine geçtim. İlk akşam yemeğini de hiç unutamam. Mrs. Potter masaya otururmuş, yemeğimizi nasıl yiyeceğimizi anlatıyordu. Sıra meyveye gelince, "Elmayı önce dörde böleceksiniz, sonra soyacaksınız," dedi. Ben de bastırdım bıçağı, önce gitmedi pek, sonra birdenbire gitti ve tabağı parçaladı. Koşarak kapıya çıktım, gözyaşlarımı daha fazla tutamadım. Akşamları kapının önüne çıkar ağlardım. Annemden, kardeşlerimden uzağım, babam ölüm döşeğinde...

— *Yeri neredeydi?*

— Nişantaşı'nda, tek binadan oluşan bir okuldu. İngiltere'de "public school" dedikleri okulların benzeriydi. Eton Koleji var ya onun gibi. Üniforma giyer, şapka takardık. Dışarıda giydiğimiz ayakkabıyı içeride giymemiz yasaktı. Girişte herkesin bir gözü var-

Oktay Yenal (ön sırada soldan onuncu), katı disipliniyle meşhur English High School'dan ikinci yılın sonunda ayrıldı.

dı, ayakkabımızı çıkarır, mesti andıran bina içi ayakkabıları giyer, dışarı ayakkabılarını bu gözlere koyardık. Baker ayakkabı mağazası vardı Tünel'de, sadece orada satılırdı bu mestler.

— *Okulun fiziki koşulları nasıldı?*
— Ufacık bir yatakhanemiz vardı. Yemekler çok kötüydü, ekmeği karneyle yerdik. Ayaklarımızı İngiliz kadın bakıcıların leğene doldurduğu suyla yıkardık. Yüzümüzü yıkarken de musluk açık tutulmaz, lavaboda biriken suyu kullanırdık. Banyo ise haftada birdi.

— *Disiplin eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır İngiliz okullarında...*
— Merdivenlerden yan yana çıkamazdık. Tek sıra halinde dizilirdik. Disiplini çok sıkı, cezası bol bir okuldu. *Prefect*[6] denilen son sınıf öğrencileri vardı, zebella gibi. Onlar da ceza vermeye yetkiliydi. Türkçe konuştuğunuz duyulursa çekeceğiniz vardı. Derslerden sonra oturur, iki saat yazı yazardınız. İki yıl boyunca böyle çok ceza aldım. Ama en çok korktuğum şey hafta sonu cezası almaktı. Çünkü ne bizim ne komşularımızın telefonu vardı. Annemin bir de beni merak etmesini istemezdim.

— *Hiç eve gitmeme cezası aldınız mı?*
— Bir kere söz konusu oldu. Gürültü olmuştu yatakhanede ve hepimize birden ceza vermişlerdi. Güngör Dilmen hemen yanımda yatardı. Bu, kekeleyerek "Biz vardık ama Oktay yoktu," deyince ceza almaktan kurtuldum. Güngör, Çanakkale'den gelmiş, akıllı ve çok dürüst bir çocuktu. Sonra ünlü bir oyun yazarı oldu.

— *Yatakhanede kaç kişi kalıyordunuz?*
— On dört, on beş kişilik bir gruptuk. Coşkun Karagözoğlu İzmirli bir çocuktu, hukukçu ve politikacı oldu. Mükerrem Hiç ile ya aynı sınıftaydık ya o bir sene gerideydi. Yıllar sonra İktisat Fakültesi'nde asistan olarak gördüm. Bir de Metin Tokpınar vardı. O da şimdi sanayici.

---

6 Öğrenci temsilcisi.

— Levantenlerin de rağbet ettiği bir okul olarak bilinir High School...

— İzmirli ve Modalı Levanten ailelerinin çocukları hayli çoktu: Robensonlar, Vitollar... Alain Giraud'yu hatırlıyorum. Şimdi Koçlarla da akraba oldu. Mustafa Koç'un karısı var Karolin, onun amcası sanıyorum. Hep ukalalık yapardı. Bir keresinde susmasını istedim, susmayınca kavga ettik. Benden bile ufak tefekti, dövmüştüm onu.

Mr. Peach'in kamçısı

— Okulun konumu neydi? Nereye bağlıydı mesela?

— Bildiğim kadarıyla hiçbir yere bağlı değildi. Mr. Peach'in âdeta özel okuluydu. Sonra ne oldu bilmiyorum. Uzun boylu Mr. Peach ve minnacık eşi Mrs. Suzan Peach hafta boyunca okulda kalır, hafta sonları Kartal'daki evlerine giderlerdi. Mr. Peach, kızdığı veya kabahat işlediğimiz vakit "Saat 4'te ofisime gelin," derdi. Ofisine çağrılmak dayak yemek demekti. Bir kamçısı vardı, onunla döverdi. Kimsenin gözünün yaşına bakmazdı. Beni hiç çağırmadı ama avukat Rasim Cenani vardı, benden çok önce High School'da okumuş, benim de Robert Kolej'de tercüme hocamdı, o hep anlatırdı. Atatürk sağken dönemin Milli Eğitim bakanının oğlu da High School'daymış. Onu da bir gün ofisine çağırmış. Rasim Cenani o zaman *prefect*, Mr. Peach'e gitmiş demiş ki, "Siz bunu çağırdınız ama bunun babası bakan, onun için size bir fenalık gelmesin."

— Mr. Peach ne yapmış?

— Mr. Peach, "Ben" demiş, "bir tek yukarıdaki Allah'tan korkarım. Sen de gel 4'te!" Onu da dövmüş.

— Okulu kim çekip çeviriyordu?

— Okulu kilitleyen de açan da hademe Ethem Efendi'ydi. Mrs. Potter da öğrencilerin bakımından sorumluydu. "Edhım" diye seslenirdi Ethem Efendi'ye. Aralarında bir şey olduğu konuşulurdu.

— Müfredat nasıldı, din dersi var mıydı?
— Din dersi yoktu. İngilizce dersler, iyi derslerdi. Türkçe dersler ise uydurma... Tarih, coğrafya, yurt bilgisi gibi öğleden sonraki dersler Türkçe olurdu. İskoç öğretmenler Başmuallim Alderson ve matematikçi Campbell çok iyi eğitimcilerdi. Ama Salvatore gibi çok az da olsa Türkçe bilen Malta kökenli İngilizlerin sayısı daha çoktu.

Futbol, kır koşusu, kriket...

— İngiliz okullarının ayrılmaz bir parçası da sportif faaliyetler... Siz hangi spor dalını seçtiniz?
— Okulun spor sahası Abide-i Hürriyet'in hemen karşısındaydı. Cumartesi günleri futbol oynamak için oraya gidilirdi. Dört kulübe ayrılırdık: Arden House, Sherwood House, Charnwood House, Dean House. Ben Arden House üyesi idim. İddialı futbol müsabakaları yapardık. Ayakkabılarla, tekmeliklerle... Futbol levazımatını da eski futbolculardan Zeki Rıza Sporel'in spor mağazasından alırdık. Oğlu Güney Sporel bizim sınıftaydı. Kriketi de High School'da öğrendim. Bahara doğru ise kır koşuları olurdu. O zamanlar High School'un etrafı ovalıktı. Hiç apartman yoktu. Okuldan Şişli'ye kadar koşar gelirdik. Bir gün "Arden House, gel sen aslansın" diye 1 mil koşusuna soktular beni. Emin Doybak bana iki tur fark attı. Japonya doğumlu Emin çok iyi bir atletti, nitekim daha sonra olimpiyatlara da katıldı. Geçenlerde kaybettik.

— İngilizceniz nasıldı? Çabuk öğrenebiliyor muydunuz?
— İlk dönem okuma dersim kırık geldi. Arkadaşım Kayhan Yolaç, hangi dersimin zayıf olduğunu sorunca "Reding" dedim. "Tevekkeli değil kırık almışsın, doğrusu ridingtir (reading)" diye düzeltti. İlk sömestr olmuş ben daha dersin adını doğru dürüst söyleyemiyorum. Sonra teleffuzunu öğrendim, notum da yükseldi.

— İktisat eğitimini seçmenizde etkisi oldu mu High School'un?

— Hiç etkisi olmadı. O vakitler sadece nasıl geçineceğiz diye kafa yorardım. İktisada yönelmem daha sonra, Robert Kolej'de başladı.

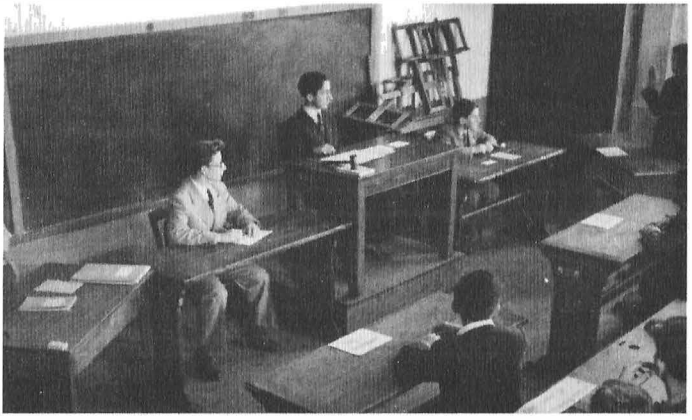
— *Babanızın ömrü karnenizi görmeye yetmemiş.*

— İlk sömestrde karnemi aldım, göstermek için hevesle eve geldim. Ama baktım, babam hiç oralı değil, şuuru kapanmış. Çemberlitaş'ta babamın aşılarını yapan Mehmet Dedeoğlu adlı bir doktor vardı, hemen ona koştum. Nefes nefese kalmıştım, bayılmayayım diye bana su verdi. Birlikte eve geldik, ama iş işten geçmişti. Babamı kaybettikten sonra annem de hastalandı. Hastalıklarla büyüdük biz.

İKİNCİ BÖLÜM

Robert Kolej'de Yedi Harika Yıl

O zamanlar Robert Kolej'e girmek bugünkü gibi ağır sınavlara tabi değildi. Okumak epeyce ucuzdu. Babamdan bir miktar altın kalmıştı. Annem onları bozdurarak geçimimizi sağlıyordu.

Robert Kolej'deki talebe organizasyonunda Oktay Yenal'ın payına okul mahkemesi başkanlığı düştü. Mahkeme heyetinin diğer üyeleri Mahmut Öngören (solda) ve Melih Omay.

— High School'u neden bıraktınız?

— İkinci yılın sonunda fark ettik ki, altı yıllık eğitim veren High School'dan alacağım diploma, İngiliz üniversitelerinin sınavlarına girme hakkı kazandırıyor ancak Türkiye'de üç yıllık ortaokul diploması yerine geçiyor. Babamı yeni kaybetmişim, yurtdışında okumak tam bir hayal. Robert Kolej bizim sisteme daha uygun dedik. Annem 1944 yılının sonbaharında Robert Kolej'e koydu beni leyli olarak.

— Robert Kolej'e girmek zor değil miydi? Ayrıca pahalı da bir okul...

— O zamanlar Robert Kolej'e girmek bugünkü gibi ağır sınavlara tabi değildi. Okumak epeyce ucuzdu. Babamdan bir miktar altın kalmıştı. Annem onları bozdurarak geçimimizi sağlıyordu.

— High School'un müdürü Mr. Peach nasıl karşıladı bu kararınızı?

— Peach bana, köpek yavrusu anlamında "pupy" diye seslenirdi. Ufacıktım, kaldırdım başımı mahcupça baktım: "Bu okul demek ki pupy için yeteri derecede iyi değilmiş," dedi.

— Nakil sırasında kaybınız oldu mu?

— Babasızlık ve danışacak kimsenizin olmaması çok şey fark ettiriyor Türkiye'de. High School'da bir yıl okuyup Robert Kolej'in ikinci sınıfına (*second form*) alınanlar dahi varken ben iki yıl okuduğum ve başarılı bir öğrenci olduğum halde hazırlık sınıfından sonraki "first form"a –birinci sınıf– kabul edildim.

"Yahu burası ne disiplinsiz bir yer!"

— *Tebdil-i mekânda ferahlık vardır derler...*
— Rumelihisarı'na ilk gittiğimde deliriyordum az kalsın. "Yahu burası ne disiplinsiz bir yer," dedim. Yatakhaneye istediğin saatte gidiyorsun, yastık dövüşü yapıyorsun... William Whitman vardı bina amiri, serserinin teki. Kavga ettikleri vakit çocuklara boks eldiveni verir ve "Haydi, şimdi vurun," derdi. Gayet gevşekti, bambaşka bir dünyaydı Robert Kolej. Sınıfta kimse doğru dürüst İngilizce bilmiyor, çat pat konuşuyor; yemekler güzel...

— *İlk tanıştıklarınız yatılı öğrenciler olmalı.*
— 1944 yılının Eylül ayı olmalı, bir pazar akşamı annem getirip beni yatakhane binasına bıraktı. Akşam yemekten sonra, bir yıl önce gelen öğrenciler yeni gelenlere sataşmaya başladı. Hepsi "ihzari" denilen hazırlık sınıfı öğrencisi... Bir sene hazırlık okumuş, *first form*a geçmişler.

— *Müstakbel yatakhane arkadaşlarınız yani...*

Yıl 1947. Romeo ve Jülyet oyunu bitmiş, sıra kutlama faslında: (soldan sağa) Rahmi Koç, Oktay Yenal ve Mehmet Baler.

— Tam o sırada merdivenden inen yüzü solgun bir çocuk dikkatimi çekti. Sağa sola çatarak "Lay that pistol clown lay, lay that pistol down, Pistol packing mamma, lay that pistol down," diye şarkı söylüyordu. İçimden "Ukala!" diye geçirdim.

— *Kimdi o çocuk?*
— Rahmi Koç'tu. Çok yakın arkadaş olduk ama o günlerin sosyal havasında, Türkiye'nin en zengin iş adamının oğlu olduğunu yıllarca bilmedim. Arkadaşlığımız altmış altı yıldır sürüyor.

— *O günlerin sosyal havasından kastınız nedir?*
— Zengin İstanbul çocuklarının okuluna çıkmıştı adı Robert Kolej'in, ama aslında öyle değildi. Anadolu'dan gelen çoktu. Rahmi'nin mesela ailesi Ankara'daydı. Yani zenginlikler o gün, bugünkü çapta değildi.

Türkiye'nin feodal haritası

— *Okulun öğrenci profili nasıldı?*
— Türkiye'nin feodal haritasıydı âdeta. Adana'dan Ramazanoğulları, Bosna ve Güleklerin çocukları, Karadeniz'den Kazdallar, Cıngıllıların oğlu Bedri, Edremit eşrafından Ali Arkök, Ayvalık'tan Sümer Yılmaz, ilk Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Rıfat Börekçi'nin torunu, İzmir'den Kilimciler, Bilgin ailesinin çocukları, Çanakkale'den İbrahim Bodur... Çoğunun ağa, fabrikatör çocuğu olduğunu sonradan öğrendim.

— *Yatakhane grubunuzda kimler vardı?*
— Rahmi'yi saydım. Sonra Bal Mahmut'un (Baler) oğlu Mehmet Baler vardı. Neşesini her daim koruyan, Atatürk hikâyeleriyle dolu bir arkadaşımızdır. Kolejden sonra okumadı. Önce Nişantaşı'nda bir mobilya dükkânı açtı, Atatürk'ün korumalarından biriyle. Fakat o çok uzun sürmedi, Eczacıbaşı'na girdi. Eczacıbaşı'nın seramik bölümünü kuran adamdır aşağı yukarı. Nejat Eczacıbaşı'nın çok yakınındaydı. Sonra nedense araları açıldı ve Toprak Seramik'e geçti, oradan emekli oldu. Talat Halman,

Hafta sonu cezası hatırası: (soldan sağa) Teoman Onat, Yalçın Gölcüklü, Mehmet Baler (ayakta), Turan Karaçetin, Oktay Yenal.

Mahmut Öngören, Erdoğan Sarvan, Can Toktar, Yüksel Uslu, daha o vakitten *Casus Mektebi* kitabını elinden düşürmeyen Türkkaya Ataöv... İyi bir gruptuk.

— *Hazım Aldıkaçtı, Robert Kolej'de de peşinizi bırakmamış.*
— "Bıdık Hazım" derdik ona. Boyu benden kısaydı ama sorulduğunda orta boylu derdi kendisi için. Armatör bir ailenin çocuğuydu. Tabii Bilimler'de okudu, birtakım işlere girip çıktı ama iyi bir kariyer yapamadı maalesef.

— *Daha çok Mühendislik, Ticaret bölümlerini duyarız. Tabii Bilimler pek bilinmez...*
— İyi isimler çıktı oradan. Büyükada'dan da komşum Teoman Onat, tıp fakültesine gitti, çocuk kardiyolojisi alanında otorite şimdi.

1951 mezunları Bebek'teki Güneş Gazinosu'nda felekten bir gece çalıyor: (Soldan sağa) Semih Bayar, Can Toktar, Orhan Silahtaroğlu, Bahor Baruh, Oktay Yenal, Nakil Eser, Mehmet Baler, Talat Halman, Hazım Aldıkaçtı, Erdoğan Sarvan, Tosun Moran, tercüme hocası Turgut Erem, Teoman Onat, Burhan Silahtaroğlu, Arman Manukyan.

"Zaten siz leyliler..."

— *Tosun Moran yok muydu arkadaş grubunuzda?*
— Vardı ama o leyli değildi. Türkçe-İngilizce lügatin yazarı Vahid Moran'ın oğluydu. Çok renkli bir arkadaşımdı. Onunla asıl maceralarımızı üniversite yıllarında yaşadık.

— *Yatılı olmayan öğrencilerle ilişkileriniz nasıldı?*
— Nehari[7] derdik onlara. Burhan ve Orhan Silahtaroğlu diye iki amcaoğlu vardı mesela. Erzurumlu bir ailenin çocukları... Durumları oldukça iyiydi, Üsküdar'da oturur ve başlarını dersten kaldırmazlardı. Burhan her sözünün başında "Zaten siz leyliler" derdi. Her halde sınıf bilincini o zamanlar böyle anlıyordu. Şimdi büyük turizmci, Lykia World otellerinin sahibi. Burhan ve Orhan, bir de Turgut Üçer birbirlerinden hiç ayrılmazdı. Ro-

7 Gündüzlü.

bert Kolej'in şapkasını onlardan başka takan yoktu. Mehmet Baler hazırlıkta onlarla birlikte okumuş, hep anlatır. Okula geldiklerinde kısa pantolonları maksiymiş, büyüdüklerinde de giyebilsinler diye. Bir de lastikli papyon takarak gelmişler.

— *Mezun olana kadar Beyoğlu'na da çıkmamışlar...*
— Onun hikâyesi şöyle: Diplomalarımızı aldıktan sonra Bebek'teki Güneş Gazinosu'nda toplanıp yemek yedik. Hayatımda ilk içkiyi orada içtim. Sonra Taksim'e çıktık. Kim dedi hatırlamıyorum, haydi helaya gidelim diye. Hani Sular İdaresi'nin arkasında bir hela var ya oraya. Burhan nereden biliyorsa Abanoz Sokağı'na gidiyoruz sandı. "Ben gelmem," diye tutturunca sürükleyerek götürdük.

Unutulmaz yabancı hocalar...

— *Öğretmenlerinizin çoğu İngiliz ve Amerikalı...*
— Yabancı hocalar bugün bile bir sömestr için, en çok bir seneliğine geliyor. Hâlbuki benim dönemimin lise bölümü başmuavini Harold Scott, 1916'da Türkiye'ye gelmiş, yıllarca Aşiyan yokuşunu tırmanmıştı. Ölünce de Feriköy'e gömüldü. O zamanki hocaların çoğu uydurma okullardan değil, Oxford, Harvard gibi İngiltere ve Amerika'nın en iyi üniversitelerinden gelirdi. Bilhassa İngiliz ve Amerikan edebiyatı derslerini veren David Garwood, Charles Mac Neal, Hilary Sumner-Boyd kalburüstü eğitimcilerdi.

— *Harold Scott okulun âdeta kurmay başkanıymış.*
— Robert Kolej'in o dönemdeki müdürü Floyd Henson Black idi ancak okulu tek başına Scott çekip çevirirdi. Harold Scott, döneminin en şöhretli okul idarecilerinden ve eğitimcilerinden biriydi. O kadar disiplinliydi ki evinden kampüse geldiği saat hiç değişmezdi. Her sabah sekiz buçukta görevinin başında olurdu. Son derece objektif ve ilke sahibi bir eğitimciydi. Mezun olmayı hak etmeyen, soyadı ne olursa olsun Scott'a takılırdı.

Oktay Yenal diplomasını Robert Kolej Müdürü Floyd Black'in elinden alıyor...

— Hatırladığınız bir örnek var mı?

— Son sınıfta ben, okulun yıllığı *Record*'un editörlüğünü üstlendim. Mezuniyet günü yaklaşırken âdet olduğu üzere, provaları Scott'a götürdüm. Baskı öncesi Scott'un, albümün her sayfasına paraf atması şarttı. Son sınıf öğrencilerinin kep ve cüppeli fotoğraflarına bakarken gözleri bir resme özellikle takıldı.

— Taktığı bir öğrenci miydi?

— Adanalı bir çocuk... Ailesi Sabancılarla birlikte Bossa fabrikasına ortaktı. Sınıfta kaldığı için bizimle okuyordu. Scott, "Bunun ne işi var burada. Çıkar bu öğrenciyi," dedi. *Record*'un baskıya erken verildiğini, mezun olup olmadığına bakılmaksızın son sınıftaki bütün öğrencilerin isim ve resimlerinin yıllığa konulmasının süregelen bir uygulama olduğunu hatırlattım. Gülümseyerek "Peki, kalsın öyleyse. Ben olsaydım koymazdım ama yine de sen bilirsin," dedi.

— Bir bildiği vardı herhalde?

— O sene bizim çocuklar bütün sınav sorularını ele geçirdi. Cevapları ezberleyen Adanalı çocuk, her dersten geçer not aldı.

Ama sonra bir de baktık, yazılı sınavı olmayan tek ders olan "müzik"ten kalmış. Üstelik bu çocuk, okulda özel piyano dersi alan sayılı öğrencilerdendi. Scott taktı mıydı kurtuluş yoktu anlayacağınız.

— *Aranız nasıldı Scott ile?*
— Asker olan oğulları İkinci Dünya Savaşı'nda öldüğü zaman Scott ve eşi çok sarsılmış. Bana arkadaşlarım hep "Scott seni, oğluna benziyorsun diye seviyor," diyerek takılırdı.

Disiplin belası Taban Allen

— *Okulun bir de disiplin belası var: William Allen...*
— Öğrenci işleri amiri; o da çok önemli bir adamdı. Çanakkale Savaşı'nda ayağından yaralandığı için ayak bileklerini bükemezdi. Bu nedenle "Taban" lakabını takmıştık ona. Fenerbahçe-Galatasaray maçlarında hakemlik de yapmıştı zamanında.

— *Hiç disipline yolunuz düştü mü?*
— Düştü ama Mehmet Baler'in babası sayesinde ucuz atlattım. Okulun revirinde yatan Can Toktar, bizden aspirin istemişti. Amerikalı hastabakıcı odasına sokmayınca biz de kâğıda sardık aspirini, odasının penceresinden atmaya çalıştık. Bu sırada hastabakıcı bizi gördü ve durumu okulun doktoru Turgut Kafadar'a bildirdi. İri yarı bir adamdı Doktor Kafadar, cama taş atıyoruz diye bizi sürükleyerek Taban Allen'in odasına götürdü. Kısa bir nutuk çektikten sonra Allen, "Şimdi gidin ve velilerinizi getirmeden dönmeyin okula," dedi. Olan biteni anneme nasıl anlatacağımı kara kara düşünmeye başladım. Mehmet Baler babası Bal Mahmut'u aldı geldi okula. Gerisini ben Mehmet'ten dinledim. Baba oğul odasına girmişler, Allen panjurlu yazı masasında arkası dönük oturuyormuş. Bal Mahmut tanımış, "Vay ulan sen misin!" diye gitmiş ensesine bir tokat atmış. Mehmet içinden "Şimdi yandık!" derken, Allen dönmüş "Vay Mahmut nasılsın..." demiş, birbirlerine sarılmışlar. Meğer Bal Mahmut Fenerbahçe'deyken bu da hakemlik yaparmış. Ora-

Muhasebe dersi hocası Francis Potts, mezuniyet törenine konuşmacı olarak katılan eski mezunlardan Kasım Gülek, Müdür Floyd Black, öğrenci işleri amiri William "Taban" Allen, Oktay Yenal'ın da aralarında olduğu 1951 mezunları, subay öğrenciler...

dan ahbaplarmış. Böylece Allen bizi unuttu. Beyaz Rus bir kadınla evliydi. Balerinmiş bir zamanlar ama biz tanıdığımızda çok şişmandı.

"Yarın yüksek mahkemeyi kuruyoruz"

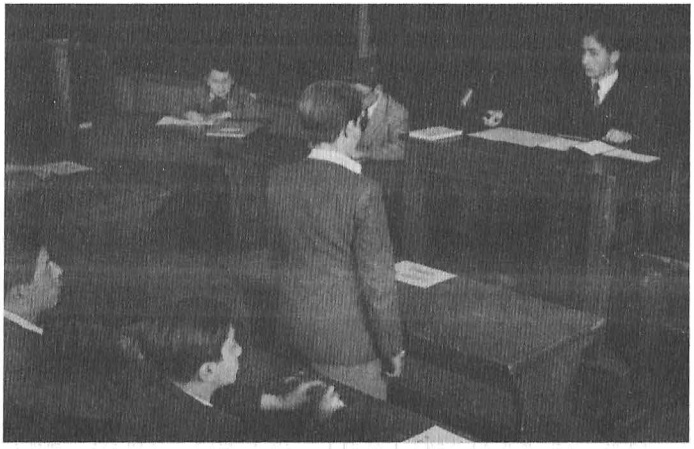
— *Bir Allen daha var o yıllarda okulda...*

— Taban Allen'den ayırmak için sakalından esinlenerek "Sakal" lakabını taktığımız Robert Allen. Orta ikideyken Theodorus Hall adındaki yatakhane binasına müdür olmak gelmişti İran'dan. Misyoner bir tarafı vardı sanırım. Öğrencileri eğitmek ve terbiye etmek nasıl olurmuş, hepimiz onda gördük. Cevat Çapan onun iyi talebelerindendir. Hâlâ onun yazısını taklit eder. Geçenlerde bir yemekte "Biliyor musun Oktay," dedi, "Allen'in küllerini Boğaz'a ben döktüm." Vasiyeti öyleymiş.

— *Ne yaptı da bu kadar etkiledi sizi Sakal Allen?*
— Ayağının tozuyla binada çok kapsamlı bir öğrenci öz yönetim düzeni oluşturdu. Sabahlara kadar çalışarak levhalar yazdı, kulüpler kurdu, spor işlerini organize etti. Tam teşekküllü bir talebe organizasyonu yaptı. Spor kolu başkanı, edebiyat kolu başkanı, herkese görevler verdi.

— *Sizin göreviniz neydi?*
— Önce hiçbir listede adımı göremedim. Üzgün üzgün otururken beni, Mahmut Öngören ve Melih Omay'ı çağırarak "Cuma akşamı saat 5'te hazır olun, dışarı çıkacağız," dedi. O akşam bizi önce Tepebaşı'ndaki, kapısında insan boyunda, elinde bira bardağı ile kartondan garson kız panosu bulunan ünlü Çardaş Restoran'a götürdü. Yemekte "Yarın yüksek mahkemeyi kuruyoruz. Oktay sen de onun başkanı olacaksın," dedi. Sevinçten havalara uçtum.

— *Yetkisi var mıydı okul mahkemesinin?*

Başkanlığını Oktay Yenal'ın yaptığı okul mahkemesinin yetkileri hayli genişti. Heyet bir oturumda davacı Metin Serpen'i dinliyor.

— Ceza vermek bizim uhdemizdeydi. Kurallara uymayan öğrencilere hafta sonu dışarı çıkmama, spor faaliyetlerinden men cezası verirdik.

— *Çardaş restoranında kalmıştık.*
— Çigan müziği eşliğindeki yemeğin ardından hemen karşıdaki Dram Tiyatrosu'na gidip Muhiddin Sadak yönetimindeki Şehir Klasik Musiki Korosu'nun konserini dinledik. Sakal Allen çıkışta, "Konseri nasıl buldun?" diye sordu. "Çok ilginçti ama galiba tam zevkine varamadım," dedim. "Eminim zamanla çok sesli musikiyi seveceksin," diyerek tebessüm etti.

— *Müzikle aranız pek yoktu anlaşılan!*
— Ablamın düğün hazırlıkları sırasında *La Comparsita* ve *Niçin* tangoları eşliğinde dans talimi yaptığımızı hatırlıyorum. Kolejin ilk yıllarında daha çok Türk musikisi ile ilgilendim. Evimize yakın olduğu için İstanbul Lisesi'nin arkasındaki Çiftesaraylar bahçesinde pazar günleri düzenlenen etkinliklerde Safiye Ayla, Hamiyet Yüceses, Müzeyyen Senar, Mustafa Çağlar gibi şarkıcıları ve Yorgo Bacanos, Şükrü Tunar, Ahmet Yatman, Feyzi Aslangil gibi icracıları dinlemişliğim de vardı. Robert Kolej'de hemen her yıl bir ya da iki Münir Nurettin Selçuk konseri olurdu. Üstat, Arnavutköy'deki Amerikan Kız Koleji'nde okuyan kızıyla birlikte şarkı söylerdi.

— *Kolejdeki müzik eğitimi nasıldı?*
— Lisedeki müzik hocamız Charles Estes'in öğrettiği Amerikan halk şarkılarını cuma geceleri okulda toplu olarak söylemekten öteye geçmedi. Çok sesli Batı müziğini tanıyıp sevmem ise Londra'daki öğrencilik yıllarıma rastladı.

— *BTS diye bilinen büyük toplantı salonunda Balkanların en büyüğü denilen bir org varmış...*
— O zamanlar Türkiye'deki her şey için Balkanların en büyüğü denirdi. O salon şapel olarak yapılmış ve Cumhuriyetten sonra bu maksatla kullanılmamıştı. Floyd Black dindar bir adamdı. Bir keresinde caz konseri için orayı istedik, izin vermedi.

Esrarengiz Philip Ulyott

— Boğaz akıntıları üzerinde etütler yapan biyoloji hocanız Philip Ulyott için, "Hiç de lise hocası olacak tipte biri değildi," diyorsunuz... Neden?

— Türkiye'de uzun yıllar geçirmediği halde oldukça iyi Türkçe konuşurdu. Hatta Türkçe yazılmış şiirleri vardı. Cambridge Üniversitesi Peter House Koleji'nde doktora yapmıştı. Baltalimanı'ndaki Hidrobiyoloji Enstitüsü'nde İstanbul Boğazı'nın akıntılarını boyayarak haritalandırdığı söylenirdi. Kolejin lojmanında teyzesi ve kedisiyle otururdu. Ben mezun olduktan sonra, Samatya'da eski bir köşke taşınmış, buraya öğrencilerini götürdüğü için Kolej ile ilişkisi kesilmiş. Bizim okulda ne işi vardı diye hep düşünmüşümdür. O herhalde ajandı. Yoksa bu kadar donanımlı biri, Türkiye'de bir lisede niye biyoloji dersi versin ki?

— Bütün deliliniz bundan mı ibaret?

— Ulyott da ünlü İngiliz casusları Kilby ve Hart ile aynı yıllarda Cambridge Üniversitesi'nin Peter House adlı kolejinde okumuştu; onlar gibi bekâr ve eşcinseldi. Çok sonraları *The Times* gazetesinde, kendini astığını okudum.

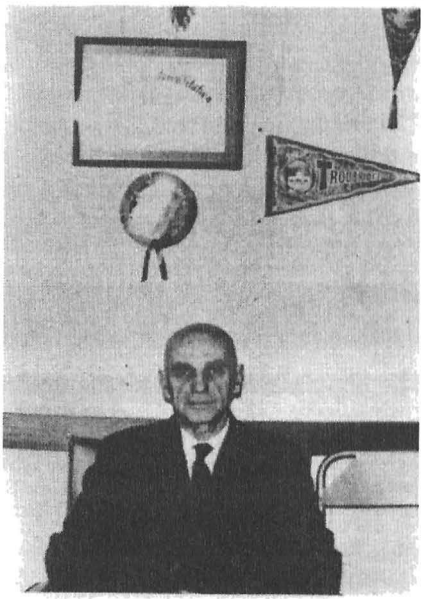
— İngilizce dışında başka bir dil öğretiliyor muydu?

— Kolej'deki ikinci senemde Louis Leresche'in Fransızca sınıfına gittim. Derslere redingotla girerdi. Bakın hâlâ aklımda: "Aujourd'hui c'est mardi le vingt cinq septembre mille neuf cent quarante cinq" (Bugün 25 Eylül 1945 Salı) diye o günün tarihini ezberledik. Şimdi hatırlamıyorum, ne halt ettikse silgi fırlattı bize. Dersten kovulunca Almanca dersine gittim, ikinci yabancı dilim de Almanca oldu. Önce Heller diye biri gelirdi. Tam bir tiryakiydi, ders sırasında bile gizlemeye çalışarak sigara içerdi. Sonra da Traugott Fuchs ders vermeye başladı. Hitler'den kaçan Alman profesörlerin yanında asistan olarak gelmişti. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Alman filolojisi bölümünün kurulmasında önemli rolü vardı. Dört sene boyunca ondan ders aldım. Çok romantik bir insandı. Almancayı şiirlerle öğretirdi.

Son anda Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girince, Alman tebası olan herkes gibi Çorum'a sürüldü. Fuchs orada uzun süre kaldı. Çorum'da yaptığı yağlıboya tablolarla resim sergisi açtı. Aşiyan'a gömülmek istedi. Kuş Cenneti'ni bulan Curt Kosswig'e izin verdiler, Fuchs'u geri çevirdiler. Fuchs şimdi, Harold Scott ve Taban Allen ile birlikte Feriköy Protestan Mezarlığı'nda yatıyor.

Nadolsky ve Mösyö Andrea

— *Kolej, devrimden sonra Rusya'dan kaçanlara da kucak açmış...*
— Spor işleri başkanı Alexander Nadolsky çok önemli bir adamdı. Kiev Askeri Akademisi mezunu, kılıçta mahir, müthiş jimnastik hocası... Türkiye'ye eskrimi sporunu getirenlerden biri de odur. Kaderin cilvesi, Nadolsky'nin üstü olan Binbaşı Andrea da bizim okuldaydı.

Kolej'de spor Alexander Nadolsky'den sorulurdu. Çarlık ordusunda yüzbaşı olan Nadolsky, Ekim Devrimi'nden sonra sığındığı okulda uzun yıllar çalıştı.

(Soldan sağa) Ergun Sağmanlı, Oktay Yenal, Burhan Silahtaroğlu, Ömür Şenozan, Bahor Baruh, Enrico Aliotti, Nakil Eser, Ömer Yörük, Lorenzo Solari; (oturanlar) Mehmet Baler, Orhan Silahtaroğlu, Can Toktar, Türkkaya Ataöv, Harun Alemdar.

— *Onun görevi neydi?*

— Hademeydi. Görevi de futbol sahasını çizmek, topları şişirmekti. Ama Nadolsky onun yanında hep selam dururdu. "Mösyö Andrea" diye seslenildiğinde "Nee vaar" diye yanıt verirdi. Mösyö Andrea ile şivesini taklit ederek konuşurdu herkes:

— Bağ vaar?

— Nee bağı?

— Ayakkabı bağı.

— Sicim, sicim ister...

der ve hemen çıkarır verirdi. Enteresan bir adamdı Mösyö Andrea. "Boncuk" diye de bir köpeği vardı.

— *Misyoner hocalar var mıydı?*

— Mantık ve felsefe dersine giren Lawrence Seelye, 2.05 metre boyunda dev gibi bir adamdı. Babası Güneydoğu Anadolu misyonerlerindendi. Sınavlarda "Bilmiyorsanız bilmiyorum deyin,

geçer not vereyim," derdi. Misyoner hocalar doğrusu hiç entelektüel değildi.

Tramvaydan böyle atlanır!

— Sultanahmet-Bebek arası hayli uzun bir mesafe... Hafta sonları evde kaldığımızda okula nasıl dönüyordunuz?

— Peykhane Sokağı'ndan yürür, Çemberlitaş Belediye durağından tramvaya biner, Eminönü'ne inerdim. Orada Eminönü-Bebek tramvayları vardı. Üç vagonlu tramvayla Bebek'e gelirdim. Seferini tamamlayan tramvayın dönerken çıkardığı sesi hiç unutamadım. Arkadaşlarımdan bazıları dolmuşa binerdi ama benim verecek param yoktu, Bebek'ten Rumelihisarı'ndaki okuluma yayan tırmanırdım. Yemeğe yetişmek için mektebin yokuşunu acele tırmanış her seferinde ahlakımı bozardı. Koskoca İstanbul'un bula bula bu tepesini mi buldu Amerikalılar diye söylenirdim.

— Tramvaydan atlamak ustalık istermiş...

— Haydarpaşa Lisesi müdürlüğü de yapmış Saffet Şav vardı, bize yurt bilgisi dergisine gelirdi. Oğlu Ziya Şav da bir süre bize tarih dersi verdi. Şimdi de yakın dostum. Saffet Bey Lozan'da, İnönü'nün heyetinde kâtiplik yapmış, o dönem çok tanınan biriydi. Bebek'te bir gün tramvaydan atlamış, ceza kesmişler. "Olmaz böyle şey!" diye geldi sınıfa. "İsviçre'de, Avrupa'da bunu öğretirler yahu! Atlamasını bilirsen bir şey olmaz. Öne doğru atlayacaksın..." Taşralı öğrenciler geriye doğru atlar, hemen düşerlerdi. Ben de atlardım tabii, tramvaydan atlamak, tramvaya atlamak marifetti.

— Türk öğretmen kadrosu güçlü müydü?

— Yabancıların aksine Robert Kolej'e hiçbir yerde dikiş tuttura-mamış, gözden düşmüş Türk hocalar gelirdi. Bir yolunu bulup oraya kapağı atarlardı. Çok önemli eğitimci değilllerdi. Yurt bilgisi, tarih, coğrafya gibi derslere Türk öğretmenler girerdi. Edebiyat, felsefe, bilim dersleri Amerikalı ve İngiliz öğretmenler tarafından verilirdi. Robert Kolej'in ilk Türk mezunu olan Hüseyin

Pektaş, benim okuduğum dönemde müdür yardımcısı, başka deyişle ilk Türk müdür olarak görev yapıyordu. Eşi Mihri Pektaş da hocaydı, milletvekili de oldu sonra. Hüseyin Bey Lozan'da İsmet İnönü'nün tercümanlığını da yapmıştı. Dedesi Nafi Baba bektaşiydi, o yüzden Pektaş soyadını almış. Nafi Baba'nın arkadaki tepelerin üstünde bir türbesi vardır; ahfadı[8] da Robert Kolej'de kümelenmiştir.

"Humphrey" Ekrem, Salih Keramet Nigâr, B. Toven...

— *İki hocanız var ki onları hiç unutamamışsınız.*

— Öğrencilik dönemimde çok saydığım, yıllar geçtikçe de kendilerine çok şey borçlu olduğumu hissettiğim iki Türk hocayı anmadan geçemem. Biri Ekrem Yirmibeşin. Hukuk okuyup da edebiyatçı olanlardan... "Humphrey Ekrem" derdik, Alkazar Sineması'nın müdavimi ve okuldaki Türkçe tiyatro oyunlarının rejisörüydü Ekrem Bey... Galatasaray Lisesi beni kabul etmedi ama nur içinde yatsın Ekrem Bey sayesinde Galatasaray'ın edebiyat geleneğini tattım. İz bırakan diğer hocam ise orta ikide Türkçe derslerine giren Salih Keramet Nigâr'dı. Şair Nigâr Hanım'ın oğlu, Macar Osman Paşa'nın torunu olan Salih Keramet Nigâr, son halife Abdülmecid'e özel kâtiplik ve çocuklarına da mürebbilik yapmış, çok kültürlü, zarif ve kibar bir insandı. Onlarla birlikte sürgüne de gitmişti. Şehzade Ömer Efendi'yi nasıl Viyana'ya götürüp operayla tanıştırdığını anlatırdı. Bize Edmondo de Amicis'in *Çocuk Kalbi* adlı kitabını okuturdu. Bakıyorum çocuklar hâlâ okuyor bu kitabı. İngiltere'ye torunuma da gönderdim. Salih Keramet Nigâr ile yıllar sonra, Robert Kolej'de dekanken Aşiyan Yokuşu'nda karşılaştım. Elinde beyaz bir karanfil, Tevfik Fikret'in mezarına çıkıyordu. Elini öptüm ve Koleje çıkıyorsa yardım edebileceğimi söyledim. Teşekkür etti, "Şuradan Aşiyan'a döneceğim. Bugün Tevfik Fikret'in ölüm yıldönümü, ama artık kimse hatırlamıyor oğlum," diye sitem etti.

---

8 Torunlar.

— *Yıldızımızın hiç barışmadığı bir hocanız da var: Nurettin Topçu.*

— Tarih hocamız Nurettin Topçu hakkında epey bir efsane vardı. Fransa'da okurken, doktora tezi olarak Fransız Devrimi'ni yazmış, okumaya başlamış aradan saatler geçmiş bu daha girişin girişindeymiş. "Atatürk mü? Hımın... Çanakkale'de kimse bilmezdi Atatürk'ü," derdi, küçümseyerek. Atatürk için ayrıca "Ben kendi hayatında kendini tenkit ettirmeyen adama adam demem," derdi. Marazi bir adamdı.

— *Türkçeci Baha Toven...*

— Askerliğini Hicaz'da yapan Türkçe hocası Baha Bey noktalama konusunda titiz olduğu kadar iflah olmaz bir Beethoven hayranıydı. Onun için soyadını Toven olarak almış. Nokta koyunca B. Toven oluyor çünkü. Coğrafya veya kendi söyleyişi ile "cağrafya" hocamız Ziya Akant'tı. Öğrettikleri hakikaten kafanızda kalırdı. "Cağrafya" laboratuvarıydı Akant'ın sınıfı. "Cağrafya laboratuvarı nerede oğlum?" diye sorar, cevap olarak da "Burada" demenizi isterdi.

— *Bir de sosyoloji hocası Enis Dinç varmış. Rüyalarını bile İngilizce gören...*

— Evet, İngiliz Enis derdik. Yatakhaneye girip, "Aydınlıkları söndürün," derdi: "Turn off the light." Aydınlık yani, lamba, ışık değil...

— *Resim öğretmeniniz kimdi?*

— Akademiden İlhami Demirci resim hocamdı. İyi resimleri vardır. Ondan evvel de Sami Boyar gelirdi. İlhami Demirci daha çok etkilemiştir beni. Akademiye de sokmak istedi. Ama fakirdik biz, böyle lükslerimiz yoktu.

— *Kadın öğretmen yok muydu?*

— İki kadın hocamız vardı. Biri matematikçi Rallou Rhasis'ti, diğeri Hadiye Ötügen. Hadiye Hanım konservatuvarda hem kemençe çalardı hem de çello; yani hem Türk musikisi, hem

klasik müzik uzmanıydı. Ortaokulda müzik dersimize giriyordu. Platformlu bir sınıfta yapardık dersleri. Bebekli bir çocuk vardı, vaktiyle Galatasaray'da futbol oynadı. O, Hadiye Hanım'ın bacaklarını dikiz ederdi. Bir keresinde Hadiye Hanım, topuklu ayakkabısıyla evire çevire dövdü bu çocuğu. Kadın öğretmen az olduğu için herkes bayılırdı bu ikisini seyretmeye.

Kolejdeki Ermeni kolonisi

— Okulun kayıt işleri Ermenilere emanet o günlerde... Bu nereden kaynaklanıyordu?

— Robert Kolej aslında Türkleri Protestan yapmak için kurulmuş. Misyoner Hamlin gelmiş, okulu kurmuş Bebek'te. Sonra Robert parayı vermiş, binaları yapmışlar. Dönemin padişahı Abdülaziz demiş ki, Müslüman çocukları buraya gidemez. Böyle olunca Bulgaristan'dan, Yunanistan'dan talebe getirilmiş. Bir de o zamanlar Rumelihisarı'nın üstlerinde büyük bir Ermeni kolonisi var: Melkonyanlar, Dolikyanlar, Tüysüzyanlar, Tombulyanlar, Azaryanlar... Onların çocuklarını alıyorlar. Bunların hepsi o gruptandı. Gregoryen iken Protestan olmuş, sudan çıkmış balık gibi kalmışlardı ortada. Bunlar daha çok idareci, kütüphaneci olarak, kayıt işlerinde vs. çalıştırılırdı.

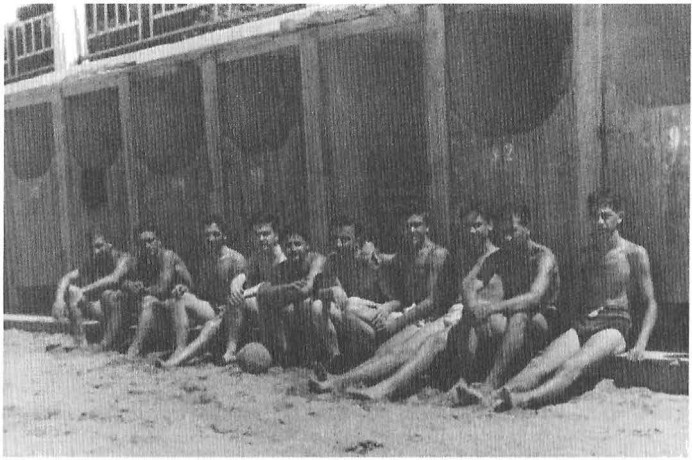
— Öğretmen çıkmadı mı aralarından?

— Ermeni asıllılardan ikisi çok ünlüydü: Ohannes Kondayan'la ilgili pek hatıram yok ama Vahram Çerçiyan'ı iyi bilirim. Bize de matematik dersi verirdi. Ama asıl ününü kaligrafi[9] hocalığına borçluydu.

— K. Atatürk imzasının ona ait olduğu söylenir.

— Kendisi de "Kemal Atatürk imzası var ya, ben ona takdim ettim," derdi. Başta Büyükelçi Selim Sarper, o devrin birçok ünlü ismi bunun öğrettiği gibi yazardı. Ama anasının gözü bir adamdı; güzel yazı kulübünde öğrencilere rozet, diploma verir, kar-

9 Güzel yazı sanatı.

Oktay Yenal (soldan üçüncü) ve arkadaşları Suadiye Plajı'nda.

şılığında para alırdı. Uzun yıllar ders verme bakımından ona benzeyen sınıf arkadaşım Arman Manukyan.... Muhasebe dersi verdiği öğrencilerinin sayısı on binlerle telaffuz ediliyor. Çok kimse de beni, medyada çıkan söyleşilerinden, Arman'ı kendi yerine zorla muhasebe hocalığına başlatan arkadaşı olarak tanır. Google'da Oktay Yenal yazınca hep Arman ve onun anıları çıkıyor.

"Selman Bey, bu çocuk romana düşmüş!"

— Mühendislik de okuyabilirmişsiniz ama siz Ticaret bölümünü seçmişsiniz.

— Orta ikinin sonunda bir imtihan yapılırdı. Matematiğe yatkın olanlar Mühendis kısmına gider, dört sene daha okuyup mühendis çıkardı. Diğer bölümleri seçenler iki sene okuyup mezun olurdu. Bana da Mühendisliği seçebileceğim söylendi. Kabul etmedim. Çünkü okumamı uzatmam zordu. Geriye üç kısım kalıyordu: Edebiyat, Tabii Bilimler ve Ticaret. Ben Ticaret bölümünü seçtim.

— Ticaret demişken, Sultanhamam'daki dükkânla ilişkiniz ne âlemdeydi?

— Babam öldükten sonra Selman amcam dükkânı işletmeyi sürdürdü. İzinli olduğum cumartesi günleri, yazları ise neredeyse her gün gider bilaücret çalışırdım. Haftalarca bekletir, ondan sonra "Dükkânın kârından payınıza düşen bu," diye sadaka gibi bir para verirdi. Lisenin son sınıfına kadar dükkân devam etti. Dükkân büyüdü, Selman Bey'in payı büyüdü, bize katkısı az oldu.

— Kötü bir de anınız var dükkânla ilgili...

— O vakitler İngilizce cep kitapları yeni çıkıyordu. Sıcak bir yaz günü, dükkânı süpürdükten sonra bir tabureye oturmuş, Jack London'ın *Vahşetin Çağrısı* adlı romanını okuyordum. Yan komşumuz Erzurumlu Bayramoğlu'nun damadı elinden düşürmediği tespihiyle çıkageldi. Bana sert sert baktı ve "Selman Bey, bu çocuk romana düşmüş, bırakmayın, böyle haylaz alışkanlıklar edinmesin," dedi. Selman amca da ona hak verince gözlerim doldu, ağlayacak gibi oldum. Neyse ki dükkânın görmüş geçirmiş Ermeni tezgâhtarı Gedikpaşalı Kevork Efendi, h harfinin üstüne basa basa "Bunlar hayvan gelmiş, hayvan gidecek, sen aldırma," diye teselli etti de gözyaşlarıma hâkim oldum.

Yeni adres Cihangir Somuncu Sokak

— Cihangir'e taşınmanız da dükkânla ilişkinizin kesilmesine rastlıyor...

— Sultanahmet'teki evi sattık mecburen. Çünkü üç bir katlı evdi, idare edemiyordu artık annem. Evin kaloriferi bozuktu. Annem zavallı uğraşırdı, güçlükle yakardı. Baktık ki merdivenli evi idare etmek zor, bir kat alalım dedik. O vakitler Nişantaşı çok pahalıydı. Sultanahmet'teki evi satıp 55 bin liraya Cihangir'de üç daireli bir apartman aldık.

— Somuncu Sokağı'nda...

— Sıraselviler Caddesi'ni Cihangir Caddesi'ne bağlayan Aslanyatağı Sokağı'nın bitiminde, Fındıklı'ya inen dik yokuştaydı.

— Komşularımızı hatırlıyor musunuz?

— Orta katında biz oturmaya başladık, diğer daireleri de kiraya verdik. Gelen para bizi bayağı rahatlattı. Üstümüzde yazar Salah Birsel, kız kardeşi ve kayınbiraderiyle birlikte oturuyordu. O sıralarda bir çocukları olduğunu hatırlıyorum. *(Müzisyen, ressam, sinemacı Mehmet Güreli –y.n.)* Altımızda ise yıllar sonra yazdı[10] da öğrendim, Deniz Kavukçuoğlu ve ailesi otururmuş.

— Koleji kolej yapan biraz da ders dışı etkinlikler... Siz hangisini seçtiniz?

— Tiyatro başlı başına bir olaydı Robert Kolej'de. Yılda iki üç oyun sahnelerdik. Öyle mektep müsameresi değildi bunlar. Neredeyse profesyonel bir tiyatro kadar mesai harcardık. Dekorları yapar, ışık sistemini kurar, gider Şehir Tiyatroları'ndan yahut Darbukacı Hasan Tahsin Bey'den elbise kiralardık. Çok zengin bir kostüm koleksiyonu olan Hasan Tahsin Bey, Cihangir'deki içi türbe gibi çinilerle süslü evde otururdu. Bir peykeye kurulup şeyh pozu veren Hasan Tahsin Bey, ünlü ressamlara hamasi resimler yaptırıp bunları Ankara'daki devlet dairelerine nasıl sattığını anlatırdı.

İlk tebrik Necip Fazıl'dan

— Hangi oyunları sahnelediniz?

— Türkçe eserlerin çoğunu Cumhuriyet bayramlarında oynardık ve hemen hepsini Ekrem Yirmibeşin yönetirdi. Şinasi'den *Şair Evlenmesi*, Ahmet Muhip Dıranas'tan *Gölgeler,* Ahmet Kutsi Tecer'den *Köşebaşı* ilk aklıma gelenler. Cevat Fehmi Başkut'un *Küçük Şehir*'ine aylarca hazırlandık, son anda Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından iptal edildi. Bunların arasında *Tohum* piyesini hiç unutamam. Oyunun yazarı Necip Fazıl Kısakürek de gelmişti izlemeye. Kuliste yanıma geldi ve tebrik etti. O heyecanla akşam Taksim'e çıktım, meydan Cumhuriyet Bayramı nedeniyle aydınlatılmıştı, havalara uçuyordum âdeta...

---

10 *Alageyik Sokağı Bir Liman mıydı?*, Deniz Kavukçuoğlu, Doğan Kitap, 2002.

(Sol baştaki) Oktay Yenal'ı Tohum*'daki performansından ötürü ilk kutlayan, oyunun yazarı Necip Fazıl Kısakürek'ti (en sağda); yönetmen ise bütün Türkçe piyeslerde olduğu gibi Ekrem Yirmibeşin (ortada).*

— *Başka oyunlarda da rol almışsınız...*

— RC Players diye bir kumpanyamız vardı. Shakespeare'in *On İkinci Gece*'sinde soytarıydım, şarkı da söyledim. *Harikulade Fikirler İdarehanesi, Şahane Uşak, Macbeth, Romeo ve Jülyet* ile *What a Life*'ı sahneledik. *Dördüncü Henry*'de Nur Yalman ile oynadım. Nur, ağabeyimizdi ve Tunç Yalman ile amcaoğluydu. Tunç Yalman daha sonra tiyatroda devam etti ve yönetmen oldu. Haldun Dormen, Hazım Aldıkaçtı, Haluk Furtun, Aydın Umur ve Sermet Çağan sahne arkadaşlarımdan hatırladıklarım.

— *İyi bir repertuvar. Kim yönetirdi bu oyunları?*

— Hilary Sumner-Boyd, Oxford'dan gelmiş iyi bir edebiyat hocasıydı. Oturur tartışır, oyunu birlikte yorumlardık. Harvard'dan mezun İngiliz ve Amerikan edebiyatı hocamız, org ve piyano üstadı Charles Mac Neal da tiyatroyla ilgiliydi.

Darülbedayi o vakitler hep bir Shakespeare piyesi ile açılırdı, Muhsin Ertuğrul'un rejisörlüğünde. Muhsin Ertuğrul özel olarak Charles Mac Neal'i davet ederdi. Bu da kaçırmaz, ilk gün

Shakespeare'in On İkinci Gecesi'nde soytarıyı canlandıran Oktay Yenal, rol arkadaşları Haldun Dormen (solda) ve Hazım Aldıkaçtı ile.

gider seyrederdi. Ertesi gün de gelir bize anlatırdı. Mahmut Moralı muhteşemdi, Hadi Hûn şöyleydi falan diye... Talat Artemel'in, İsmail Galip Arcan'ın, Hüseyin Gürmen'in başarılı performanslarını heyecanla anlatırdı. Hilary Sumner-Boyd ve Charles Mac Neal, dönemlerinin kalburüstü entelektüelleriydi. Onlardan çok şey öğrendik.

— Aranızdan kimler sivrildi?

— Bizim sınıftan büyük tiyatrocu çıkmadı. İspiro Costa vardı. Tunç Yalman, Yale'de tiyatro okudu ama iyi oyuncu olarak görmem. Bence Haldun Dormen de iyi tiyatrocu değildir. İyi aktör değil bir kere. Fakat kendisini parlatmasını bildi. Bizden sonraki kuşaktan Engin Cezzar falan çıktı, ama Robert Kolej'den yetişen asıl büyük tiyatrocu Genco Erkal'dır.

"Oktay berbat adamdır, kızınızı onunla göndermeyin!"

— Arnavutköy'deki Amerikan Kız Koleji'nin öğrencileriyle ilişkileriniz nasıldı?

1948'de sahneledikleri Harikulade Fikirler İdarehanesi'nde Oktay Yenal koyun tüccarı rolünde, karşısında ise Haluk Furtun oturuyor.

— Ülker Bilimer, Ayşe Öney, sınıfımızın şimdiki çiçekçisi Aysel Dümer, Halide Almas, İstanbul Arkeoloji Müzesi müdürlüğü de yapan Nuşin Asgari, Gülen Bolgil, Türköz Taga, Emre Gönensay'ın ablası Beyza ilk aklıma gelen isimler... Yılbaşı, ilkbahar ve sene sonunda ortak sınıf partileri olurdu, biz onlara giderdik, bir ay sonra da onlar bize gelirdi. İhsan Doğramacı'nın akrabası Nezir Kırdar, Dosido diye bir kulüp kurdu güya folklor oynayacaktık. Orada kızlı erkekli tango, fokstrot yapardık. Lise 1'e geçtiğinizde de *freshman* adı verilen önemli bir yemek olurdu, kız kolejinden birini davet ederdiniz.

— *Siz kimi davet ettiniz?*

— Mühendislik bölümünde bir hocamız vardı Nedim Bilgen diye. Onun alt sınıftaki kızı Bilge Bilgen'i freshman yemeğine davet ettim. Fakat daha önce sözünü ettiğim Nezir Kırdar, gitmiş Bilge'nin babası Nedim Hoca'ya "Oktay berbat adamdır, kızınızı onunla göndermeyin," demiş. Bunun dışında pek yan yana gelmezdik kızlarla. Yurt gezilerinde bile...

Trenle çıkılan okul gezileri

— Şu, trenle çıktığınız meşhur okul gezileriniz...

— Kız Koleji'nden Güler Topkaya'nın babası TCDD'de yöneticiydi, Haydarpaşa'da otururlardı. TCDD o vakit kız ve erkekler için ayrı ayrı vagon tahsis ederdi, biz o vagonla istediğimiz yere gezi düzenlerdik. Konaklamak istediğimiz yerde kompartıman çözülürdü. Kızlar ayrı giderlerdi, bir tane de polis katarlardı yanlarına.

— Başınızda öğretmen bulunur muydu?

— Bizi Anadolu seyahatlerine Turan Çağlarca götürürdü. Coğrafya hocamızdı. Çok uzun boylu, yakışıklı, çelebi bir insandı. O dönemin ünlü aktörü Douglas Fairbanks gibi düz ve ince bir bıyığı vardı. Gezilerde sanki öğretmenimiz değil de bize incelikle yol gösteren bir ağabeyimiz gibi davranırdı.

— Nereleri dolaştınız?

— İzmir, Muğla, Antalya, Mersin, Tarsus, Adana, İskenderun, Hatay, Harbiye Şelalesi... Epey bir yer gezdik. Haldun Dormen'in

Oktay Yenal'ın freshman yemeğine davet ettiği arkadaşı Amerikan Kız Koleji'nden Bilge Bilgen'di.

1951 yılı Olgunluk sınavı hatırası Oktay Yenal sağ başta. Oktay Yenal, Arman Manukyan (sağdan ikinci), Ayşe Öney (oturan), Türköz Taga (soldan ikinci).

babası narenciye ihracatçısıydı, Mersin'de bize bir küfe portakal göndermişti. Ankara'yı da ilk bu gezilerden birinde gördüm. Operayla tanışmam da Anadolu gezilerinden birinde oldu. Başkente uğrayıp, akşam Devlet Operası'nda *Sevil Berberi*'ni seyretmiştik. Figaro rolünde Aydın Gün vardı.

Mademki demokrat...

— Sürüden ayrıldığınız da olmuş. Arman Manukyan ile birlikte çıktığınız İzmir gezisi mesela...

— 1949'un yazında *Ordu* gemisiyle İzmir'e gittik. İzmir Fuarı o zamanlar çok büyük bir olaydı. Dik duvara tırmanan motosikletleri ilk orada gördüm. Çekoslovak ve Alman pavyonlarında sergilenen mallara hayretle bakıp, Tariş'in çeşmesinden akan taze üzüm suyundan içtik.

— O zamanlar küçük bir kasaba olan Çeşme'ye gittiğinizde ilginç bir karşılaşma yaşamışsınız...

— Deniz kıyısındaki kahvede bir de ne görelim. İktidar adayı Demokrat Parti'nin (DP) o günlerde hayranlık beslediğimiz lideri Celal Bayar tek başına bir masada oturmuş kahvesini içiyor.

— *Yani öyle sıradan bir vatandaş gibi; korumasız, rahat...*

— Koruma falan yoktu o vakit. Öyle serbestçe dolaşıyordu. Kahveci, ana muhalefet partisi lideri Bayar'ın Amerikan elçisini beklediğini söyledi. Arman, "Oktay gel, Bayar ile bir fotoğraf çektirelim," dedi. Ben biraz çekindim. "O büyük adam, biz talebe. Rahatsız etmeyelim," dedimse de dinletemedim. Arman, "Mademki demokrattır, bizim gibi halkla fotoğraf çektirmeye mecburdur!" diyerek yanına yaklaştı ve "Beyefendi, bir resim lütfedersiniz?" diye sordu. Celal Bey "Hay hay" dedi ve ayağa kalktı. Onun fotoğrafını çekeceğimiz sandı. Ama Arman, Zeiss-Ikon makinesinin ayaklarını açtı, otomatiğini kurdu. Celal Bey'in bir yanına o geçti, bir yanına ben. DP iktidara geldikten sonra bu fotoğrafın büyük bir kopyası 1960'a kadar Manukyan Biraderler hırdavat dükkânında veznenin üstünde asılı durdu.

İktidara yürüyen Demokrat Parti'nin lideri Celal Başar, Çeşme'de rastladığı liseli Oktay Yenal ve Arman Manukyan'ın fotoğraf talebini geri çevirmemiş.

— Bu fotoğraftan çok değil bir sene sonra da iktidara geldi Demokrat Parti...

— DP'nin zaferini müjdeleyen seçim sonuçlarının birbiri ardına geldiği mayıs akşamı Bebek'e inmiştik. Bazı arkadaşlarımız taşkınlık yaparak sevgilisiyle Aşiyan yokuşunu tırmanan orta yaşlı bir adama laf attı. Bebek Karakolu'nun kapısına asılan seçim sonuçlarına baktık, halkın coşkusuna biz de katıldık. Okula dönerken yolumuzu bir polis ile iki bekçi kesti. Yanlarında da bizim arkadaşların laf attığı adam vardı. Meğer karakola gidip şikâyette bulunmuş. "Kim benim için 'Yapamadı enayi' dedi. Çıksın ortaya!" diye bağırıyordu. Kimse üzerine alınmayınca polis bizi isimlerimizi almak ve karakola götürmekle korkuttu. Bunun üzerine Mehmet Baler başımız ne zaman sıkışsa devreye giren hızlı zekâsıyla, "Önce bu arkadaşımızın ismini yazın memur bey, adı Semih Bayar," dedi. Semih ise her zamankinden daha çok kekeleyerek, "Bir de Mehmet Baler, bir de Mehmet Baler..." diye çırpınmaya başladı. Fakat Bayar soyadını duyan polis memurunun Semih'i dinleyecek hali yoktu. Hemen taraf değiştirerek şikâyetçi adamı azarlamaya başladı: "Koskoca adamsın, utanmıyor musun bu okullu gençlere iftira etmeye, bizim de vaktimizi almaya?" Semih Musevi olduğunu saklardı. Asıl soyadları Bahor'du galiba. İsmi Rober'den bozmaydı. Babası Rebii Ba-

Oktay Yenal, Antakya'daki Harbiye Şelalesi'nde.

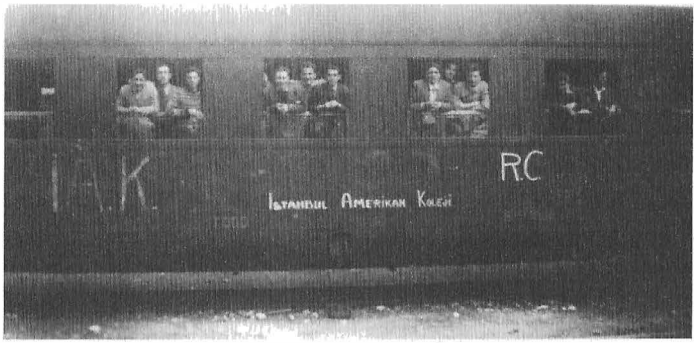
Oktay Yenal, Can Toktar, Turan Çağlarca ve Haldun Dormen (soldan sağa) 1948'de çıktıkları yurt gezisinde İzmir Fuarı'na da uğradılar.

yar ünlü bir doktordu. Genç yaşta kaybettiğimiz Semih, öğretmenler arasında da Celal Bayar'ın oğlu Refii Bayar'ın oğluyla karıştırıldı ve özel bir ilgi gördü.

— *Gayrimüslim arkadaşlarınızın çokluğu dikkat çekici...*
— Hâlâ çok yakın bir arkadaşım vardır mühendislikten, Kaliforniya'da oturur: Boğos Torikoğlu. O şimdi Paul Torikyan. Boğos meğer Ermenicesiymiş, St. Paul'ün. Lorenzo Solari ve Enrico Aliotti, Türkiye'ye yerleşmiş ilk levantenlerdendir. Bugün Büyükada'da oturduğum evi de Enrico Aliotti'nin Ferra adlı kadın ressam akrabası yaptırmış. Şalom Eliyahu, Davut Gabay, Musevi vatandaşlarımızdandı. Bir arkadaşımızın adı da Ermenidis'ti. Rum mu Ermeni mi bir türlü çıkaramazdık.

Osmanbey Matbaası'nın genç müdavimi

— *Edebiyat ortamı o yıllarda çok canlı...*
— Edebiyat tabii o vakit çok coşmuştu. Orhan Veli, Oktay Rıfat, Sait Faik, Melih Cevdet Anday, Ahmet Kutsi Tecer, Cahit

Robert Kolej kafilesi, TCDD'den tahsis edilen vagonun pencerelerinden poz veriyor: Oktay Yenal (en solda), coğrafya öğretmeni Turan Çağlarca (soldan ikinci), Haldun Dormen (sağdan üçüncü).

Sıtkı Tarancı, Ziya Osman Saba, Mehmet Başaran, Bedri Rahmi ve Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Orhan Burian'ı heyecanla takip ettim. *Varlık* dergisini ve Varlık Yayınları'nın kitaplarını kaçırmazdım. Arada bir Yaşar Nabi Nayır'ın Cağaloğlu'ndaki bürosunda Varlık kitaplarını yazarlarına imzalattığım da oldu. Mahmut Makal'ın benim için imzadığı *Bizim Köy*'ün ilk baskısı kitaplığımın başköşesinde duruyor.

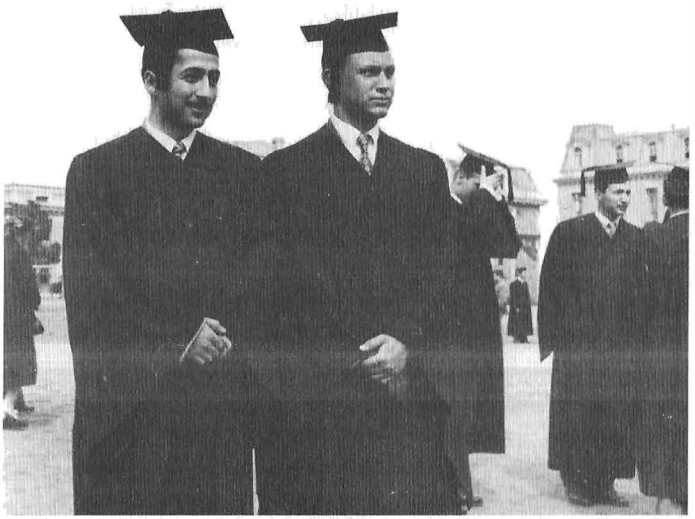
— Sol eğilimli dergiler de hayli yaygın. Siz hangilerini okuyordunuz?

— Heyecan arayışı içindeki gençler olarak sosyal meselelerle de ilgilenmeye başladık. Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in çıkardığı *Marko Paşa*'daki taşlamalar çok hoşuma gidiyordu. 1950 seçimlerine giden günlerde Nâzım Hikmet'in hapisten çıkarılması için büyük bir kampanya vardı. Bu kampanyanın başını da *Nâzım Hikmet* dergisi çekiyordu. Şairin o zamana kadar gizli gizli elden ele dolaşan, kurşun kalem ile yazılmış şiirlerini bu dergide okudum, Nâzım Hikmet'i kurtarmak için bütün dünya aydınlarının ayağa kalktığını öğrendim. Benim en büyük şansım, ortaokul ve liseye gittiğim yıllarda o dönemin

ilerici, hükümete göre ise muzır yayınlarından çoğunun Sultanahmet'teki evimizin hemen yanı başındaki Osmanbey Matbaası'nda basılmasıydı. Bu dergileri aldıktan birkaç saat sonra polis matbaayı basar ve dergilere el koyardı. Sabahattin Ali'nin 1947 tarihli *Sırçaköşk*'ünü ve Aziz Nesin'in 1948'de çıkan *Azizname*'sini, polis matbaayı basmadan hemen önce satın aldım.

— *Ne oldu o dergilere, hâlâ saklıyor musunuz?*

— Yıllar sonra evlerde sakıncalı yayın arandığı 12 Mart döneminde annem bu dergileri yakmak istedi ama son anda tavan arasında saklamayı başardım. Fakat Tan Matbaası'nın talan edilmesine de sebep olarak gösterilen Zekeriya Sertel'in "Zincirli Hürriyet" makalesinin de olduğu *Görüşler* dergisi bu hengâmede kayboldu gitti.

Oktay Yenal ve Mehmet Baler'in Robert Kolej'de başlayan dostluğu hâlâ sürüyor.

(Soldan sağa) Ergun Sağmanlı, Lorenzo Solari, Burhan Silahtaroğlu, Arman Manukyan, Tosun Moran, muhasebe dersi hocası Francis Potts, Bahor Baruh, Orhan Silahtaroğlu, Oktay Yenal.

İzlerimiz ve komünist avı!

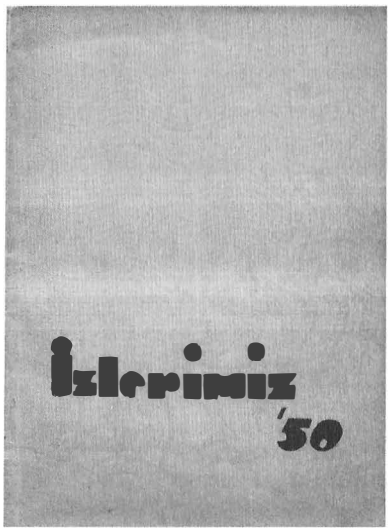
— *Şiire merak sarmanız da o yıllara mı rastladı?*
— Edebiyat bölümünü seçen Talat Halman ve Mahmut Öngören'le birlikte, yarısı Türkçe yarısı İngilizce *Tower* diye bir dergi çıkarırdık. Edebiyatta hakikaten kuvvetliydik. Hocalarımızı imtihan ettiğimizi hatırlıyorum. Fakat benim asıl edebiyat mecram okulun *İzlerimiz* adlı edebiyat dergisiydi. Kız ve erkek kolejleri tarafından neşredilirdi. Sorumlu müdür Bedri Okul idi. Ben de derginin sekreteriydim.

— *Şiir ve denemelerinizin bulunduğu sayı başınıza iş açmış...*
— 1950 yılının ilkbaharında bir pazar günü okula döndüğümde, bahçede toplanmış çoğu taşralı bir grubun "Kahrolsun komünistler" diye bağırdığını duydum. Pek sevmezlerdi sanata ve edebiyata meraklı İstanbul çocuklarını. Biz kızlarla daha çok geziyoruz diye kıskanırlardı. Ne olduğunu sorunca anladım ki *İzlerimiz*'in yeni çıkan sayısındaki iki yazı yüzünden kopmuş bu gürültü. Neyse ki bu nümayişin benim iki şiir ve iki denemmle bir ilgisi yoktu.

— *Hangi yazılar rahatsız etmiş?*

— İlki *Yeşil Ada* başlıklı bir şiirdi. Yazan da İsmail Cem'in ablası Alev İpekçi, karikatürist Ali Ulvi'nin hanımı oldu sonra. Okula kürkle gelen bir kızdı. Şiir, mavi denizde yeşil bir adadan al kanatlı bir kuşun getirdiği haber hakkındaydı. "Dünya küçülmüş bir ada olmuş / Din, dil farkı yok hepsi kardeş olmuş / Senin, benim yok, her şey herkesin olmuş... Aç yok yeşil adada / Çıplak yok orada..." dizeleri bazı öğrencilerce komünist propagandası olarak algılanmıştı. Kızgınlık yaratan ikinci metin, "Dalgın uzanır gölgeli yollar" başlıklı imzasız bir seyahat yazısıydı. Diyarbakır'daki minare ve kubbeler için yapılan bir benzetme kıyameti kopartmıştı.

"Buranın en acayip yerleri camileri, ömrümde buradaki minareler gibi minare görmedim; lüzumundan fazla bariz bir şekilde 'Freudian', insanı rahatsız ediyorlar, insan herhalde daima hatırlatılmak istemiyor, hâlbuki bu camiler göze batıyorlar... Kürtler çok çekici insanlar, hem de çok güzel herifler, müzikleriyle, dansları da müthiş ihtiraslı..." (*İzlerimiz '50*, s. 38)

Oktay Yenal'ın sekreterliğini üstlendiği İzlerimiz dergisinin soruşturmaya uğrayan sayısı.

— *Kim yazmıştı bu yazıyı?*
— Erkek Koleji başyazarı Nur Yalman, "Zarfla atmışlar kapıdan içeri," dedi. Bunu, önce Nur Yalman'la, sonra da Tosun Moran ile evlenen, Gülen Bolgil diye bir kız öğrenci vardı o yazmış. Şikâyet Milli Eğitim Bakanlığı'na kadar gitti. Ben de derginin yönetiminde olduğum için iki Amerikalı ve Türk müdür yardımcısı Muzaffer Yeşim'den oluşan bir komite tarafından sorguya çekildim. *Yeşil Ada* şiirini seçen heyette olup olmadığımı, şiirde komünizm propagandası yapılıp yapılmadığını sordular.

— *Nasıl bir savunma yaptınız?*
— Ütopik şairlere özenmiş dedim, bu şiiri yazan. Bunu fırsat bilen Muzaffer Yeşim "Mesela hangi şair?" dedi.

— *Nâzım Hikmet deseniz çok sevinecek!*
— Walt Whitman dedim. Muzaffer Yeşim'in bu ismi daha önce hiç duymadığı belliydi. Amerikalı hocalara dönüp böyle bir şair olup olmadığını sordu. Amerikalılardan biri Walt Whitman'ın

(Ayakta soldan sağa) Arman Manukyan, Burhan Silahtaroğlu, ilk Türk müdür Hüseyin Pektaş, Can Toktar, Türkkaya Ataöv, Bahor Baruh, Talat Halman, Lorenzo Solari, (oturanlar soldan sağa) Mahmut Öngören Orhan Silahtaroğlu, Tosun Moran, Oktay Yenal, Ergun Sağmanlı, Mehmet Baler.

23 Mart 1951. Mezuniyete 77 gün kala düzenlenen şenlikte Oktay Yenal Osmanlı paşası, Arman Manukyan ise Şarlo kılığında. Karedeki diğer iki isim Mahmut Öngören(sağdan üçüncü) ve Semih Bayar (soldan ikinci)...

ünlü bir Amerikan şairi olduğunu ve *Yeşil Ada*'daki duygulara benzer temaları işlediğini anlattı. Paçayı öyle kurtardık.

Record'*un editörlüğü*

— *Okul yıllığı* Record'*un editörlüğünü de üstlenmişsiniz.*
— Kore'de savaşan askerlerimize ithaf etmiştik 1951 yıllığını. Başlangıç kısmına "Sen aslan yürekli onbaşı Kâzım / Neylersin, yaşayabilmek için / Bazen ölebilmek de lazım" dizelerini koyduk. Fotoğraflarımızı da Beyoğlu'ndaki Foto Kanzler'de çektirdik. Talat Halman biraz ukala olduğu için "Ben resim koydurtmam," dedi, biz de karikatürünü koyduk, altına da Jean Valjean[11] diye yazdık.

— *İlanları da mı siz topladınız?*
— İbrahim Bodur'un ailesinin yaprak tütün ihracatı yapan Boduroğulları şirketinin Galata'daki şubesinden, Nur Yalman'ın

11 Victor Hugo'nun Sefiller adlı romanının başkahramanı.

Robert Kolej 1951 mezunları, Fethiye'deki Robinson Club Faralya'da anılarını tazeliyor (Ekim 1994).

babasının şirketi Tatko'dan, İş Bankası'ndan vb. ilan aldık. Tabii ders falan çalışmazdık. Sadece bununla uğraşırdık. Az iş değildi.

— *İbrahim Bodur üst sınıfta değil miydi?*
— Bir üst sınıftaydı ama çaktı. Bizimle beraber muhasebe dersi alıyordu.

— *Sınıf toplantılarınız devam ediyor mu?*
— Bizim sınıf toplantısı kuvvetlidir. Yakın zamana kadar düzenli olarak ayda bir toplanırdık. Bu aralar seyrekleşti. Giderek de sayımız azalıyor. Son dönemde alt sınıflardan da gelen oluyor. İki üç sınıf bir arada toplanıyoruz. Talat Halman Ankara'da olduğu için gelemiyor. Şükrü Aya var. "Başbuğ" diyoruz ona. Herkesi azarlar, "Neden gelmiyorsunuz?" diye.

— *Diğer müdavimler kim?*
— Orhan Doğruol, Rahmi Koç, Mehmet Baler, Melih Selvili, Ali Mahir Harunoğlu, Teoman Onat... Son yıllarda sınıf reisliğini

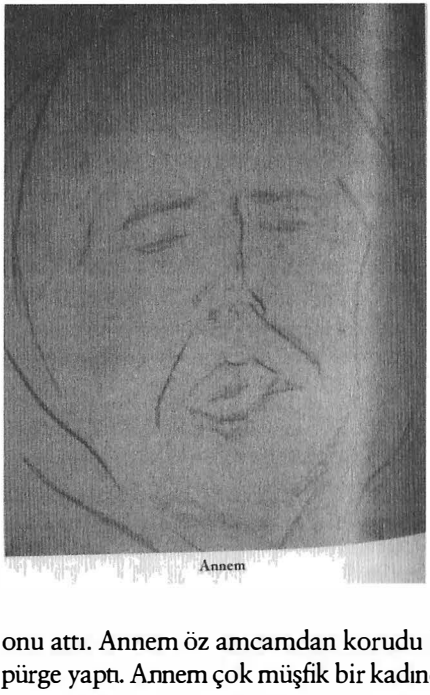
vaktiyle marangozluk dersi hocamız İhsan Asal'ın oğlu Engin Asal aldı. Arman sık gelmiyor. Gelenlerin çoğu kız arkadaşlarımız. Neredeyse hepsi dul kaldı. Aysel Dümer hâlâ sınıfımızın muhasibi. Halide Almas hasta zavallı. Ortaokul ve lise yıllarımda kurduğum arkadaşlıklar, aradan neredeyse altmış yıl geçmiş olsa da hâlâ aynı sıcaklığını koruyor.

Yıllar sonra çıkagelen dayı

— *Sizi anneniz okutmuş. Biraz anlatır mısınız Masume Hanımı.*
— İstanbul'a yerleştiğimizde neşesi biraz yerine gelmişti annemin ama bu çok uzun sürmedi. Babamın hastalığı ve ölümü sonrasında çok zor zamanlar geçirdi. Tek başına dört çocuğun sorumluluğunu üstlenmek zorunda kaldı. Epey bir mahrumiyete katlandı.

— *Ağabeylerinden bir haber çıkmadı mı?*
— Kerim dayım İkinci Dünya Savaşı'nda, Rus ordusu için çarpışırken cephede ölmüş. Sanırım Stalingrad'da... Küçük ağabeyi Selim ise Kafkasya'da kalmış. Uzun yıllar kendisinden haber almadık. Okumak için Londra'da bulunduğum sırada bir mektup yazmış anneme, yanınıza gelmek istiyorum diye. Hatta bu mektup yüzünden annem polis tarafından sorgulanmış. Neyse annem buyur etmiş, Selim dayım İstanbul'a gelmiş. Otuz yıl sonra yeniden karşılaşmışlar ama annem bir bakmış ki karşısındaki bambaşka bir insan. "Siz böyle rahat yaşıyorsunuz, kızların başı ne münasebetle açık?" diye sorgulamaya başlayınca annem, "Selim, sen benim kardeşimsin ama galiba burada kalamayacaksın," demiş. O da çıkıp gitmiş, bir daha da haber alamadık sonra...

— *Ya baba tarafı?*
— Settar amcam Kars'tan çıkıp geldi. Bir süre bizde kaldılar. Bir faydası olmadığı gibi annemi dışlayıp ben ve kardeşlerime sahip çıkmaya çalıştı. Muhtar paranın büyük kısmını götürmüş demeye başladı. Annemi evden atmaya niyetlendi ama annem

Oğlunun fırçasından Masume Yenal portresi...

onu attı. Annem öz amcamdan korudu bizi. Saçını gerçekten süpürge yaptı. Annem çok müşfik bir kadındı, epey bir mahrumiyete katlandı bizi okutmak için.

— *Ablalarınız ve kardeşleriniz nerede okudu?*

— En büyük ablam Şefika, Notre Dame de Sion'dan mezun oldu, Kara İsmail'in oğlu Hüseyin ile evlendi. Hüseyin Yenal tıp okudu ama hiç doktorluk yapmadı, manifaturacı oldu. Şefika ablam ailenin reisi gibiydi. Her işimizi ona sorardık. Düştü, beyin kanaması geçirip vefat etti. Süheyla ablam İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'ni bitirdi. Birkaç kez eczane açtı. Bana Oktay ismini koyan Esat Bey'in kendisi gibi doktor oğlu Orhan Oktay ile evlendi. Şimdi 84 yaşında ama maalesef hasta. Kızları Bingül Püskül, benim gibi iktisadı seçti, Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü mezunu. Makine ihracatı yapıyor kocasıyla beraber, "yılın başarılı kadın girişimcisi" diye haberlerini okuyoruz. Öbür kızları Neslihan da çoluk çocuğa karıştı.

— *Aranızda en şanssızı Havva Yenal'dı herhalde...*

— Benden üç yaş küçüktü. Susi derdik ona. Çocukluğu hep hastalıklarla geçti. Settar amcamın geri zekâlı bir oğlu vardı, ondan kel hastalığı bulaştı Havva'ya. Cevat Kerim İncedayı vardı, deri doktoru. O bir ağdacı yolladı. O gelirdi ağdayla kel bulaşan yerleri alırdı teker teker... Sonra saçları döküldü, Havva sürekli ağlamaya başladı. O günler çok karanlık günlerdi. Neler çektik, Havva'yı iyileştirene kadar. Sanat okulunu zar zor bitirdi. Bir evlilik yaptı, ama pek mutlu olamadı. Çünkü kocasını lösemiden kaybetti. Ondan sonra bir müddet kaldı öyle. O dönemde Almanya'ya gidiliyordu. Kalktı Almanya'ya çalışmaya gitti işçi olarak, orada yeniden evlendi. Sonra kansere yakalandı, göğsünü aldılar. Tam iyileşti derken ciğerine sıçradı. Almanya'dan aldım getirdim, İstanbul'da öldü. Kaybettiğimizde 59 yaşındaydı. Şimdi üç kardeş kaldık. Süheyla ablam, ben ve Yıldız...

Yenal kardeşler erken yaşta vefat eden Havva Yenal hariç bir arada: Oktay Yenal, Yıldız Fidel (ayakta), Şefika Yenal (solda) ve Süheyla Oktay.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LSE Garantili İktisat Eğitimi

London School of Economics, Henry Hunt Hutchinson adlı zenginin koyduğu 20 bin sterlinle İngiliz sosyalist aydınların kulübü Fabian Cemiyeti'nin dört üyesi, Sidney-Beatrice Webb çifti, Graham Wallace ve Bernard Shaw tarafından, Oxford ve Cambridge gibi muhafazakâr ve aristokrat üniversitelere rakip, halkçı bir sosyal bilimler okulu olsun diye 1895'te kurulmuş ve kısa sürede büyük üne kavuşmuştu. Orta ve alt sınıflara da yükseköğrenim olanağı sağlamak en büyük hedefiydi okulu kuranların.

İktisat eğitiminin temelini London School of Economics'de alan Oktay Yenal, üç yıl yaşadığı İngiltere'nin başkenti Londra'da, ünlü Albert Memorial anıtının önünde...

— Robert Kolej'den mezun olunca dünyanın kapıları hemen açılacak sanıyorsunuz ama öyle olmuyor. Yurtdışında okuma girişiminiz bürokrasiye nasıl takıldı?

— 1951 yılı Haziranında mezun oldum. O yıllarda Robert Kolej üniversite muadili değildi. Amerika'da *junior college* denilen okullar vardır, onlara karşılık geliyordu. Ticaret bölümünden diploma aldığım için normal lise müfredatına ek olarak muhasebe, iktisat, sigorta dersleri de görmüştüm. Muhasebe hocam Francis Potts, kendi üniversitesi olan Illinois'dan bana bir kabul belgesi ayarladı. ABD'de iki yıl daha okuduktan sonra iş idaresi dalında master derecesi alabilecektim. Mahmut Öngören, Talat Halman, Süleyman Serpen ve Semih Bayar da Columbia Üniversitesi'ne başvurmuştu. Ailelerimiz verecekti parayı ama hükümetten döviz müsaadesi almak lazımdı. Beş kafadar bir arabaya doluştuk ve Ankara yoluna düştük. O vakitler Ümraniye'den sonra yollar epey kötüydü. Zor bela Ankara'ya vardık. Yükseköğrenim Umum Müdürü'ne çıktık, "ABD'de master yapacağız," dedik. Bize cevabı "Bu imkân burada da var," oldu. Bir ay sonra da yurtdışında seçtiğim dalda tahsil yapmama gerek olmadığı ve başvurumun geri çevrildiği haberi geldi.

— Askerlik yolu göründü o zaman?

— Döviz peşinde koşarken İstanbul Üniversitesi'nin kayıtları kapanmıştı. Ben de gidip Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydımı yaptırdım ve askerliğimi tecil ettirdim. Ama hukuk okumaya niyetim yoktu.

— Bir yandan da iş arıyorsunuz...

— Cağaloğlu'nda, Babıâli yokuşundaki bir fotoğraf ajansında iş buldum. Dünya ajanslarından gelen ve gazetelere satılan fo-

toğraflara resim altı yazma işi. Mesela bir Boeing uçağının fotoğrafı gelirdi. Biz ona "İşte Amerika'nın en son uçağı," diye enformasyon yazardık. Ajansın Musevi sahibi de gazetelere yollardı bu fotoğrafları. Çok az para alıyordum. İlk iş teşebbüsüm çok sürmedi. Aylak gezdiğim günlerden birinde Robert Kolej'den sınıf arkadaşım Ali Mahir Harunoğlu'na rastladım. "Gölcük donanma üssünde Amerikalı subaylara tercümanlık yapıyorum, sen de gelsene," dedi. Kalktım gittim. Gölcük'te o vakit bugünkü binalar yoktu, her yer barakaydı. İzmit'te tam tren yolunun üstünde bir otelde kalıyordum. Cuma günleri orduevine giderdik Yavuz'un[12] bandosunu dinlemeye. Subaylar tango yapar, Ali Mahir ile ben de kapı ağzında bir masaya ilişip tabldotumuzu yerken dans edenleri seyrederdik. Baktım ki otele verdiğim paradan sonra elime bir şey kalmıyor, bu işi de bıraktım.

"Esnafın ayağı kırık olmalı"

— *Sultanhamam'daki dükkânda niye çalışmadınız?*
— Bizim hesabımız kitabımız kalmamıştı dükkânla. Zaten Sultanhamam piyasasından hiç hoşlanmadım. Yaşar Kemal, Orhan Kemal ve Kemal Tahir'in romanlarında çizdiği düzenbaz esnaf portreleri ile Sultanhamam'da gördüklerimin yanında az kalırdı. Ticaretin ve esnaflığın korkutucu derecede yalan ve aldatmaca ile yürütüldüğüne tanık oldum. Hemen yanımızda kumaş işi yapan Konyalı bir ailenin dükkânı vardı mesela. Cuma günleri dükkânın kepengini kapatır, içeride otururlardı, güya camiye gitmiş gibi. Ondan sonra da "Esnafın ayağı kırık olmalı," derlerdi. Müşterinin ne zaman geleceği belli olmazmış. Müşterilere gösterdikleri numunelerle gönderdikleri mal arasında büyük fark vardı; her kenarı doksan santim olan yazmayı 110 santim diye satıyorlardı. Hiçbiri borcunu, hele çalışanlarının aylıklarını, kasaları ağzına kadar dolu olsa bile gününde ödemiyordu. Bu yalan dolan pi-

12 Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinde önemli rol oynayan savaş gemisi.

yasasının oyuncularının işlediği günahların tek bir hafifletici yönü vardı; aldatılanların da aynı hamurdan gelmesi, bile bile aldatılması. Bu duygularla, aileden de hiç sermaye kalmadığı için ticaret eğitimini bırakmaya karar verdim. Edebiyat ve sanata hevesliydim. Felsefi ve kuramsal konularda yoğunlaştım, ama bu eğilimlerimi dökecek mecra bulamıyordum.

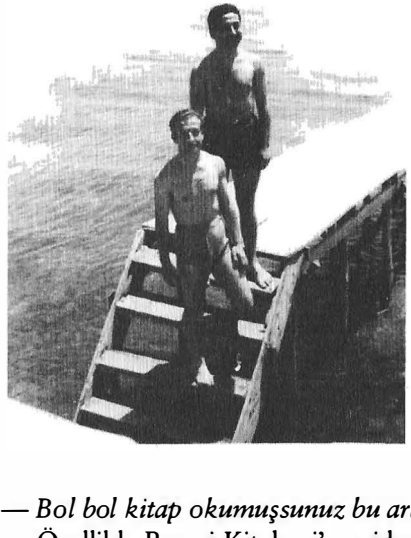
— *O dönemin İstanbulu'nda lise mezunu bir genç ne yapardı?*
— İstanbul Üniversitesi'nin kullandığı Marmara Lokali'ndeki ve Eminönü Halkevi'ndeki konferans ve münazaralara dadandım. İşçi sorunları ve iş kanunları konusunda İstanbul Üniversitesi'nin Alman profesörlerinden Gerhard Kessler'in sosyal siyaset konferansları ve Profesör Ahmet Ali Özeken'in konferansları ilgimi çekti. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in beyaz saçları uçuşarak ulusçuluk konusunda verdiği, beni çok etkileyen hitabet örneklerini anımsıyorum.

— *Dönemin en ünlü hatibi...*
— Onu Eminönü Halkevi'nde dinledim. Yele gibi saçları vardı. Büyük bir heyecanla İsviçre'yi müdafaa ediyordu.

— *Neden? İsviçre tehdit altında mı o tarihte?*
— O dönem bir İsviçre hayranlığı vardı, bize hep öyle öğretirlerdi. İsviçre en medeni yerdir, sokakta eşyanı bırak kimse almaz. Hiç ordusu olmamış, hiç harp etmemiş. Kendini iyice kaptıran Tanrıöver, İsviçre ne zaman gündeme gelse "Dokunmayın! Bütün dünya kükrer," diye kendisinden geçerdi.

Akşam sinema, gündüz Mısır Apartmanı

— *Eğlenceye vakit ayırabildiniz mi?*
— Akşamları sinemaya, gündüzleri şimdi 360 olan Mısır Apartmanı'nın en üst katındaki Kolejliler Lokali'ne gider, arkadaşlarla buluşurdum. Lokalin müdavimleri arasında güzellik kraliçemiz Günseli Başar da vardı. Öyle ünlüler, güzel sanatlar akademisi öğretmen ve öğrencileri de gelirdi.

Oktay Yenal, "Bir baltaya sap olamadan geçti" dediği günlerden birinde Mahmut Öngören ile Fenerbahçe'de denize girerken.

— *Bol bol kitap okumuşsunuz bu arada...*

— Özellikle Remzi Kitabevi'ne giderdim, sahibi miydi bilemiyorum Remzi Bey diye biri kitap tavsiye ederdi bana. Hilmi Ziya Ülken'in Rousseau'dan çevirdiği *Emil*, Hasan Ali Yücel'in Goethe biyografisi, Maarif'in tercüme klasikler serisinden çıkan Firdevsi'nin *Şehname*'si ve Dale Carnegie'nin *Söz Söyleme Sanatı* bunlar arasındaydı. Bunları bazen de kalın ciltlerine heveslenerek alıyordum. Şefika ablamın kocası Hüseyin Yenal, Akil Muhtar'ın *İlim Bakımından Ahlak* adlı kitabını ve 1935-1942 yılları arasında yayımlanmış *Üniversite Konferansları* ciltlerini vermişti. Diğer enişte m Orhan Oktay da milletvekili babası Esat Oktay'a gönderilen Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu yayınlarından hediye etmişti. Türk tarihi, Hint tarihi, kütüphanemde sakladığım bu kitaplardan zaman zaman yararlanıyorum.

— *"Bir baltaya sap olamadan geçti" dediğiniz 1952 yılını şimdi nasıl değerlendiriyorsunuz?*

— Bunun bir bocalama dönemi mi, yoksa düşüncelerimi toparlama fırsatı mı olduğuna karar verebilmiş değilim. Sanıyo-

rum ki meslek seçme konusundaki düşüncelerim o dönemde netleşti. Dinlediğim konferanslar da beni etkiledi. Üniversite hocası olmak cazip bir seçenek olarak boş geçen o bir yılda karşıma çıktı diyebilirim.

Sınav için üç adres: Londra, Delhi, Hartum

— *Londra İktisat Okulu'nun adını daha önce duymuş muydunuz?*
— Cambridge Üniversitesi'nden kabul belgesi alan Tosun Moran her fırsatta Londra Üniversitesi'nin iktisat alanında çok kuvvetli bir okul olduğunu anlatıyordu. Ben de işte biraz iktisat okuyordum. Acaba oraya gidebilir miyim diye düşünmeye başladım.

— *Şartları oldukça zor olarak bilinir...*
— Önce İngiltere'nin olgunluk sınavları olan matrikülasyondan geçmiş olmak, sonra da Londra Üniversitesi giriş sınavlarını kazanmak gerekiyordu. Ancak biraz araştırdığımda, on, on beş yıl önce Kolej hocalarından birinin Robert mezunlarının matrikülasyondan muaf tutulmasını kabul ettirdiğini öğrendim.

— *Geriye tek engel sınav kaldı o zaman?*
— Ben de bundan cesaret alarak Londra Üniversitesi'ne başvurdum. Londra, Yeni Delhi ve Hartum'da aynı günde sınav açtıklarını, 30 sterlin ödersem bu üç merkezden birinde sınava girebileceğimi bildirdiler. Cevap olarak, Türkiye dışında sınava girecek durumum olmadığını, ülkemdeki kambiyo denetimi nedeniyle de 30 sterlini yollayamayacağımı yazdım. Çok anlayışlı bir cevap geldi. Benden sınav ücreti istemekten vazgeçtiklerini, sınav sorularının Robert Kolej müdürüne yollanacağını, bildirilen gün ve saatte müdürün atayacağı öğretmen gözetiminde sınava girebileceğim söyleniyordu. Amerikalı bir öğretmen nezaretinde sınava girdim.

— *Neler soruldu hatırlıyor musunuz?*
— Dinlediğiniz iki yaylı sazlar dörtlüsünü karşılaştırınız. Rönesans ressamlarından en çok hangisini beğeniyorsunuz. Niçin? New-

ton'un ilim metodu hakkında neler söylenebilir? Shakespeare'den matematiğe kadar on beş soru vardı. O güne kadar ne kuartet dinlemişliğim ne de doğru dürüst Shakespeare okumuşluğum var. Ne iyi ki, on beş sorudan beşini seçip cevaplamam isteniyordu. Seçtiğim sorular arasında Malthus'ün nüfus kuramı ve Sanayi Devrimi'yle ilgili konular vardı. Maliyet ve muhasebe üzerine de bir şeyler karaladım. Bir süre sonra Londra İktisat Okulu'na (London School of Economics and Political Science) kabul edildiğimi bildiren mektup geldi.

— *Yine reddedilebilirdi dışarıda okuma isteğiniz...*
— Evet, ama bu sefer bazı tanıdıkları da araya koyarak zor bela gerekli izni alabildim. En büyük yardımı da Ankara'da evlerinde kaldığım Kolejden arkadaşım Sermet Çağan'ın Nafia Vekâleti'nde[13] görevli babasından gördüm. Beraber oyunlarda rol aldığımız, tiyatro tutkusu nedeniyle mühendislik eğitimini son sınıfta bırakan Sermet, daha sonraki yıllarda yazdığı *Ayakbacak Fabrikası* adlı oyunla çok meşhur oldu.

Pervaneli Viscount ile maceralı bir yolculuk

— *Londra yolculuğu nasıl geçti? İlk defa uçağa biniyorsunuz...*
— Yeşilköy Havaalanı, 1952'de küçücük bir binadan ibaretti. British Airways'in o dönem için çok yeni teknoloji sayılan turbo motorlu ama yine de pervaneli Viscount uçağı ile fırtınalı bir eylül günü Frankfurt üzerinden Londra'ya uçtum. Korku ve mide bulantısı içinde, bitap bir halde Londra'ya indim. Havaalanında yetkililere "Ne olur bana bir otel bulun," diye yalvardığımı hatırlıyorum. Beni bir otobüse bindirdiler ve Basil Street'te bir otele yolladılar. Otele gece yarısı âdeta baygın bir halde vardım, kusmaktan içim dışıma çıktı. Bir bardak çay içtim ve uyudum. Sabahleyin baktım ki oldukça lüks bir otelde konaklamışım. Küçük fakat şık bir salonda verilen kahvaltıda, çay ile beraber bir tas içinde o zamana kadar hiç görmediğim ufacık patates cip-

13 Bayındırlık Bakanlığı

sine benzeyen bir şeyler getirdiler. Karşımdaki masada oturan İngiliz, bir yandan gazetesini okuyor, bir yandan da eliyle bu ufak şeylerden ağzına atıyordu. Ben de aynısını yapınca garsonun uyarısıyla karşılaştım. Meğer "corn flakes" üzerine süt dökülüp yenirmiş.

— *Başınızı sokacak daha ucuz bir yer bulabildiniz mi?*
— Aynı gün gittiğim talebe müfettişliğinde Robert'ten sınıf arkadaşım Rahmi Koç'a rastladım. Onun tavsiyesiyle Gloucester Road'daki ucuz bir otele geçtim. Regina Otel'de bir iki gün kaldıktan sonra da Rahmi'nin pansiyoner olduğu Mrs. Hora'nın evinde küçük bir odaya taşındım.

— *Londra Üniversitesi'ni kazandığınıza uzun süre inanamamışsınız...*
— Londra İktisat Okulu'na girmiştim ama bu herhalde büyük ve ünlü Londra Üniversitesi'nin iktisat fakültesi değildi! Londra Üniversitesi'nin Londra'daki fakülte ve yüksekokulların yönetim merkezi ve senatosuna verilen isim olduğunu, ona bağlı olan ve iktisat eğitimi veren okulların en ünlüsünün de LSE olduğunu öğrenene kadar birkaç hafta geçti.

— *Nasıl bir okuldu LSE?*
— LSE, Henry Hunt Hutchinson adlı zenginin koyduğu 20 bin sterlinle İngiliz sosyalist aydınların kulübü Fabian Cemiyeti'nin dört üyesi, Sidney-Beatrice Webb çifti, Graham Wallace ve Bernard Shaw tarafından, Oxford ve Cambridge gibi muhafazakâr ve aristokrat üniversitelere rakip, halkçı bir sosyal bilimler okulu olsun diye 1895'te kurulmuş ve kısa sürede büyük üne kavuşmuştu. Orta ve alt sınıflara da yükseköğrenim olanağı sağlamak en büyük hedefiydi okulu kuranların.

— *Böyle bir yapı gördünüz mü?*
— Öğrenci karışımı bakımından okul gerçekten bir orta ve yoksul sınıf okulu idi. İngiliz öğrencilerin çoğu devlet bursuyla kıt kanaat okuyordu. Ülkenin kuzeyindeki Darum County'den ge-

len William Pryor ile arkadaş oldum. Benim kırık dökük İngilizce şiveme bile gıpta ederdi. Burs alıp LSE'ye girmeden önce üç yıl Kızıldeniz'de yük taşıyan bir şilepte çımacılık yapmış, para biriktirmişti. Rezalet bir İngilizcesi vardı, bana "Sen bu kadar güzel konuşmayı nerede öğrendin?" derdi. Hainsworth vardı, o Avustralya'da iyi bir profesör oldu. Okulda Hintli, Pakistanlı ve Afrikalı öğrenciler çoktu. Hintli arkadaşım Kadam yıllar sonra Hindistan Merkez Bankası başkan yardımcısı olarak karşıma çıktı.

Ayda 41 pound

— Size Türkiye'den ne kadar para geliyordu?
— Ayda 41 pound gelirdi annemden, Merkez Bankası kanalıyla yollardı. O parayla da geçinirdim işte. Ben gittiğim vakit karne sistemi sürüyordu İngiltere'de. Üç yıl kaldım ve karneyleydi onun iki yılı. Ekmeği, sütü her şeyi karneyle alırdık. Süt çok ucuzdu. Onunla aşağı yukarı doyardık. Okula metroyla giderdik, o da çok ucuzdu.

— İngiltere'deki karne sistemi nasıldı?
— Bizim sistemde ekmek alırdın karneyle, bilmem kaç kilo kömür, bilmem kaç metre basma. İngiltere'de iktisatçılar kurduğu için, çok iyi işleyen bir sistem vardı. Bizdekinin tersine tüketici tercihini öne almışlardı. Sana bir karne veriyorlardı, her malın kuponu ayrıydı. İhtiyacına göre istersen bütün karnene gidip çikolata ya da süt alabilirdin. Sistem neyi tahdit ediyor? Tüketimi. Yani tüketimi biraz sınırlıyor fakat mallar arasındaki tercihine karışmıyor. Sen dersen ki, "ben basma istemiyorum, basma kuponuyla bana ekmek ver", alabiliyordun. Derslerimde de anlatırdım. Düğünlerde hediye olarak on tane düdüklü tencere gelir. Çiftler onca düdüklü tencereyi ne yapacak? Onun için Amerika'da, şimdi bizde de başladı, mağazalarda liste yapıyorlar, herkes gidip hediyesini oradan seçiyor. Yani neye ihtiyacı varsa evlenenlerin oradan bakılıyor. Ama daha basiti tabii bir çek ver, canı ne isterse gitsin, hangi dükkândan isterse oradan alsın. İktisat-

Lionel Robbins, döneminin pek çok iktisat hocasının hocasıydı...

çıların en beğendiği çözüm insanlara para vermektir. Adam ne ihtiyacı varsa onu alır. Mal ile vermeye kalktınız mıydı, yeterince etkili olmuyor. O bakımdan, Kemal Kılıçdaroğlu'nun seçim kampanyasındaki yoksul ailelere maaş vaadini beğenmiştim.

— *Hangi alanda ihtisas yapacağınıza karar vermiş miydiniz?*
— Onun için erkendi. Okula başlayalı ya iki hafta olmuştu ya üç, hocalarla bir çay davetinde bir araya geldik. Profesör Lionel Robbins bana neden LSE'ye geldiğimi, okuldan ne beklediğimi sordu. Türkiye'de bankacılığın hızla geliştiğini, beni bankalarda çalışmaya hazırlayacak bir eğitim almak istediğimi söyledim. Hem Robbins hem de konuşmamıza kulak misafiri olan para-banka hocası Profesör Richard Sayers, "Burada edineceğiniz eğitim banka memuru, hatta yöneticisi olmanıza maalesef çok yararlı olmayacak. Burada öğrencilerimizi daha çok para-banka kuram ve makro siyasalar alanlarında hayata hazırlarız," dedi.

— *Derslerin çoğu hiç bilmediğiniz konular olmalı.*
— Öyleydi evet. İlk aylarda büyük bir kültür şoku geçirdim desem yalan olmaz. Fakat hazırlığım olduğunu sandığım alanlarda da başarılı olduğum söylenemezdi. Çok çalışıyor, ders ya da kon-

ferans kaçırmıyor fakat sistemli bir düşünce altyapısı kurmakta zorlanıyordum. Sürekli okumama rağmen kitap okumasını, not almasını, hele sistemli yazmasını bilmediğimi görüyordum. Tutorum Alford için hazırladığım "Liberal eğitim mi? Yararlı eğitim mi?" başlıklı yazımdan iyi not alınca biraz rahatladım.

— *Tutor ne demek?*
— Hepimizin bir mümessil hocası olurdu, dersler ve sınavlara ek olarak bize sürekli ödev yazdırırdı.

— *Konu Osmanlı-Avrupa ilişkilerine gelince "Şimdi kendimi gösterme fırsatı geldi," diye düşünmüşsünüz.*
— Düşünmüştüm ama öyle olmadı. Gördüm ki tarih bilgim de büyük ölçüde savaş ve anlaşmalar kronolojisinden ibaret. Osmanlı tarihini ve ilişkilerini, Avrupa'daki siyasi ve iktisadi gelişmelerle harmanlayıp yeniden öğrenmem gerekti. İngiliz konsolosluk raporlarına dayanarak yaptığım "Avrupa'nın Hasta Adamı" başlıklı araştırmadan yüksek not alınca kendime güvenim iyice arttı.

Sosyalist düşüncenin kalesi

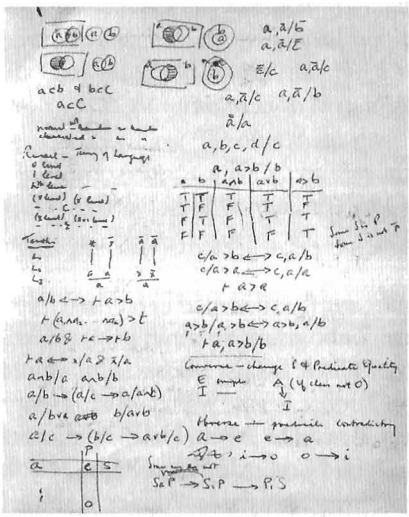
— *The Guardian gazetesi LSE'yi "siyasete dünyadaki diğer tüm üniversitelerden daha çok etki yapan okul," olarak tanımlıyor.*
— Churchil'i yenip İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'yi yöneten İşçi Partili Başbakan Clement Attlee LSE mezunuydu. Kenya'yı kuran Kenyatta, İngiliz Guyanası'ndan Dr. Burnham, Hindistan'dan I. G. Patel, LSE sıralarından geçmişti. Yeni kurulan İsrail devletinin, kabinesinde iki LSE mezunu yer alıyordu. Yani nerede sosyalist varsa, LSE'den mezun olmuştu. Britanya hükümetleriyle derdi olan bütün Hint yarım kıtası, Afrika ve Karayip liderlerinin neredeyse tamamı LSE mezunuydu. İngiliz Guyanası'nın Britanya tarafından görevden alınan başbakanının verdiği konferansı hatırlıyorum. "Ben" dedi, "bu okulda anayasaların ihlal edilemeyeceğini okudum. Hâlbuki İngiltere hükümeti geldi, beni görevden aldı!"

— Ama köprülerin altından çok sular akmış siz Londra'ya gittiğinizde.

— Ben okula girdiğimde o havadan eser yoktu. En büyük hayal kırıklığına da sosyalizm öğretiliyor diye LSE'yi seçen Amerikalılar uğramıştı. Dışarıdan bakıldığında sosyalist düşünce ve doktrinin akademik kalesi olarak görülüyordu. Ama 1940'lı yıllardan sonra okulun öğretim kadrosunun siyasal eğilimleri çok değişmişti. Sosyalist düşünür ve İngiliz İşçi Partisi'nin temel direği Harold Laski'nin ölümünden sonra da okulun ideolojisi, özellikle iktisat alanında liberal bir renk almıştı. Robbins'in Hitler rejiminden kaçan Friedrich Hayek ve Karl Popper'e de okulun kapılarını açması bu süreci daha da hızlandırdı.

— Hayek'in derslerine girdiniz mi?

— Hayek o dönem *Esarete Giden Yol*' u yazmış, çok ünlü bir liberal iktisatçıydı. Ama ben okula girmeden iki yıl önce karısını boşayıp gençlik sevgilisi ile evlenmiş, özel nedenlerle İngiltere'yi terk edip Chicago Üniversitesi'ne gitmişti. Karl Popper'ın *Açık Toplum ve Düşmanları* kitabının etkisi daha sıcaktı.

Oktay Yenal'ın Karl Popper'in mantık ve felsefe derslerinde tuttuğu notlar...

— Karl Popper nasıl bir hocaydı?

— Koridorda görürdük, kamburdu hafif ve talebeleriyle çok içli dışlı olan bir adam değildi. Bize üçüncü sınıfta iki ders verdi. Biri felsefe, diğeri mantık dersiydi. Mantık dersinde tümevarım ve tümdengelimi, Viyana pozitivistlerini anlatırdı. Alman aksanıyla derdi ki: "Tautologies and only tautologies are demonstrable."

— Akademik kadrodaki muhafazakâr ağırlığına karşılık öğrenci birliği seçimlerini hep sosyalistler kazanıyormuş ama...

— Hocalar çok muhafazakârdı, ama öğrencilerin siyasi görüşleri çok radikaldi, okul İşçi Partisi'nin kalesiydi. İngiltere Dışişleri Bakanı David Miliband'ın babası Ralph Miliband, sayılı sosyalistlerden biriydi okuldaki. Gene İşçi Partisi'nin ideologlarından Ralph Hawtrey neredeyse her hafta bir konferans verirdi. Zaten Labour Party diye bir talebe cemiyeti vardı, ben de onun üyesiydim. Mini bir İşçi Partisi'ydi âdeta. Orada münazaralar olur, parti tenkit edilirdi. Arkadaşlarımdan çoğu sosyalist oldu. Mesela Brian van Arkadi, Afrika'ya adadı kendini, Kenya'da, Tanzanya'da çalıştı.

— LSE'de 2008'de verdiğiniz konferansta "Okul seçimimden çok mutluydum, Karl Popper, Lionel Robbins, Ralph Turvey ve diğerlerine en az Soros kadar hayranlık besliyordum," diyorsunuz. George Soros'la aynı dönem okumuş olabilir misiniz?

— George Soros bizim sınıfta var mıydı? Onu araştırıyorum ama o çağlarda olmalı... Soros 1930 doğumluymuş... Ben de 1931 doğumluyum.

— Biraz da hayranlık beslediğiniz hocalarınızdan bahsedelim...

— En başta Lionel Robbins. Robbins, döneminin pek çok iktisat hocasının hocasıydı. Siyasi felsefe hocası Michael Oakeshott, son sınıftaki tutorum Ralph Turvey, Frank Walter Paish, Henry Phelps Brown, Arnold Plant, Roy G.D. Allen, Helen Makower, William J. Baumol hepsi çok iyi hocalardı. Fakat hepsi de çok muhafazakârdı, Marksizme savaş açmışlardı. Popper, Robbins,

neoklasik dış ticaret kuramını modernleştiren James Meade'den aldığım dersler eğitim hayatımda tattığım en değerli düşünce ziyafetleri oldu. Hocaların en büyük özelliği derslere çok hazırlıklı gelmeleriydi. Mesala şimdi adını anımsayamadığım bir mahalli idareler hocamız vardı. Bir sabah geldi, derste 10-15 dakika konuştuktan sonra, bu dersi veremeyeceğini söyledi. Allah Allah ne oluyor, dedik. "Biliyor musunuz" dedi, "ben bu derse hazırlanmadım." Yani hazırlanmadı dediğin adam orada konuşsa, hiç farkında bile olmayacağız. İşini o kadar ciddiye almıştı ki sınıftan çıktı gitti.

Kız tavlama sanatı

— Rahmi Koç ile iki yıl birlikte öğrenci hayatı yaşadınız. Nasıl bir ev arkadaşıydı? Yemekleri kim yapardı?

— İlk sene Mrs. Hora'nın pansiyonunda kaldık. Onun önümüze koyduğu yemekleri yerdik. Ertesi sene ufak bir apartman katı tuttuk. Akşamları ikimiz de evde yerdik. Yemeği bazen Rahmi pişirirdi bazen de ben. İngiliz kız arkadaşlarımız da vardı ama onların yemeklerine pek itimat etmezdik. Kendimiz pişirirdik. Önceleri akşamları pek çıkmadık. Rahmi'nin o zamanlar için nadir olan bir televizyonu vardı, onu seyrederdik. Zaten Rahmi'nin konuğu hiç eksik olmazdı.

— Kimler gelirdi Türkiye'den?

— Abdi İpekçi daha yeni mezun olmuştu. Çiçeği burnunda bir gazeteci adayıydı ve Amerika'ya gitmeden önce uğramıştı. Çok heyecanlı bir delikanlıydı. Orada başladı tanışıklığımız. Bir gün İsmet İnönü'nün kızı Özden geldi, o zamanlar Metin Toker ile evli değildi. Rahmi ile birlikte büyümüştü. Babasının DP'den gördüğü muameleyi, hakkında gazetelerde çıkan yazıları, bu yazıları İsmet Paşa'dan nasıl sakladıklarını anlatırdı. Bir keresinde de Koç Holding'te çalışan mühendis Sırrı Hitay gelmişti soğuk hava depolarını incelemek için. Robert Kolej mezunu, ABD'de okumuş, uzun boylu, yakışıklı bir adamdı. İskambil kâğıtlarıyla bir kule yaptı. Ben çok hayran olmuştum. Sigor-

Oktay Yenal ve Rahmi Koç'la kız arkadaşlarının dans salonları dışındaki buluşma noktası Hyde Park'tı.

tası var diye hiçbir şeyi yokken apandisitini aldırdığını anlatırdı. Çok şaşırmıştım, İngilizlere, İngiliz yemeklerinin nasıl pişirileceğini öğretirdi. Gittiğimiz dancinglerde kızlar etrafında pervane olurdu. Divan Oteli'nin inşaatında bir müddet çalıştı ama çok kalmadı Koçlarda. Vehbi Koç hafta içi tekneyle gezerken görmüş, çok kızmış.

— *Siz de dancingleri mesken tutmuşsunuz...*
— Hep kız peşindeydik. Kızları alır *dancing*e giderdik ya da orada tanışırdık. Birkaç tane büyük dancing vardı. *Ball room dancing* denen büyük salonlarda tango, fokstrot oynanırdı. Sonra Club Contenparen diye Türklerin çalıştığı bir yer açıldı. Oraya da bir ara dadandık. Kıbrıslı Türklere ait iki restoran vardı, birinin adı Chez August'tü. Rahmi'nin ayakkabıcı ahbapları vardı bir de: Joseph Potier.

— *Kızlar diyorsunuz, kız öğrenciler mi?*
— Hayır, bizim seviyemize daha çok tezgâhtar kızlar gelirdi. Bir

de Avrupa çok fakir olduğu için o vakitler "aupair" denen kızlar Avrupa'dan gelip çocuk bakardı. Daha çok da Almanlar, onlarla çıkardık. İki yıl boyunca Rahmi'yle aynı *dancing*lere gittik ve Harvey Nichols mağazasının satıcı kızları ile arkadaşlık ettik. Hyde Park'ta çekilmiş fotoğrafımız bile var. Rahmi'nin iş hayatındaki ellinci yılı nedeniyle çıkarılan özel gazeteye de verdim bu fotoğrafı. Rahmi de mail attı bana; "Bunlar da ifşa edilir mi Oktaycığım," dedi, "meğer sen ne güzel makaleler yazıp, ne güzel şiirler derlemişsin. Harvey Nichols'taki kızlarla arkadaşlıkları, her şeyi yazmışsın. Gizlimiz saklımız kalmamış." Rahmi'nin kızın model, benimkinin teyelci olduğunu söylememiştim. Onu da burada anlatayım.

— *Rahmi Koç ile ev arkadaşlığınız ne kadar sürdü?*
— İkinci yılın sonuna doğru Rahmi, ABD'ye, Johns Hopkins Üniversitesi'ne gitti. Ben de tek başıma bir tavan arası tuttum.

— *Arkadaşlığınız başlayalı altmış altı yıl olmuş.*
— Yıllarca çok uzak ülkelerde yaşamamıza rağmen arkadaşlığımız, çok şükür hiç kesintiye uğramadı. Türkiye'ye her gelişimde görüştük, sevgili arkadaşımız Alp Arat'ı da alarak Emirgan'a çay içmeye –Alp'in deyişiyle kız tavlamaya– gittik. Sık sık da Sarıyer Fırını'ndan simit alıp Büyükdere'deki evlerinin arkasındaki çardakta Vehbi Bey ile çayımızı yudumladık; Şemsi Yastıman'ın bağlama çaldığı "Ankara geceleri"nde buluştuk.

Kerime Nadir okuyan Türk öğrenciler

— *Londra'da bir Türk kolonisi oluşmuş muydu?*
— Mühendislikteki bir iki Türk'ün yanı sıra otomobil okulunda teknisyenlik eğitimi alan dört beş öğrenci vardı o kadar. Hep birlikte Gloucester Road'da bir pansiyonda kalıyorlardı. Bunlar akşamları oturur, pubların açılmasını beklerlerdi. Bira içerken bardakları ısırırlardı âdeta. Bir de bize gelip Türkçe roman istediklerini hatırlıyorum, Kerime Nadir romanları... Canları çok sıkılırdı.

— *Sadun Aren'i de Londra'da tanımışsınız...*
— İngiltere'de okuyan Türk öğrenciler milli bayramlarda Londra'daki talebe müfettişliğinde bir araya gelirdi. Sadun Aren ile bir Cumhuriyet Bayramı resepsiyonunda tanıştık. Cambridge'de staj yapıyordu. Solcu bir profesör vardı; Maurice Dobb, onun yanında. Sonra altı ay LSE'ye geldi. İyi arkadaş olduk.

— *Robert Kolej'den kimse yok muydu?*
— Onlar daha çok Cambridge'e gitmişti. Sınıf arkadaşım Tosun ile bir üst sınıftan İbrahim Öngüt iktisat, Nur Yalman sosyal antropoloji okuyordu. Alt sınıflardan Cevat Çapan İngiliz edebiyatı bölümündeydi. Cambridge'e arada bir ben de uğrardım.

— *Cambridge'in tarzı neydi? LSE'den çok farklı mıydı?*
— Cambridge'de bizde olduğu gibi sürekli ders ve konferans yoktu. Mümessil hocalar önemliydi. Tosun devamlı vazife yazardı. Üniversite çapında ders ve konferanslar olurdu, seçip giderdi. Çok daha gevşek bir sistemdi. Fakat çok gelenekçi bir okuldu. Karanlık bastıktan sonra siyah cübbelerini giymeden yakalandılar mıydı ceza alırlardı. Öyle çıkamazlardı her yere. Gittiğimde Tosun'da kalırdım. Ama gece sifon bile çekemezdik, ev sahibi kadın kızar diye... Tosun çok renkli bir adamdı, kendisini tanımayan yoktu. Herkese borç verirdi. O vakit et bulunmazdı ama Tosun onun bile çaresini bulmuştu. Georges adında bir lokanta vardı, Yorgo adlı bir Rum'a ait. Tosun onu kandırmıştı. Cam Nehri vardır, Cambridge de onun köprüsü. Orada yüzen ördeklere "kraliçenin ördeği" gözüyle bakılırdı. Tosun onları yakalatır, Yorgo'nun lokantasında pişirtip afiyetle yerdi.

"O soprano, Maria Callas'tır"

— *Londra aynı zamanda opera, tiyatro şehri...*
— Opera ve tiyatro biletleri çok ucuzdu. Covent Garden'da, Ulusal Tiyatro'da çok iyi operalar, oyunlar seyrettim. Bellini'nin *Norma* operasının başrolündeki incecik şantörden gözümü alamadım. Eve döndüğümde ev sahibimize ballandıra ballandıra anlatırken "Aa! O soprano, Maria Callas'tır," dedi.

— O günlerde ünlü değil herhalde?

— Yeni ünleniyordu tabii. Renata Tebaldi'yle üstünlük yarışına girdiği günlerdi. Meşhur olduktan sonra da bir kere seyretme fırsatı buldum. Dünya Bankası'ndayken, sanırım 1965'te Şili'nin borçlarının affedilmesi için Paris'te bir konsorsiyum toplanmıştı. Bir Amerikalı, bir Fransız ve ben, opera meydanına doğru giderken baktık ilanlar var. Gala gecesi, *Tosca,* Maria Callas... Paris Operası'nın kapısında limuzinler dizi dizi, herkesin üzerinde smokin... Amerikalı hadi biz de gidelim dedi. Ev sahibi Fransız Chaufornier "Oraya grantuvalet gidilir, bilet bulmak da zordur," diye uyardı. Amerikalı dinlemedi, gidip üç bilet buldu. Hem de en önden, ikinci sıradan. Amerikalının üzerinde bej ceket, bizim üzerimizde spor ceket, herkes bize baktı. Ama geçtik yerimize oturduk. Maria Callas, Tosca rolünde müthişti, bariton da öyle. Meğer o da Tito Gobbi'ymiş.

— Londra'da bugün opera seyretmek çok tuzlu olsa gerek?

— Şimdi çok pahalı... Yani şunu söyleyeyim. Ben LSE'de okurken kız arkadaşımı alır senede bir kere gider, Soho'da ve iyi bir restoranda yemek yerdim. Dünya Bankası'nda direktör olduktan sonra bile bana daha pahalı gelirdi Londra.

Sınav hafakanları

— Yeniden okula dönelim. Sınavlar ağır olmalı?

— Okulun başarı değerlendirme sistemi ikinci ve üçüncü yılın sonunda yapılan sınavlar üzerine kuruluydu. Birinci yıldan ikinci yıla geçmek otomatikti. İktisat ilkeleri, iktisat tarihi, siyasal tarih, siyasal düşünce tarihi, kamu yönetimi, mantık-bilimsel yöntem ve istatistik derslerinin sınavı ikinci yılın sonunda yapılıyordu. İşte ben en çok o ikinci sene sonundaki "part one" denilen imtihana girdiğimiz vakit korktum. Sınavda geçer not alamazsanız okulla ilişkiniz kesiliyor, ancak ertesi yıl bir sınav hakkı daha tanınıyordu. Başarılı olamazsam Türkiye'ye hangi yüzle dönerim diye çok buhranlı günler geçirdim. Ancak imtihan sonuçları açıklanıp son sınıfa iyi derece ile geçtiğim belli olunca keyfim yerine geldi.

— İhtisas vakti de gelmiş böylece.

— Sınıfımızda aşağı yukarı 200 kişi vardı. Okulun son yılında öğrenciler sekiz, on bölüme ayrılırdı. İktisat, hukuk, istatistik, tarih... Orası zaten School of Economics and Political Science'tır. O son kısmı söylenmez pek. Şimdi maalesef iş idaresi kısmı da var.

— Sizin tercihiniz ne oldu?

— İktisat konusunda üç dal vardı: Analitik ve Deskriptif İktisat, Para-Banka ve Dış Ticaret. Ben Robbins'in kılavuzluğundaki analitik-deskriptif iktisat dalını seçtim ve on altı öğrencisi olan gruba katıldım. Böylece otuz yıldan fazla bir zamandır süren, içinden Arthur Lewis, Abba Lerner, William Baumol, Ralph Turvey gibi büyük iktisatçıların çıktığı ünlü Robbins Semineri'nin son zamanlarına yetişmiş oldum. Fakat Robbins bizim on altılık grupla mutlu değildi. Çünkü Robbins, en azından birkaç yılda bir grubunda yukarıda saydığım isimler gibi çok keskin zekâlı öğrenciler, yıldızlar görmeye alışmıştı. Bizim grupta bu isimlere denk kimse göremiyordu.

— Yıldızdan kastınız ne?

— Ne yazık ki bizim grup, Robbins Semineri'nin iyi bir yılını oluşturamadı, aramızdan Nobel ödüllü iktisatçı çıkmadı. 1955 yazında okul bitti. Yanılmıyorsam LSE'nin dördüncü veya beşinci Türk mezunuyum.

— LSE'nin son halini nasıl buldunuz?

— Benim okuduğum yıllarda LSE tek bir binadan ibaretti. Şehrin tam ortasında, Aldwych'te mahkemelerin yanındaydı. Bizim zamanımızda bir görevli bisikletle gelir, gaz lambalarını tek tek yakardı. 2008'in sonunda Çağdaş Türkiye Araştırmaları Kürsüsü Başkanı Prof. Şevket Pamuk'un davetiyle gittim. Şimdi on dört bina olmuş, tanıyamadım. Şu anda politik durumu hiç kalmamış, doğrudan doğruya ticari bir okul. Arap sermayesiyle ünlü hocaları getiriyorlar.

Gurbette gülüş

Oktay Yenal'ın, Londra'dan ayrılmadan önce bir haziran günü Hyde Park'ta son kez gezerken yazdığı şiir:

Parkta yine sis var
Ağaçların sisi
Ağaçlar uykuda
Hepsi.

Gâvurluğuna gâvur
Gâvurcasına mükemmel
Gurbetliğine gurbet
Şiircesine.
Uzanır anamın hayali
Daha çok düşüncesi
Bacımın düşüncesi daha az
Ama gözümde her hali.
Yeni olmağa gelmişim bu ele
Çalışmış didinmişim
Yeni hiç, güzel her şey bilmişim.

Güzeli
Bulmadan yitirmişim.

1931 model Austin'le Avrupa turu

— Annenizi ve kardeşlerinizi çok özlemenize rağmen dönüşünüz biraz gecikmiş.

— Tosun da Cambridge'i bitirmişti. Bir daha yurtdışına çıkmak ya kısmet olur ya olmaz, Avrupa'yı geze geze dönelim dedik. Bir otomobil mezarlığından 20 sterline Austin marka 1931 model eski bir Londra taksisi satın aldık. Cambridge'e dönmek için yola yeni çıkmıştık ki motor kapağı çatladı. Geri götürdük, ödediğimiz paranın bir kısmını geri aldık. Otomobili boyadık ve Tosun'un üniversiteden iki arkadaşını da alarak yola çıktık. Yol arkadaşlarımızdan biri Kıbrıslı Andrea Lanitis'ti. Babası ünlü

bir armatördü. Diğeri ya Belçikalıydı ya da Fransız. Manş'ı gemiyle geçip İskandinav ülkelerini gezmeye henüz başlamıştık, "Ben dayanamayacağım" dedi ve yolculuğun başında ayrıldı.

— *Lanitis nasıl bir yol arkadaşıydı?*
— Hiç sorma! Başımıza öyle bir bela oldu ki. Norveç'te mola vermiştik. Zengin ya, boyuna övünürdü bu. "Ben tek başıma geldiğim vakit buraya, nasıl kız bulurdum," derdi. Git dedik, o zaman bu akşam kendin gez, ne yaparsan yap. Biz de Tosun'la birlikte gittik ucuz bir lokantada yemek yedik. Sonra da çalgılı bir yerde eğlendik. Oslo'da bir belediye binası vardır, arabamızı onun kenarına park ettik. Sabaha doğru biri camı vurdu, uyandım. Bir baktım Lanitis. "Ölüyorum, aman içeri al," diye yalvarıyor.

— *Başına ne gelmiş ki?*
— Meğer bu enayiyi randevuevine götürmüşler, kadınların elinden pencereden atlayıp güç bela kurtulmuş. Bütün gece sokaklarda bizi aramış. Galiba birileri gelip sataşmış, para istemiş. Bu çok korkmuş. Gün aydınlanırken köşeden bizim otomobili görmüş. "Ama ben herhalde çıldırdım, hayal görüyorum," demiş. Otomobilin etrafında hayalet gibi dolaşması ondanmış. İsviçre'de iyice sabrım taştı, kavga ettik öyle ayrıldı. Tosun'la beraber yola devam ettik.

— *Austin neredeyse hurda! Yolculuk zor olmadı mı?*
— Alplerden geçerken gene su kaynattı motoru. Dağın başında nasıl bulduk şimdi hatırlamıyorum ama radyatörün deliğine kuru incir yapıştırıp Alplerin o en yüksek yerinden zor bela geçtik. O zamanlar tünel yoktu. Austin yol boyu su kaynatmaya devam etti ama her gören durdu bizi alkışladı.

Dünya ne kadar da küçük!

— İsviçre'nin Zürih kentinde gelecek planlarınızı altüst edebilecek türden bir sürprizle karşılaşmışsınız...

Durstiger Autoveteran will noch in die Türkei

Mit diesem 21 Jahre alten „Austin" passierten Donnerstag vier unternehmungslustige junge Leute Bremen. Sie haben in Cambridge (England) Nationalökonomie studiert und fahren nach erfolgreich absolviertem Examen mit diesem „Wagen", den sie für 10 Pfund (rund 110 DM) einschließlich Generalüberholung einem Londoner Taxichauffeur abkauften, in ihre Heimat, nach Spanien, Zypern und in die Türkei, zurück. Sie sind bereits seit 14 Tagen unterwegs, durch Norwegen, Schweden, Dänemark. Über Deutschland geht es jetzt weiter durch Holland, Belgien, die Schweiz, Österreich, Italien, Jugoslawien und Griechenland zur Endstation Türkei. Das Fahrzeug läuft „sehr sauber", wie die vier versicherten, und hat bloß einen Schönheitsfehler: es gibt nur drei Sitze. Einer der Herren muß jeweils neben dem Fahrer auf einer Kiste hocken. Ferner hat der Wagen sehr großen Durst, weniger auf Benzin, als auf Kühlwasser: 25 Liter auf 100 km!

Tosun Moran ve Oktay Yenal, Alpleri ite kaka aştıkları 1931 model Austin ile gazetelere de haber oldu.

— Yol boyunca gazeteci ve televizyoncular etrafımızda pervane olmuştu. Çekilen fotoğraf karelerinden biri de işte nasıl olduysa *Yeni Sabah*'ta yayımlanmış.

Hurda otomobilimizle birlikte çekilmiş berduşları andıran fotoğrafımızı gazetenin ilk sayfasında görünce başımdan aşağı kaynar sular döküldü.

— *Gelecek planınız neydi ki?*

— LSE'deki ikinci yılımın sonunda İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi doçentlerinden Besim Üstünel geldi Londra'ya. Bilgi

ve görgüsünü artırsın diye gönderilmişti. Arkadaş olduk. Metin And ile birlikte otururdu. Metin'i de o vakit tanımıştım. LSE'de uluslararası hukuk okuyordu ama Magic Circle adlı dernekten çıkmazdı. Sihirbazlık öğrenirdi. Besim Üstünel üniversiteyi bitirince ne yapacağını sorduğunda "Herhalde hoca olacağım," dedim. Şükrü Baban ve Refii Şükrü Suvla'nın kürsüsünde doçent olan Besim de "Gel bizim kürsüye gir o zaman," demişti. Bu fikir aklıma yattı, 1955 yılı ocağında asistanlık başvurusunda bulundum. Müstakbel hocalarımdan Ordinaryüs Profesör Şükrü Baban'ın *Yeni Sabah*'ta yazdığını, orada bir odası olduğunu biliyordum. Bu fotoğrafı görürse benim gibi bir hırpaniyi üniversiteye almayacağı gün gibi ortadaydı.

— *Güzergâhınızda başka hangi ülkeler vardı?*
— Avusturya'ya da uğradık. Gene otomobilimizde konaklıyorduk. Tosun okumuş bir yerde Grensen diye ünlü bir şarap bahçesi varmış. Oraya gittik ama kravatımız olmadığı için almadılar. Otomobilde kravat vardı, gittik taktık. Viyanalı bir dişçiyle ahbap olduk şarap bahçesinde. Bizden çok hoşlandı. Otomobilde geceledığimizi duyunca evine götürdü bizi. Uzun süre sonra ilk kez banyo yaptık, sabah da iyi bir kahvaltı ettik.

— *Balkan ülkelerinden de geçtiniz mi?*
— Yugoslavya'dan geçerken benzinimiz bitti, dağın başında kaldık. Benzin almaya gittiğimiz istasyonda Yugoslav parası istediler. Bizde dinar yoktu ama pound, biraz da Fransız frangı vardı. İkisini de kabul etmedi benzinci. Güzel bir kalem vardı yanımızda, onu verelim dedik. Nuh dedi peygamber demedi. İlla Yugoslav dinarı olacak! Bereket, yolda bir Türk'e rastladık, benzini ondan aldık.

İlk direksiyon tecrübesi

— *Otomobili kim kullanıyordu?*
— Hep Tosun kullanıyordu. O vakte kadar ben bilmiyordum araba kullanmayı. Yanında oturuyorum. Her tarafı dökülen oto-

mobilimizin freni de tutmuyor tabii. Mola vereceğimiz yerlerde ben hemen atlayıp bir kalas koyuyordum tekerlerin altına. O vakitler Zagreb ile Belgrad arasında bir yol vardı. İkinci Dünya Savaşı'nda partizanlar yapmış. Dümdüz bir yol, cetvelle çizilmiş gibi. Tosun "İşte dümdüz yol. Sabaha kadar sen kullan," dedi. Bana biraz öğretti. İlk kez o akşam direksiyona geçtim. Belgrad'a kadar ben getirdim arabayı.

— Türkiye'ye dönmek için Yunanistan'dan da geçmeniz gerekiyor... İki ülkenin arası o dönem nasıldı?
— O vakitler iyiydi. 50'li yıllar rahattı, otostop yapanlar, bizim gibi gezginler çoktu. Viyana'dan kuru sıkı atan oyuncak bir tabanca almıştım. Önümüzde bir kamyonet dolusu Yunan askeri gidiyordu. Muziplik olsun diye havaya bir el ateş açtım. Hemen bizi durdurdular.

— Türk olduğunuzu öğrenince sorun çıkarmadılar mı?
— Aksine ahbap olduk kısa sürede. Bize içki bile ısmarladılar.

— Arabanızın ne faturası var ne de ithal belgesi. Türkiye'ye nasıl soktunuz?
— Arabanın üstüne harita çizip "Türkiye'den Kabil'e" diye yazmıştık. Güya Türkiye'den geçip gidecektik turist gibi. İpsala Sınır Kapısı'ndaki yetkililer bir arkadaşlarını Edirne'ye götürmemiz şartıyla Türkiye'ye girmemize izin verdi. Bir süre beklediğimiz adam, yanında bir kadınla çıkageldi. Meğer kadının kocası ruj ve saat kaçırırken yakalanmış. Rum olduğunu öğrendiğimiz karısı da onu ziyarete gidiyormuş. Ramazan ayıydı ve kadın adama sürekli "Allah sizden razı olsun," diyordu. Adam iftar açmak için indiğinde ise başladı küfretmeye. "Bu keratalar," dedi, "bizden para aldılar, ondan sonra da gene de kocamı attılar hapse."

— Otomobiliniz İstanbul'da büyük sükse yapmış o günlerde...
— Rumelihisarı'na, Beyoğlu'na çıktık. Taksim Meydanı'nda bir polis durdurdu. Tam yakayı ele verdik diye düşünürken "Size

teessüf ederim. Türk bayrağını arabanın kıçına yapmışsınız," dedi. Tosun'un ailesi Moda'da otururdu, oraya götürdük. Artık iyice dökülüyordu, biraz tamir ettirdik. Moda Kulübü'nün yanında yüksek bir yer vardı, gece oraya bıraktık. Çocuklar oynarken denize yuvarlandı. Arabayı yurtdışına çıkarmamız için bir sürü mektup aldık Gümrük İdaresi'nden. Parçalanmış haldeki otomobilin denizde çekilmiş fotoğrafını yollayarak durumu izah etmeye çalıştık.

Tosun'un Yeri

— *Sonra ne yaptı Tosun Moran? Bankacı oldu mu?*

— Kazım Taşkent'in oğlu Karaca Taşkent de Cambridge'de okurdu o sıralarda ve Tosun onunla çok yakındı. Kazım Taşkent, "Gel Yapı Kredi'de çalış, sen çok yüksek yerlere geleceksin," diye pohpohladı Tosun'u. Tosun hemen kravat takıp Tünel'deki Yapı Kredi'ye gitti. Sabah erkenden gidiyor, akşama kadar çalışıyor, büyük bankacı olacak. Ondan sonra ilk aylığını verdi Kazım Bey. O kadar az bir paraydı ki, Tosun arkadaşlarını yemeğe götürdü, bir gecede harcadı o parayı. Sonra meyhane açacağım diye tutturdu. Gittik Beyoğlu'nda yer baktık. Mis Sokak'ta bir bodrum bulduk, kemerli bir marangozhaneydi, orasını kiraladı.

— *Adı neydi?*

— Belli bir adı yoktu. "Tosun'un Yeri" diye bilinirdi. Bir şey yazmazdı kapısında. Kısa zamanda şehrin entelektüel merkezi oldu Tosun'un meyhanesi. Ressamlar, şairler, tiyatrocular gelirdi. Mesela bir şairin köşede oturduğunu, şiir okuduğunu hatırlıyorum. Ahmet Oktay'dı adı. Şimdi meşhur oldu. Sonra bir afiş profesörü vardı. Güzel Sanatlar Akademisi'nde ders verirdi ve bütün büyük sinemaların afişlerini o yapardı. Tosun orayı birkaç sene işletti, fakat kendi de çok içtiği için hesabını bilemezdi. Ressamlardan bir kısmının biriken borçlarını tablolarını vererek ödediğini hatırlarım. Sonra çok kıymetlendi o tablolar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İktisat Fakültesi, Hocalar, Asistanlar...

Şükrü Baban beni odasında bacak bacak üstüne atmış vaziyette karşıladı. Hangi okullarda okuduğumu sordu, anlattım. High School, Robert Kolej, LSE diye sıralamaya başlayınca yüzü asıldı: "Sen ilkokuldan sonra Türk okulunda okumamışsın oğlum! Bütün tahsilin yabancı okullarda geçmiş. Anadolu çocuklarının dilinden, derdinden anlar, onlarla anlaşabilir misin?" Gençlik heyecanıyla "Ben Karslıyım hocam," diye atıldım.

Oktay Yenal, 1955'te asistan olarak girdiği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Şükrü Baban ve Refii Şükrü Suvla gibi hocaların rahle-i tedrisinden geçti.

— İstanbul'a dönüyorsunuz ve 6-7 Eylül Olayları patlak veriyor.

— İstanbul'a vardığımızda 4 Eylül 1955'ti. İki gün sonra da bu olaylar yaşandı. 6 Eylül'de akşama doğru İstiklal Caddesi'ne çıktım. *Ekspres* gazetesinin "Atatürk'ün Selanik'teki evi bombalandı," haberi kulaktan kulağa yayıldı, toplanan gruplar bazı mağazaları taşlamaya başladı. İçerdekiler kepenklerini kapamaya çalışıyor, fakat sel gibi akan serseri güruhu vitrinleri kırıp malları yola atıyordu. Taksim'e yaklaştığımda binaların üst katlarından daktiloların, radyoların, hatta buzdolaplarının sokağa fırlatıldığına tanık oldum. Koşarak Cihangir'deki evimize gittim. Annem korku içindeydi, çünkü eli sopalı insanlar semtimizin bizim evden de görünen bakkal dükkânının kapısını kırıyordu. Gece yarısına kadar eli sopalı grupların Fındıklı'ya doğru aktığını gördük. Ertesi sabah Taksim'e çıktığımda tanklar köşe başlarını çoktan tutmuştu. İstiklal Caddesi meze kokusu içindeydi ve sokaklar parçalanmış kumaş yığınları, elbise ve eşya iskeletleriyle doluydu.

— Havada böyle emareler yok muydu?

— Üç yıldır Türkiye'den uzaktım. Sedat Simavi'nin *Hürriyet*i'nde "Kıbrıs Türk'tür," diye başlıklar atıldığından, aynı adla cemiyetler kurulduğundan pek haberim yoktu. Yıllar sonra, 1961'di sanırım, Yassıada duruşmalarını izlememiz için İstanbul Üniversitesi'ne davetiye gönderilirdi. Fakülteden beni seçtiler. Sirkeci'den vapura bindik. Böyle broşür bastırılmış, yeriniz belli. Gidip orada oturuyorsunuz, kalkmanız ne kelime sağınıza solunuza bakmanız bile yasak. Mahkeme disiplini içinde adaya geldik. Oradan da aynı şekilde mahkeme salonuna aldılar. Mahkeme Başkanı Salim Başol geldi, ayağa kalktık. Ondan sonra da Adnan Menderes'i getirdiler. Odaya atmışlar ve hiç konuşmamışlar. Günlerce son-

Oktay Yenal, 6-7 Eylül Olayları sırasında Taksim'e çok yakın, Cihangir'de oturuyordu.

ra ilk defa hâkim karşısına çıkıyordu. Salim Başol'a "Beyefendi, takdir edersiniz ki bu kadar zamandır hiç konuşmadım, onun için kusuruma bakmayın," dedi. Bitik bir haldeydi. Öğleden sonra da 6-7 Eylül Olayları'nın duruşması oldu ve o vakit sanıklardan Kemal Aygün'ün ifadesi alındı. Olayların hemen ardından Emniyet Umum Müdürü yapılmıştı. Ona çok direkt sorular soruldu. Siz direktif mi aldınız, siz mi tahrik ettiniz, niye hemen polisle bastırmadınız diye. Hatırımda iyi kalmış, "Hiçbir yerden bize bir direktif gelmedi, hükümetten. Ama bütün hava bunu teşvik edici yöndeydi, onun için sert müdahale edemedik," diye anlatmıştı. Yani belli ki göz yummuşlar o sırada. Tanklar gelene kadar da epey bir göz yumdular ve epey bir dükkân talan edildi. Necdet Uğur'u da ilk orada gördüm, onun da ifadesini aldılar. Olaylar sırasında İstanbul Emniyet müdür yardımcısıymış. Çok saygın bir adamdı Mülkiyeliler arasında. Sadun Aren anı kitabında[14], Necdet Uğur'un polisken kendisini nasıl korudu-

14 *Puslu Camın Arkasından*, İmge Kitabevi, 2006.

ğunu anlatıyor. Sahi, ne kadar çok hapse girmiş Sadun, ben o kadarını bilmiyordum.

"Hiç kolu taş olmuş kimse görmoorum"

— Olaylardan etkilenen arkadaşınız oldu mu?
— Benim ekalliyetteki arkadaşlarımdan etkilenen olmadı. İki olayı hatırladıkça hâlâ gülerim. Gazetelerde olaylardan hemen sonra lüks ceket ya da Borsalino fötr şapkaları giymiş bazı çapulcuların resimleri vardı. Bir habere göre bu yağmacılardan biri, o zaman Galatasaray'ın köşesindeki Zara Mağazası'na girmiş, kendisine lüks bir ceket seçmiş ama dalgınlıkla nüfus cüzdanını eski ceketinin cebinde unutunca yakayı ele vermişti.

— Diğer olay neydi?
— O da mizah yönü çok güçlü bir Ermeni arkadaşımızın, 6-7 Eylül'den birkaç gün sonra Bebek Güneş Restoran'daki sınıf yemeğinde anlattıkları ile ilgili. Vartan Garipyan, o korkunç gece hakkında Ermeni cemaatinde çeşitli hikâyeler dolaştığını anlattı. Bu hikâyelerin çoğu, kiliselere giren çapulcuların nasıl Tanrının şamarını yedikleri konusundaymış. Örneğin, Balık Pazarı'ndaki Üç Horan Kilisesi'ne giren biri, baltayla İsa heykeline saldırırken kolu taş kesilmiş! Vartan "Ben sokakta gezerken etrafa bakoorum, hiç kolu taş olmuş kimse görmoorum!" diye anlatırdı.

— Üç dört yıl önce Efes'te çıkan yangında da alevlerin Meryem Ana Evi'nin yakınına geldiğinde durduğu yazılıp çizilmişti...
— Çok inanan var böyle şeylere. Mesela sınıfımızın kızlarından Ülker Bilimer hâlâ anlatır. Kolejde yemeğe çıkardığım Bilge Bilgen ve ailesi, Beşiktaş'ta Akaretler'in üstünde büyük apartmanlardan birinde otururdu. Birkaç sene evvel evlerinde yangın çıkmış, fakat yatak odalarının önünde durmuş alevler. Ülker onlara bir levha vermişmiş, yangın levhası. Orada durmuş yangın. Ülker hep bunu anlatır. "Bize de bir zelzele duası yapsana Ülker!" diye dalga geçerim.

— Yıllarca azınlıktan arkadaşlarınız olmuş, beraber olmuşsunuz. Neden bir anda böyle bir şey yaşandı? Birlikte yaşamanın şartları kalmamış mıydı? Aileniz Ermenilerden kaçmış, ama iyi arkadaşlarınız arasında Ermeniler var.

— Çocukluğumuzda böyle bir problem yoktu. İstanbul'da epey ekalliyet mensubu yaşardı. Hiç kimse birbirine düşman gözüyle bakmazdı. Ama bu "Osmanlı sistemi" uzun sürmedi. Çünkü bir kere Anadolu'dan temizlenmişlerdi yahut atılmışlardı. Ama kendi kültürlerini pek muhafaza ederlerdi. Büyükada'daki Yahudilerin şivesi epeyce bozuktu. Bir noktada herhalde sayıları azalacaktı. Çünkü zaten zenginler gitmişlerdi Fransa'ya. İsrail devleti kurulduktan sonra çok milli hissedenler de Türkiye'yi terk etmişti. Türkiye'de kalanların çoğu Rumdu. Rumlar Lozan'la verilen bir hak olarak tabiyetlerini muhafaza edebiliyorlardı. Yunan tebasıydı çoğu ve askere alınmazlardı. 1964'te Kıbrıs meselesi alevlenince milli bir hareket başladı Kıbrıs'a ve Yunanlılara karşı. İsmet Paşa zamanıydı. Galiba onlara ya Türk tebası olacaksınız yahut gideceksiniz denmiş. O vakit gittiler. Askere gitmemek için... DP geldiği zaman bile azınlıklardan da milletvekili olurdu. Bir Musevi, bir Ermeni muhakkak seçilirdi ama şimdi yok. Neden? Çünkü ekalliyetler Türkleşmemişti.

— Ama bunu bekleyemezsiniz herhalde?

— Niye? Amerika'da Amerikalılaşıyorlar. Amerika'daki kendini İtalyan olarak görmüyor, "Amerikalıyım" diyor. Rumlar da öyle görmüyor, Negroponte'nin "Ben Rumum," dediğini duyamazsınız. Musevi dediğiniz, yarısı Musevi kabinenin. Hiçbiri İsrailli görmüyor kendini. Hatta ABD'deki Ermenilerin bu diaspora meselesi de biraz bundan. "Türkiye bize katliam yaptı," demeleri de Ermenilik geleneğini yaşatmak için bir parça. Çünkü eriyor. Yani bir nokta sonra çocuğu artık kendi lisanını konuşmuyor. ABD'de İngilizce konuşuyor. Yani Kavafyan Türkiye'de Ermenidir. Ama müzisyen Kavafyan, Amerikalı müzisyendir. Türkiye'de oldukça kaynaşmıştık. Komşulukları da iyiydi, ama okulları ayrıydı, kiliseleri ayrıydı. Onun için böyle devam eder miydi bilmiyorum. Yavaş yavaş gideceklerdi...

— Peki, Vartan Garipyan'a ne oldu?

— Kanada'ya yerleşti, ticaret yapıyor galiba. Yıllar sonra İstanbul'da buluştuğumuzda, Kanada'daki arkadaşlarının ısrarına rağmen ismini Garipyan'dan Garipian'a çevirmediğini övünerek anlattı. "ABD'de, Kanada'da herkes ismini pian diye yazıyor. Ama ben Garipyan'ım. Ben niye değiştireyim ya, ben buralıyım," dedi. Bir keresinde de seyahat çeki bozdurmak için eşiyle bankaya gitmişler. Gişedeki kız, "Ne güzel Türkçe konuşuyorsunuz," demiş. Vartan "Biz buralıyız" deyince "Ama adınız yabancı," diye şaşırmış. Bizim Vartan altta kalır mı cevabı yapıştırmış: "Kızım o yabancı ad değildir, Ermeni adıdır."

Aysel Batı ile ilk karşılaşma

— İstanbul, 6-7 Eylül Olayları'nın hemen ertesinde Dünya Bankası-IMF yıllık toplantılarına ev sahipliği yaptı. Dünya Bankası ile Türkiye'nin arası açık değil miydi o yıllarda?

— 1954'ten beri Dünya bankası ile küstük ama yeri ve tarihi iki yıl önceden kararlaştırıldığı için toplantılar İstanbul'da yapılıyordu. Çok önemsenen bu organizasyon, 1950 sonrası sergilediği parlak ekonomik performans nedeniyle Türkiye'ye verilmişti. Toplantıların başladığı gün asistanlık başvurumla ilgili olarak İstanbul Üniversitesi'ne gittim.

— 12 Eylül 1955. Günlerden de pazartesi...

— Beyazıt Meydanı'ndaki havuzun etrafı tanklarla çevriliydi. Polis motosikletlerinin eşlik ettiği siyah otomobillerden inen yabancı delegelerle birlikte üniversitenin, üye ülkelerin bayraklarıyla donatılmış ana kapısından içeri girdim. Merkez binanın yer aldığı avluda, Robert Kolej'de bir üst sınıftan arkadaşım İbrahim Öngüt'e rastladım. Bir yıl önce Cambridge'den iktisat diplomasıyla dönmüş ve İktisat Fakültesi'ne asistan olarak girmişti. Teşrifatçı olarak görevlendirilen asistanların arasında o da vardı. İbrahim, asistan arkadaşlarını tek tek tanıttı: Büyük Sevim (Aytaç), Küçük Sevim (Görgün), Gülten Kazgan, İdris Küçükömer,

Aysel Batı... İleride eşim olacak Aysel Batı ve meslek hayatımın 25 yılını geçireceğim Dünya Bankası ile ilk karşılaşmam orada oldu.

— *Toplantılarda konuşulanları hatırlıyor musunuz?*
— Kongre için hazırlanan salona şöyle bir göz attım. İçeride altın standardı meselesi konuşuluyordu. Çok ilgimi çekmedi doğrusu.

— *Besim Üstünel, kendisinin de mensup olduğu Umumi İktisat ve İktisadi Doktrinler Tarihi kürsüsüne girmenizi salık vermiş. Bunu söylediğinizde asistanların tepkisi ne oldu?*
— İbrahim Öngüt bunun hiç de kolay olmayacağını, kürsünün başındaki Şükrü Baban'ın dışarıda eğitim görmüş kimselerin asistanlığına sıcak bakmadığını söyledi, "Vallahi beni almadı, ben de gidip Prof. Hazım Atıf Kuyucak'ın asistanı oldum," dedi. Şansımı denemek istediğimi söyleyince bu defa da Şükrü Baban'ı okulda bulmamın zorluğundan dem vurdular. Şükrü Bey ancak dersi olduğunda gelirmiş fakülteye. O günlerde henüz ders yılı başlamamıştı.

"Sen ilkokuldan sonra Türk okulunda okumamışsın oğlum!"

— *Şükrü Baban ile temas kurmanız kolay olmadı yani...*
— Besim Üstünel'den, Şükrü Baban'ın Feneryolu'nda teyzesiyle oturduğunu fakat evde ziyaret edilmekten hoşlanmadığını dinlemiştim. Ama sık sık *Yeni Sabah*'a uğruyormuş. Gazeteyi aradığımda "Şükrü Bey'in sizi kabul edecek vakti olursa fakülte kaleminden haber verirler," yanıtı aldım. Günlerce bir haber çıkmadı. Bazı asistanlar, Hazım Atıf Kuyucak ve Sabri Ülgener ile görüşmeyi denememin iyi olabileceğini söylediler. Besim Üstünel ise Şükrü Bey'i bir süre daha beklememi önerdi. Tam ümidi kesmek üzere olduğum sırada Şükrü Baban'ın bana randevu verdiği haberi geldi.

— *Nasıl birini buldunuz karşınızda?*

Oktay Yenal, İktisat Fakültesi'nden arkadaşları Osman Okyar (sağdan üçüncü) ve İbrahim Öngüt (en sağda) ile Uludağ'daki kayakevinde ısınırken...

— Bildirilen saatte Babıâli'deki *Yeni Sabah* binasına gittim. Kır saçlı, ceketinin yaka cebinden ipek mendil sarkan, yeleğinin kenarından altın saat kösteği görünen Şükrü Baban, beni odasında bacak bacak üstüne atınış vaziyette karşıladı. Lisede ticaret, yurtdışında iktisat eğitimi gördüğümü, kürsüsüne asistan olursam çok sevineceğimi söyledim. Hangi okullarda okuduğumu sordu, anlattım. High School, Robert Kolej, LSE diye sıralamaya başlayınca yüzü asıldı: "Sen ilkokuldan sonra Türk okulunda okumamışsın oğlum! Bütün tahsilin yabancı okullarda geçmiş. Anadolu çocuklarının dilinden, derdinden anlar, onlarla anlaşabilir misin?" Gençlik heyecanıyla "Ben Karslıyım hocam," diye atıldım, "Sultanahmet'te büyüdüm, mütevazı bir ailenin çocuğuyum. Tahsilim boyunca ne ailemin orta halli çevresinden ne de Türk kültür hareketlerinden koptum. Türkçe konuşma ve yazma konusunda da kendime güveniyorum," dedim. Türk üniversitesine yabancı düşmediğimi kanıtlamak için epeyce dil döktüm, yurtdışında doktora yapma olanağına sahip olmadığımı da ekledim.

Şükrü Baban

— *İkna oldu mu?*
— Beni önce yukarıdan aşağıya süzdü, sonra da ancak duyabileceğim bir sesle, "Öyleyse git İktisat kalemine söyle tayin muameleni başlatsınlar, hayırlı olsun," dedi. Ne yalan söyleyeyim hiç ümidim yoktu. Şükrü Baban'ın beni kürsüsüne kabul ettiğini söylediğimde İbrahim Öngüt ve diğer asistanlar çok şaşırdı. Umumi İktisat Teorisi ve Doktrinler Tarihi Kürsüsü'ne 30 Ekim 1955'te asistan olarak atandım.

— *Avrupa seyahatinizdeki "hırpani" kılıklı fotoğrafınızı görüp görmediğini öğrenebildiniz mi?*
— Yok, görmemiş. Zaten öyle şeyleri pek umursamazdı. *Yeni Sabah*'taki sütununda siyasi icmal yazar, daha çok da dış politikayı değerlendirirdi ama dış dünyayla, gazete haberleriyle pek ilgili değildi.

Süleymaniye'ye bakan büyük salon

— *Fakültedeki ilk günlerinizde en büyük yakınlığı Maliye kürsüsü doçenti Memduh Yaşa'dan görmüşsünüz...*

— Memduh Yaşa çok babacan, hoş sohbet bir adamdı. Beni de hemen sevdi ve bir an önce maaş alabileyim diye tayinimi üç gün önceye aldırdı. Ama o yüzden ilk dönemde yabancı dil sınavına giremedim ve asistanlığımın ilk aylarında düşük bir maaş aldım. O dönem kıt kanaat geçinirdim, pek evden dışarı çıkamazdım. Ama fakülteye giderken giyimime özellikle dikkat ediyordum.

— *Bir zamanlar Wilhelm Röpke'nin Nazari İktisat dersi verdiği kürsüde asistansınız artık...*

— Eski Harbiye Nezareti olan merkez binanın üçüncü katında İktisat, ikinci katında da Hukuk fakülteleri bulunuyordu. İktisat kürsülerinin asistanları, Süleymaniye Camii'ne bakan köşedeki büyük salona serpiştirilmiş masalarda otururdu. Bir iki hafta içinde hepsiyle kaynaştım. Bizim kürsüde Doçent Besim Üstünel, asistanlar İdris Küçükömer ve Yaşar Gürkök, Sabri Ülgener'in kürsüsünde Doçent Osman Okyar, asistan Büyük Sevim ve Aysel Batı, Orhan Dikmen'in maliye kürsüsünde ise Doçent Memduh Yaşa ve asistan Küçük Sevim, Prof. Hazım Atıf Kuyucak'ın kürsüsünde Doçent Süleyman Barda, asistanlar İbrahim Öngüt ve Demir Demirgil vardı.

Demir Demirgil, fakültedeki tüm asistanların ağabeyiydi.

— Demir Demirgil'i bu isimle mi tanıdınız?
— Ben fakülteye girdiğimde bütün asistanların ağabeyiydi. Yorgo Dimitriadis'ti adı ama gayet Türkleşmiş bir Rum'du. Dindar biri değildi. Cihangir'deki evimize yakın, Sıraselviler'de otururdu. Fakülte kaleminde görevli Ferhan Hanım'ın ailesi evlenmeleri için Türk ismi almasını şart koşunca Yorgo ismini Demir'e çevirmişti. Basit dersleri iyi verirdi ama derin bir iktisatçı değildi.

İki Şükrüler mitolojisi...

— Şükrü Baban tam bir tarih...
— Şükrü Bey, Bağdatlı meşhur Babanzadeler ailesindendi. Babası Hicaz Valisi Mustafa Zihni Paşa'ydı. Fakülteye girdiğimde herhalde yaşı 65 civarındaydı. Arapça ve Fransızcayı su gibi konuşur, yazardı. Hariciye'de görev yaparken, mütareke sonrası bunu memur olarak Mısır Fevkalade Yüksek Komiserliği'nde görevlendirmişler. İngilizlere kök söktürmüş, tahliye tamamlana kadar oyalamış. Maarif Vekâleti Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğü görevinde bulunmuş, okulun Ankara'ya taşınmasından önce de Mekteb-i Mülkiye'de müdürlük yapmış. Hem Hukuk hem de İktisat fakültelerinde ders verirdi.

— Notu çok kıtmış ama..."Mal mısın meta mısın?" diye sorduğu kız öğrenciye "İşletene göre değişir," yanıtı üzerine yıldızlı 10 verdiği anlatılıyor. Gerçek bir hikâye midir?
— Bir defasında kendisine sordum ama açık bir yanıt alamadığımı hatırlıyorum. Şükrü Bey gerçekten bir mitti. Dersleri biraz hikâyemsi anlatır, kelime oyunlarını severdi. Meseleyi öğrencilerin kafasında soru işaretleri uyandıracak şekilde vazederdi. Benim o güne kadar gördüğüm Türk entelektüelleri arasında, temel iktisat kurallarını en iyi etüt etmiş insandı. İktisadi doktrinler tarihini çok iyi bilir ve anlatırdı. Keynes ne yenilik getiriyor diye beş sayfalık yazı daktilo ettirmişti bir defasında. Keynes'i de iyi özümsemişti. Fakültedekilerin çoğu Keynes'in acentesi geçinir ama hiçbir şey anlamazdı.

— Şükrü Baban hangi dersleri verirdi?
— Hukuk birinci sınıf öğrencilerinin umumi iktisat, üçüncü sınıf öğrencilerinin iktisadi doktrinler tarihi dersleri Şükrü Bey'indi. Bahçekapı-Edirnekapı tramvayının üçüncü vagonunun sahanlığında Beyazıt'a gelir, ders başlamadan beş dakika önce profesörler odasında hazır olurdu. Etrafında pervane olan hademeler paltosunu alır, Şükrü Bey ders defterini imzalamak için elini arkaya götürür, ben de kalemi eline tutuştururdum.

— Yakasından eksik etmediği karanfil dışında üzerinde bir şey taşımıyormuş anlaşılan...
— Rivayet o ya, Paris'te okumaya gittiği zaman uşağını da birlikte götürmüş. Sorbonne'da öğrenciyken kitap, kalem ve çantasını arkasından giden bu uşak taşırmış. O günlerden kalma bir alışkanlık olmalı, elinde ve üzerinde bir şey bulundurmazdı.

999 koltuklu büyük amfi

— Dersleri nasıl geçerdi? Tarzı nasıldı?
— Genel iktisat dersi, Hukuk Fakültesi'nin 999 koltuklu büyük amfisinde olurdu. Şükrü Bey oturur, ceketinin göğüs cebinden çıkardığı ipek mendiliyle gözlüğünü siler, sonra altın köstekli, diğer ucundan da altın kaplı diş sarkan saatini kürsünün üstüne bırakırdı. Dersin başında birkaç dakika kendi kendine konuşur gibi mırıldanır, söylediklerinden kimse bir şey anlamazdı. Zamanla anladım ki, Şükrü Bey zaten bu söylediklerine pek önem vermiyordu. Hani Shakespeare'in seyirciler yerlerine yerleşip susana kadar geçen zamanı doldurmak için oyunlarının başına koyduğu lüzumsuz ve anlamsız konuşmalar vardır ya, Şükrü Bey de bu mırıldanmaları esnasında öğrencilerin sıralarına oturup susmalarını beklerdi.

— Hoca-asistan ilişkiniz derslerin dışında da sürer miydi?
— Şükrü Baban'ın dersi saat on birden on ikiye kadardı. Ders bitince bana "Buyurun" der, beraber Profesörler Evi'ndeki üniversite lokantasına giderdik. Saray süslemeli küçük salondaki

büyük yemek masası üniversitenin ululara ayrılmıştı. Sıddık Sami Onar, Kazım İsmail Gürkan, Hüseyin Nail Kubalı, Tahir Taner, hep birlikte bu masada yemek yerdi. Onların arasında bir de Şükrü Baban'ın yanında ben otururdum. Yemeğimi Şükrü Bey ısmarlardı. Ali İhsan diye seslenilen ancak gerçek adı Alexander olan garson da ızgara köfteyi "Paşa baban öyle istiyor; haydi nazlanma da ye!" diyerek önüme sürerdi.

— *Ululaın sofrasında kim bilir hangi sohbetlere tanık oldunuz...*
— Şükrü Baban zekâsından kuşku duyduğu profesörleri işletmekten çok hoşlanırdı. Bir keresinde Avustırya gezisinden yeni dönen ünlü tıp profesörü Arif İsmet Çetingül Viyana'nın havasını överken, "Ama terkos suyu yaramaz," dedi. Şükrü Bey fırsatını yakaladı mı sonuna kadar bırakmazdı. Terkos kelimesinin üstüne basarak sorular sordu, ayrıntılara girdi, Çetingül ayrıldıktan sonra da "Zavallı adam, profesör olmuş ama hâlâ dünyanın her yerindeki şehir suyunu terkos sanıyor," diye alay etti. Bir başka seferinde de doçentlerden Haluk Cillov yemekten sonra çok iyi geldiğinden dem vurarak bir puro yaktı. Şükrü Baban, Cillov'un arkasından da "Sanırsınız ki Maksim'de chateaubriand yemiş, hâlbuki gelmiş burada pırasanın üstüne puro içimini methediyor mendebur," dedi. Şükrü Bey, sevmediklerinden "mendebur" diye bahsederdi.

— *Besim Üstünel'in Şükrü Baban'ın üzerindeki etkisi büyükmüş...*
— Şükrü Bey iktisat fakültesine dekan olduğunda bile vaktini daha çok *Yeni Sabah*'ta geçirirdi, üniversiteye pek uğramazdı. *İktisat İlminin Umumi Prensipleri* kitabını da aşağı yukarı Besim Üstünel ile birlikte yazdık. Şükrü Bey'in öyle uzun uzun yazacak vakti ve hevesi yoktu. Besim biraz okur, bana yazdırırdı. Döneminin en modern ders kitabıydı, *İktisat İlminin Umumi Prensipleri...*

— *Kürsünüzün diğer profesörü de Refii Şükrü Suvla...*
— Galatasaray Lisesi'nin Türkçeye hâkim, Türk gelenekleri içinde yetişmiş, vatanperver ürünlerinden biriydi Refii Şükrü Suv-

la. İlginç soyadını Çanakkale'nin Suvla mevkisinde şehit düşen babasından almıştı. Yakışıklı ve bekârdı, Şişli'de bir apartman dairesinde annesi ile birlikte otururdu.

— *Çekinilen bir hoca mıydı?*

— Refii Şükrü Suvla, fakülteye girmemden kısa bir süre önce dekanlığı bırakmıştı. Genç asistanlar kendisine büyük saygı duyar ama aynı oranda da korkardı. Beni de Refii Şükrü Bey ile ilişkilerime çok dikkat etmem gerektiği yönünde her fırsatta uyarıyor, "Şimdilik tanışmasan da olur," diyorlardı. Uzun süre yanına yaklaşmaya cesaret edemedim. Ben kendimi daha çok Şükrü Baban'ın asistanı olarak görüyordum. Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer ve Yaşar Gürkök Refii Şükrü Bey'in derslerine girerdi, ben ise Şükrü Baban'ın derslerine...

— *Ama daha fazla kaçamamışsınız...*

— İlerleyen günlerde bir hademe, Refii Şükrü Bey'in beni çağırdığını söyledi. Odasına gittim, bir süre havadan sudan sohbet ettikten sonra "Benim derslerime de gelseniz iyi olur, istifade edersiniz," dedi. O günden sonra Refii Şükrü Suvla'nın derslerine de girmeye başladım. Şükrü Baban'ın derslerinde ön sırada otururdum. Refii Şükrü Bey ise ayakta ders verir, ben, İdris Küçükömer ve Sencer Divitçioğlu kürsünün yanında dikilirdik. Bir gün İdris ve Sencer'e "Tahtaya bir şey yazmamızı istemiyor, ayakta beklememize lüzum yok. Niye oturmuyoruz?" diye sorduğumda "Refii Şükrü Bey kızar," dediler. Ben bütün cesaretimi toplayarak, "Hocam, ders esnasında bizim size bir yardımımız olmuyor, oturmamızda bir sakınca görür müsünüz?" diye sordum. "Tabii ki hayır" dedi, "buyurun oturun."

— *O güne kadar kimse sormamış mı?*

— Ama o kuşak da eğer sormazsanız "Oturun çocuklar," demezdi. Makul talepler kendilerine iletildiği zaman bunu anlayışla karşılamak, fakat kendiliklerinden de karşılarındakilerin ne hissetiğini düşünmemek özelliği yaygındı eski hocalarda.

— Refii Şükrü Suvla asistanlarla arasındaki mesafeyi titizlikle koruyan bir hoca.

— Hem de nasıl. Refii Şükrü Bey'in bu tutumunun ilginç bir örneği hâlâ hatırımdadır. Ağustos ayıydı, İsveçli ünlü iktisatçı Bertil Ohlin'in İstanbul'a geleceği, istenirse fakülteyi de ziyaret ederek bir konferans verebileceği bildirildi. Refii Şükrü Suvla aynı zamanda Türkiye İktisatçılar Derneği'nin de başkanı olduğu için bu ziyaretle ilgilendi. Yer ve saati saptayıp toplantıyı düzenleme ve davetiyeleri yollama görevini de bana verdi. Davetli listesinde dışarıdan gelecek misafirlerle fakültenin profesör ve doçentleri vardı. Refii Şükrü Bey'e "Asistanlara da davetiye yollasak iyi olur," dedim. Sıcak bakmadı, "Haber verirsin, dinlemek isteyen gelir," dedi. "Hocam, bu yaz sıcağında davet ettiğimiz kimselerden çoğu gelmez, salon boş kalır, Profesör Ohlin'e karşı mahcup oluruz. Bu nedenle asistanları teşvik için davetiye yollamakta fayda var," diye ısrar edince beni kırmadı. "Nasıl istiyorsan öyle yap," dedi.

— Fakülte yazları da açık olur muydu o zamanlar?

— Yaz tatillerinde öğretim üyeleri üniversiteye yalnız salı ve perşembe günleri gelmekle yükümlüydü. Ama asistanlar dışında bu kurala uyan pek çıkmazdı. Profesörler genellikle hiç gelmez, doçentler de daha çok ofislerindeki telefonu kullanmak için uğrardı fakülteye. Her neyse "Muhterem efendim" diye başlayan davetiyeleri yazıp imzalaması için Refii Şükrü Bey'e götürdüm. Tek tek imzaladı ama sıra asistanların davetiyelerine gelince "Yok artık Oktay, bu kadarı fazla, asistanlara da 'Muhterem efendim' diyemem," dedi. Ben de bunun üzerine asistanlara ilk satırında "Muhterem efendim" yazılı olmayan davetiyeler yolladım!

— Unvanlar her şeyden önemli...

— Refii Şükrü Bey'in nazarında üniversite hocalığı en saygın birkaç mertebeden biriydi. Örneğin, yıllar sonra Besim Üstünel'in DPT'de daire başkanı olması gündeme geldiğinde, "Bir üniversite hocası nasıl olur da böyle bir görevi kabul eder," diye tepki gösterdiğini anımsıyorum.

— *Onun kitaplarına da katkınız oldu mu?*
— *İktisat Nazariyesi* kitabına katkım oldu. Zaman ilerledikçe bana çok candan davranmaya, düşüncelerimi ve iktisat bilgimi ciddiye almaya başladı. Refii Şükrü Suvla'dan da fakültedeki herkesi şaşırtan bir yakınlık gördüm.

— *Kürsünün ders düzeni nasıldı?*
— Asistanlığa başladığımız vakit konferans şeklindeki dersleri Şükrü Baban ile Refii Şükrü Suvla verirdi. Biz asistanlar da öğrencileri küçük gruplara bölerek pratik dersleri yaptırırdık. Bu derslerde, arz, talep, denge, fiyat vb. tanımları, geometrik eğrileri ve matematik formülleri hatmetmiş öğrencilere "Keynesgil faiz teorisi ile Böhm-Bawerk'in faiz teorisini karşılaştırın," gibisinden anlamsız sorular soracağıma, gerçek hayattan sorular yöneltirdim. Bilmece sorular antolojim bu dönemde zenginleşti.

Geçim için seçim ilmi

— *İktisat için "geçim için seçim ilmi" diyorsunuz. Bu tarif size mi ait?*
— LSE'den hocam Lionel Robbins, *İktisat Biliminin Niteliği ve Önemi* adlı kitabında iktisadı, "amaçlarla, alternatif kullanım alanlarına sahip kıt araçlar arasındaki bir ilişki olarak insan davranışlarını inceleyen bilim," diye tanımlar. Ben Robbins'in bu tanımını amiyane üslupla Türkçeye çevirerek, "İktisat geçim için seçim ilmidir," diye öğretiyordum öğrencilere. Geçim tabii ki insanların yemesi içmesi demektir. Fakat aynı zamanda bunlar nâmütenahi bollukta olmadıkları için bir de seçenekler arasında bir tercih ilmidir... En kolay böyle anlatabilirim diye düşünmüştüm.

— *Anlayabiliyorlar mıydı peki?*
— Sınıftaki dikkatli ve zeki öğrenciler ezberden çok tahlile dayanan analitik iktisat konularından hoşlanıyordu. Ancak öğrencilerin büyük kısmı için sınavda alınacak yüksek not her şeyden önemliydi. Hangi hocanın ders notları sınıf geçmelerini sağ-

lar, bu konuda kesin efsaneleri vardı. Kim bilir hangi yabancı kitaptan yalan yanlış nakledilen öyküleri ezberlemek kolaylarına geliyordu. Enflasyonun karşılıksız para basmaktan kaynaklandığı, karaborsanın sebebinin ahlaki çöküntü olduğu safsatalarından uzak tutmak, dolar haricindeki paraların altın karşılıklarının Birinci Dünya Savaşı'ndan beri var olmadığına, hele Türk parasının hiç böyle bir durumu olmadığına öğrencileri inandırmak hiç de kolay değildi.

— *O dönemin doğru bilinen yanlışları nelerdi?*
— Pratik derslerde ele alınıp iktisat kuramlarının süzgecinden geçirilebilecek yanlış iktisadi uygulamalar sayılamayacak kadar çoktu. Öğrencilere göre iktisadi yaşamdaki sıkıntıların çözümü daha etkin denetlemeden geçiyordu mesela. İthalatı yasaklayarak sanayileşmeyi gerçekleştirme siyasası, verim artışı ve sosyal adaletin kota konularak sağlanabileceği inancı, fiyatlar artarken kambiyo kuru sabit tutularak TL'nin değerinin korunabileceği savı gördüğüm en güncel yanılgılardı. Merkantilizm saçmalıkları ile yoğrulmuş öğrenciler, iki üç yıl iktisat okuduktan sonra bile, ekonomik zorlukların nedenlerini anlamakta güçlük çekerdi. Korumacılık konusundaki önyargılarını yıkmak için on dokuzuncu yüzyıl iktisatçısı Bastiat'ın *Mumcular Dilekçesi*'ni Türkçeye çevirip dağıttım.

— *Ne anlatıyordunuz orada?*
— Korumacı politikaların ilk eleştirisidir o dilekçe. Bastiat, ithalat korumacılığını hicveder. İşleri kesat giden Fransız mum üreticileri krala bir dilekçe yazarak ülkede iş hacminin canlanması için güneş ışığının evlere girmesini yasaklamasını ister. Bu tedbir alınırsa mum üreticileri de daha çok mum satabilecek, bu saçma koruma felsefesine göre halkın refahı artacaktır.

— *Ders verdiğiniz öğrenciler arasında bugün tanıdığımız isimler var mı?*
— Erdoğan Alkin vardı, sonra Maliye kürsüsünde asistan olan Necati Mumcu öğrencimizdi. Soyadını unuttum, Demir diye bir

çocuk vardı. Planlama'ya da aldık. "Beyabi" lakaplı öğrencimiz Erdoğan Soral da DPT'de bölge planlaması üzerinde çalıştı.

— Hukuk Fakültesi'nin birinci sınıfına da iktisat dersi verdiğinizi söylemiştiniz.

— Kevork Acemoğlu'nu hatırlıyorum, daha sonra çok iyi bir avukat oldu. Oğlu Daron Acemoğlu ise iktisatçı çıktı. MIT'de profesör. Yakında Nobel'i alır herhalde. Yazılarını çok beğeniyorum. Altı yedi yıl oluyor, bana Türk Ekonomi Kurumu bir ödül verdi, ben de gittim Ankara'da bir konuşma yaptım. Yaşlıca bir adam geldi, öğrencim olduğunu söyledi. Adı Rüştü Altay'mış. Danıştay daire başkanlığından emekli olmuş. Kürsüye çıktı, kalem müdiresi Nuriye Hanım'ın fakülteye bağışlanan elbiseleri kendisine verdiğini, o giysilerle okuduğunu söyledi. Aysel'in babası Nebil Batı öldüğünde elbiselerini fakülteye bağışlamışlardı. O hâkimin şansına da birkaç kıyafet düşmüştür sanırım.

— İktisat okumak o günlerde popüler olsa gerek...

— İktisat Fakültesi daha çok bankacı olmak için tercih edilirdi. Şükrü Baban, ilk derste öğrencilere neden iktisat eğitimi görmek istediklerini sorardı. Hayallerini süsleyen mesleğin bankacılık olduğunu söyleyenleri de şu sözlerle rüyadan uyandırırdı: "Siz iyisi mi bugünden tezi yok, bir bankaya memur olun. Sarı evraktan pembe evraka 69 rakamını işlerken 69'u özen ve dikkatle yazar, bir de ne güzel yazdım diye gururla seyredersiniz. İyi çalışırsanız dört yıl sonra da oldukça yüksek bir mevkiye gelirsiniz. Oysa burada dört yıl boyunca okuyacağınız şeylerle kafanız karışacak, David Ricardo ne demişti gibisinden düşüncelere dalacak, 69 yerine 96 yazıp kendinizi sıkıntıya sokacaksınız. İyisi mi karışmamış kafayla memur olun."

— Türkiye üniversitelerinin açmazı her dönem aynı...

— O gün çok daha barizdi tabii... Örneğin, iktisat öğrencileri için belki de en faydalı olacak muhasebe dersi, hukuk öğrencilerine de usul hukuku doğru dürüst öğretilmezdi.

"İşte yeni hocanız, Arman Manukyan"

— Muhasebe demişken, bir ara Robert Kolej'de muhasebe dersi de veriyorsunuz.

— Üniversiteden 125 lira maaş alıyordum. Kira vermememe rağmen ayın sonu gelmek bilmiyordu. Ticaret hocam Francis Potts, Robert Kolej'de muhasebe dersi verip veremeyeceğimi sordu, iyi de bir para teklif etti. Kolej henüz yüksekokul olmamıştı. Bir yıl kadar muhasebe dersini ben verdim. Öğrencilerim arasında Pamir Bezmen, Osman Edin, yıllar sonra Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanlığı da yapan Ersin Faralyalı vardı.

— Muhasebe hocalığını neden bıraktınız?

— O dönemde profesör ya da doçentseniz dışarıda da maaşlı çalışabiliyordunuz. Ama asistanlar tam anlamıyla devlet memuruydu. Üniversite dışında ders verdiğim duyulursa başımın ağrıyabileceği söylendi. Bir yandan da doktora imtihanına hazırlanıyorum, o zaman artık yeter dedim. Francis Potts ABD'den öğretmen getirmek için geç kaldıklarını söyledi, ye-

Arman Manukyan şöhretini biraz da Oktay Yenal'a borçlu.

rime birini bulmamı rica etti. Uygun birini ararken, Taksim Meydanı'ndan otomobiliyle geçen Arman Manukyan'a rastladım. O vakit Arman, babasının dükkânında çalışmaya başlamış, fatura defterlerinin üstüne antet yapıştıran, hevesli bir tüccar. Önce kabul etmedi ama ertesi gün Koleje götürdüm, sınıfa sokup öğrencilere "İşte yeni hocanız, Arman Manukyan," dedim. Arman'ın girişi o giriş...

— 50 yılda 16 bin öğrenci mezun etmiş... Kalsaydınız belki de siz daha çok tanınırdınız...
— O iş için en uygun adam Arman'dı. "Üçe kadar saymak lazım Arman'ın intikal etmesi için..." derdik. Bir gün otomobili Arman kullanıyormuş Robert Kolej'e çıkarken babası Artin Manukyan "Aman oğlum dikkat!" demeye kalmamış, Arman çarpmış arabayı. Futbolda da çok yavaştı. Onun için fevkalade bir muhasebe hocası oldu. Bizim öğrenciliğimiz zamanında, Vahram Çerçiyan herkesin hocasıydı. Arman onu geçti.

— Üniversitedeyken hiç iş teklifi aldınız mı?
— Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın (TSKB) umum müdür yardımcısı bizden çok önce Robert Kolej'den mezun olan Bülent Yazıcı'ydı. İyi de bir para önerdi ama akademisyen kalmakta kararlıydım, gitmedim. İbrahim Öngüt kabul etti, yıllarca bankanın baş iktisatçılığını yaptı, genel müdür yardımcılığına kadar yükseldi. Osman Okyar da müşavir olarak gitti.

Kessler'in kartoteks dolabı

— Sizin fakülteye girişiniz Alman etkisinin sürdüğü bir döneme rastlıyor. Nasıl bir şeydi bu Alman etkisi?
— Alman dominansı çok hâkimdi üniversitede. Talep kelimesinin Almancası olan "bedarf" herkesin ağzına yapışmıştı. Üniversite ve fakültede hâlâ Alman hocaların kurduğu düzenin izleri vardı. Aysel Batı ile birlikte fakülte kütüphanesini iyileştirmeye çalışırken, Gerhard Kessler'in oraya ne büyük emek verdiğine tanık oldum. Kessler, İktisat Fakültesi kütüphanesinde

derlenmemiş çok sayıda kitap bulunduğunu görünce kollarını sıvamış, âdeta orada yatıp kalkmış; yıllarca usanmadan tek başına fiş doldurmuş. Alman iktisatçı Adolf Wagner'in mirasçılarından satın alınan kitaplarla kurulan kütüphaneyi, yeni ilavelerle Kessler düzenlemiş, bütün kitapların kartlarını, yazar ismi ve konularına göre kartlarını o güzel gotik el yazısıyla kendisi yazmış ve kartotekslere yerleştirmiş. Kütüphanede dolaştığım bir gün, alfabetik kutular altında "Bild katalog" yazılı bir çekmeceye rastladım. Herhalde resim vardır diye açtığım çekmecedeki kartlarda, ünlü bilim adamlarının isimleri, sonra bir kitap adı ve kitap sayfası vardı. Önce bir anlam veremedim. Biraz inceleyince anladım ki, kitap adı ve sayfa, üstte ismi yazılı bilim adamının resim ya da fotoğrafının nerede bulunabileceğini gösteriyor. Nazi rejiminden kaçıp Türkiye'ye sığınan kıdemli Alman bilim adamları ince ayrıntılara işte bu denli meraklıydı. Yıllar sonra gittiğimde bu bölüm demir parmaklıklarla kapatılmıştı. Parmaklıklar arasından eski kartoteks dolabını görebiliyordum. Üniversitedeki genç arkadaşlarımdan ve İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yöneticilerinden bu dolabın uygun bir yere konularak korunmasını rica ettim, ilgilendiler mi bilmiyorum.

Dersimiz muadelet

— LSE üç yıllık bir okul, İktisat Fakültesi ise dört yıllık. Denklik sorunu yaşamadınız mı?

— Asistanlığa atanmama yeterli olan LSE diplomam, doktora adayı olabilmem için gerekli İktisat Fakültesi diplomasına denk sayılmadı. "Sen üç sene okumuşsun. Muadelet (denklik) imtihanına gireceksin," dediler. Oysa LSE'de öğleden sonraları da okumuş, çok daha fazla şey öğrenmiştim. Ancak, LSE'de yalnızca uluslararası hukuk dersi almıştım. Fakültenin ders programının neredeyse yarısı, gerek Alman etkisi gerekse İktisat Fakültesi'nin Hukuk Fakültesi bünyesinde kurulmuş olması yüzünden hukuk derslerinden oluşuyordu. Fakülte yönetim kurulu, doktora adayı olabilmem için medeni hukuk, deniz ticaret hu-

kuku, icra iflas hukuku ile işletme derslerini vermemi kararlaştırdı. Bunun için de bana bir yıl süre tanıdı. O şartla doktora derslerine kaydoldum.

— *Bu kadar dersi vermeniz zor olmadı mı?*
— Mazhar Nedim Göknil, Sahir Gönensay, Reha Poroy ve Türkan Rado gibi iyi hocalar vardı ama elime geçen kitaplar derme çatma yazılmış, açık olmayan anlatımlarla doluydu. Özellikle medeni hukukla ilgili kitapları anlamakta zorlanırken imdadıma Medeni Kanun yetişti. Ders kitaplarında kafamı karıştıran birçok konu, kanun metninde çok daha açık ve sistematik olarak yazılmıştı. Mahmut Esat Bozkurt başta olmak üzere Cumhuriyetin ilk yıllarında temel kanunları çeviren ya da yazanları takdirle anmadan geçemem.

— *Muadelet imtihanını kim yaptı hatırlıyor musunuz?*
— Hukuk Fakültesi Dekanı Hıfzı Timur tarafından yapılan Medeni Hukuk muadelet imtihanını verdikten sonra doktora tezimi Umumi Muvazene Teorileri üzerine yazmaya başladım.

— *Tezinizin içeriği nasıldı? Şükrü Baban ya da Refii Şükrü Suvla'dan yardım aldınız mı?*
— Fakültenin tez geleneğine uygun, oldukça geniş bir konunun gözden geçirilmesi türünden bir çalışmaydı. Ancak bu konuyu daraltabilmem konusunda yol gösterenim olmadı. Daha çok o güne kadar okuduklarımdan yararlandım. Çalışmamı Walrasgil Genel Denge Modeli ve onun modern versiyonu olan Wassily Leontief'in *input-output* tabloları etrafında derinleştirdim. Girdi-çıktı karşılığını da ilk kullanan sanırım benim. Bu tablolar o vakit çok modaydı. Giderek de iktisadi analizlerin, sektörel ilişkilerin temel aletlerinden biri haline geldi. Leontief büyük iktisatçıydı, ama hiç profesör olamadı. Cambridge'deki asıl görevi kütüphanecilikti. Cambridge'de titrler öyle kolay verilmez. Keynes de profesör değildir mesela.

— *Doktora savunmanız nasıl geçti? Jüride kimler vardı?*

Oktay Yenal, Aysel Batı ve Osman Okyar ile birlikte Uludağ tatilinde...

— Üniversite merkez binasının kırmızı avizeli, yaldız tavanlı görkemli salonunda Sabri Ülgener, Ömer Celâl Sarc ve Şükrü Baban'dan oluşan jürinin önüne çıktım. Ömer Celâl beni sıkıştırmaya kalktı. O sırada dekan da olan jüri başkanı Şükrü Baban "Hadi canım oradan," dedi, pekiyi verdi geçirdi. 1958 yılının mart ayında da doktora payesini aldım. Tez çalışmamın ortaya yeni bir bakış ya da tahlil aracı çıkardığını söyleyemem. Genel denge kuramları arasındaki ilişkiler hakkında bir yöntem denemesinden ibaretti. Doktora tezimin en büyük faydası, LSE yıllarında sıkıntısını çektiğim, okuma, not alma ve iktisat konularında yazma yeteneğimi ilerletmesi oldu.

— *Eşiniz o dönemde Sabri Ülgener'in kürsüsündeydi. Ülgener ile ilgili düşünceleriniz neler?*

— İstanbul Müftüsü Mehmed Fehmi Efendi'nin oğluydu. Fakülteye girdiğim dönemde dekanlık da yaptı. Max Weber'i iyi okumuştu. Asistanı bir kitap yazdı hakkında, o bir dehaydı diye.

Biraz abartıldığını düşünüyorum. Fakat hiç olmazsa biraz felsefi bir tarafları vardı o dönemin hocalarının.

— *Ayrıca çoğu paşazade...*
— Fakültemizin ilk Türk dekanı Ömer Celâl Sarc valilik ve dâhiliye nazırlığı yapmış Mehmed Celâl Bey'in; doçentlerden Haydar Furgaç, Sadrazam Ahmed İzzet Paşa'nın oğluydu. Osman Okyar'ın babası da eski başbakanlardan Fethi Okyar'dı. Fakültede, kürsümüz dışında da Ömer Lütfi Barkan ve Hazım Atıf Kuyucak gibi dönemlerine göre çok derin ve saygın hocalar tanıdım. *İktisat Penceremden* adlı kitabımın sonunda "Saplantılarım" diye bir bölüm yazmıştım. Beş altı sene geçti. Şimdi benim orada bahsettiğim saplantılarım biraz daha derinleşti. Arada sırada basında bu dünyadan göçen, çok iyi tanıdığım bazı meslektaşlarım hakkında büyük övgüler düzüldüğünü görüyor ve bu konuda düşündüklerimi yazmaktan kendimi zor tutuyorum.

— *"Bu ülke, çok basit ve bilgisiz kimseleri büyük şöhret olarak gördü, hâlâ da görüyor," diyorsunuz. Örnek vermenizi istesem...*
— Örneğin Sabahattin Zaim... Almanlardan kalma sosyal politika dersi vardı, onu verirdi. Aysel'in anlattığına göre iktisat fakültesine geldiğinde aşırı milliyetçi bir adammış. Dindar bir hanımla evlendi, ondan sonra o da müthiş dindar oldu. Bir gün hatırlıyorum, hadememiz Zekiye Hanım galvanizli kovalarla loğusa şerbeti getirdi: "Bunu Sabahattin Bey yolladı, için diye." Ben hiçbir zaman Sabahattin Zaim'de bir cevher görmedim. Ölümünden sonra kıymete bindi. Aynı kürsüde görev yaptığım İdris Küçükömer'in bütün meziyeti fakir bir aileden gelmesine rağmen kendi kendine çalışıp çabalayarak akademisyen olmasıydı. İdeolojik yönü hep ağır bastı, iyi bir iktisatçı olamadı. İngiltere'ye gönderdiler, iki sene kaldı ama doğru dürüst İngilizce öğrenemedi. Türkiye'nin tefekkür hayatında böyle şişirilmiş çok isim var. Vakit bulursam yazmak istiyorum.

— *İktisat Fakültesi'ne asistan olarak girmenizin üzerinden 55 yıl geçmiş...*

— Bunun ne kadar uzun bir süre olduğunu yıllar sonra bir konferans için fakülteye gittiğimde daha iyi anladım. Her durduğum amfinin kapısında tanıdık bir isim yazıyordu: Sıddık Sami Onar, Hüseyin Nail Kubalı, Ragıp Sarıca... Konferanstan sonra bu kez de profesör odalarının önündeki isim levhalarına bakarken, genç bir arkadaşım "Hocam herhalde bu isimlerin çoğunu tanıyorsunuz," dedi. "Maalesef hayır" dedim, "Benim tanıdığım profesörler hep amfi olmuş!"

Bedarf gitti, talep geldi

— Sizin de aralarında olduğunuz, anglosakson üniversitelerinden yeni dönmüş genç akademisyen kuşağı fakültede dizginleri ele geçiriyor. Kimler vardı bu ekipte?

— Benim daha çok Jön Türkler diye adlandırdığım grupta doçentlerden Besim Üstünel, asistanlardan da İbrahim Öngüt, Sencer Divitçioğlu ve Kenan Bulutoğlu yer alıyordu. Kenan, Hukuk'tan mezun olduktan sonra Fransa'da doktora yaptı ve Maliye kürsüsüne girdi. Doktorasını Paris Üniversitesi'nde yapan Sencer Divitçioğlu benden hemen sonra geldi. Annem hemen tanıdı Divitçioğlu deyince. Sencer'in babası Necmeddin Divitçioğlu bir zamanlar Kars'ta doktorluk yapmış, annemi de muayene etmiş.

— İşe Almanca ve eski Türkçe terimlerden başlamışsınız...

— *Bedarf* yerine talebi kullanmaya başladık. Daha önce de söylemiştim, *input-output* terimini girdi-çıktı diye ilk ben kullandım. Aramızda en yeni Türkçeci Sencer Divitçioğlu'ydu. Tercih yerine yeğlemek, istihlak yerine tüketim sözcüklerini kullanırdı. Yatırım sözcüğünü de fakültede ilk o kullandı. Sencer'e "Yahu bu çocuklarla zaten anlaşamıyoruz. Bir de sen böyle uydurma şeyler çıkarıyorsun. Büsbütün işimiz zorlaşıyor," derdim. Ama çok tuttu o sözcükler. Hatta doktora tezimi yıllar sonra yeni Türkçeye çevirmek zorunda kaldım. Sonra kendisine itiraf da etmişimdir. Sencer'in o konuda bir öngörüsü vardı.

— Daha sonraki hedefiniz ne oldu?

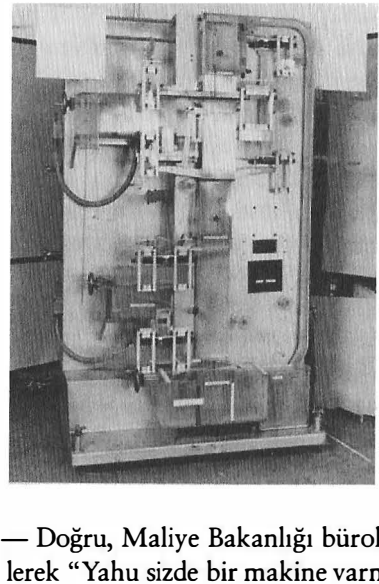
— Fakültedeki modası geçmiş ders programına savaş açtık. Program iktisat, maliye, iktisat tarihi, iktisadi coğrafya gibi bazı genel konular ve muhasebe, ticaret hukuku, idare hukuku gibi kurumsal derslerden ibaretti. Modern bir iktisat eğitimi için gerekli, ne makroekonomi ne ekonometri ne oyun kuramı ne de sibernetik dersleri vardı. İlk iş olarak hukuk derslerinin sayısını azaltma, iktisat teorisi ve uygulaması alanındaki genel dersleri çeşitlendirme ve son sınıfta uzmanlaşmaya yönelik seçimlik dersler koyma yönünde öneriler hazırladık.

— *Başarılı oldunuz mu?*
— Önerilerimizin çoğunu kabul ettirmeyi başardık. Maliye, iktisat tarihi ve bazı hukuk derslerinin yerine ekonometri, refah ekonomisi gibi o yılların gözde konularını içeren dersler koydurduk. Amfilerin kara tahtaları şema ve denklemlerle dolup taştı. Aksak rekabet ile tekelci rekabet kuramları arasındaki ince ayrıntıları sıralayıp kayıtsızlık eğrilerinin, yeni refah kuramının ya da hızlandıran-çoğaltan katsayısının labirentlerinde dolaşırken kendimizi yeni bir Kopernik devriminin eşiğindeymişiz gibi düşlerdik. En büyük yardımcımız da gürültülü, devasa hesap makineleriydi.

Hidrolik milli gelir makinesi!

— *LSE'deki hidrolik Keynes makinesinin bir örneği de fakültedeymiş...*
— Hem Besim Üstünel'in hem de benim LSE'den hocamız olan mühendis kökenli William Phillips, bir Keynes makinesi icat etmişti. Bu makine, Keynes'in teorisinin, saydam boruların içinden çeşitli fonksiyonlara göre farklı hızlarda akan renkli sularla anlatılmaya çalışıldığı basit hidrolik modelinden başka bir şey değildi. Harcama artarsa faiz ne olur, faiz artarsa yatırım oranı ne kadar artar, onu gösteriyordu. Besim, LSE'de duran o makinelerden birini satın aldırtıp fakülteye kurdurdu.

— *Methini duyup maliyeden geldikleri rivayet ediliyor...*

Oktay Yenal'ın LSE'den hocası William Philips'in icat ettiği hidrolik Keynes makinesi.

— Doğru, Maliye Bakanlığı bürokratları bir gün fakülteye gelerek "Yahu sizde bir makine varmış, bütçe yapıyormuş," diye sordu. Bunun ders öğretme amaçlı pedagojik bir aygıt olduğunu zor anlattık.

— *Makinenin akıbeti ne oldu?*
— Daha fakülteden ayrılmadan boruları su kaçırmaya başladı, ders aracı olarak kullanılamaz hale geldi. Ben o makinenin akıbetini Türkiye ekonomisinin acıklı haline benzetirim düşündükçe. Besim müzeye koyduracağını söylüyordu ama ne oldu bilmiyorum.

"Robenson da mı ilmi kitap?"

— *Yurtdışından kitap getirtmek bayağı zormuş o dönemde...*
— 1950-1953 döneminde dış ticarette yaşanan liberalleşme eğilimi, 1954'ten sonra tersine döndü. Hızla büyüyen dış ödemeler açığı karşısında hükümet korumacılık önlemleri almaya başladı, ithalat kotaları yaygınlaştı. Genç kuşaklar o yıllarda ne denli kırtasiyeye boğulmuş bir dış ticaret ve kambiyo rejimi içinde

yaşadığımızı göz önüne getirmekte güçlük çekebilir. Üniversitede yaşadığımız bir olay o günlerin ortamını çarpıcı biçimde özetler sanırım. O dönemde, üniversite öğretim üyesi olmamıza rağmen yurtdışından kitap getirmemiz bir dizi formaliteye tabi idi. Yılda ancak beş kitaba izin verilirdi. Kitap listelerini Kambiyo Müdürlüğü'ne verir, ancak permi çıktıktan sonra bedelini Merkez Bankası'na yatırıp kitap ısmarlardık. Sevim Görgün'ün Kambiyo Müdürlüğü'ne verdiği listede o yılların ünlü Cambridge iktisatçısı Joan Robinson'un *Imperfect Competition* adlı kitabı vardı. Listeyi inceleyen memurun "Size yakışıyor mu bu? Bizi cahil görüyorsunuz ama *Robenson* kitabını da ilmi eser diye yuttırmaya çalışmanız ayıp olmuyor mu? Bizim de mürekkep yalamışlığımız var," deyip kitabı listeden çıkardığına tanık oldum.

— Kota sistemi her meslek grubu için aynı titizlikle uygulanıyor muydu?
— Suistimal çoktu. İzin ve kotalar, milletvekili ya da bürokratların hanımlarının dışarıdan kürk getirebilmesi için sık sık değiştirilirdi. İyi para getiren bedelsiz ithalat, özellikle de otomobil ve çeyiz permileri gazete ilanları ile uluorta alınıp satılırdı.

Rockefeller piyangosu

— Dersler dışında katıldığınız etkinlikler var mıydı?
— Rockefeller Vakfı'nın düzenlediği iktisadi kalkınma konferansları çok önemliydi o günlerde. Bu program çerçevesinde, dönemin kalburüstü iktisatçıları, biri İktisat Fakültesi'nde, öbürü Mülkiye'de olmak üzere ikişer konferans vermek için Türkiye'ye gelirdi. Bu konferansların organizasyonunda Aysel Batı ile birlikte epeyce çalıştık. Oldukça önemli iktisatçılar davet ettik.

— Kimler vardı aralarında?
— Columbia Üniversitesi'nden Estonya asıllı Ragnar Nurkse, Milletler Cemiyeti baş iktisatçılığı da yapmış, döneminin en önemli iktisatçılarından biriydi. ABD'den Hal Lary, Oxford Üniversitesi'nden iktisat tarihçisi John Habakkuk, Güney İtalya Kal-

kınma Planı'nı hazırlayan Pasquale Saraceno, Fransa'dan Alfred Sauwy, İsveç'ten Svensson da iyi hazırlanmış bildiriler sundu. Bu çapta büyük iktisatçılarla yapılan görüşme ve tartışmalar fakültelerimizde çok yararlı bir canlılık yarattı.

— *Sizin göreviniz neydi?*
— Konferansların İngilizce verilenlerini Türkçeye ben çevirdim. Katılımcılar bir iki paragraf konuşyor, ben de tercüme ediyordum. Hatta Nurkse'nin, dengeli kalkınma tezini anlattığı konferansında müthiş bir sancı hissettim karnımda ve o gün böbrek taşı düşürdüm. Onu hatırlıyorum gayet iyi. Nurkse'de hayran kaldığım, çok güzel hazırlanmış konferanslarını bile son ana kadar tekrar gözden geçirmesi ve düzeltmeler yapmasıydı.

— *Dünyada yankı buldu mu bu konferanslar?*
— "Lectures on Economic Development/Kalkınma Konferansları" adı altında, İktisat Fakültesi ve SBF ortak tasarımı olarak yayımladık. Nurkse'nin "Dengeli büyüme ve uluslararası ihtisaslaşma arasındaki tutarlılık" konulu tezi uluslararası yankı uyandırdı ve Godfried Haberler tarafından Harvard'da tekrar basıldı. Daha önemlisi, programın başındaki Rockefeller direktörü Prof. Buchanan, Aysel'le ikimize ABD'nin önde gelen üniversitelerinde bir yıllık Rockefeller *post-doctoral fellowship* önerdi. Bu, çok iyi koşullarda ve serbest çalışmaya olanak tanıyan yüksek prestijli bir burstu.

— *Hangi üniversiteyi tercih ettiniz?*
— Doktoramı yapmış, doçentliğe hazırlanıyordum. Chicago Üniversitesi'ne gitmek en büyük hayalimdi. Çünkü orada Milton Friedman vardı ve benim kafama çok uygun yazıları çıkıyordu. LSE'de dersine girmeyi birkaç yılla kaçırdığım Friedrich Hayek de Chicago'daydı. O nedenle tercihimi Chicago Üniversitesi'nde Friedman ile çalışmaktan yana kullandım. Aysel Batı ise milli gelir hesapları üzerine çalıştığı için, Prof. Simon Kuznets'in bulunduğu Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'ni seçti. Uzun süren yazışmalardan sonra 1959'un ikinci sömestrinde ABD'ye gitmemiz kararlaştırıldı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kaderde Erzurum'da Görev Yapmak Varmış!

Bakanlıktan gelen yazıda, açılış töreninden birkaç gün önce önce Ankara'da olmam gerektiği bildiriliyordu. Trenle Ankara'ya gidip Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğrenim Umum Müdürü'ne çıktım. Müdür bey, sekreterine Ankara-Erzurum tren biletimi ve harcırahımı almamı ve ertesi gün yola çıkmamı söyledi. "Vatan sizden hizmet bekliyor. Erzurum'da bütün ihtiyaçlarınız karşılanacak, her şey hazır," diye uğurladı.

Atatürk Üniversitesi'nin bir misyonu da bilgi birikimini çiftçinin ayağına götürmekti. Oktay Yenal (biçerdöverin üstünde), Rektör İsfendiyar Esat Kadaster (soldan ikinci) ve Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Mehmet Kaplan (soldan dördüncü) bir köy gezisinde...

— *Chicago'dan önce sizi bir vatan görevi bekliyor...*
— Dekanımız Orhan Tuna 1958-1959 ders yılı başlamadan beni çağırdı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın Erzurum'da yeni kurulan Atatürk Üniversitesi'nde iktisat derslerini vermek üzere İÜ'den bir öğretim üyesi istediğini söyledi. Orhan Bey, "Bu çok heyecan verici bir vatan görevi, sen bu işi en iyi yapacak olanlardan birisin. Üstelik de o bölgedensin; Karslısın. Ülkeye böyle hayırlı bir hizmette payın olsun istemez misin?" diye sordu. Hiç tereddüt etmeden, "Beni layık görürseniz seve seve giderim, ama izin verirseniz akşam anneme de danışayım, bir de bana verilen bir Rockefeller bursu var, ikinci sömestrde Chicago'da olmam gerekiyor," dedim. Orhan Bey "Sen hele bir üniversiteyi başlat, ikinci sömestrde başka bir arkadaşı görevlendiririz," diye ısrar etti. Annemin de hayır duasını aldıktan sonra teklifi kabul ettim.

— *Erzurum'da ne kadar kalacaktınız?*
— Fakülte yönetim kurulu kararıyla Chicago'ya gidene kadar, yani bir sömestr için Atatürk Üniversitesi'nde görevlendirildim. Bakanlıktan gelen yazıda, açılış töreninden birkaç gün önce önce Ankara'da olmam gerektiği bildiriliyordu. Trenle Ankara'ya gidip Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğrenim Umum Müdürü'ne çıktım. Müdür bey, sekreterine Ankara-Erzurum tren biletimi ve harcırahımı almamı ve ertesi gün yola çıkmamı söyledi. "Vatan sizden hizmet bekliyor. Erzurum'da bütün ihtiyaçlarınız karşılanacak, her şey hazır," diye uğurladı.

— *Bu söze güvendiniz tabii...*
— O gece Ankara'da sınıf arkadaşım Rahmi Koç'un evine misafir oldum. Yemekten sonra Vehbi Koç, Erzurum'da nerede kalacağımı sordu. Böbürlenerek, bakanlığın her hazırlığı yaptığı-

nı, istasyonda karşılanarak lojmanıma götürüleceğimi söyledim. Vehbi Bey güldü ve "Her söylenene inanma, bir kâğıt çıkar, dediklerimi yaz," dedi. Bana Erzurum'daki Temelli Kardeşler şirketinin adresini ve altına da "Oktay Bey'e gereken yardımı yapınız, Vehbi Koç," diye yazdırdı. "Bunlar bizin Erzurum acentemiz, otelleri de var, bir ihtiyacın olursa onlara git, benden selam söyle, sana yardımcı olurlar," dedi.

Rektör İsfendiyar Esat Kadaster

— *Erzurum'da nasıl bir manzarayla karşılaştınız?*
— Ertesi gün öğleden sonra Erzurum trenine bindim. İki gece süren tren yolculuğundan sonra soğuk bir kasım akşamüstü Erzurum istasyonuna vardım. Her yer kar buz içinde. Aylardan henüz kasım olmasına karşın çok soğuktu. İstasyonda adımı sordular ve fötr şapkalı, şişman birinin yanına götürdüler beni. Aynı trenden inen bazı kimselerle konuşan ve bana da hoş geldin diyen bu sevimli adam, Profesör İsfendiyar Esat Kadaster idi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde vitamin hocasıydı, yeni üniversiteyi kurmakla görevlendirilmişti. İlginç soyadının hikâyesini sonradan öğrendim. Babası çok ünlü bir kadastro profesörüymüş.

— *Kalacağımız yer belli miydi?*
— İlk günler için Yapı Usta Okulu tahsis edildi. Orta yerinde yanan sobaya rağmen buz gibi soğuk taş binada bana bir yatak ve tahta bir dolap gösterdiler. Eşyalarımı dolaba yerleştirdim. Karanlık bastıktan sonra Yapı Usta Okulu'nda kalan öbür asistanlarla birlikte şehir meydanına doğru yürüyüşe çıktık.

— *Tanıdık isimler var mıydı aralarında?*
— Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nden, zootekni kürsüsünden üç dört genç vardı. Üniversitenin burslu olarak ABD ve Avrupa'ya yollayacağı öğretim üyesi adayları... Biri beni tanıdı. Sonradan TRT Genel Müdürü de oldu o, adı Şaban Karataş'tı.

— *Nereden tanıyormuş sizi?*
— O sıralarda benim *Forum* dergisinde yazılarım çıkmaya başlamıştı. İsmimi dergide görmüş. Çok sağcı bir çocuktu.

— Forum'*da hangi konularda yazıyordunuz?*
— 1950'lerde Türkiye ekonomisinin, başarılı bir atılımdan sonra hangi aptalca para, maliye ve dış ticaret siyasaları yüzünden uçuruma sürüklendiğini anlatan yazılarım çıkıyordu.

Ortaokul binasından üniversiteye

— *Devlet erkânı Erzurum'a gelmiş miydi?*
— Şehre indiğimizde bizim trenden sonra Beyaz Tren'in de Erzurum'a vardığını ve yerli yabancı bir sürü konuk getirdiğini öğrendik. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Menderes ve Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı ise özel uçakla gelmiş. Orduevinin önü ana baba günüydü. Üniversitenin açılışı münasebetiyle büyük bir davet veriliyordu ama biz davetli değildik. Müzik ve eğlenceleri kaldırımdan dinledik.

— *Açılış gününü hatırlıyor musunuz?*
— 17 Kasım 1958 sabahı erkenden kalktım, takım elbisemi giydim ve okulun yolunu tuttum. Çifte Minareli Medrese'nin arkasındaki kız ortaokulu binasını üniversiteye çevirmişler. Bina boyanmış ve yeni kalorifer tesisatı kurulmuş. Kaloriferler ilk kez o sabah yakılınca borular patlamasın mı? Her taraf göl oldu. Hemen usta çağırttım, hademeleri seferber ederek suları boşaltmaya ve hiç olmazsa bazı odaları kurutmaya çalıştım. Çok hızlı hareket etmemiz gerekiyordu çünkü kısa bir süre sonra okulun bahçesinde açılış töreni başlayacaktı. Tam o sırada teftişe gelen İsfendiyar Esat Kadaster çok beğendi benim faaliyetimi. Gençlik işte!

— *Tören nasıl geçti?*
— Mülki erkân lacivert elbiseler içinde, generaller merasim üniformaları ile ve yerli yabancı rektör ve profesörler rengârenk ve

bazıları kürk yakalı cüppelerine bürünmüş olarak gelip yerlerini aldı. Bahçenin çevresindeki tek katlı evlerin toprak damlarına âdeta kara kuşlar gibi tüneyen siyah çarşaflı kadınların meraklı bakışları altında kalabalık dalgalandı ve Menderes, Bayar ve Yardımcı siyah otomobillerle gelip en ön sıraya oturdu. Ben okul binasının kapısındaki kalabalığın arasında, üzerine çıktığım bir iskemleden gelenleri görmeye çalışıyordum. Ordu Foto-Film Merkezi'nden bir astsubay da kocaman fotoğraf makinesini başının üzerine kaldırmış vaziyette fotoğraf çekmeye çalışırken "Bir anlık zevkiniz için tarihi feda etmeyin," diye bağırıyordu. Cumhurbaşkanı Bayar kürsüye davet edildi. Hoparlörlerden ses iyi gelmiyordu. Sokaktaki kalabalık cumhurbaşkanını iyi duymuyor olacak ki, bir homurtu yükseldi. Bayar'ın o anda mikrofonu tutan eli titremeye başladı ve görevlileri "Bunlar küçük şeyler, niçin yapılmaz efendim," diye azarladı. O sırada bense Profesör Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu ile göz göze gelmenin mahcubiyeti içindeydim.

"Oktay size emanet"

— *Fındıkoğlu ile aranızda ne yaşanmıştı ki?*

— İktisat Fakültesi'nden tanıyordum, sosyoloji hocasıydı. Meğer Erzurum'un eşrafındanmış. Onu orada görünce bayağı utandım. Bugünkü sağcıların kökü olan Muallimler Birliği'nin gazetesinde "İki Şükrüler" diye yazı yazmıştı, Şükrü Baban ve Refii Şükrü Suvla için. "Refii Şükrü Suvla nasıl hem profesör hem de Merkez Bankası yönetim kurulu üyesi olur; Şükrü Baban üniversitedeyken nasıl olur da siyasi nitelikte bir gazetede yazı yazar?" diye soruyordu. İşte o yüzden araları hiç iyi değildi. O iktisat konusunda hiçbir şey yazmayan Şükrü Baban oturdu, Fındıkoğlu'nun kitaplarının bir tenkidini yazdı, "Taş Mektepten Ordinaryüs Olmaz" başlığıyla Yeni Sabah Matbaası'nda da bastırdı. Şükrü Bey, Fındıkoğlu'nun ordinaryüslüğü senatoda görüşüleceği vakit bu risaleyi bana verdi ve "Git, senatörlere dağıt," dedi, Ben onu götürüp orada dağıtmıştım. Fındıkoğlu bana kızar diye bekledim. Hâlbuki tam tersine, çevresinde toplananlara "Oktay size emanet, kıymetli bir asistanımızdır, ona iyi baka-

caksınız," dedi. Çok utandım ama ne yalan söyleyeyim övülmek de hoşuma gitti.

— *Muhterem zevat gittikten sonra ne oldu?*
— Üniversite bir ortaokul binasında Ziraat ve Fen-Edebiyat fakülteleriyle öğretime başladı. Kadaster ilk gün bizi üniversitede toplantıya çağırdı. Çikolata ve limon kolonyası ikram edip herkese "Hoş geldiniz," dedi. Çok heyecan verici bir girişimin eşiğinde olduğumuzu, hepimizden bu kutlu başlangıçta büyük hizmetler beklediğini anlattı. Öğrencilerin büyük kısmının şehir dışından geldiğini, talebe yurdunda barındırılacaklarını söyledi. Nereden bulunmuşsa toplanmış yüz altmış öğrenciyle eğitime başladık. Aralarında İran Azerbaycanı'ndan getirilen öğrenciler de vardı.

Üç gün üç gece açılış

— *Eğitime hemen başlayabildiniz mi?*
— Ne yapacağımızı hiçbirimiz bilmiyorduk. Ama İsfendiyar Esat Kadaster keskin zekâsıyla parlak bir çözüm bulmakta gecikmedi. Üç gün daha açılış töreni yapacaktık. Birinci gün şehrin ileri gelenlerine, ikinci gün öğrencilere, üçüncü gün kimeydi unutmuşum. Törenler, karşılıklı kutlama ziyaretleri sürerken, bir yandan da öğretim üyeleri kurulu olarak toplanıp neler yapılacağını konuşuyorduk. Üniversitenin hazırlıkları bir yıldır Ankara'da sürmüş olduğu halde, öğretim üyelerinin bu hazırlıklardan haberdar edilmesine gerek görülmemişti. Okuyup bilgi edinecek bir doküman da mevcut değildi. Bereket, Kadaster ve Nebraska Üniversitesi heyeti başkanı Amerikalı profesör bizi az da olsa bilgilendirdi.

— *Üniversitenin, Doğu Anadolu'nun kalkınmasında ilk adım olması tasarlanmış...*
— Atatürk Üniversitesi, Milli Eğitim Bakanlığı ile Amerikan Yardım Teşkilatı (AID) ve Nebraska Üniversitesi arasındaki bir anlaşmayla kurulmuştu. Üniversitenin, ABD'deki *land-grant* türü

tarım ağırlıklı ve geniş yayın faaliyetleri olan bir araştırma-eğitim kurumu olması öngörülüyordu. Öğrencilere ilk yıl genel dersler verilecek, sonraki üç yılda ise seçtikleri bölümlerde okuyacaklardı.

— *Amerikalı profesörlerin görevi neydi?*
— Nebraska Üniversitesi'nden dört Amerikalı profesör danışman sıfatıyla Erzurum'daydı. Her konuşmamızda üniversitenin Amerika'daki muadilleri gibi küçük sınıflı, yakın öğrenci-öğretici ilişkisi esası üzerine kurulu, genel kültür eğitimine önem veren bir okul olacağını anlatıyorlardı.

— *Kış iyice bastırınca ne yaptınız? Vehbi Koç'un kartı işinize yaradı mı?*
— Bütün coğrafya artık kar ile kaplıydı. Şehirde de faytonların yerini "konka" denilen kızaklar aldı. Erzurum yerlilerinin "canavar" dediği kurt sürüleri de şehrin yakınlarına inmeye başladı. Yapı Usta Okulu nasıl soğuktu anlatamam. Ben ilk iki gece yapı usta okulunda çok üşüdüğümden Temelli Kardeşler'in oteline gittim, Vehbi Koç'un yazısını gösterip iyi bir odaya yerleştim. Burada biraz kendime geldim. Ertesi hafta Erzurum'dan otomobil ile bir saat kadar uzaklıktaki Ilıca semtinde yeni kurulmuş olan Şeker Fabrikası'nın lojmanları geçici olarak öğretim üyelerine tahsis edildi. Möbleler oldukça lüks, cilaları da çok yeniydi. Üniversiteye polis cipleri ile gidip geliyor, akşam yemeklerini fabrika kantininde yiyorduk.

— *Fabrikanın şeker pancarı yetişmeyen bu bölgede kurulması tartışma konusu olmuş...*
— Fabrikanın müdür ve mühendisleriyle tartışmalarımızın başlıca konusu da buydu. Eleştirilerime şu soru ile yanıt veriyorlardı: Devlet burada bu fabrikayı kurmadı diyelim, aynı kaynakla bu bölge için daha yararlı ne yapılabilirdi? Bu soru karşısında, o güne kadar öğrendiğim iktisadi kuramlar yetersiz kaldı, yatırım seçeneklerinin iktisadi açıdan değerlendirilmesi gerektiğini söylesem de mühendisleri tatmin edemedim; haklı olarak benden

somut öneri bekliyorlardı. Yol ve su yatırımlarından bahsettiğimde ise "Ama altyapı yatırımları sürekli istihdam yaratmaz. Erzurum'da artan nüfusa tarım dışında sürekli çalışma olanağı yaratılması şart," diyorlardı.

— *En azından fabrika kurmayı biliyoruz...*
— Erzurum örneği için bu doğruydu. Fabrika, karar verildikten sekiz ay sonra, üretim birimleri, sosyal tesisleri ve çevre düzenlemesiyle tamamlanmış, gerekli teknik ve yönetici kadroya işbaşı yaptırılmış ve kısa sürede üretime geçilmişti. Türkiye, şeker fabrikası kurmayı ve işletmeyi biliyordu. Ama diğer üretim alanlarında durum bundan farklıydı.

— *Galiba şeker pancarı küspesi yüzünden cinayet işlenmiş...*
— Fabrikanın yararlı yan ürünlerinden üretim artığı şeker pancarı küspesi ilk yıl bedava verildiği halde kimse almamış. İkinci yıl ise para ile satılmasına karşın küspe almak isteyenler arasında çıkan kavgada kan akmış. Bu vakadan haberdar olunca, iktisat kuramlarıyla iş bitirme stratejileri arasındaki çelişkiyi daha net gördüm.

— *Üniversite için Erzurum doğru bir seçim miydi?*
— Kaynakların büyük kısmı o bölgedeki askeri güç için harcanıyordu. Ne için? Kime karşı? Bölgede yoksulluk bu kadar yaygın, temel eğitim çok zayıf olduğu halde bu kadar büyük kaynakları orduya ve üniversite kurmaya harcamak doğru muydu? Doğru olsa bile bu kadar hazırlıksız üniversite kurulur muydu? Bütün bu sorular Erzurum'da kaldığım süre boyunca beynimi kurcaladı durdu.

Lise Fransızcasıyla Fransız filolojisi

— *Öğretim kadrosunda kimler vardı hatırlıyor musunuz?*
— Fen-Edebiyat Fakültesi'nin kadrosu iyiydi. Prof. Mehmet Kaplan dekan ve rektör vekiliydi. Berna-Tatyana Moran çifti, tarihçiler İbrahim Kafesoğlu ve Mustafa Akdağ'ı hatırlıyorum. Ziraat bö-

lümünde Orta Asya'dan gelmiş Yakut soyadlı biri vardı. Şiveli konuşurdu. Bir gün derste gübre diyecekmiş, unutmuş, "Bok, bok" deyivermiş. Fransızca hocası aynı zamanda il milli eğitim müdürüydü. Ama Fransızca bilmezdi ki öğretsin. Tek hocası derme çatma lise Fransızcası bilen ve kültürü her fırsatta Kemalettin Kamu'nun "Bingöl Çobanları" şiirini okumaktan öteye gitmeyen milli eğitim müdürüyle bir Fransız filolojisi bölümü açılmasını havsalam hâlâ almıyor.

— *Kütüphane oluşturmak da size düşmüş...*

— Üniversitenin donanımı çok yetersizdi. Hatta ilk dersi karşıdaki ilkokuldan ödünç aldığım tebeşir ve silgiyle yaptım. Bu ortamda iktisat kitapları bulunan bir kütüphane beklemek iyimserlik olurdu. Üniversite kütüphanesi için bakanlıktan bazı kitaplar yollanmıştı, fakat bunların çoğu lise ders kitabı ve MEB klasikleriydi. Kitapları elden geçirirken Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* adlı ünlü kitabının çevirisini gördüm. İktisatçı olmayan biri tarafından çevrilmişti ama gene de ilk derslerimizde faydalı oldu. Bir de, getirdiğim notlardan bir seçmeyi o dönemin teksir makinesi Gestetner ile çoğaltarak öğrencilere dağıttım.

— *Amerikalı hocalar işi baştan sıkı tutalım derken ölçüyü biraz kaçırmış...*

— Amerikalılar çok ciddiye alıyordu işlerini. Şu tarihlerde imtihanlar olacak, devam mecburiyeti olacak vs. Öğrencilerle sürekli ve yakın çalışma, ev ödevleri ve sık sık yapılan sınavlar Türk öğretim üyelerine garip geldi. Bu sıkı öğrenci-öğretmen ilişkilerini daha çok lise eğitiminin bir parçası olarak görüyorlardı. İstanbul'dan gelen Namık adlı bir matematik doçenti –sonra Avustralya'ya yerleşti sanırım– bana "Efendim, lütfen tercüme ediniz," derdi. Ben de tercüme ederdim: "İşte bu klasik sistem, bizim İstanbul sistemi, devamın mecbur olmadığı ancak imtihanla yürüyen sistem, benim gibi bir ilim adamı doğurdu." Bunu duyan Amerikalı da derdi ki: "Kim bilir belki daha disiplinli bir sistemde olsaymış Namık Bey ne olurmuş." Hadi, onu da tercüme edince al başına belayı!

Cumhuriyet tarihinin ilk öğrenci boykotu!

— *Öğrencilerin derslere ilgisi nasıldı?*
— Ders orta derecede bir ilgi görüyordu. Fakat öğrenciler sürekli olarak, tarım ya da filoloji bölümünde oldukları halde neden matematik ve iktisat okumak zorunda kaldıklarını soruyordu. Öğrencilerin şikâyetleri her geçen gün arttı. Bu üniversitenin daha palas, yani kolay diploma alınacak bir üniversite olacağı ümidiyle Erzurum'a geldiği anlaşılan birkaçı işi daha ileriye vardırarak bizi suçlamaya başladı. Güya yüksek ödenek aldığımız için Erzurum'a gelmişiz. Onlar ise hem bu mahrumiyet bölgesine gelmiş hem de İstanbul ve Ankara'daki arkadaşlarından çok daha zor bir programa sokulmuş! Bir sabah derslere gelmediler. Bu olay, İstanbul ve Ankara gazetelerinde "Erzurum Atatürk üniversitesinde öğrenci grevi" manşetiyle duyuruldu. Sonraki yıllarda rutin hale gelen bu boykot, Cumhuriyet tarihinin ilk ciddi öğrenci greviydi.

— *Öğrencilerin talepleri neydi?*
— Ders programları değişmedikçe, yurt ve yemek koşulları iyileştirilmedikçe dersleri boykot edeceklerini söylüyorlardı. Mil-

Doğu Üniversitesinde talebe derse girmiyor

İki yüz'e yakın öğrenci Yönetmeliğin bâzı maddeleri tâdil edilinceye kadar boykottan vazgeçmeyecek

ERZURUM, Ali Sait Gemalmaz'dan
Atatürk Üniversitesinin 200 e yakın öğrencisi, dün derslere girmemişlerdir. Bu karar Üniversite için hazırlanmış olan Yönetmeliğin bâzı maddeleri sebep olmuştur.

Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin eylemini Milliyet, 16 Ocak 1959'da böyle duyurdu.

li Eğitim Bakanı Celal Yardımcı, telefonda İsfendiyar Esat Kadaster'e talimatlar yağdırdı. "Söyleyin onlara, derhal derslere girmezlerse bütün erkek öğrencilerin kaydı silinecek ve askere alınacaklar," tehdidi de sökmeyince olaya vali ve emniyet müdürü el koydu. Birlikte yaptığımız toplantılarda bu işte komünist parmağı olduğu bile ileri sürüldü. Eylemci öğrenciler emniyette sorguya çekilirken, elebaşılarını bulma görevi en genç öğretim üyesi olarak bana verildi. Öğrenci dosyalarını inceleyerek, daha önce başka yerlerde başka işler yapmış ya da üniversite öğrencisine göre yaşlı olanları emniyet müdürünün deyişiyle orada burada sürtmüş kimseleri saptamam isteniyordu. Ben de öğrencilerin yaş durumuna ve liseden sonra geçirdikleri sürelere bakarak bir liste hazırladım.

— *Başlıca şüpheliler kimdi?*

— Hep arka sıralarda oturan, yaşları benden de büyük iki öğrenci vardı sınıfta. Kruvaze takım elbise giyen bu iki öğrenci okulun ilk günlerinde gelip "Üniversitede okumayı çok arzu ediyoruz, ama devlet memuru olduğumuz için devam mecburiyetine uyamayacağız. Dersleri kitaptan takip etsek, sadece sınavlara girsek olmaz mı?" diye sordu. Ben de lisanımünasiple ders düzenimizde kitaplar kadar sınıftaki tartışmaların, sınavlar kadar dönem sırasında hazırlanan ödevlerin de önemli olduğunu, o nedenle derslere devam etmeden üniversite gereğini yerine getiremeyeceklerini anlattım. "Bu durumda ne yazık ki gelemeyeceğiz, bizi bağışlayın," deyip ayrıldılar. Mülki erkânın deyişiyle "komünist tahrikçisi olmaya aday" öğrenciler listesinin en başına, 38 ve 36 yaşlarındaki bu en yaşlı iki öğrenciyi koydum.

— *Konu 3. Ordu komutanının kulağına kadar gidiyor tabii...*

— O sırada 3. Ordu Komutanı Ragıp Gümüşpala'ydı. Bir gün yönetici ve öğretim üyeleriyle görüşmek istediği haberi geldi. Saptanan gün karargâha gittik. Minyon yapılı paşa bizi buyur etti. Vali ve emniyet müdürü de oradaydı. Kahveler içildi, dereden tepeden konuşulurken tarih profesörü Mustafa Akdağ, "Paşam siz Galiçya cephesinde savaştınız değil mi?" diye sordu. Paşa-

dan olumlu yanıt alınca "Tarih kitapları o zamanki Avusturya-Macar ordularının çok iyi donatılmış olduğunu yazar. O kadar ki, subayların ve erlerin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için ordunun bir de genelev birliği varmış, acaba doğru mu?" dedi. Bu soru üzerine Gümüşpala'nın yüzü büsbütün kırıştı, kaşları çatıldı, rektöre döndü ve "Şimdi asıl konumuza gelelim," dedi. Rektör Kadaster olan biteni anlatırken, vali ve emniyet müdürü yine "Bu işte komünist parmağı var," diye atıldı. Gümüşpala "Hadi gidin işinize, bu bölgede bizim haberimiz olmadan kuş bile uçamaz," dedi. Sonra da yaverine talimat vererek Doğu emniyet başkanını çağırmasını istedi. Çok geçmeden bir albay ve bir yarbay odaya girip selam durdu. Esas duruşta yüzlerini seçtiğim subayları görünce az kalsın küçük dilimi yutacaktım.

— *Neden? Tanıyor muydunuz bu kişileri?*
— Doğu emniyet başkanı albay ve yardımcısı yarbay, komünist zanlıları listesinin başına koyduğum yaşlı öğrencilerdi.

— *Boykot nasıl sonuçlandı?*
— Çok uzun sürmedi. Öğrencilerle görüşmelerimiz sıklaştı, yurt ve yemeklerle ilgili şikâyetlerine çözüm arandı ve yumuşayan hava içinde dersler dört beş gün sonra yeniden başladı.

Heyamola dinamizminin sonu

— *Ünlü Atatürk Üniversitesi Halk Konferansları da siz oradayken başlamış.*
— Üniversitenin Erzurum halkına yönelik bazı etkinlikler yapması hepimizin isteği idi. Bu amaçla bir dizi halk konferansı tertip edilmesine karar verildi. Her işte olduğu gibi, en genç öğretim üyesi olarak ilk görev yine bana düştü. İki hafta süren bir hazırlığın ardından, 1958 kışının soğuk ve karlı bir gecesinde aksakallı dedeler ve beli bükülmüş ninelerle dolup taşan Halk Eğitim Merkezi salonunda ilk konferansı verdim.

— *Hangi konuyu seçtiniz?*

— Enflasyon konusunu seçtim. İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki fiyat artışlarından sonra bir süre unutulan enflasyon, 1955'ten itibaren yeniden tırmanmaya başlamış, güncel bir konu olmuştu.

— *"Ülkemdeki aptal uygulamalara artık iktisatçı gözüyle bakabiliyordum" diyorsunuz... DP'nin on yıllık iktidarı iktisatçılar için iyi bir laboratuvar olmalı...*

— Tarımda kesat geçen yıllardan sonra, DP'nin ilk üç yılı çok iyi hasat yılı oldu. İklim çok iyiydi ve çiftçi zenginledi. Müthiş bir traktör girişi oldu, ekili topraklar arttı. Bu sırada Amerikan yardımı da başladı. Özellikle karayolları alanında ABD model alınarak büyük bir altyapı atağına kalkıldı, birçok barajın temeli bu dönemde atıldı, fabrikalar, et balık kombinaları art arda hizmete girdi. Ne var ki 1954'ten itibaren DP'nin talihi tersine döndü. Karslıların deyişiyle cicim günleri bitti, gücüm günleri başladı.

Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes bir baraj açılışında. Hemen arkalarında DSİ Genel Müdürü Süleyman Demirel var.

— Ne oldu da birkaç yıl öncesine kadar Avrupa'nın buğday ambarı ilan edilen Türkiye, Amerikan yardımından buğday ithal etmeye başladı?

— 1954'teki kuraklık, beşte bir oranında ürün düşüşüne sebep oldu. Traktör bakımı sorunları arttı, ekime yeni açılan meyilli topraklarda erozyon başladı. Altın ve döviz rezervi tükenmeye yüz tuttu. Beklenen krediler de gelmeyince yavaşlayan ihracata karşı artan dış borç geri ödemeleri, faiz yükü ve yükselen ithalat talebi, dış ödemeler açığını büyüttü. 1954'ten itibaren fiyatlar hızla arttı. 1955'teki 6-7 Eylül Olayları, zaten çok sıkışık olan iktisadi duruma tuz biber ekti. Pek çok iş yerinin yerle bir edilmesi, ekonomide mal kıtlığını büsbütün artırdı.

— Hangi mallarda kıtlık yaşanıyordu?

— Mesela kahve hiç bulunmazdı. Bulunduğu zaman da, o zamanki Migros kamyonlarından, ancak 1 kilo fasulye alana 200 gram kahve verilmesi gibi acayip bir uygulamaya gidiliyordu. Kahvehanelerde kahve yerine kavrulmuş nohut içerdiniz. Günümüze kadar gelen minnacık çay bardakları da bu dönemin yadigârıdır. Enflasyon almış yürümüşken bardak çay fiyatları belediye kararlarıyla sabit tutulunca, narh koyulan ekmekler gibi, çay bardakları da küçüldü. Sabahları bazı dükkânların önünde kuyruklar beliriyordu. Sorunca anlıyorduk ki o gün belli miktarda gelen bir ithal malı satışa çıkacak ve ilk kapanın elinde kalacak. Karaköy'de bir mağazanın önünde uzun bir kuyruk anımsıyorum. Bekleyenler, çok kez olduğu gibi hamal kılıklı kimselerdi. Bunlar, o gün satılacak "Hohner" marka akordeonlardan almak için bekliyordu.

— DP nerede yanlış yaptı size göre?

— Menderes Hükümeti, 50-53 yılları arasındaki heyamola dinamizminden yanlış dersler çıkardı. Devralınan altın stokları, Kore Savaşı'nın ihraç mallarımız üzerindeki olumlu ticaret hadi etkileri, hızlanan dış yardım, genişleyen ekim alanı ve birbiri arkasına üç yıl iyi hava koşulları ile hazmedilebilen mali ve parasal genişleme, aynı biçimde sürecek sandı. Cumhuriyet tarihinde, 1939-1943 savaş yılları dışında titizlikle korunan büt-

çe denkliği ilkesi bir kenara atıldı, açık bütçe mikrobu yine bünyeye girdi. KİT ve tarım destek programlarının giderleri için cömertçe kullanılan Merkez Bankası finansmanı, yani kâğıt para basıp harcama öncelik kazandı. Hasta kötüleştikçe mikrobun yok edilmesine çalışmak yerine, ecel kapıyı çalıncaya kadar, hastalığın belirtilerini baskı ile sindirme geleneği hortladı. Malların fiyatları yasal narhlarla ya da maliyetleri gösteren etiket zorlamaları ile saptanmaya başlandı. Enflasyon vurguncular cezalandırılarak durdurulabilir sanıldı. Hatta idam cezası bile gündeme getirildi.

— *İstanbul'un yeniden imarı projesi de o günlere rastlıyor...*
— Ekonomideki olumsuz gelişmelere doğru tanı koyup rasyonel önlemler almakta aciz kalan hükümet, İstanbul'u yıkıp yeniden yaratmak gibi karizmatik bir projenin peşine düştü. Çocukluğumun, gençliğimin geçtiği güzelim Beyazıt Meydanı'nı mahvettiler. Bir havuz vardı, Beyazıt tramvayları onun etrafından döner giderlerdi. Orayı yıktılar, bugün hâlâ iflah olmadı. Bir ara tünel yaptılar, Vezneciler'den gelip Bakırcılar'a geçecekti. Sonuçta izbeye döndü. Orayı Turgut Cansever berbat etti. Üstüne bir de "büyük mimar" diye devlet ödülü verdiler. Büyükada'daki Anadolu Kulübü Oteli de onun eseridir, bir şeye benzetemem.

— *Ağustos 1958 devalüasyonu gecikmiş bir karar mıydı?*
— Tabii, çok daha önce devalüasyona gitmeleri lazımdı. Gitmediler. Parayı ayarlamadılar. Bir yandan enflasyon, bir yandan kambiyo kurunun sabit tutulması iyice bir çıkmaza soktu Türkiye'yi. Ağustos 1958 devalüasyonu ve bunu izleyen dış yardım operasyonu ile biraz nefes alınır gibi oldu. Ama bütün ihtilaller öyle gelir. İktidarlar nefes aldıktan sonra celallenir. Nitekim onlar da (DP) 1960'ta gittiler.

Ankara'yı rahatsız eden konferans

— *Bütün bu tespitlerinizi halk konferansında da aynı açıklıkla anlattınız mı?*

— Enflasyonun tarih boyunca her zaman, her yerde para arzının artması sonucu ortaya çıktığını, Amerika kıtasının keşfiyle artan altın ve gümüş stoklarının sebep olduğu enflasyonlar gibi, Osmanlı döneminde madeni paranın "tağşiş"inin (daha çok sayıda sikke basabilmek için gümüşün ağırlığını ya da cinsini düşürme) de, kâğıt para sisteminde sorumsuz para basılmasının da aynı sonucu doğurduğunu anlattım. Fiyatların piyasada bir malı satanlarla alanlar arasında dengelendiğini, kâğıt para artırıldığı zaman talebin artacağına dikkat çekmeye çalıştım. Fiyat artışlarının yasalarla önlenmeye çalışılması durumunda, yasal fiyatlar dışında bir karaborsanın doğacağını, bu piyasada mal satanlar muhtekir (vurguncu) sayılsa bile, yasal önlemlerle karaborsanın önlenemeyeceğine dair tarihten örnekler verdim. Enflasyonun cezalarla değil, makro iktisat ve bütçe disiplini ile düzeltilebileceğini özellikle vurguladım.

— *Herkesin gözü kulağı bu genç üniversitenin üzerinde olmalı. Konferans Ankara'da nasıl yankı buldu?*
— Konuşmam aynı zamanda *Zafer* gazetesinin başyazarı olan DP Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger'in kulağına gitmiş. Köşesinde yer verdiği eleştirilerim hükümet erkânını kızdırmış.

— *Kızmakta haksız değiller...*
— Eski Roma'yı anlatırken tam da Ankara'nın o günkü halini betimliyordum. Sonradan öğrendim ki hakkımda soruşturma açılması bile gündeme gelmiş. Neyse ki öyle bir gelişme olmadı.

— *Konferanslar devam etti mi? Erzurum halkının ilgisi nasıldı?*
— Konferanslar devam etti, hatta yıllar sonra kitap da oldu. Benden sonra Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden Alman edebiyatı profesörü Melahat Özgü *Mefisto* konulu bir konferans verdi. Halk Goethe'yi, Mefisto'yu nereden bilsin! İlgilerini çeksin diye "Mefisto-Şeytanın Fendi" yazılı bir afiş hazırladım. Konferans ilgiyle izlendi ama pek bir şey anlamadıkları salonu dolduranların yüzlerinden okunuyordu. Buna karşılık İbrahim Kafeseoğlu'nun çok iyi hazırlanmış ve coşkuyla verdiği Malazgirt

konferansı çok beğenildi. Mustafa Akdağ'ın "Atatürk Reformları ve Din" başlıklı bir konferans vermek istemesi aramızda tartışma konusu oldu. Berna Moran ve ben "Burası çok tutucu bir yer, dini bu işe karıştırmak üniversiteye zarar verebilir," dedik. Sen misin bunu diyen, Mustafa Akdağ bizi Milli Eğitim Bakanlığı'na şikâyet etmeye kalktı. Baktık ki, bu sefer de Atatürk devrimleri düşmanı olarak damgalanacağız, hemen sustuk. Konferans günü Halk Eğitim Merkezi beyaz sakallı kimselerle doluydu. Allah'tan Mustafa Akdağ, konferansının sonunda ancak Orhan Gazi'ye kadar gelebildi.

Vitamin profesörü işbaşında!

— Üniversitenin bir diğer misyonu da bilgi birikimini halkın ayağına götürmek. Köy gezilerinde bölgeyi tanıyabildiniz mi?

— İsfendiyar Esat Kadaster başkanlığında her hafta sonu civardaki bir köye gittik.

Rektör İsfendiyar Esat Kadaster başkanlığındaki üniversite heyeti her hafta bir köyü ziyaret ederken, Oktay Yenal bu gezilerde bölgedeki yoksulluk ve cehalete de yakından tanık oldu.

Uzmanlık alanı vitaminler olan İsfendiyar Esat Bey bölgede çok yaygın olan doğum düşüklerinin nedenini vitamin eksikliğine bağlardı. Bu nedenle her ziyaretimizde narenciye yüklü bir kamyonet de peşimizden gelir, kasa kasa portakal ve mandalina köylülere dağıtılırdı. Bu arada oldukça kilolu olan İsfendiyar Bey de bir oturuşta düzinelerle mandalina tüketirdi.

— *Bölgenin sorunlarını da yakından görüyorsunuz...*
— Bir gezimizde, içme suyuna yeni kavuşmuş bir köye uğradık. Kaymakam bu olayı kendine pay çıkararak anlatınca araya giren binbaşı bilgiçlik taslayarak "Kaymakam tabii bilmemekte mazur ama biz suyu tahlil ettirdik, içinde çok koli basılı var," deyince fevkalade nüktedan ve hoşsohbet İsfendiyar Esat Bey devreye girmekte gecikmedi: "Aman komutanım, burada ne kadar çok koyu çay içilir bilir misiniz? Bırakınız sular biraz koli basilli olsun ki, köylü kabızlıktan kıvranmasın!"

"Tulum peynirini nasıl yiyorsunuz?"

— *Köy gezilerine Amerikalılar da katılır mıydı?*
— Amerikalılar bu gezilerin yapılmasını özellikle istiyordu. Bir peynir uzmanı vardı aralarında, tulum peynirine takmıştı kafayı. Erzurumlunun gözbebeği tulum peynirini bir türlü beğendiremedik ona. Sofrada ne zaman görse "Zehir gibi, üstelik kıl içinde... Bu peyniri nasıl yiyorsunuz?" derdi.

— *Milli duygularla yola koyulduğunuz da olmuş, Sarıkamış ziyareti gibi...*
— Yılbaşı tatilinde Mehmet Kaplan'ın eşi Behice Hanım Erzurum'a geldi. Sarıkamış'ta şehit düşen babasının mezarını ziyaret etmek istedi. Biz de ne zamandır gitmek istiyorduk. Kalabalık bir grup halinde zincir takılmış arabalarla yola çıktık. Tipi altında vardığımız Sarıkamış'ta, Kolordu Komutanı Korgeneral Danyal Yurdatapan, Ruslardan kalma ikametgâhında bizi ağırladı. Sürekli "Biz yüzbaşıyken, biz albayken, biz tuğgeneralken" diye konuşan hanımı, komutanın ne kadar çevre dos-

tu olduğunu övünerek anlatmaya başladı: "Danyal buraya gelene kadar ormanları mahvediyorlardı. Danyal bir geldi, hadlerine mi düşmüş!" Yemekten sonra konvoy halinde şehitliğe doğru hareket ettik. Orman yolundan geçerken bir de baktık ki, bir Mehmetçik dibinden kesilmiş devasa bir çam ağacını bağladığı telle karda sürüklüyor. Konvoy derhal durdu. Yurdatapan arabadan çıktı, erin getirilmesini emretti. Ağacı kesmesini komutanın emrettiğini söyleyen asker, bütün zorlamalara rağmen komutanının ismini vermedi. Az önce böbürlenen kadın, bu kez "Danyal, Danyal... Kurbanın olayım, sakın adama bir fenalık yapma," diye yalvarıyordu. Levazım okullarında öğretilen mahalli tedarik yönteminin ve öykülerde anlatılan er sadakatinin gerçek bir örneğine Sarıkamış'ta tanık oldum. Askerler için bir üstü, teğmen ya da yüzbaşı olsun farketmez, generalden önce gelir derlerdi de inanmazdım.

— *Kars'ı görme fırsatınız oldu mu?*
— Sarıkamış'ın ardından Kars'a da geçtik. Vali karşıladı heyeti. Babamın unutulmadığını gördüm. "Muhtar Bey'in oğlu geldi," diye bayağı hürmet ettiler. Güya eşraftanız ya!

Kadaster'in utandıran jesti

— *İsfendiyar Esat Kadaster giderayak sizi mahcup etmiş...*
— Bir gün arkadaşlarla Yeşilyurt lokantasında yemekteyken polis müdürü geldi. "Ankara'dan bu sabah şifre aldım, rektörümüz perşembe günü Erzurum'a dönüyor, hepinizi saat on birde istasyonda hazır bekliyorum," dedi. Alışık olmadığımız bu tebligat üzerine Berna Moran ile bir süre şaşkın şaşkın bakıştık. Böylesi bir tebligattan hoşlanmadığımı, icabet etmeyeceğimi söyledim. Birkaç hafta sonra izinli olarak İstanbul'a dönecektim. "Hoşça kalın" demek için uğradığımda "Güle güle git, kurtlarını dök, gelecek hafta bekliyoruz," dedi. "Gitmeden yine görüşeceğiz," son sözüne ise bir anlam veremedim. Akşamüstü istasyonda trenimin kalkmasını beklerken, makam otomobiliyle İsfendiyar Esat Bey çıka geldi. Elinde bir kutu çikolata, beni

uğurlamaya gelmiş. "Aman efendim, ne zahmet ettiniz," demeye kalmadan, "Biz sevdiklerimizi uğurlar ve karşılarız," dedi. Kıpkırmızı oldum.

— *Kadaster görevde çok kısa bir süre kalıyor. Sebebini biliyor musunuz?*
— Üniversitenin açılışının üstünden daha üç ay geçmemişti ki bir sabah görevden alındığını duyduk. Üniversitenin kuruluş yasasına göre bu tasarruf Milli Eğitim Bakanı'nın iki dudağının arasındaydı. Gerekçesini hiçbir zaman öğrenemedik. Yerine yine Ankara Ziraat'ten Sabahattin Özbek getirildi. Birkaç hafta sonra da yerime İktisat Fakültesi'nden Aysel Batı geldi ve 1959'un ilk aylarında Erzurum'dan ayrıldım.

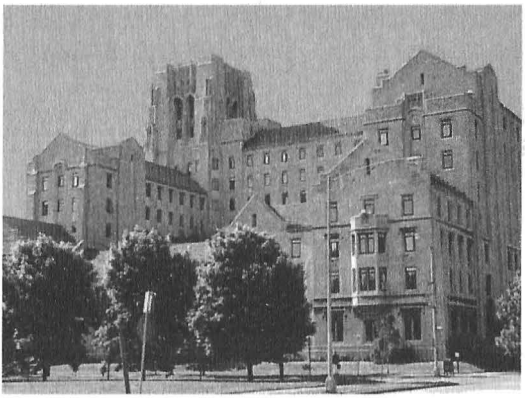
— *Sizden sonra neler oldu? Takip ettiniz mi?*
— Bir noktada Amerikalı profesörler "Siz burayı klasik bir üniversiteye çevirdiniz. Onun için bizim burada görevimiz artık bitti," demişler. Ankara'ya gelmişler, tam ülkelerine dönüyorlarmış, İhsan Doğramacı onları yakalamış. Doğramacı Hacettepe Üniversitesi'ni kurmuş, forsu çok büyük, hükümetle de arası çok iyi tabii. "Ayrılmak ne demek... Orada büyük imkânlar var, size hemen yeni bir rektör tayin ettireceğim, göreceksiniz orası nasıl değişecek," diye durdurmuş.

— *Kimi yolladı biliyor musunuz?*
— Osman Okyar'ı yolladı. Ama Erzurum'a gönderilecek en son adamdı Osman. Inge adında Alman bir kız arkadaşı vardı o vakit. At binen bir kadındı. Erzurum gibi yerde işi olmazdı. Osman'ın rektörlüğü de hiçbir işe yaramadı. Sonra da Nebraska Üniversitesi ile ilişkiler kesildi zaten.

ALTINCI BÖLÜM

"Akıntıya Kapılan Balık Ölü Balıktır"

Erzurum'dan İstanbul'a döndükten bir ay sonra, Rockefeller Vakfı'ndan gönderilen uçak biletiyle 1959'un ilkbaharında New York'a uçtum. Geceyi otelde geçirdim, ertesi sabah da soluğu erkenden Rockefeller Vakfı'nda aldım.

Chicago Üniversitesi'nde lisansüstü eğitim gören yabancı konukların kaldığı öğrenci yurdu International House, doçentlik tezini hazırlayan Oktay Yenal'a da bir süre ev sahipliği yaptı.

— Erzurum deneyiminden sonra ayağınızın tozuyla Amerika'ya uçuyorsunuz...

— Erzurum'dan İstanbul'a döndükten bir ay sonra, Rockefeller Vakfı'ndan gönderilen uçak biletiyle 1959'un ilkbaharında New York'a uçtum. Geceyi otelde geçirdim, ertesi sabah da soluğu erkenden Rockefeller Vakfı'nda aldım. Büro, döneminin en yüksek binalarından Rockefeller Plaza'daydı. Vakıf yetkilileri beni çok iyi karşıladı. Chicago Üniversitesi ile yaptıkları yazışmaları en ince ayrıntısına kadar anlattılar. New York'ta iki gün gezip dolaştıktan sonra Vakfın ayarladığı birinci mevki uçak biletiyle Chicago'ya gittim.

— Nasıl bir üniversite ile karşılaştınız?

— İçinde kaybolacağım devasa bir üniversite bekliyordum ama diğer büyük Amerikan üniversitelerine kıyasla küçük bir alanda, şehrin tam ortasında kurulmuş gösterişsiz bir kampüs ile karşılaştım.

— Rockefeller ve tevazu!

— Üniversiteyi Rockefeller ailesi kurmuş ancak adını vermemiş. Koç Üniversitesi gibi değil yani. Sadece yanında bir kilise vardı, orasının adı Rockefeller Chapel'di.

— Nerede kalıyordunuz?

— Mütevazı Sosyal Bilimler binasında bana güzel bir çalışma odası verdiler. International House denilen, daha çok lisansüstü eğitim yapanların kaldığı öğrenci yurdu da o binaya yakındı. Bir süre orada kaldım, daha sonra Robert Kolej'den sınıf arkadaşım Melih Selvili ile ev tuttuk.

— O da mı yüksek lisans için gelmişti?
— Melih, Kolejin mühendislik bölümünden mezundu. Amerikan Karayolları Teşkilatı'nda mühendis olarak çalışıyordu.

— Üniversitede başka Türk var mıydı?
— Fakülteden arkadaşım Gülten Kazgan üniversitedeydi. Benden önce gelmişti, International House'ı piyanosuyla çınlatırdı.

— Chicago Üniversitesi, akademik açıdan da diğer büyük Amerikan üniversitelerinden farklı...
— 1892'de kurulan üniversite, iki temel amaç etrafında gelişmişti. Bunlardan ilki, yüksek yetenekli gençlere çok güçlü bir temel kültür vermekti. Lisans öğrenimi, hiç uzmanlığa gitmeyen bir genel kültür eğitimi olarak düzenlenmişti. Öğrenci yetenekliyse liseyi bitirmeden bile üniversiteye kabul edilebiliyordu. 1929'dan başlayarak on altı yıl üniversitenin rektörlüğünü yapan Robert Hutchins, liseden gelen talebenin mühendis, hukukçu, fizikçi diye ayrılmasına karşıymış. Hutchins'ın bu yeni metoduna göre öğrenciler, standart dersler yerine, tarih, sosyal bilimler, edebiyat ve fen alanlarında 150 kadar temel eseri okuyarak, ilgili konuları tartışarak mezun oluyordu. Great Books programında Newton'u da okurdunuz, Galileo'yu da... Yani bu temel eserleri iyice hazmedersen ondan sonra her konuyu biliyorsun demekti.

— Hutchins'in damgası akademik programla sınırlı değil. Kampüs yaşamında da etkisi görülüyor.
— En çok şaşırdığım da o oldu. Hutchins kampüs sosyal hayatını çok sınırlı tutmuş, akademik mükemmelliğe öncelik vermişti. Amerikan üniversitelerinin can damarı Amerikan futbolunun bile 1939'da üniversite ile ilişkisi kesilmişti. Ben gittiğimde Hutchins'ın cüretkâr programları biraz törpülense de lisansüstü programlara, entelektüel ortama ve araştırmalara verilen önem bütün hızıyla sürüyordu.

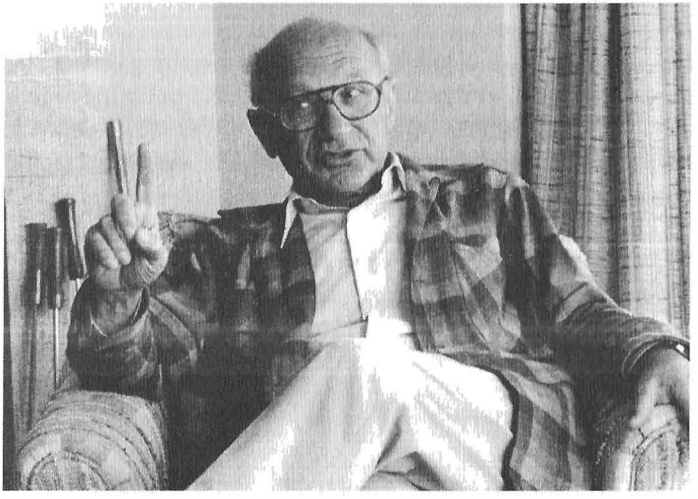
— Aynı zamanda uluslararası bir cazibe merkezi...

— Chicago Üniversitesi'nin ikinci temel hedefi, en önemli bilim adamlarını bir çatı altında toplamak, bilimsel araştırmayı özendirmek ve olanak sağlamaktı. Bunda büyük başarı sağlandığı da kuşku götürmez. Ben Chicago'ya gittiğimde üniversite kurulalı 60 yıldan kısa bir süre geçmiş olmasına karşın üniversite mensuplarının, fizik, fizyoloji, tıp ve kimya dallarında kazandığı Nobel Ödülü sayısı on yediydi. Nükleer fizik alanındaki buluşların en önemlileri üniversiteye bağlı laboratuvarlarda geliştirildi, atom ilk kez orada parçalandı.

Milton Friedman ile tanışma

— Milton Friedman ile tanışmak en büyük hayalinizdi. Nasıl gerçekleşti?

— Chicago İktisat Bölümü'nün en temel dersi, Friedman'ın her yıl lisansüstü öğrencilere verdiği fiyat kuramı dersiydi. Doktora için çalışan bütün adayların oldukça zor olan bu dersten iyi not almaları şarttı. Chicago'ya *Türkiye'nin Para Tahlili (1938-*

Oktay Yenal, doçentlik tezine büyük katkısı olan Milton Friedman ve eşi Rose Friedman'dan gördüğü yakın ilgiyi hiç unutamamış.

1958) konulu doçentlik tezimi hazırlamak için gelmiştim. Milton Friedman bana özel ilgi gösterdi ve katılabileceğim ders ve konferanslar hakkında tavsiyelerde bulundu. Kendi yönettiği Para Banka Atölyesi'ne (*Money and Banking Workshop*) de asli üye olmamı sağladı. Yıl içinde bu seminerde benim de bir bildiri sunmamı kararlaştırdık. Herhalde 50'sine yakındı. Üniversitenin yakınlarındaki evlerinde akşam yemeğine de davet etti. Friedman'ın hobisinin marangozluk olduğunu öğrendim. Kendi elleriyle yaptığı kanepelerde oturdum, çok kibar ve bilgili bir hanım olan eşiyle de tanıştım.

— *Friedman'ın doçentlik tezinize katkısı oldu mu?*
— Friedman'ın gözetiminde, önce Türkiye'deki altın fiyatlarından bir fiyat endeksi çıkarmaya uğraştım. Fiyat endeksleri ile altın fiyatları ve Türk Lirası'nın karaborsa fiyatlarını karşılaştırdım. O vakitler bir İstanbul Ticaret Odası'nın endeksi vardı, bir de Ankara'da yapılırdı fiyat endeksi. Bunların doğruluğu, fiyat artışını temsil edip etmediği konusunda endişeye düşünce, bir de para kupürlerinin birim büyüklüğündeki değişmelerden bir endeks hazırlamamı önerdi. Fiyatlar arttıkça kullanılan para birimlerinin de büyüyeceği varsayımına dayanan bir yaklaşımı da vardı. Yani insanlar fiyatlar arttıkça cebinde 1 lira taşıyacağına 5 lira, daha da artarsa 10 lira taşır mantığıyla yeni bir endeks çıkardım ama çok da tutmadı. Fiyatlarda beklenmedik oynamalar oldu.

— *Bundan ne sonuç çıkardı Friedman?*
— Kullandığımız hipotezin geçerli olması için para birimleri ile ilgili arzın tam esnek olması gerektiği, yani insanların her zaman istedikleri para birimlerini alabilmelerinin gerekli olduğu sonucuna vardık.

— *Türkiye'de durum neydi?*
— O zamanlar para dışarıda basılırdı ve piyasada bozuk para kıtlığı vardı. Merkez Bankası'nın her isteyene her istediği para kupürünü vermesi, 10 lira götürürseniz iki beşlik yahut iki beş-

lik götürürseniz 10 lira, mümkün değildi tabii. O zaman Milton "Para kupürlerinden gidemiyorsan olmaz bu endeks," dedi. Chicago'da para arzı üzerinde çok ayrıntılı incelemeler yaptım ve üzerinde çalışılan paranın likidite derecesi kuramını uygulamaya çalıştım. Para arzı ile enflasyon arasında çok büyük bir korelasyon buldum. Chicago'daki makineler çok iyiydi.

— *Para Banka Atölyesi'ne bildiri sundunuz mu?*
— *Türkiye'de Enflasyonun Kaynağı* konulu bir bildiri sundum, atölyede ayrıntılı olarak tartışıldı. Friedman bu tartışmanın sonucunun editörlüğünü üstlendiği kitapta, birçok başka ülke üzerinde yaptırdığı çalışmalarla birlikte yayımlanabileceğini söyledi. Ama bu çalışma doçentlik tezimin bir parçası olduğu için kabul etmedim. Tezim İstanbul Üniversitesi'nde kabul edilmeden yayımlanmasının doğru olmayacağını söyledim, beni mazur görün dedim.

Friedman'ın Türkiye ziyareti

— *Friedman ile daha sonra temasınız oldu mu?*
— Sürekli mektuplaştık. Robert Kolej Yüksekokulu İktisat ve İş İdaresi Bölümü Dekanı olduğum sırada yazdığı mektubunda Avrupa seyahatine çıkacağını yazmıştı. Türkiye'ye davet ettim. Memnuniyetle kabul etti. İstanbul'a geldi karısıyla birlikte. İstanbul'u gezdirdim. Dolmuşlara hayran kaldı: "Ne kadar güzel bir buluş, herkes kendi süreceğine..." O vakit dolmuşların en parlak zamanıydı. Fevkalade bir piyasa çözümü olarak görmüştü dolmuş sistemini. Aysel kızıyor ama ben de metrobüs çözümünü çok iyi buluyorum.

— *Başka nereleri gezdirdiniz?*
— Trenle Ankara'ya gittik. Milton hiç kaprisi olmayan bir insandı, herkesle birlikte çay içti, ekmek yedi. ODTÜ'yü görmek istedi. Gittik, ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş ile tanıştırdım. Devletten gelen Kemal Kurdaş, Friedman'ın özel sektör yanlısı görüşlerine karşı çıkan bir adamdı. Kurdaş'la uzun uzun kapıştılar. Bak-

tık tartışmaya kapının önünde de devam ediyorlar, hava da soğuyor, ben Kurdaş'ı çektim, karısı da Friedman'ı... Friedman otelde bana "Ne zeki bir adam ama bütün gayreti devletin parasını harcamak. Hâlbuki özel sektörde olsa neler olur bundan!" dedi.

— *DPT'ye de uğradınız mı?*
— Chicago'da önemli bir derginin editörlüğünü yapan Bert Hoselitz de o sırada Ankara'daydı. Buluşup DPT'ye gittik. Friedman dedi ki, "Yahu bir sürü burs var Chicago Üniversitesi'nde ama bunları hep Arnold Harberger kullanıyor. Hazır gelmişken, Türkiye'den de genç, parlak çocuklar varsa onlara da burs verelim."

— *Chicago Çocukları'nın hamisi olan Arnold Harberger mi?*
— Şilili güzel bir kadınla evliydi Harberger. Bu nedenle Şili'den çok sayıda öğrencinin Chicago'da okumasını sağladı. 1973'teki askeri darbenin ardından yıllarca Şili'nin iktisat siyasalarına yön veren ve Chicago Boys diye anılan iktisatçıların çoğu Harberger sayesinde Chicago Üniversitesi'nde serbest piyasa doktriniyle aşılanmış bu öğrencilerdi.

— *Siz kimleri tavsiye ettiniz?*
— Planlamaya İktisat Fakültesi'nden aldığımız iki zeki çocuk vardı. Mülakat günü bunlardan biri içeri girdi, Hoselitz ve Friedman bununla epey uzun konuştu. Çıktıktan sonra Milton şaşkın bir halde "Oktay, bu kadar saçma sapan fikirleri bunlar nereden öğrenmiş?" diye sordu. Ben de dedim ki, "Türkiye'de eğitim sistemi o kadar iyi değil. Bu çocuklar çok sıkıntılar içinde büyüyor ve ellerine ne geçerse onu okuyor. Bunları da anlamanız lazım." Yok" dedi, "bu kadar saçma hiçbir kitapta yoktur." Bizim uzman yardımcımız neler demişti kim bilir!

— *Gitti burslar!*
— Hayır, yine de bursu verdiler. Burs alan gence biraz söylenecek oldum, baktım "Friedman da kim" diyor, vazgeçtim. Gitti Chicago'ya ama maalesef başarılı olamadı.

— *Friedman o günlerde çok popüler...*
— Friedman zaten büyük otoriteydi ama "Paranın Miktar Teorisi" üzerine çalışmalarıyla 1976'da Nobel alınca herkesin onun ağzının içine bakmaya başladı. ABD'deki *Hürriyet* muhabiri 1980'lerde buna soruyor: "Türkiye'deki enflasyon hakkında ne düşünüyorsunuz? Türkiye'ye gidecek misiniz?" diye...

— *Ne yanıt vermiş?*
— "Türkiye'de iyi iktisat uzmanları olduğunu sanıyorum. Oktay Yenal ile 20 yıl kadar önce birlikte çalıştık. Kendisinin şimdi Dünya Bankası'nda görevli olduğunu duydum," diyor. O kupürü hâlâ saklarım.

"Beleş öğlen yemeği yoktur"

— *İktisat alanında üniversitenin çalışma ve katkıları Chicago Okulu Düşünce Sistemi başlığı altında anılıyor. Siz oradayken hangi evre yaşanıyordu?*
— Harvard daha Keynesçiyken, Chicago oldukça serbest piyasa ve para taraftarıdır, analitik mükemmeliyeti şiar edinmiştir. Benim bulunduğum dönem, Üçüncü Chicago Okulu en parlak dönemini yaşıyordu. Bu düşünce sisteminin kalbi de Friedman başkanlığında haftada bir toplanan Para Banka Atölyesi'nde atardı. Buradaki seminerlerde çok önemli adamlar bildiri sunar, tartışmalar yaşanırdı. "Keynes'in karşıdevrimine karşı yürüttüğüm sentez manifestosu" dediği *Niceliksel Para Kuramı Üzerinde Çalışmalar* adlı kitabı yeni yayımlanan Friedman çok samimi bir hava içinde bu toplantıları yürütür ve kendi tezini kabul ettirmeye çalışırdı. Keynes'in teorisinin akılları karıştırdığına inanırdı.

— *Aralarındaki farkı nasıl özetlersiniz...*
— Friedman serbest piyasaya çok inanır ve hükümetin karıştığı yerlerde durumu berbat ettiğini düşünürdü. Sık sık gider Amerikan Senatosu'nda da konuşurdu. En çok etkilemek istediği şey para arzının önemiydi. "Federal Reserve'ü kontrol ederseniz, enflasyonu da kontrol edersiniz," derdi.

— Devlet okullarında öğrencilere ücretsiz öğle yemeği verilmesi tartışmaları sırasında söylediği "Bedava öğle yemeği diye bir şey yoktur," sözünü sık sık tekrarlarmış...

— Bedava yemek yok; vergi vermeden temsil hakkı doğmaz! (*No free-lunch; no represantation without taxation*). Yani her şeyin bir karşılığı vardır. Bir hükümet birisine para veriyorsa onun karşılığında bir şey ister. Yahut siz gidip birine iyilik yapıyorsanız, ondan bir şey beklersiniz. Onun için bedava yemek pek yoktur ortada. Her şeyin karşılığı alınır diye üstelerdi ikide bir. Bir de tabii demokraside eğer bedelini ödemezseniz temsil hakkı da size verilmez. En önce verginizi ödeyeceksiniz, sonra temsil hakkı isteyeceksiniz. Çok sağ görüşlü bir adamdı.

— Seminerlerin samimi havada geçtiğini söylediniz, aklınızda kalan bir örnek var mı?

— LSE'den Harry Johnson o yıl Chicago'da ders vermeye başladı. Cambridge ekolünden yetişmişti ve seminerlerde bir yandan ufak tahta heykeller yontarken bir yandan da Friedman'a karşı Keynes cephesini savunurdu. Ama bunu yaparken de ikide birde, "Ben Chicago'ya ruhumu değil, sadece hizmetimi satmaya geldim. Kalbimi asla satmadım," derdi. Friedman da onu "Bir kere satılmaya gör, her şeyinle satılırsın. Biz burada seni evirir çevirririz," diye iğnelerdi.

Hayek'ten iktisadi düşünce tarihi

— Friedrich Hayek de sizinle aynı dönemde Chicago'da. Onun üniversitedeki konumu neydi?

— Hayek liberal bir görüşü paylaşmakla beraber hiçbir zaman Chicago Okulu'nun üyesi olmadı. Üniversite içinde ve dışında en çok ilgiyi para-banka konuları çekmesine rağmen, sosyal bilimler programı da çok canlıydı. Committee on Social Thought (Sosyal Düşünce Komitesi), üst düzeyde disiplinler arası bir çalışma merkeziydi. Hayek, edebiyat, din, felsefe, sanat, tarih, siyaset ve sosyoloji konularının ele alındığı komitenin en derin ismi olarak ilginç ders ve seminerler verdi. Hayek'ten iki sömestr ik-

Friedrich Hayek, Chicago Üniversitesi'nde Oktay Yenal'ın hocası oldu.

tisadi düşünce tarihi dersi aldım, iki seminerine katıldım. Ama itiraf etmeliyim ki, Hayek'in Chicago'daki seminerleri bazı kitaplarda anlatılan nitelikte değildi. Yeni bitirdiği kitabı *Serbestliğin Anayasası* da siyasi ve felsefi yönden çok ilginçti, ama Friedman'ın seminerlerinde incelediğimiz para ile ilgili bölümleri yeni bir bakış açısı getirmiyordu.

— *Başka hangi isimleri sayarsınız?*

— LSE'deki mümessil hocam Ralph Turvey misafir profesördü. Faiz kuramı üzerindeki tezini geliştirdi orada. Dönemin en önemli ekonometrisyeni Zvi Grilliches girift ekonometri modelleriyle meşguldü. Friedman'ın monetarist ekolünden olmamakla birlikte, üniversitenin kurumsal alanda analitik titizliğini, felsefi alanda ise serbest piyasa geleneğini sürdüren ünlü iktisat hocaları ve araştırmacıları vardı. Gülten Kazgan'ın da hocası olan ve tarım iktisadı araştırmalarıyla tanınan Theodor Schultz ile İş İdaresi Bölümü'nde Walgreen kürsüsünün profesörü George Stigler'in ders ve konferanslarını takip etme fırsatı buldum. Frank Knight ve Arnold Harberger de bende derin iz bırakan iktisatçılardı. Ekonomi dalında ilk kez 1969'da verilmeye başlanan Nobel Ödülü'ne layık görülenlerden 25'i Chicago Üniversitesi'nden çıktı. Bunlardan beşi, Hayek, Friedman, Schultz, Stig-

ler ve Gary Becker benim orada bulunduğum yılda üniversitede faaldi.

— Chicago Üniversitesi'nde geçirdiğiniz iki sömestri nasıl bir yere oturtuyorsunuz?

— Bu dönemin iktisat görüşüme şekil verdiğini rahatlıkla söyleyebilirim. Gerçi LSE'de esasları iyi öğrenmiştik ama Chicago, liberal bakışımın esasını oluşturdu. İstanbul'a dönerken günün birinde bizde de bu tür kurumların onda biri çapında üniversiteler kurulsa yeter diye düşünüyordum.

Doğu yakasında caz ziyafeti

— Chicago ABD'nin üçüncü büyük kenti... Yoğun çalışma ortamında Chicago'yu keşfetmeye fırsatınız oldu mu?

— Üniversite, kenti ikiye bölen Midway bulvarının batı yakasında kuruluydu. Midway'in diğer yakası ise Hyde Park diye anılan bölgeydi. Bir zamanlar zenginlerin yaşadığı bölgeye zamanla siyahlar yerleşmiş. Ben oradayken beyazlar bölgeyi tamamen terk etmişti. Bir hâkimin orada ölü bulunması büyük bir korku dalgası yarattı. Bizim ve birkaç yabancı öğrencinin dışında kimse Midway'in öbür yakasına gitmezdi. Melih Selvili ile bu cesaretimizin karşılığını fazlasıyla aldık. Hollywood'un altın çağını yaşadığı 1930'lu yıllarda mermerden yapılan sinemalara giderdik, iki yanından merdivenle çıkılan... Bu sinemalarda sadece güzel filmler gösterilmez, o yıllarda adet olduğu üzere film aralarında nefis caz konserleri de verilirdi. Duke Ellington, Ahmad Jamal, Count Basie ve Josephine Baker gibi yıldızları orada canlı dinleme fırsatı bulduk.

— Chicago üniversitesi yaz tatiline girdiğinde soluğu Berkeley'de almışsınız...

— Yazları Chicago Üniversitesi'nde pek ders olmazdı. Diğer üniversitelerde yaz okulları olduğunu duyunca Rockefeller Vakfı'na yazdım. İstediğin yere gidebilirsin diye yanıt geldi. Ben de California Üniversitesi'ne bağlı Berkeley'e gittim o yaz.

— Ülkenin diğer ucu... Nasıl gittiniz?

— Berkeley'e nasıl giderim diye düşünürken, Melih bana otomobil kullanmayı öğretebileceğini söyledi. Melih'ten biraz ders gördüm, sonra da yazılı imtihana girip ehliyet aldım. Ondan sonra da 300 dolara eski bir Dodge...

— O kadar çabuk mu?

— ABD'de öyle dershane, şoförlük kursu yoktur. Sistem bizden farklıdır. Lisede otomobil kursu vardır, orada otomobil kullanmayı öğretirler. Öğrenciler liseden mezun olduğu vakit ehliyet alacak duruma gelir. Bizim çocuklar da öyle ehliyet aldı.

— Yol arkadaşınız var mıydı?

— Gülten Kazgan da benimle gelmek istedi. Beraber yola çıktık. Fakat Amerika çok büyük ülke, yol bitmek bilmeyince Gülten "Ben daha fazla dayanamayacağım," dedi, uçakla Chicago'ya döndü. Kovboy filmlerinde gördüğüm uçsuz bucaksız yerlerden geçerek yola devam ettim. Aksilik bu ya ehliyetimi kaybettim. İlk durduğum kasabada karşıma çıkan polise durumu anlattım, polis merkezine nasıl gideceğimi sordum. "İki kez kırmızı ışıkta geç, seni götürürler," dedi. Şakaya gelecek şey değil, zaten sıkılmışım. Dolaşırken polis merkezini gördüm. Hemen içeri dalıp durumu bir kez de oradakilere izah etmeye çalıştım. Yapacak bir şey olmadığını, durduran olursa onlara da aynı şeyleri tekrar etmemi söylediler. Yola devam ettim. Nevada Çölü, Reno derken Las Vegas'a vardım. Tuz çölünün ortasında ışıklar içinde yükselen kumarhaneler...

— Şansınızı denediniz mi?

— Yanımdaki bozuk paraları attım makineye, bir miktar geri verdi. Günlerce süren bir yolculuğun ardından Berkeley'e ulaştım. Geceyi otelde geçirdim, ertesi gün ev tuttum, otomobili tamire verdim. Sağ olsun Rockefeller Vakfı iyi para verirdi, yol paramı da karşılamışlardı.

— Aradığınız sosyal hayatı Berkeley'de bulabildiniz mi?

— Berkeley, Chicago Üniversitesi'ne göre çok daha renkli, güzel ve geniş olanaklara sahip bir kampüstü. Kütüphane ve diğer olanaklardan yararlanabilmem için üç derse kaydolmam ve Rockefeller Vakfı'nın bu ücretleri ödemesi gerekiyordu. Ama bana uygun sadece bir ders vardı. Kaydolacağım iki ders daha olmadığını söyleyince kayıt işleri şefi, sosyal dans ve tenis dersleri almamı önerdi. Bu derslere yazıldığım duyulursa İstanbul Üniversitesi'nde alay konusu olmam işten değildi. Bununla kalsa iyi bir de üstüne soruşturma açarlardı herhalde. Tabii kayıt işleri şefi bu iki mazeretime de bir anlam veremedi. İki adet matematik dersine yazılarak sorunu hallettim.

Posta kutusundaki mahkeme celbi

— En küçük kardeşiniz Yıldız Hanım da o sıralarda üniversite eğitimi için ABD'deymiş...

— Yıldız, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ni bitirdi ve okuması için 1959'da ABD'ye gönderdik. Kuzeydeki Oregon eyaletinde, Portland'da psikiyatri eğitimi görüyordu. Buraya kadar gelmişken onu da bir göreyim dedim. Redwood ormanlarını takip edip, Pasifik Okyanusu kıyısında bir motelde konakladım. Sabaha kadar herkes içki içti, dans etti. Ben de onlara katıldım. Ertesi gün, uykusuzluğun da etkisiyle kiliseden dönen yaşlı bir çiftin arabasına çarptım. Adam kolundan yaralıydı, hemen hastaneye götürdüm. Polise de durumu bildirdim. İlk kazamdı, şaşkınlık içindeydim. "Ağır bir durumumuz yok, zaten orada hep kaza olur," diyerek beni teselli etmeye çalıştılar.

— Sonra ne oldu?

— Yıldız'ı Portland'da ziyaret edip Chicago'ya döndüm. Posta kutumda iki mektup buldum. Biri polisten gelmişti, mahkemeye çağırıyorlardı. Diğeri de otomobilimi sigortalattığım acenteden. Eyalet dışına çıktığım için sigortam geçerli değilmiş. Polisten gelen yazıyı korku ile üniversitenin polisine götürdüm. 30 dolar ödersem mahkemeye çıkmayacağımı söylediler. Yani otomobille tanışıklığım ilk o vakit oldu ama çok mutlu bir tanışıklık değildi.

ABD'de yaşayan Yıldız Fidel (soldan ikinci) ve eşi sosyolog Ken Fidel, Büyükada'da Oktay-Aysel Yenal çiftiyle.

— *Otomobili ne yaptınız?*
— İşe yaramaz durumdaydı. Berkeley'de sattım. Sonra uçakla Chicago'ya döndüm. Biriktirdiğim parayla Almanya'dan bir Volkswagen ısmarladım. Dönüşte Almanya'daki fabrikadan teslim aldım ve süre süre Türkiye'ye getirdim. Araba uzun süre gümrükte kaldı, oradan çıkartmak için emniyet müdürlüğü, taşıt muayene istasyonu ve kaymakamlıktaki seferberlik müdürlüğü arasında, sarı zarflar ve damga pulları ile günlerce gidip geldim.

— *Kız kardeşiniz bir daha Türkiye'ye dönmemiş...*
— Mezun olduktan sonra ABD'de kalmayı seçti. Hastanelerde psikiyatri uzmanı olarak çalıştı. Şimdi emekli, Chicago'da oturuyorlar. Eşi Kenneth Fidel, Illinois DePaul Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü. Geçenlerde öğrendim ki doktora tezini 27 Mayıs İhtilali üzerine yapmış.

"Çöpçüler bile bizden çok maaş alıyor"

— *Chicago'dan İstanbul'a dönüşünüz çalkantılı günlere rastlıyor. Türkiye ve üniversiteyi nasıl buldunuz 27 Mayıs arifesinde?*

— İstanbul'a döndüğümde 1960'ın başlarıydı ve Türkiye tam bir bunalım içindeydi. 1958'deki devalüasyon ve borç erteleme işlemleriyle ekonomi biraz düzelir gibi oldu. Siyasal alanda ise Demokrat Parti, sert muhalefet ve artan halk hoşnutsuzluğu karşısında iyice hırçınlaştı, yasal ve idari baskılar arttı. İktisadi sıkıntılar en çok biz genç hocaları etkiledi. O kadar ki maaşlarının düşüklüğünden şikâyetçi bazı arkadaşlarımız Şükrü Baban'a "Çöpçüler bile bizden çok maaş alıyor," diye dert yanmaya başladı.

— Kendilerine arka çıkmasını bekliyorlar herhalde... Şükrü Baban ne cevap verdi?

— Şükrü Bey'in yanıtı "Elinizi tutan mı var oğlum, gidin siz de çöpçülük yapın," oldu. DP hükümetine eleştirilerimiz sürdü tabii. Bir gün profesörler odasında "Gidişat çok kötü değil mi?" dediğimizde Baban bize şu hikâyeyi anlattı: Bir çiftçinin tarlasına ayı yavruları dadanmış, gece gelip hasada zarar veriyorlarmış. Çiftçinin oğulları birkaç kez ayı yavrularını tüfekle vurmaya kalkışmış ama babaları her seferinde onlara engel olmuş. Bir gün oğulları "Artık babam bunadı, bizi dinlemiyor," deyip ayı yavrularını vurmuş. Ertesi gece tarlayı büyük ayılar basmış, daha fazla zarar vermiş. O vakit oğlanlar babalarının haklı olduğunu anlamış. Herhalde hoca bize, gelen gideni aratır demek istiyordu.

— 28 Nisan olayları müdahaleye giden yolda önemli bir kilometre taşı. O gün üniversitede miydiniz?

— 28 Nisan 1960 günü öğrenciler tahkikat komisyonunun faaliyetlerini protesto etmek için üniversitedeki heykelin etrafında toplandı. Mecliste çok geniş yetkilerle donatılan bir tahkikat komisyonu kurulması bardağı taşıran damla olmuştu. Bu komisyonun çalışma alanı, Bush yönetiminin 11 Eylül'den sonra ABD'de yasalaştırdığı nitelikte, hukuku hiçe sayan yetkileri aratmıyordu. Meydana çıktığımda kalabalığın her geçen dakika arttığını gördüm. Adının Bumin Yamanoğlu olduğunu sonradan öğrendiğim iri cüsseli polis şefi, etrafa emir yağdırıyordu. Daha sonra kalabalık Beyazıt Meydanı'nı kapladı. Çarşıkapı yö-

nünden gelen polislerin öğrencileri dağıtmaya çalıştığı sırada, Marmara Sineması yakınlarından ateş açıldı. Silah sesleri otuz saniye karar sürdü. Ortalık bir anda toz duman oldu, silah seslerini cankurtaran sirenleri izledi. Hayatımda ilk defa böyle bir olayla karşılaştım. İçimden "Eyvah" dedim, "onlarca öğrenci ölmüştür herhalde." Tüfek sesi öyleymiş, bilmeyenler çok insan öldü zannedermiş. Olaylarda Orman Fakültesi'nden Turan Emeksiz hayatını kaybetti, Hukuk Fakültesi öğrencisi Hüseyin Onur da bacağından yaralandı. Polisler tarafından yerlerde sürüklenen Rektör Sıddık Sami Onar, başı sarılı halde emniyete götürüldü.

— *Öğretim üyeleri olarak siz ne yaptınız?*
— Ertesi gün bir haber geldi. Hüseyin Onur adlı yaralı öğrenci o yıllarda belediyenin yönetiminde olan Haseki Hastanesi'ne kaldırılmış ve tedavisi yapılmıyormuş diye. Demir Demirgil ile birlikte gittik, Haseki'de Hüseyin Onur'u bulduk. Odanın bir köşesine atmışlardı. Kangren tehlikesi vardı. Kapıdaki komiser kulağımıza "Arkadaşlar, madem iyilik yapmak istiyorsunuz yaralıyı bir üniversite hastanesine aldırtın. Burada çocuğa bakmıyorlar," diye fısıldadı. Üniversiteye dönünce durumu Refii Şükrü Suvla'ya anlattım. Hemen Prof. Kazım İsmail Gürkan'ı aradı, "Bu çocuğu derhal Cerrahpaşa'ya aldırıp tedavisini yapacaksın!" diye âdeta emir verdi. Hüseyin Onur ertesi gün Cerrahpaşa'ya kaldırıldı.

— *Üniversite kapatılmamış mıydı?*
— Öğrencilere kapalıydı, biz gidip geliyorduk. Gösteriler Beyazıt'tan Taksim'e kaydı.

— *O günlerde İstanbul'da yine uluslararası bir toplantı var galiba...*
— Hilton Oteli'nde NATO toplantısı vardı ve önemli yabancı konuklar limuzinleri ile Taksim'den geçtiği için polis açıkça çarpışmaya girmekten çekiniyordu. Ayrıca o zamanlar, bugün olduğu gibi NATO toplantısı için bütün şehir boşaltılmazdı. Her köşe başını tanklar tutmuştu ama öğrencilerle subaylar senli benli dertleşiyordu.

— Gösterilere katıldınız mı?

— Biz genç hocalar da bazen gösterilere katılarak Plevne Marşı havasıyla "Olur mu böyle olur mu, kardeş kardeşi vurur mu, kahrolası diktatörler bu dünya size kalır mı" diye tempo tutardık. "Kastro Nuri" lakaplı öğrencimiz Nuri Yazıcı, Taksim Anıtı'nın çevresindeki polis kordonuna rağmen abideye protesto çelengi koymayı başardı. O günlerde bu olayı gözlerimiz yaşararak anlatırdık.

"Hazırlıklı ol, bu gece hepimizi toplayabilirler!"

— Bu hengâmede Ankara'da durum nasıldı?

— O günlerde doçentlik dil sınavı için Ankara'ya gittim. Orada da durum farklı değildi. 555 K[15] olmuş muydu, olmamış mıydı hatırlamıyorum ama birkaç gün önce askerlerce kuşatılan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin duvarında kurşun izleri duruyordu. Doçent Arif Payaslıoğlu fakültenin koridorlarını küfürleriyle çınlatırken, Prof. Sadun Aren "Haydi Arif, eve gidince annen bugün de sağ geldiğini görüp sevinecek," diye laf atıyordu.

— Başbakan Adnan Menderes'in "kara cübbeliler" sözü üniversitede nasıl yankı buldu?

— Bu sözün duyulmasıyla İstanbul Üniversitesi büsbütün gerildi. Özellikle Refii Şükrü Suvla ile Ragıp Sarıca açıkça isyan etti. Hepimiz üniversite senatosundan Menderes'e yanıt verilmesini bekliyorduk ama ululardan ses soluk çıkmadı. 26 Mayıs'ta senato toplantı halinde iken üniversite bahçesinde toplanıldı ve bir bildiri kaleme alınmasına karar verildi. İdare hukuku profesörü Ragıp Sarıca, devlet memurlarının toplu dilekçe vermelerinin suç olduğunu, aynı içerikte de olsa bildiriyi teker teker yazarak imzalamamızı önerdi. Dilekçenin yüzlerce kopyası yapıldı, imzaladık ve ayrı ayrı senatoya verdik. Ama imzacıların listesinin polisin eline geçmesi çok sürmedi. O akşam Demir Demirgil telefon etti

---

15 Üniversite öğrencilerinin Demokrat Parti aleyhine, 5.5.1960 günü saat 5'te Ankara Kızılay'da yaptığı protesto eylemi.

ve "Hazırlıklı olsan iyi olur, bu gece hepimizi toplayabilirler," dedi. Gözaltı endişesi içinde beklerken ertesi sabah radyodan Albay Alparslan Türkeş'in silahlı kuvvetlerin yönetime el koyduğunu duyuran gür sesi yükseldi. Hemen ABD Konsolos muavini olan ve Cihangir'de oturan Frank Rettenberg'i aradım, "Neler oluyor?" diye sordum. "Vallahi" dedi "çok karışık, biz de haber veriyoruz Washington'a ama nedir ne değildir belli değil."

"Çocuklara bir Fatiha okuyalım..."

— *Davutpaşa Kışlası'nda tutulan göstericilerle hastanelerdeki yaralı öğrencilerin akıbeti ne oldu?*

— Türkeş'in açıklamasından az sonra Refii Şükrü Suvla telefon etti, "Oktay, hemen bize gel, gidip yaralı ve tutuklu öğrencileri bulalım," dedi. Sokağa çıkma yasağını hatırlattım ama "Sen bir üniversite hocasısın, kimse seni men edemez, kimin haddine," diye kızdı. Refii Şükrü Bey'in işte böyle bir meslek gururu vardı. Sıraselviler'de askerler otomobilimi durdurdu. "Üniver-

Melih Selvili'nin (ayakta soldan dördüncü) Çeşme Dalyanköy'deki evi: Ali Yenal (sol başta), Aysel Yenal, Ayşe Yenal (sağ başta); (oturanlar) Oktay Yenal, Frank Rettenberg (sağdan ikinci) ve Tosun Moran (sağ başta).

site doktoruyum" dedim. Hakikaten doktordum ama iktisat doktoru. Ne yapacağını bilemeyen erler geçmeme izin verdi. Birkaç kontrol noktasını daha geçip Refii Şükrü Suvla'nın Şişli'deki evine vardım. Hemen arabaya atladı: "Ölenler varmış, bu çocuklara bir Fatiha okuyalım, önce Harbiye'ye sür," dedi.

— *Orada ne vardı?*

— Kolordu karargâhı o vakit oradaydı. Şimdi askerî müze... Tam önünde Atatürk'ün heykeli vardı. Onu sonra kaldırdılar. Hiç unutmam bir gün bizim profesörler odasında Demir Demirgil, Şükrü Baban'a "Hocam dün gece Façyo'daydık," dedi. Façyo o vakitler meşhur bir meyhane. "Neredeymiş bu Façyo?" diye sordu Şükrü Baban. Çok şakacı bir insandı Demir, gülerek "Atatürk heykeli var ya Harbiye'de. Atatürk'ün tam işaret ettiği yerde, Elmadağ'da," cevabını verdi. Her neyse. Harbiye'de dört tank, toplarını harbiye binasına çevirmiş, bütün çevre nöbetçilerce tutulmuş. Arabadan indik. Hoca nöbetçi subaya "Ben Prof. Refii Şükrü Suvla, paşa nerede?" diye sordu. Bizi generalin odasına götürdüler. Hoca yine aynı otorite dolu ses tonuyla "Ben Prof. Refii Şükrü," dedi ve ayağa kalkan generalin elini sıkıp, kendisini buyur etmesini beklemeden oturdu. Sonra "Derhal yanımıza bir subay katın, biz yaralı ve tutuklu öğrencilerimizi bulacağız," dedi. General "Emredersiniz hocam" dedi, bir binbaşıyı yanımıza kattı. Binbaşı benim otomobilde, önde sirenleri öten bir cip eşliğinde yola çıktık. Beyazıt merkez binasının bahçe kapısının solundaki senato binasına geldik. 28 Nisan'daki olaylar sırasında öğrencilere saldırı emrini veren komiser Bumin Yamanoğlu'nun senato toplantı odasının altındaki bodruma hapsedildiğini öğrendik. Sembolik jestlere çok önem verilirdi o sıralarda.

— *Ulular orada mıydı?*

— Bir de baktık ki o güne kadar ortada görünmeyen ordinaryüsler orada. Odadaki profesörler, hele tıp ve hukuk hocaları birden aslan kesildi. Dönemin ünlü cerrahlarından biri, ordunun yönetime el koyduğu haberini duyar duymaz hemen Cer-

rahpaşa'ya koşarak Hüseyin Onur'un bakımsızlıktan kangren olan bacağını nasıl kestiğini ballandırarak anlattı: "... mübarek bacağını kendi elceğizimle ameliyat ettim!" O sabah gitmiş, ondan evvel gitmemiş.

— *Hüseyin Onur'un durumu nasıldı?*
— Refii Şükrü Suvla ile hemen Cerrahpaşa'ya gittik. Hüseyin Onur'un ihtilal sabahı getirildiği pek belli lüks odası çiçek ve çelenkten geçilmiyordu. Gazeteciler de bacağını kaybeden öğrencinin 28 Nisan'daki kahramanlık menkıbelerini not alıyordu. Hemşireler "Hüseyin, iyileştikten sonra ilk dansı bana vereceksin," diyerek kur yapıyor, bu da böyle kuruldukça kuruluyor. İnsanların nasıl değişebileceğini o gün daha iyi gördüm. Hey gidi yalan dünya!

— *Üniversite ne zaman açıldı?*
— Uzun süre kapalı kaldı. Biz bayağı üzüldük. Ankara'da, Mülkiye'de şenlikler yapılıyor, İstanbul Üniversitesi kapalı. Birkaç hafta sonra açtılar.

— *Milli Birlik Komitesi ilk iş üniversitenin üzerinden geçiyor ama...*
— O sırada 147'leri atmışlardı üniversiteden, Memduh Yaşa da aralarındaydı. Bu hocaları hangi kıstasa dayanarak seçtiklerini hâlâ merak ederim. Üniversite açıldıktan birkaç gün sonra Milli Birlik Komitesi üyesi subaylardan Numan Esin ve Muzaffer Özdağ fakülteye gelip genç hocalarla konferans salonunda konuştu. Yüzbaşı Muzaffer Özdağ'ın uzun parmakları vardı ve bu parmakları daha da uzun gösteren jestlerle "Efendim, işte temizlik yapıyoruz. Babıâli'den de geçeceğiz," dedi. Gayet kibirli insanlardı. O sıralarda gazetelerde hep bunlarla mülakatlar çıkmıştı. En çok sevdiğiniz, okuduğunuz kitap hangisidir sorusuna çoğu *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*[16] yanıtını verirdi.

---

16 Rus yazar Grigoriy Petrov'un Finlandiya'nın bağımsızlık ve kalkınma mücadelesini anlattığı, Atatürk tarafından askeri okul müfredatına koydurulan kitap.

İktisadi cehalet diz boyu!

— *İhtilali nasıl karşıladınız?*
— DP iktidara geldiğinde lise öğrencisiydim. Çok partili, açık seçimli bir düzende toplumsal hayatın insan haklarına daha saygılı, daha serbest bir gelecek yaratacağına inanmıştım. Öyle olmadı, giderek bazı temel değerler iyice bozuldu. 27 Mayıs'ta genç bir iktisat doktoruyken ne yalan söyleyeyim, küstahlaşmış bir rejimin yıkılmasına sevindim. Yeni ve daha mutlu, hakça bir dönemin açıldığı sanısına kapıldım. Ama kısa zamanda geçmişin hastalıkları nüksetti, onlara yeni hastalıklar, eşitsizlikler, haksızlıklar eklendi ve yolsuzluklar katlandı. Özellikle de hukuk devleti gerçekleştirme tasarımları sözden öteye gitmedi.

— *Ya ekonomik tasarımları?*
— Asker iktisat alanında çok hazırlıksızdı. Darbenin ertesi günü Maliye Bakanlığına gidip hazineyi aradılar ve içi altın dolu kasalar bulamayınca da "Meğer hazine tamtakırmış," diye beyanat verdiler.

— *Kışlalardaki alyans bağışı kampanyası da o günlere rastlıyor sanırım...*
— Ulusal duyguların istismar edildiği tasarımlardan biri de nişan yüzüklerini hazineye bağışlama kampanyasıydı. O günlerde, "Nişan yüzüğünün, altın külçe değeri kadar işçilik değeri de vardır fiyatının içinde; bu yüzükleri darphanede eritmek bu işçilik değerini yok eder," diye bir not yazdım. Fakat bu yüzüklerin nasıl paraya çevrildiği, dönemin bilinmezleri arasında kaldı.

— *"İktisadi cehaletin sivili askeri yoktu," diyorsunuz. MBK üniversiteden bazı hocaları danışman atadı. Bunların arasında tanıdıklarınız var mıydı? Daha önemlisi bir şeyleri düzeltebildiler mi?*
— Her şeyi Zeyyat Hatipoğlu ile Adnan Başer Kafaoğlu'na danışıyorlardı. Hiçbir şey değişmedi. Hatta maliyeci Adnan Başer

Kafaoğlu'nun o sıralarda "Kardeşim, babamıza bile mektup yazamıyoruz. Karaname diye neşrediyorlar!" diye böbürlendiğine tanık oldum.

— 1961 Anayasası için üniversite seferber edildi. Sizin görüşünüze başvurdular mı hiç?

— Askerler daha 27 Mayıs günü, İstanbul Üniversitesi'nden Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Naci Şensoy, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya, Hüseyin Nail Kubalı ve İsmet Giritli'yi askeri uçakla Ankara'ya götürdü ve ihtilalin meşruiyeti yönünde icazet aldı. Bu grup Ankara'dan da katılanlarla birlikte yeni bir anayasa taslağını hazırlamak için çalışmalara başladı. Anayasa yapılırken, çok fikir ortaya atıldı. Yeni doçent olmuştum, bir gün Hüseyin Nail Kubalı çağırdı gittim. Bütün ulular gene orada oturuyorlardı. Tartışılan konu ekonomik konseydi. "Üç kamaralı bir meclis düşünüyoruz," dediler; Genel oyla seçilen millet meclisi siyasi işlere bakacak, bir kısmı atamayla oluşturulacak senato ve iktisadi düzenlemelerde onayı aranacak bir ekonomik konsey.

— Sizi ne için çağırmışlar?

— Bir önceki görüşmede bu konseyde doçentlerin de bulunmasının artıları ve eksileri tartışılmış. Biri konseye sırf profesörlerin alınmasını istemiş, başka biri "Ama doçentler kızar," demiş. Doçentleri temsilen de biri olsun diye beni çağırmışlar. Bu çerçevede, iktisadi planın nasıl yapılacağı ve planın ekonomik konseyle organik ilişkisi hakkında fikrim soruldu. Saygıda kusur etmeksizin, akademisyenlerden kurulu ve iktisadi konularda yasama merci gibi çalışacak bir meclisi, parlamenter demokratik sistemlerde görmediğimi söyledim.

— Sol iktisat dalgası entelektüel yaşamı iyice baskısı altına almış o günlerde...

— İktisatçılar arasında, hocalar değil ama asistanların aşağı yukarı hepsi solcuydu. Türkiye'de çok kazanır gibi oldu sol. Devletleştirme, dış ticaret ve korumacılık, planlı ekonomi üzerinde

ahkâm kesmeler gırla gitti. İktisat eğitimi siyasal gelişmelerin de etkisi altında, en basit düzeyde ideoloji çatışmasına döndü, pozitif iktisattan söz etme olanağı ortadan kalktı.

— *Tartışma konuları nelerdi?*
— Sosyalist düşüncenin tarihi ve uygulamada geçirdiği safhalar hakkında geniş bilgisi olmadan, Türkiye'nin hangi kapitalizm öncesi modele uyduğu safsatalarını tartışıyordu arkadaşlarımız. Dinle uzaktan yakından ilişkisi olmayan Osman Okyar bile Alevilerin sosyalizme yatkın olduğu yolunda makaleler yazıyordu *Cumhuriyet*'te. "Yahu nereden biliyorsun Osman?" derdim. İktisat öğrenimine en büyük saldırı, kendilerini Marx kadar filozof sayan arkadaşlardan geldi.

— *Kimler vardı bu cephede?*
— İdris Küçükömer, Sencer Divitçioğlu, Aysel Batı, Sevim Görgün... Hepsi aynı cephedeydi.

— *Teslim bayrağını çekmeyen bir siz varsınız...*
— Başlangıçta çocukluğumda Sultanhamam'da gördüklerimin de etkisiyle piyasaya tiksinerek bakıyordum. Robert Kolej'de ticaret okurken de iktisat siyaseti konusunda bir fikrim oluşmamıştı doğrusu. Ama LSE'de oldukça liberal bir eğitim aldım. Adam Smith, David Hume, insan hakları, piyasa mekanizması, kolektivizmin işlemesi neden mümkün değil... LSE'den sonra geldim üniversitede baktım solcuların ayrı bir ajandası var. Aslında kimse eşitlikten yana değil. Türkiye'de solcu iktisadın kolaycı formüller peşinde koştuğunu gördüm, bu güdümlü modellere karşı itirazcı bir genç iktisatçı olarak ortaya çıktım. Devletçi, karma ekonomici, merkantilist tutumlara karşı pozitif iktisadı, serbest ticaret, kambiyo ve kredi siyasalarını savundum. Robbins, Hayek, Popper ve Friedman gibi liberal iktisatçılardan o kadar etkilenmiştim ki, solcu iktisat dalgası önünde âdeta tek başıma direndim. Friedman'ın ağzından düşürmediği "Akıntı ile giden balık ölü balıktır," sözü bir an olsun aklımdan çıkmadı.

— *İtirazınız nelereydi?*
— "Efendim olur mu, iktisadi devlet teşekkülleri iyi işlemiyor işte görüyorsunuz" diye bayağı gürültü çıkardım. Onlardan çok farklı düşünüyormuşum. Niye? Farklı düşündüğüm nedir? Ben diyordum ki bir memlekette her şey merkezden idare edilmez. Edilenleri işte görüyorsunuz ne halde... Kömür İdaresi'nin, Demiryolları'nın durumu ortada. Piyasayı biraz daha kurmak lazım diyordum, o kadar.

— *Bu kadarı bile aforoz edilmenize yetmiş...*
— Öğretim üyesi arkadaşlarımın odalarına girdiğimde baktım, hakikaten konuşmalar bıçak gibi kesiliyor. Hatta arkadaş olduğumuzu bilenler Aysel Batı'nın yanında bile konuşmaktan imtina ediyor. Şimdi tebessümle anımsıyorum, yine bu dönemde bir iktisat seminerine, "Aramızda bir de klasik iktisatçı bulunsun istedik" istihzası ile davet edilmiştim.

— *Doçentlik teziniz ne oldu bu arada?*
— Tezimin yazımını tamamladım ama bu sürecin en zor kısmı, tezi düzgün bir şekilde sekiz kopya haline getirmekti. Tezlerde silinti kabul edilmediği için ve o yıllarda henüz elektrikli kelime işlemci çıkmamış olduğu için, daktilo ederken yapılan en ufak yanlış, sayfanın sekiz kopyasıyla yeniden yazılmasını gerektiriyordu. Neyse tezimi sağ salim, başkanlığını Şükrü Baban'ın yaptığı jüriye teslim ettim. Bir süre sonra da kabul edildiği haberi geldi. Doçentlik sürecinin ikinci basamağı olan kollokyumda "Ödemeler Dengesi Genel Teorisi" konulu bir sunuş yaptım. Bitiş dakikası tam zile göre ayarlanmış deneme dersini de başarı ile vererek 1961 yılı başında doçent oldum.

— *Artık sıra kendi dersinizi vermeye geliyor.*
— Ders vermeye doçent olduktan sonra başlanırdı. Adet öyleydi. Birinci sınıf genel iktisat dersini vermem kararlaştırıldı, o sömestr iyi hazırlandım bu ders için. Fakat sol eğilimli değilim, yeteri kadar sol felsefe aşılayamam, öğrencilerin kafasında kuşku uyandırırım diye bazı öğretim üyeleri ders vermeme engel oldu. Son

dakikada bu ders benden alındı ve İdris Küçükömer'e verildi. Ben de o vakit soğudum ve Devlet Planlama Teşkilatı'ndan davet alınca oraya gitmeye karar verdim.

— *İdris Küçükömer hakkında düşündüklerinizi anlatmıştınız, bütün bu olanlardan sonra Sencer Divitçioğlu ile aranız nasıl?*
— O günler çok geride kaldı. Sık sık buluşup yemek yiyoruz. Sencer Fransız ekolünde yetişmiş, gayet değerli bir iktisatçıydı. Sol akımlara kapıldı ama hep ilmi tarafında oldu işlerin. Son yıllarda da kendini tarihçiliğe verdi. Göktürkler hakkında kitaplar yazıyor. Ekonomiden elini eteğini çekmiş durumda.

— *Sol sizi hayal kırıklığına uğratmış...*
— Eşitsizlik, insanın insana kul olmaya zorlanması ve bunlara isyan edenlerin düşüncelerinden dolayı cezalandırılması, ilk gençliğimden beri beni en çok tiksindiren olgulardı. Kuşağımın en kalburüstü yazar ve sanatçılarının hapis ya da sürgün edildiğine tanık oldum. Tek suçları solcu olmalarıydı. Sol düşünce sahiplerinin seslerini daha yüksek çıkarabildiği 50'li yılların sonunda ise bu kimselerin de düşünceye daha saygılı, daha hoşgörülü olmadığını görünce Türkiye'nin geleceği konusunda üzüntüm arttı.

— *Planlama kavramı gökten zembille inmedi, arayışlar 27 Mayıs'ın hayli öncesine dayanıyor...*
— Planlama, 1950'li yılların ikinci yarısında iktisat tartışmalarının moda konusuydu. 1950-1960 döneminde karayolları, sulama, liman ve enerji projeleri gibi büyük altyapı yatırımları sonucu kamu harcamalarının önemli oranda artması, yıllık bütçelerin orta ve uzun dönemli politika ve dengelere oturtulması ihtiyacını doğurdu. Bir başka deyişle, ekonomideki makro kararların uyumu ve koordinasyonu sorunu ortaya çıktı. Planlama fikri o kadar güç kazandı ki Amerikan Yardım Teşkilatı, Türkiye'nin de aralarında olduğu azgelişmiş ülkelere yardım vermek için beş yıllık plan hazırlamalarını istedi.

— DP bu fikre soğuk değil miydi?

— Başlangıçta DP'liler "Halk plan değil pilav istiyor," diye plan taraftarlarıyla alay etseler de Menderes hükümeti bu rüzgâra karşı koyamadı. Planlamaya yönelik ilk çalışmalar 1958 devalüasyonu sonrasında başladı. Ekonomide eşgüdüm sağlanması için koordinasyon bakanlığı kuruldu. Başbakan Menderes, fakültedeki ağabeylerimizden Memduh Yaşa'yı iktisat danışmanlığına getirdi. Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) bünyesinde oluşturulan birimde Mülkiye'den Doçent Nejat Bengül ve EİEİ'den yüksek mühendis Ayhan Çilingiroğlu görevlendirildi. Birleşmiş Milletler aracılığıyla bağlantı kurulan ünlü Hollandalı iktisatçı Jan Tinbergen danışman olarak Türkiye'ye davet edildi. Burası daha sonra DPT'nin de çekirdeğini oluşturdu.

— Sihirli bir kelime olmalı planlama?

— Az çok Sovyet tipi bir merkezi planı uygulamaya sokmak isteyen "ilerici" kesimler için öyleydi. Onlara göre sanayi planlarının doğal uzantısı hayatın tümünü kapsayan genel bir plandı. Bu planların başarısı sonucunda doğacak gelir ve sermaye birikimiyle kimisi serbest piyasa ekonomisine geçiş, kimisi ise bir Sovyet cenneti olma hayali kuruyordu.

— Attila Sönmez anısına kaleme aldığınız bir yazıda[17] *çok ilginç bir benzetme yaptığınızı gördüm. Muza benzetmişsiniz planlamayı...*

— Çocukluğumun geçtiği Kars'ta hiç muz görmemiştim. Muzu bize, her isteyenin aklından geçen şey tadında bir meyve diye tarif ederlerdi. Çocukluğumun Karsı'ndaki muz tarifi gibi, planlama da herkesin kendi amacına götürecek formüllerin kısa adı haline gelmişti. Herkes planlı kalkınma istiyor, fakat tarif bir türlü belirgin olarak ortaya konulmuyordu.

---

17 *Attila Sönmez'e Armağan – Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, Haz: Ergun Türkcan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, sf. 520.

Plan tartışmalarında Oktay Yenal, Kenan Bulutoğlu ile az polemiğe girmedi.

— *Bu dalgaya nasıl karşı koydunuz?*
— İktisadi planlamanın devletin ekonomi ile ilgili her kurumunda yapılması gerektiğini, fakat tek ve mekanik, hele yasalaştırılacak bir planın her derde deva olamayacağını, dilimin döndüğü kadarıyla anlattım.

— *İlke olarak planlama kavramına karşı değilsiniz...*
— O günlerde kuruluş aşamasındaki DPT'nin hükümetlerin kurmay heyeti veya üst düzey bir danışma organı olmasından, uygulamaya ve ayrıntıya girmeden çalışmasından yanaydım. Süper bir bakanlığa dönüşmesin istiyordum. Ancak Ankara'da bu görüşlerin tam tersinin gelişmekte olmasından rahatsızdım.

— *"İktisat Siyaseti ve Plan"*[18] *başlıklı makaleyi yazmaya o sırada mı karar verdiniz?*
— 27 Mayıs'tan sonraydı, bir gün Kenan Bulutoğlu ve İbrahim Öngüt ile vapurla Kadıköy'e geçiyorduk. Hararetle plan nasıl

18 *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XX – No: 1-4, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1960, s. 3.

olmalı diye tartışıyorduk. Sonunda "Böyle lafla olmayacak, düşüncelerimizi yazalım," dedim. Düşüncelerimi kâğıda döktüm ve *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda yayımlattım. Kenan buna yine aynı dergide "İktisat Siyaseti ve Piyasa: Bir Cevap" başlığıyla cevap verdi, ben de bunun üzerine "İktisat Siyaseti ve Doğma: Bir Tekrar"[19] yazısını kaleme aldım.

— *Neler anlatıyordunuz bu makalelerde?*

— Bir yanda tam basın hürriyeti, seçim serbestîsi istenirken öbür yanda köşe başındaki manavın ya da muhallebicinin fiyatlarının bile devlet denetiminde olması isteniyordu. "İktisat Siyaseti ve Plan", ekonomi politikalarının rasyonel bir çerçeve içinde oluşturulmasının önemini vurgulayan, fakat planlamanın her derde deva olmadığının, hele merkezi ve kantitatif planlama yoluyla kalkınmanın hayal olduğunun altını çizen bir makaleydi. O zamanlar çok popüler olan "İlmin ışığında çözüm tektir," lafının iktisatta karşılığının olmadığını anlatmaya çalıştım. "İlmin ışığında doğru yolun tek olduğu kanaati günümüzün en korkunç aldanışlardandır ve sonu mutlaka hayal kırıklığıdır. Kalkınmayı manası belirlenmemiş plandan, sosyal adaleti devletin ticareti kontrolünden, halkın istismarını önlemeyi devlet işletmeciliğinden beklemek sathi, yanıltıcı ve tehlikelidir. Bugün ilim adamlarımıza düşen görev, plan çizmeye heveslenmeden evvel Türkiye'nin iktisat siyasetinin ana hatları üzerinde düşünmek ve iddialarını yazılı olarak ortaya koyup tartışmaktadır," diye yazdım.

— *İktisat siyaseti bakımından en önemli sorun neydi?*

— Devletin karışma ve kontrolünün derecesi ve niteliği çok önemliydi. Açık olarak verdiğim mesaj, yaygın devlet işletmeciliğinin, özel yatırımların merkezden saptanmasının, fiyat denetimlerinin ve dış ticarette korumacılığın, ekonominin gelişmesini olumsuz etkileyeceği idi. Merkezden saptanması yararlı olacak iktisat siyasası konuları da vardı hiç şüphesiz. Eğitim, sağlık, ba-

---

19 *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXII – No: 2, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1961.

yındırlık, nüfus ve askeri harcamalar gibi sosyal reformcuları bekleyen işler çoktu.

— *"Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" demiyorsunuz?*
— İktisadi yaşamda mutlak merkezden yönetimin aksi kutbu anarşidir, serbest piyasa düzeni *laissez faire laissez passer* değildir. Serbest piyasa düzeni belli bir toplumsal çerçeve ve devlet güvencesi altında mümkün olabilir. Tartışma tam merkezci yönetim ile tam başıboşluk arasında değil az ya da çok merkezci karışma üzerinedir. Serbest piyasa ve fiyat sistemi iktisadi faaliyeti düzenlerken iki önemli fakat birbirine bağlı iş başarır: Bir yandan iktisadi birime oy dağıtır, öbür yandan bu oyların hesabını yapıp sonucunu ortaya koyar. Ne var ki iktisadi alanda piyasaya yansıyan oylar, kişilerin gelirleri ve servetleriyle orantılıdır. Yani piyasa çözümü zenginlere daha çok oy verir.

— *Bu görüşleriniz Ankara'da nasıl karşılandı?*
— Görüşlerim o günlerde "zinde kuvvetlerde" moda olan düşüncelere çok aykırı düşüyordu.

— *Zinde kuvvetlerden kastınız ne?*
— Basında, orduda ve üniversitedeki plan taraftarlarını kastediyorum. Hatta bunlardan, Ankara'da planlama hazırlıkları içinde olan bir iktisatçıya makalem hakkında ne düşündüğü sorulduğu zaman, "Ne düşüneyim, yazısına bize hakaretle başlıyor," diye cevap verdi.

— *Kimdi bu iktisatçı? Niye üzerine alınmış?*
— Attila Karaosmanoğlu'ydu. Kastettiği de "İktisat Siyaseti ve Plan" yazımın başına P. T. Bauer'den aldığım şu alıntı idi: "İktisatçının doğrudan siyasi tavsiyelerde bulunması, iddialarının hatalı mantığını veya teknik ehliyetsizliğini, güya kafalarındaki siyasi mülahazalardan bahsederek mazur gösteren şarlatanlara fırsat verir."

— *Attila Karaosmanoğlu'yla tanışıyor muydunuz?*

— O zamanlar Mülkiye'de doktora programı olmadığı için Ankara'da okuyanlar doktora için İstanbul'a, İktisat Fakültesi'ne gelirdi. Attila ile fakültede doktorasını yaparken tanıştım. Atışırdık planlama konusunda.

— *Karaosmanoğlu anılarında "Görüşlerimiz arasında farklılıklar vardı. Ben postkeynesyen, Oktay ise Friedmancı monetarist politikaları savunurdu," diyor...*
— O vakit benim görüşlerimle herkes arasında farklılık vardı. Görüşlerim, yeni plancı kadrosunun düşünceleriyle pek uyumlu değildi. Benim görüşlerime itibar eden iktisatçı hatırlamıyorum.

— *Aydın Yalçın hariç...*
— *Forum* dergisini çıkaran Aydın Yalçın'ı yakından tanırdım. Benim gibi düşünen iktisatçı yoktu diyorum ya, Aydın Yalçın benim gibi düşünen nadir insanlardandı. Sosyoloji okumaya başlayıp sonra iktisatçı olan bir kimseydi. Düşünceleri oldukça makuldü. *Forum* dergisinde 1958-1961 yılları arasında epey bir yazım çıktı.

YEDİNCİ BÖLÜM

DPT Yılları: İnançsız Bir Plancı!

Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Turgut Özal hiç şüphe yok ki "mimar" sıfatını hak ediyor. Kalfaları ise ikiye ayırıyorum. Halktan yana olduklarını öne sürüp iş yapmayanlar ve halktan yana olduklarını öne sürüp iş yaparken ağaçlar arasında kaybolup ormanı göremeyenler... Birinci grubun örneklerine daha çok teknokrat yönetim dönemlerinde, İnönü sonrası CHP iktidarları döneminde ve bu partinin uzantısı olan liderlerin arasında rastlıyoruz. Nihat Erim, Bülent Ecevit, Deniz Baykal, Erdal İnönü bu grupta. İkinci grubun prototopi ise Demirel.

Attila Sönmez, Attila Karaosmanoğlu ve Oktay Yenal'ın Devlet Planlama Teşkilatı'nda başlayan mesai arkadaşlığı sonraki yıllarda Dünya Bankası'nda da sürdü.

— Sizi plan taraftarlarına hakaret etmekle suçlayan da DPT'ye davet eden de Attila Karaosmanoğlu. Bu teklif herkesi şaşırtmış olmalı...

— İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığına vekâlet eden Attila Karaosmanoğlu, uzman kadrosunu kurmak için Sosyal Planlama Dairesi Başkanı Necat Erder ile birlikte 1960 sonbaharında fakülteye geldi. Listesinin başında da ben vardım. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları için beni Ankara'ya davet etmesi fakültede hayretle karşılandı. Planlama konusundaki tartışmalarımızı hatırlayanlar asla anlaşamayacağımızı düşünüyordu. Attila'ya "Sen planlamaya inanmayan bir kimseyi nasıl DPT'ye çağırırsın?" diyenler dahi oldu.

— Bu teklife olumlu yanıt vermeniz nasıl karşılandı?

— Teklifi kabul etmemi içine sindiremeyenler "İnanmadığın bir girişimde nasıl çalışırsın?" diye sitem etti.

— Attila Karaosmanoğlu "Nazlanmadan geldi" diyor sizin için...

— Nazlanmazdım tabii... Ankara'ya gitmek, böyle bir tecrübeyi edinmek, düşüncelerimi seslendirmek, hiç küçümsenecek bir şey değildi. Ekonomiyi ve ekonomi yönetimini ilk elden tanımak için daveti kabul ettim. Ders vermeden üniversitede oturacağıma, Ankara'ya gitmek cazip geldi. Üstelik Attila'yı severdim insan olarak. Sonra yalnız da değildim. Fakülteden arkadaşlarım Sevim Görgün, İbrahim Öngüt ve Kenan Bulutoğlu da peşim sıra Ankara'ya geldi.

— Maaşı da çok cazipmiş...

— Maaşlar çok iyiydi. Üniversitenin çok üstündeydi. O vakit 250 lira doçent maaşı alırdım. DPT'de ise sözleşmeli olarak 3000 lira maaş verdiler.

— 'Birinci Plancılar'ın çekirdek kadrosunda yer aldınız... DPT'nin tepe yapılanmasından bahsedebilir misiniz?

— DPT doğrudan Başbakanlığa bağlıydı. İlk müsteşar, dönemin kudretli emekli kurmay albaylardan Şinasi Orel'di. İktisadi Planlama Dairesi'nin başına önce Sadun Aren'i getirmek istediklerini sonradan duydum. Sadun'a MİT "Solcudur, hapis yatmıştır," diye itiraz etmiş. Sonra Nejat Bengül düşünülmüş bu görev için. Mülkiye'nin en iyi iktisatçılardandı ama şizofreniye yakalandı ve affını istedi. Kısa bir süre sonra da intihar etti. Anılarında anlattığı gibi Attila Karaosmanoğlu, Cambridge Üniversitesi'ne gitmeye hazırlanıyormuş. Önce bu işe girmek istememiş ama bakmış ki Osman Okyar'a teklif götürülecek, o vakit görevi kabul etmiş. Osman Okyar'dan pek hazzetmezdi. Sosyal Planlama Dairesi'nin başına Mülkiye'de doçent olan Necat Erder, Koordinasyon Dairesi başkanlığına Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'ndan Osman Nuri Torun getirildi. Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nden Ayhan Çilingiroğlu da Sektör Programları ve Projeler Şubesi'nin başına geçti.

— Nerede çalışıyordunuz?

— TBMM'nin senato için yapılan küçük fakat görkemli yeni binasının sol kanadı bize tahsis edildi. Hemen karşımızda Ankara Garnizon Komutanlığı vardı. Her sabah binaya girerken Ankara Komutanı Cemal Madanoğlu'nun komutasındaki askerler tarafından aranırdık. Ankara'ya gider gitmez, Küçükesat'ta, möbleli bir ev tuttum. DPT'ye yürüyerek gider gelirdim.

— Göreviniz neydi?

— Planlama'ya kıdemli iktisatçı olarak girdim. Planın finansal taraflarını incelememi istediler. Daha çok para, banka ve kredi politikası konularında çalıştım. O sırada uzman yardımcılığı için açılan sınavı Mülkiye'den Yalçın Küçük kazandı ve yanıma asistan olarak verdiler.

— Bugünkü kadar keskin miydi o yıllarda?

— Çok konuşmazdı ama müstehzi bir bakışı vardı. O zaman da asabi, zor bir çocuktu.

— Bir söyleşisinde "Oktay Yenal ile vücut vücuda kavga ederdik," diyor.

— Onunla kim kavga etmez! Ama müşahhas olarak kavga ettiğimizi çok hatırlamıyorum. Ters bir oğlandı. Biliyorsunuz, mahkemede de "Lanet olsun" dediler bıraktılar. Yıllar sonra Koç Üniversitesi'nde ders verirken, Yalçın Küçük'ü sordular, "Tanırdım, DPT'de yardımcımdı," dedim. Öğrenciler "O kadar küçümsemeyin, bugün Küçükizm denen bir hareket vardır," deyince gittim, kütüphanede kitaplarını buldum. O kalın kitapların çoğunu okudum ama çok fazla bir şey çıkaramadım. En son 2006'da Attila Sönmez için ODTÜ'de düzenlenen cenaze merasiminde gördüm. Kalpaklı biri geldi, kırmızı fularlı... "Beni tanımadın değil mi?" diye sordu. "Kusura bakmayın," dedim, "evet, birden çıkaramadım." O zaman "Ben Yalçın Küçük, ben sizi gözlerinizden tanıdım," dedi.

— Hikmet Çetin de o sıralarda mı girdi DPT'ye?

— Hikmet Çetin uzman yardımcılığı sınavında çakmıştı. Fakat biz onu idare ediyorduk. Daha çok CHP'nin haftalık toplantılarının müdavimiydi.

— O dönem uzman ve uzman yardımcısı bulmak zor olsa gerek...

— Uzman yardımcıları sınavla, uzmanlar ise mülakatla alınıyordu. Mülakatların bazılarına ben de girdim. Adaylardan uzmanlık alanlarıyla ilgili bildiri sunup bunu savunmalarını isterdik. Mesela doktorasını Fransa'da yapıp gelen Attila Sönmez teşkilata öyle alındı ve Uzun Vadeli Planlar bölümünün başına getirildi. Uzman yardımcıları için ise önce yazılı bir sınav, sonra da mülakat yapılırdı. Baktım, soruları SBF'liler hazırlıyor, uzman yardımcıları da hep Mülkiyeliler arasından seçiliyor; "Koskoca İktisat Fakültesi var. Oradan niye almıyorsunuz?" diye itiraz ettim. "Peki," dediler, "öyleyse biz bitaraf kalalım, sen yap bu sefer imtihanı." Bir DPT uzman yardımcılığı ihtisas imtihanını da ben tertip ettim.

— *Neler sordunuz?*
— Adaylardan ortaya attığım önermelere birkaç cümleyle yanıt vermelerini istedim: "Her alışverişte bir taraf kazanır bir taraf kaybeder"; "Keçi eti koyun etinden daha kıttır ve bu sebeple daha pahalı olması icap eder"; "Demiryolları zarar ediyorsa bilet fiyatlarını yükselterek zararını azaltması veya kâra geçmesi daima mümkündür"; "Türkiye turizm gelirlerini artırarak daha ucuza mikroskop, mera ve mezbahalarında yapacağı üretimle daha ucuza uçak elde edebilir" gibi...

— *Sonuç ne oldu?*
— Yine Mülkiye mezunları kazandı; DPT'ye Mülkiyeli akını sürdü gitti.

— *İktisat Fakültesi'nden giren olmadı mı?*
— Coşkun İçöz girdi, Demir diye bir çocuk vardı o girdi. Yaşar Yaşer de girdi, ama imtihanda çakmasın mı? Çok zeki bir çocuktu fakat yazılı imtihanı çok kötü yaptı. "Ulan Yaşar, berbat ettin her şeyi," diye kızdım. Fakat sonra çok başarılı bir bürokrat oldu. Devlet İstatistik Enstitüsü Genel Müdürlüğü yaptı. Son yıllara kadar da Koç'un Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı'nın genel koordinatörüydü. O imtihanlar ölçmüyormuş demek ki başarıyı. Sınavla giren uzman yardımcıları DPT'nin asıl kadrosunu teşkil etti zamanla.

— *Üniversite ve kamudan alınanların yanı sıra o sırada askerliğini yapan akademisyen ve bürokratlardan da yararlanılmış...*
— Müsteşar Şinasi Orel'in asker kökenli olması, Milli Birlik Komitesi'ne yakınlığı işe yaradı. Yedek subaylığını o sırada Ankara'da yapanlardan da faydalandık. Süleyman Demirel, Muvaffak Gözaydın, Turgut Özal, Demir Demirgil, Talat Halman hep bu yolla Planlama'ya geldi.

— *Süleyman Demirel'i o dönemde mi tanıdınız? Görevi neydi?*
— Süleyman Demirel ile Planlama'ya gelen yedek subay teknik elemanlara kritik sektör çalışmaları diye bir iş verilmişti. Demirel,

tesislerin kapasite kullanım oranlarını, çimento talebi projeksiyonlarını yeterli bulmaz "*Large* düşünülmeli, yükseltilmeli," derdi. Bir gün civata endüstrisi ile ilgili bir rapor sundular. "Yani bu muydu" dedim, "bu kadar üzerinde çalıştığınız."

— İlk izleniminiz nasıldı? Bu adam politikaya atılır diye düşündünüz mü hiç?

— Fıstık yeşili takım elbise giydiğini hatırlıyorum. Demirel'in aklı daha o günden siyasetteydi. Anadolu'dan gelen heyetlerle toplanırdı öğlenleri. Yemeğe götürürdü onları. Politikaya atılacağı belliydi. Halkçı bir tutumu vardı. Örneğin, Fritz Baade adlı bir Alman uzman "Anadolu gittikçe kurak olacak, çöle dönüşecek," diye bir rapor yazmıştı. Demirel ile bir akşam uzun uzun konuştuk. Bana Anadolu'yu içtenlikle anlattı. "Oktay biliyor musun, kaç milyon insanın içme suyu yok Türkiye'de. Gözün yaşarır, yolda, ovada, dağda mikroplu su içenleri görsen. Şimdi biz Baade efendi istiyor diye baraj kurmayacağız, yeraltı sularını çıkaramayacağız. Peki, o insanlar ne olacak?" dedi.

— Talat Halman'ın DPT'ye giriş hikâyesi de ilginç. Edebiyat ve planlamayı nasıl bağdaştırdınız?

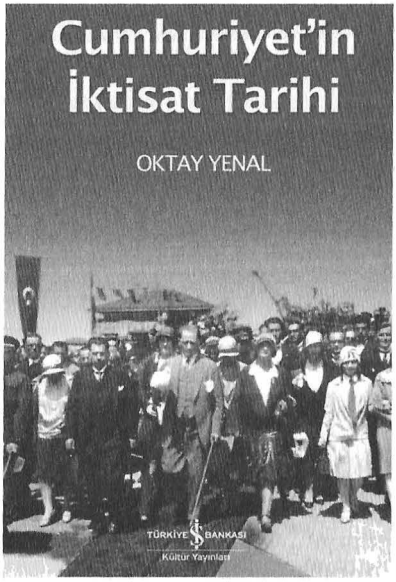
— Talat o sıralarda ABD'den gelmiş, askerliğini yapıyordu. Mahmut Öngören de Ankara Radyosu'ndaydı. İkisine halkla ilişkiler bürosunu kurdurtmak istedik. Talat bir sunum yaptı, DPT'nin yayın faaliyeti nasıl olmalı diye. İşte bir tane entelektüel dergi çıkacak, bir tane halkın anlayabileceği yayın çıkacak, grafiklerle çok etraflı bir şekilde anlattı. Demirel de vardı o toplantıda. Talat'ı dışarı çıkardılar ve biz görüşmeye başladık. Demirel "Arkadaşlar" dedi, "birçok devlet müessesinde bulundum, bu kadar kapsamlı bir sunumla gelen birine rastlamadım. Siz bunu muhakkak alın!" Talat'ı yayın ve temsil şubesi müdürü olarak DPT'ye aldık.

— İltifatlar karşılıklı... Talat Halman da Demirel'e hayranmış.

— Evet, öyleydi. Hatta bir gün Talat'a "Ümit ederim bu kadar methetmiş olmaktan ileride pişman olmazsın," dediğimi hatır-

lıyorum. Ama Demirel akıllı adam, iyi de hazırlık yapıyor. Onun için bence müspettir son zamanların liderleri arasında.

— Cumhuriyetin İktisat Tarihi *adlı kitabınızda Demirel'i iktisat yönetiminin üst kadrosunun "mimarları" arasında anmıyorsunuz... Ama anlaşılan "kalfalar" arasında istisnai bir yeri var.*
— Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Turgut Özal hiç şüphe yok ki "mimar" sıfatını hak ediyor. Kalfaları ise ikiye ayırıyorum. Halktan yana olduklarını öne sürüp iş yapmayanlar ve halktan yana olduklarını öne sürüp iş yaparken ağaçlar arasında kaybolup ormanı göremeyenler... Birinci grubun örneklerine daha çok teknokrat yönetim dönemlerinde, İnönü sonrası CHP iktidarları döneminde ve bu partinin uzantısı olan liderlerin arasında rastlıyoruz. Nihat Erim, Bülent Ecevit, Deniz Baykal, Erdal İnönü bu grupta. İkinci grubun prototopi ise Demirel. Süleyman Bey iktisadi gelişmeye büyük bir şevkle bağlanmış, gerek kamu gerek özel kesim yatırımlarını ve

Cumhuriyetin İktisat Tarihi'nin en son baskısı, Ekim 2010'da İş Kültür Yayınları'ndan piyasaya çıktı.

üretim faaliyetlerini özveriyle desteklemiş bir devlet adamıdır. Ancak Demirel'in ekonomiye makro ve stratejik yaklaşımı yüzeyde kaldı. Süleyman Demirel, üst düzey bir iktisadi yönetimin, temel atma ve yüreklendirme dışında, yapısal işlevleri olduğunu, tutarlı iktisat siyasaları gütmesi gerektiği gerçeğini yeterince algılayamadı ya da uzun süreli amaçları, kısa ufuklu siyasal koşullara feda etmekte beis görmedi.

— Turgut Özal, Menderes ile birlikte en çok eleştirdiğiniz mimar!

— Özal, kırtasi merkantilizme son verdi, ekonominin dışa açılmasına öncülük etti ve hâlâ süren sanayileşme atılımını başlattı. Döviz alım satımının serbestliğe doğru gitmesi, faiz oranlarının piyasalarda oluşmaya bırakılması, devletin imalat alanlarından çekilmesine karar verilmesi akılcı ve önemli adımlardır. Ama para politikası konusunda bence istedikleri olmadı. Merkez Bankası'ndan para alıp harcamak enflasyon yaratıyor, o kadarına aklı erdi. Merkez Bankası'ndan değil, sermaye piyasasından borç almayı seçti. Üzerine Boğaz Köprüsü ya da Keban Barajı'nın resimlerini basarak devlet tahvili sattı. Ama o tahvilleri kimler aldı? Bankalar aldı. Bankalar parayı nereden buldu? Merkez Bankası'ndan aldı. Kamu borçlanması, tıpkı yıllarca süren ucuz kâğıt para basma aptallığında olduğu gibi, dipsiz kuyu sanıldı. Sorumsuz harcama furyası içinde bütçe açıkları çığ gibi büyüyüp, devlet çok yüksek faiz oranları vererek bile borç para bulmakta zorlanınca, bu kez Merkez Bankası bankaları, bankalar da devleti beslemeye başladı. Sonuçta yine kâğıt para basıldı ve enflasyon devam etti, hatta hızlandı. Üstelik bankalar, şimdiki deyimiyle hortumlandı, diğer yandan da devlet bütçesine kaldıramayacağı kadar ağır faiz yükü yüklendi, bütçe disiplini altüst edildi. Keyfilik ve elbette yolsuzluk olanakları da genişledi, bazı kesimlere büyük rant sağlandı, sanayici ve bankacı kendi işini bırakıp tefeci oldu. Turgut Özal evet mimar, ama ekonomi yönetimindeki yıpranma, ciddiyetsizlik ve dengesizlik geleneğinin de sorumlusu.

Ankara'dan bürokrat manzaraları

— Koordinasyon Dairesi Başkanı Osman Nuri Torun hariç Birinci Plancılar, kamuda çalışanları tanımıyormuş. Bu sorun nasıl çözüldü?

— Müsteşar Şinasi Orel güzel bir formül buldu. Devlet kuruluşlarının faaliyetlerini öğrenmek ve yöneticileriyle diyalog kurmak için haftada bir kez DPT'de akşam semineri düzenlemeye başladık. Bayındırlık, Karayolları, Sümerbank, Gazi Çiftliği İdaresi gibi kurum ve kuruluşların yöneticileri gelip faaliyetlerini ve sorunlarını anlatıyor, sonra da kısa bir münazara yapılıyordu.

— Nasıldı o dönemin bürokratları?

— Hepsi karizmatik insanlardı. Bir keresinde Meteoroloji Genel Müdürü Profesör Ümran Emin Çölaşan etraflı bir konferans verdi. Kendine çok önem atfeden biriydi. Meteorolojinin sadece hava tahminleri yayımlamaktan ibaret olmadığını, savaşta ve barışta, tarımda ve sanayide çok önemli olduğunu anlattı. Sorucevap kısmına geçildiğinde Şinasi Orel ilk sözü bana verdi. Serde gençlik var, biraz da havayı yumuşatmak için nükte kabilinden "Yarın hava nasıl olacak?" dedim. Çok ciddi biri olan Çölaşan bu soruya çok içerledi ve "Genç arkadaşlarımız demek ki söylediklerimden hiçbir şey anlamamış, hâlâ meteorolojiyi bu kadar basit bir alan sanıyor," diye beni azarladı.

— Ertesi gün hava nasıl oldu peki?

— Tufan gibi yağmur yağdı Ankara'ya. Birçok semti su bastı, Sıhhiye Meydanı'nda hamallar küfe ile insan taşıdı! Hiç unutmam bir akşam Atatürk Orman Çiftliği idaresini davet etmiştik. Hiç unutmam, Gazi Çiftliği müdürü önde, garsonlar arkada kendi ürünleri olan nefis dondurmalarla çıkageldi. O zaman iyi bir ziyafet çekmiştik.

— DPT'ye verilen bir başka görev de İktisadi Devlet Teşekkülleri reformu...

— Kamu iktisadi teşekküllerinin yeniden düzenlenmesi için bir komite kuruldu. Amerikan Yardım Teşkilatı'ndan (AID) uzmanlarla da desteklenen kalabalık bir heyete Ulus'ta ofis tutuldu. Grubun başına Arif Payaslıoğlu getirildi. 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nı hazırlayan Süleyman Vaner de komitede danışman olarak görev yapıyordu.

— *Süleyman Vaner için Türkiye'nin ilk plancısı deniliyor...*
— Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'den de bir iktisat dokümanı istenince Süleyman Vaner bir hafta sonu oturmuş o raporu yazmış. Bir akşam da onu dinledik. "Bir Eski Zaman Plancısı'nın Anıları" başlıklı bir konferans verdi. Almanya'ya pilotluk eğitimi için gitmiş, uçağı düşünce bu sevdadan vazgeçip iktisat ve işletme eğitimi görmüş, "Birleşmiş Milletler'in ilk ekonomik tasarımını ben yaptım," diye övünen enteresan bir kimseydi.

— *Vaner Planı'nın Marshall yardımında etkisi oldu mu?*
— Sudan bir plandı, zaten hiç uygulanmadı. Marshall yardımı başlayacağı zaman İngiltere'de kurulan konsorsiyuma gönderdiğimiz heyeti hatırlıyorum. Adını şimdi anımsayamadığım bir lord başkanlığındaki konsorsiyumda hangi memleketin ne kadar para ihtiyacı var o belirlenecek. Bizimkiler öyle bir projeksiyon yapmış ki, Türkiye'nin ihracatı müthiş artıyor, borç almaya lüzum yok. Ödemeler dengemiz fazla veriyor... Lord yanlış mı anlıyorum diye toplantıya ara vermiş. Arada da Türk heyetine "Siz ne yapıyorsunuz, iyi yardım almak istiyorsanız ödemeler dengesi ihtiyacını yüksek gösterin," demiş.

— *Türk tarafının muradı neymiş bu işten?*
— Kendimizi ne kadar zengin gösterirsek, o kadar yüksek kredi alırız sanıyorlarmış. O dönemdeki iktisadi cehalet anlatılabilir gibi değildi.

— *İktisadi Devlet Teşekkülleri reformu tamamlanabildi mi?*
— Kaşmir paltosuyla o yıllarda çok tutulan film karakteri Mr. Belvedere'i andıran Süleyman Vaner, çanta dolusu kitap ve dört

renkli kalemiyle aylarca hiçbir şey yapmadan ofise geldi gitti. Temel sorunlar olduğu gibi kaldı. Muhasebe sistemleri gibi konularda birkaç rapor yazıldı. KİT'lerin muhasebe sistemi değil, mevcut işleyişti asıl sorun. 1950'lerde başı sıkışan KİT, Merkez Bankası'na gidip bono veriyor, karşılığında kredi alıyordu. Enflasyonun sebebi oydu.

Planlama'da iyi yaptığımız şeylerden biri İktisadi Devlet Teşekküllerinin yatırım ve açıklarının Merkez Bankası'nca finanse edilmesine son vermek oldu. Kamu kesiminin birleştirilmiş bir fon akımı tablosunu çıkardık, karşılıklı borçları konsolide ettik ve KİT'lerin finansmanında eşgüdüm sağlamak için Devlet Yatırım Bankası'nı kurduk.

— *Size kalsa daha da ileri gidilmeliydi...*
— Devlet işletmeciliğinin sınırlanması konusunda sesimi kimseye duyuramayınca Koordinasyon Dairesi Başkanı Osman Nuri Torun'a bir muhtıra yazdım ve stratejik önemi olmayan iktisadi kamu işletmelerinin özel firmalara satılmasını önerdim. Notumda, her işletmenin mevcut durumdaki verimliliğine göre saptanabilecek bir değeri olduğunu ve bu değerden satılabileceğini yazdım, bu işletmelerin gerçek değerlerinin hesaplanma yöntemini anlattım.

— *Tepkisi ne oldu?*
— Bugün herkesin iştiyakla desteklediği özelleştirmeye yönelik mütevazı önerim, o gün konuşulmaya bile değer bulunmadı. Bilgisine güvendiğim Osman Nuri Torun bile "Bu notu sakın kimseye gösterme. Şimdi zamanı değil," dedi.

— *Osman Nuri Torun'u daha önceden tanıyordunuz o halde?*
— İktisat fakültesindeki doktora derslerinden biri de Maliye kürsüsünden Profesör Bedii Feyzioğlu'nun verdiği gelir vergisi dersiydi. Doktora çalışmalarım sırasında devam ettiğim bu derse Maliye hesap uzmanları kurulundan da iki kişi gelirdi. Biri Osman Nuri Torun'du, diğeri de Beysan Keyder. Bu ikisi vergileme işinin bütün içyüzünü bilir, hatta aynı zamanda vergi avu-

katlığı yapan Bedii Feyzioğlu'na tüyo bile verirdi. Gelir vergisinin karmaşık problemlerini kolayca çözmelerini şaşkınlıkla izlerdim. Osman Nuri Torun'la o zaman başlayan dostluğumuz sonra da sürdü. Bir süre Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nda çalıştı. Ondan sonra da Koordinasyon Dairesi Başkanı olarak Planlama'da karşıma çıktı. Çok efendi, az konuşur, masası her zaman düzenli, yakışıklı bir zattı. Şinasi Orel'in ardından kısa bir süre DPT'de müsteşarlık da yaptı. Yıllar sonra Şişe Cam fabrikalarının müdürü oldu. Washington'a geldiğinde görüşürdük. Türkiye'den giderken yanımızda götürdüğümüz rakı şişelerinin uçakta dökülmesinden şikâyetçi olurdum. "Burgulu kapakları değiştirin, değiştiremiyorsanız da yabancılar gibi kutuya koyun," dediğimde "Onu düzeltemiyoruz Oktay," derdi, "o kapakçı ayrı..."

— DPT'deyken bir de yurtdışı seyahatiniz oluyor. Dışişleri bürokrasisi ne âlemdeydi?

— Birleşmiş Milletler, Cenevre'de "Sermaye ve İktisadi Büyüme" konulu uluslararası bir sempozyum düzenlemişti. Attila, "Sen git" deyince, Dışişleri Bakanlığı'nda dış ekonomik ilişkilere bakan daireye gidip bilgi almak istedim. Daha ağzımı açmadan bana, heyet başkanının Dışişleri'nden olacağı söylendi. Israrla nasıl bir hazırlık yapmamız gerektiğini sordum. "Hiçbir hazırlığa lüzum yok. Gerekirse biz size söyleriz," dediler. Toplantının içeriğine dair doküman da yoktu. Dışişleri memurlarının alâmetifarikası siyah röleve şapkalı, adının Talat olduğunu öğrendiğim heyet başkanıyla uçağa binip Cenevre'ye gittik. Bakanlığın yer ayırttığı, bir pasajın üçüncü katındaki Hotel Lion'da konakladık. Bizim hariciyecilerin Cenevre'de kaldıkları yer burasıymış ama benim hiç hoşuma gitmedi. Antika eşyalarla dolu, pansiyon bozması bir apartman katıydı ve kapıyı açan yönetici hanımın gözleri, tiroitten olacak yerlerinden fırlayacak gibiydi. Hariciyeci arkadaş beni bir gece kulübüne götürdü ve devamlı olarak, bana en moda şarkı olduğunu söylediği "La Piu del Mondo" şarkısını mırıldandı. O zaman anladım ki bu, zamparalık peşinde.

— Sempozyuma dönersek...

— Ertesi sabah Palais des Nations'daki Türkiye delegasyonu bürosuna giderken, heyet başkanı Talat Bey, "Bakın Oktay Bey, sıra bize geldiğinde bana Türkiye'nin tezinin ne olduğunu söyleyeceksiniz, ben de Fransızca olarak bunu beyan edeceğim," dedi. Dışişleri'nde bana bu toplantının genel bir seminer olduğunun söylendiğini hatırlattım, "Hangi konular gündeme gelecek ve Türk tezi ne olacak pek fikrim yok," dedim. "Eyvah," dedi bu kez "biz size güvenmiştik, oysa siz hazırlıksız gelmişsiniz." Başımdan aşağı kaynar sular döküldü.

— *Sorun nasıl çözüldü?*

— Türkiye Daimi Temsilciliği'ndeki tanışma faslından sonra heyet başkanı, Daimi Temsilci Büyükelçi Necdet Tezel'e "Bir sorun var azizim, biz DPT'den Oktay Bey kardeşimize güvendik, o da görüşülecek konularda 'Türk tezi' hakkında hazırlık yapmamış. Şimdi ne yapacağız?" dedi. Büyükelçi Tezel, "Ulan Talat aklını başına topla, sersemlik etme, Türkiye'nin tezi de ne demek? Bu, iktisadi gelişme hakkında bir seminer," diye çıkışınca sarılıp elçiyi öpmek istedim. Daha sonra bütün sohbet, kim nereye atanacak, tayinlerde etkili olduğu söylenen kâtibi umuminin hanımı hangi Dışişleri memurlarına sempati duyuyor, bu minvalde gelişti.

— *Toplantıda neler konuşuldu?*

— İrlanda'yı temsil eden ve LSE'den hocam olan Dr. Ryan, İrlanda'da yüksek yatırım oranına karşılık, büyüme hızının çok düşük kaldığını söyleyince söz aldım. Türkiye'de bunun tam aksi bir tablo vardı. Yüksek olmayan yatırım oranlarıyla oldukça hızlı büyüyorduk. Kısa sürelerde kullanıma sokulan doğal kaynak ve biriken insan sermayesinin bu sonuçta etkili olduğunu, ancak plan yaparken uzun sürede sermaye oranının kritik olduğuna inandığımızı, bunun için de beş yıllık planımızın hedeflerinden birinin ülkedeki tasarruf hacmini yükseltmek olduğunu anlattım. Konuşmam çok beğenildi.

— *Hariciyeciler memnun kalmıştır...*

— Onlar yoktu ki. Heyet başkanı, Cenevre'deki Türk diplomatlarıyla birlikte Bern'e eğlenmeye gitmişti. Toplantı iki gün sürdü, Türkiye levhasının arkasında tek başıma oturdum.

DPT'nin yabancı danışmanları...

— Menderes döneminin danışmanı Jan Tinbergen DPT'de de görev almış...

— Başdanışman unvanıyla ayda bir iki kere gelir bize tavsiyelerde bulunurdu. Hollanda'nın planlama teşkilatını kurmuş, Hindistan, Meksika ve Mısır kalkınma planlarında müşavirlik yapmıştı. Nitekim ilk Nobel'i alanlardandır, iktisat konusunda. Özellikle ekonometri alanında, bu disiplinin kurucuları arasında sayılır. Fakat konu gelişen ülkelerin büyüme stratejileri olunca, ben ünü ile orantılı bir cevher göremezdim kendisinde. Sonraki yıllarda, özellikle iktisat siyasası ve planlama konularındaki yazılarını çok dikkatle incelediğim zamanlarda da bu görüşüm değişmedi. Ben hâlâ daha büyük iktisatçılığı nereden gelir anlamamışımdır ama çok iyi bir insandı.

— Bir de yardımcısı varmış: Jan Koopman...

— Tinbergen getirip onu koymuştu DPT'ye. Tinbergen'in aksine o, Ankara'da ikamet ederdi. Başlarda meşhur ekonometrisyen Koopmans ile karıştırırdık, sonra öğrendik ki bizimki Hollanda'da milletvekiliymiş. Bu Kopman bir gün koşarak odama geldi ve Türkiye ekonomisinde yapılan yatırım değerleri ile Türkiye'ye ithal edilen yatırım malları arasında yüzde 99'luk korelasyon bulduğunu söyledi. "Herhalde küçük bir yanlışlık yapmış olacaksınız, bu korelasyonun yüzde 100 olması gerekir," dedim. "Bu dediğiniz nasıl olur, yüzde 100 korelasyon bu serilerde hiçbir zaman beklenmemeli," diye itiraz edince, "Olur, Bay Kopman, çünkü ele aldığınız süre içindeki yatırım değerleri, geçen hafta benim yaptığım tahminler. Bu tahminlerde de yatırım değerlerini ithal edilen yatırım malı değerlerine göre hesapladım," dedim. Bunlar da işin oyunlarıydı.

— Böyle hesaplamalara meraklı Türk plancılar da olmalı...
— Olmaz mı? Mesela Nejat Ölçen... Planlama dergisinde "Fiyat ve gelir elastikiyeti hesabında düzlemsel korelasyon" diye yazıları çıkardı. Talep elastikiyeti nedir bilmeden sırf matematik zekâsıyla şeker talebi neye göre değişir, onun hesabını yapmıştı. Enflasyonu para arzının dışında beklentiler de etkiler ya. Fiyatlar yükselecek diye gider mal alırsınız, fiyatlar biraz yükselir. Bunun kuramından hiç haberi olmadan gitmiş formül keşfetmiş...

— Tinbergen gibi sosyalist bir iktisatçının DPT'ye başdanışman olması, Ankara'daki Amerikan Yardım Heyeti'ni işkillendirmedi mi?
— Sosyalist olmayan bazı iktisatçıların da görüşünün alınmasını telkin ettiler. "Biz herkesi dinlemeye hazırız," dedik. O vakitler AID'nin baş iktisatçısı Hollis Chenery idi, onu Ankara'ya yolladılar. Chenery, 1950'li yıllarda Ankara'ya gelerek "Türkiye'de Yatırım Öncelikleri" konulu bir rapor yazmıştı. Ancak Chenery'nin raporu, DP hükümetinin savurgan iktisat siyasetini eleştirdiği için sümen altı edilmiş, 27 Mayıs'ın ertesinde AID'nin Ankara'daki depolarından çıkarılıp dağıtılmıştı.

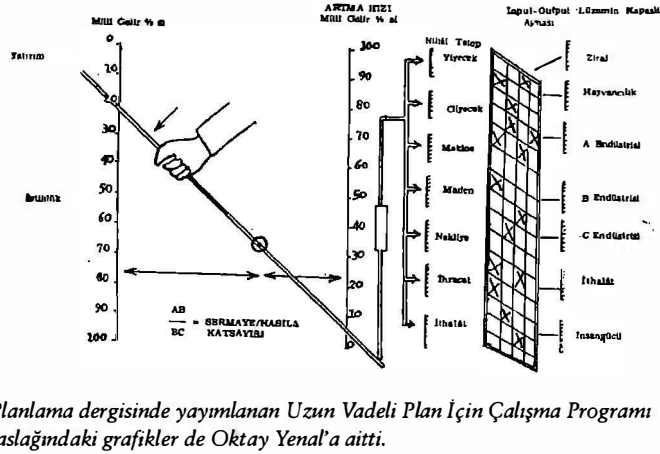
— Hollis Chenery'yi ismen mi tanırdınız?
— Bazı kongrelere beraber gitmişliğimiz vardı, oradan tanıyordum. Chenery ile Timbergen'i DPT'de bir araya getirdik. O toplantıda âdeta iktisat bilgilerini yarıştırdılar.

— O tartışmadan aklınızda ne kaldı?
— Her ikisi de gelişen ülkelere sempati duyan, düzgün değerlere sahip kimselerdi. Ama dengeli bir iktisat siyasası kabul edildikten sonra, DPT'ye ne alanlarda nasıl planlama tavsiye edeceklerini pek bilmiyorlardı. O tartışmadan aklımda kalan, Tinbergen'in girdi-çıktı tahliline Chenery'den daha sıcak baktığı oldu. Bu tahlil ile bazı yatırım önceliklerinin saptanabileceğine inanıyordu. Fakat o da gençliğinde geliştirdiği ve savunduğu mekanik modellerden, gerçek dünyadaki kararlara ışık tutma bakımından

fazla medet umar görünmüyordu. Nitekim bir sonraki gelişinde bizi topladı ve "Bırakın input-outputu, her biriniz bir kâğıda Türkiye'nin öncelikli üç yatırım alanını yazın," dedi. Bu anım ne zaman aklıma gelse "Mekanik planlamanın iflasının kanıtı işte budur," derim.

— *Ama yine de ilk plan girdi-çıktı analizi üzerine kuruluyor...*
— Girdi-çıktı tahlili yapacağız diye tutturdular, Hindistan'dan Chakravati diye birini getirdiler. 41 sektörün tek tek girdi-çıktı tablosu hazırlandı. Demir Demirgil geldi, güya her sektör için yatırım gereğini tespit etmişler. "Atıyorsun" dedim, "teorik olarak doğru ama rakam bulmaya başladınız mı neler çıkar neler..."

— *Planlama dergilerini karıştırırken sizin hazırladığımız Uzun Vadeli Plan İçin Çalışma Programı Taslağını gördüm...*
— Girdi-çıktı teorik olarak güzel bir analizdir aslında. Fakat bu bir kalkınma planında nasıl tatbik edilir, soru buydu. Sermaye-hasıla oranına göre yatırımlarımız ne kadar olacak? Yüzde kaç büyüyeceğimizi nasıl tespit edeceğiz? Büyüme sektörlere göre nasıl bölünecek? Nihai talep sektörlere nasıl dağılacak? Tuttum Planlama mecmuasının ilk sayısına yazdım. Diyelim ki Türkiye'de sermaye-hasıla katsayısı 3 olsun. Bu demektir ki bir ünite gelir artışı sağlamak için üç ünite yatırıma ihtiyaç vardır. Mesela milli gelirin yılda yüzde 5 artması için milli gelirin yüzde 15'inin yatırıma gitmesi gerekir. Hesap iyi de tutması için daha çok tasarruf gerekiyor. Bakalım millet bu fedakârlık ve sıkıntıya katlanabilecek mi? Kalkınma hızını yüzde 7 olarak tespit ettiniz. Sektörlerin gelir elastikiyetini ne yapacaksınız. Bazısı bire bir büyüyor, bazısı daha yavaş. Bazı sektörler de hiç büyümüyor. Otomobil talebinin yüzde 10 artmayacağı nereden belli? Belki ekmek talebi artmayacak. Bunu girdi-çıktı analiziyle nasıl tespit edeceğiz. Farz edelim tarım sektörü. Tarım sektörü yalnız ekmek için vermiyor, aynı zamanda makarnaya da veriyor. Madencilik sektörü, sadece otomobile vermiyor, çelik boruya da veriyor. Biraz da matraklık olsun diye Planlama mecmuasının ilk sayısında bunları grafiklerle basit şekilde anlatmaya çalıştım.

Planlama dergisinde yayımlanan Uzun Vadeli Plan İçin Çalışma Programı taslağındaki grafikler de Oktay Yenal'a aitti.

— İroniye bakın ki, Türkiye'de input-output analizinin kuramsal temellerini ilk inceleyen, hatta bu analize girdi-çıktı adını koyan da sizsiniz...

— Girdi-çıktı tahlilleri sonucunda her kesimde bulunan nihai talepten toplam taleplerin hesaplandığı, buradan kesimsel yatırım gereklerine varıldığı, bu yatırım gereklerinin de özel sektör komisyonlarında belirlenen yatırım öncelik ve büyüklükleri ile örtüştüğü masalı, ben DPT'den ayrıldıktan sonra da devam etti. Ben bu güzel rastlantılara hiçbir zaman inanmadım doğrusu. Büyük emeklerle hazırlanan bu egzersizin ekonomideki kararlara ışık tutacağına aklım hiç yatmadı.

— Girdi-çıktı analizi Hintli iktisatçı Chakravati'ye yaptırılmış. DPT kurulurken Hindistan'ın kalkınma planı da incelendi mi?

— O zamanlar bütün entelektüelleri çeken bir yerdi Hindistan planlaması. AID, Attila Karaosmanoğlu, Necat Erder ve Osman Nuri Torun'u Hindistan'a gönderdi ve Başbakan Nehru ile görüşmelerini sağladı. Sonra da Nehru'nun iktisat danışmanı Pitanber Pant Türkiye'ye iadeiziyarette bulundu. İstanbul'da ona vejateryen restoran bulamadığımızı hatırlıyorum. Abid Hussain'i

de danışman olarak Ankara'ya gönderdiler. Hintli danışmanların içinde en önemlisi ise, bence Hindistan Planlama Teşkilatı'nın önde gelen isimlerinden Dr. K.S. Gill'dir. Pencap Üniversitesi'nde hocalık yapan bir akademisyendi, yabancılara karşı bizi çok kez müdafaa etmiştir. Birinci Plan'ın hazırlanışı sırasında çok değerli analizler yaptı.

— Amerikan Yardım Teşkilatı AID, plan hazırlıklarının neresindeydi?

— Tam içindeydi. AID o dönem çok aktifti. Ankara'da büyük bir binası vardı. En kıdemli memurları Ed Cohn'u, "Bizim de bir adamımız olsun," diyerek DPT'ye yerleştirdiler. Ed Cohn Harvard'dan mezun, iyi Türkçe bilen bir iktisatçıydı. Türkiye ekonomisi hakkında bir kitabı da vardır. Şimdi Washington'da oturuyor, zaman zaman mektuplaşıyoruz.

— Amerikalıların hiç işinize müdahale ettiği oldu mu?

— Bir gün ABD'nin Ankara büyükelçiliğinden, ziraat ataşesi Dr. Brown'dan "Türkiye'de tarımsal su koordinasyonu" konulu toplantı için davet aldık. Her zaman olduğu gibi Attila Karaosmanoğlu ile birlikte gittik. Masanın başında boynunda papyon Dr. Brown oturuyordu, Ziraat Bankası, DSİ, Köyişleri ve Tarım Bakanlığı gibi devlet kurumlarının yüksek düzeyde temsilcileri de etrafında dizilmişti. Dr. Brown, Türkiye'de tarımsal sulamanın çeşitli kurumlar tarafından yürütüldüğü, bunlar arasında eşgüdüm olmadığını söyleyip AID öncülüğünde bir koordinasyon kurulmasını kararlaştırdıklarını anlattı.

— Bürokratlar buna karşı çıkmadı mı?

— Tam aksine, kim söz aldıysa karşılaştıkları güçlükleri sayıp döktü, Dr. Brown'ın görüşlerine katıldığını söyledi. Bu konuda ön ayak olduğu için AID'ye şükranlarını bildirenler bile oldu. Dayanamadım "Sulama koordinasyonu konusu bu adamın üzerine vazife değil, ben itiraz edeceğim," dedim. Attila "Hiç durma" deyince söz alıp "Problemler olduğu muhakkak ama bugün Türkiye'de bir Devlet Planlama Teşkilatı ve bunun görev-

leri var. Bu işleri koordine etmek size düşmez," diye konuştum. Buz gibi bir hava esti ve toplantı sona erdi. Dönünce olanları Müsteşar Şinasi Orel'e de anlattık. Durumu hemen Amerikan elçiliğine bildirdi. Birkaç gün sonra ataşe "Haddimi aştım," diyerek özür mektubu gönderdi.

— Bir de her defasında ABD'nin bir lütfu olarak sunulan PL 480 programı ya da karşılık paralar sorunu var...

— ABD'nin tarımsal ürün fazlası yardımları karşılığında Türkiye'nin Türk Lirası olarak ödediği, Merkez Bankası'nda bloke edilen fonlara "karşılık paralar" (*counterpart funds*) denirdi. Bu fonların bir kısmı Amerikan hükümetinin Türkiye'de yaptığı masraflar için kullanılırdı. Sonradan öğrendik ki, uçak biletleri bile bu paralardan karşılanırmış. DPT'de aldığımız bir kararla Amerikan Yardım Heyeti'ne bu paralara artık talebimiz olmayacağını bildirdik. Onların da bu fonları ancak Türkiye içinde mal ve hizmet almak için harcamalarını istedik.

— Bu kararın alınmasındaki iktisadi mantık neydi?

— Bloke edilmiş karşılık paraları serbest bırakıp dolanıma sokmakla yeni para çıkarmak arasında makroekonomi bakımından bir fark yoktu. Bloke olan paranın serbest bırakılması zaten para emisyonunu artıracağına göre, bunun için Amerika'dan izin almaya ne gerek vardı? O güne kadar Amerikan gıda yardımı, bir kez anlaşma imzalandığında, bir kez buğday ya da süt, peynir limanlarımıza geldiğinde, bir kez de karşılık paralar Türkiye'ye verildiğinde, tokalaşan Türk ve Amerikan elleri amblemi altında merasimlere konu olurdu. Yani bir yardım üç ayrı yardımmış gibi reklam edilirdi. Bu kararla her seferinde gidip ABD'den ricacı olmak, her imzanın ardından yeniden yardım alıyormuş gibi el sıkışıp fotoğraf çektirme âdetine de son vermiş olduk.

Con Ahmet dosyası

— Dünya Bankası ile dondurulan ilişkilerin yeniden başlaması da sizin Ankara'da olduğunuz günlere rastlıyor...

— IMF'den geri çağrılarak Maliye bakanı yapılan Kemal Kurdaş, Türkiye'yi Dünya Bankası Genel Heyeti'nde de temsil ediyordu. Dönemin Dünya Bankası Başkanı Eugene Black, Kurdaş'a bir mektup yazdı. Mektupta mealen "Ankara ile ilişkilerimiz altı yıldır dondurulmuş durumda. Fakat şimdi yeni bir hükümetle, yeni bir ruhla Türkiye'nin kalkınmasına çalıştığınızı duyuyoruz. Bunun için de size IDA (faizsiz kredi) programı kapsamında 20 milyon dolar ayırdık. Temaslarımızın yeniden açılması, bu kredinin hemen hayata geçirilmesi için hükümetten ön proje önerileri bekliyoruz," yazıyordu. Kurdaş da mektubu Planlama'ya gönderdi.

— *Bu jest nasıl karşılandı DPT'de?*
— Olumlu cevap verilmesi kararlaştırıldı. Ön proje bilgilerini derleme görevi de bana verildi. Ben de bakanlıklardan projelerini göndermelerini istedim.

— *Ardından Con Ahmet projeleri yağmaya başlamış...*
— Her aklına gelen bir plan yapıyordu. DPT'ye hemen her gün planın nasıl olması gerektiğine dair, çoğu emekli subay olmak üzere çeşitli mesleklerden insanlar tarafından yazılmış mektuplar, projeler yağıyordu. Bunların arasında daire şeklinde kartonların birbiri üstünde dönmesiyle sektörler, rakamlar, oranlar arasındaki ilişki kuran çok uğraşılmış maketler de vardı. Bu tip mektuplar çoğalınca bir dosya açtım, bu projeleri bu dosyanın içine koydum ve dosyaya da Con Ahmet adını verdim.

— *Con Ahmet'in devridaim makinesi...*
— Hocam Şükrü Baban'dan dinledim. Cumhuriyetin ilk yıllarında Con Ahmet, hiçbir dış enerji kullanmadan kendi kendine işleyen bir devridaim makinesi icat ettiğini iddia etmiş. Baban, "Böyle kafayı üşütmüş insanlar her toplumda çıkar ama bizim zavallılığımız ilim adamlarında," der ve Fen Fakültesinin o zamanki Valide Konağı amfisinde toplanan fen profesörlerine sitem ederdi: "Mendeburlar acaba işleyecek mi diye nefeslerini tutarak bekliyor. Hâlbuki böyle bir makinenin işlemeyeceğini en başta onlar bilmeli!"

— Bu dosyanın akıbeti ne oldu?

— DPT'den ayrılırken, saklaması ve yeni önerilerle zenginleştirmesi için Demir Demirgil'e verdim. Yıllar sonra sorduğumda, dosyayı kaybettiğini söyledi.

— Gelelim devletteki projelere...

— Bakanlıklar ve bağlı kuruluşlardaki projelerin çoğu araç gereç, taşıt ve yol makinesi alımlarından ibaretti. Bu taleplerin Dünya Bankası'nı ilgilendirecek bir yönü yoktu. Altı yıl sonra Banka'ya vereceğimiz ilk cevapta daha dişe dokunur projelerin bulunması gerektiğini söyledim. İşe yarar tek proje olarak Gediz sulama projesi öne çıktı. Ancak Tarım Bakanlığı'ndan bir uzman "Dünya Bankası ile aramızı zaten bu proje açtı. Gediz projesini nasıl yeniden gündeme getirirsiniz," deyince, konuyu biraz daha incelemek istedim. Bu işi en iyi kim bilir diye düşünürken aklıma 27 Mayıs'tan önce Devlet Su İşleri Genel Müdürü olan Süleyman Demirel geldi. DPT binasının ikinci katındaki Kritik Sektör Araştırmaları Grubu'nun kapısını çaldım. İçeride oturan pembe ve tombul yanaklı, dik kara saçlı adama Demirel'i sordum. "Süleyman Bey yok, ne işin varsa bana söyle," dedi. Ben de "Sana söyleyecek olsam, seni arardım," deyip çıktım. Bu kişinin yedek subaylığını DPT'de yapan gruptan Turgut Özal olduğunu sonradan öğrendim.

— Dünya Bankası'yla Türkiye'nin arasını söylenildiği gibi Gediz projesi mi açmış? Demirel ne anlattı?

— Ertesi gün buluştuğum Demirel, "Hiç ilgisi yok. Gel sana Dünya Bankası ile ilişkilerimizin kesilmesi olayının içyüzünü anlatayım," dedi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Kemer, Hirfanlı ve Demirköprü barajlarına ek kredi istemek için 1954'te ABD'yi ziyaret ettiğinde heyette o da varmış. Temaslar sırasında bir akşam da Beyaz Saray'ın karşısındaki devlet konuk evi Blair House'da, Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Robert Garner'ın da bulunduğu bir yemekte Türk ekonomisi konuşulmuş. Garner'ın "But Turkey is not creditworthy," sözleri "Fakat Türkiye'nin itibarı yok ki," diye tercüme edilince kıyamet kopmuş, bu ifade-

ye çok içerleyen Bayar, elindeki çatal bıçağı masaya bırakıp yanındakilere, "Ben birkaç kuruş için ülkeme böyle söz söyletmem," demiş. Yemekten ayrılırken de Dünya Bankası'nın Ankara'daki temsilcisi Pieter Leiftinck"in yirmi dört saat içinde ülkeden çıkarılması talimatını vermiş. Dünya Bankası ile Türkiye arasındaki dosyaların 1954 ile 1960 arasında boş kalmasının nedeni buymuş.

— *Türkiye'den kovulan Lieftinck'i yıllar sonra Dünya Bankası'nda çalışırken yakından tanımışsınız?*
— Pieter Lieftinck Hollanda Maliye Bakanlığı da yapmış olan önemli bir kişiydi. Dünya Bankası'nda yönetim kurulu üyesi olarak görev yaptı.

— *Türkiye'nin adı geçtiğinde bu olayı gündeme getirir miydi?*
— Tam tersine... Türkiye'ye kredi verilmesi konuşulduğunda affını ister, toplantıyı terk ederdi. Bir defasında Amsterdam'dan Hollanda Havayolları KLM uçağına binmiştim. Pilotların selam durduğu bir kadın geldi yanıma oturdu. Laf lafı açtı, hangi memleketten olduğumu sordu. Türk olduğumu söyleyince "Biz bir müddet Ankara'da oturduk," dedi, "kocam Dünya Bankası temsilcisiydi." O vakit anladım ki, yanımdaki Madam Lieftinck.

— *Gediz projesi ne oldu?*
— Demirel güzel bir nutuk çekti, "Gediz projesi iyi projedir Oktay," dedi. Gediz projesi ve birkaç ön proje önerisinden bir dosya oluşturdum ve Dünya Bankası'na verilecek cevabı konuşmak için Attila Karaosmanoğlu ile birlikte Kemal Kurdaş'a gittik. Kurdaş makamında biriyle azarlar gibi konuşuyordu. Bizi görünce büsbütün coştu, adamı kovmaktan beter etti. Meğer görüştüğü kişi o günlerde sıkıntıda olan Doğu Bank'ın İranlı sahiplerinden biriymiş. Mektup taslağımızı Kurdaş'a gösterdik ve guvernör olarak kendisinin bir cevap yazmasının uygun olacağını söyledik. Zile bastı, gelen özel kalem müdürüne, "Bana eski yazı bilen birini gönderin," dedi. Beş dakika geçmeden, uzun boylu, zayıf, hafif kambur, kruvaze ceketinin düğmelerini ilikleyip eğilerek

selam veren bir adam geldi. Kurdaş, "Gel otur, söylediklerimi eski yazıyla çabuk çabuk yaz," dedi. Adam "Ben sadece eski yazıyı okumasını bilirim, yazmasını bilmem," deyince Kurdaş sinirlendi ve adamı yolladı. Meğer steno ararmış. Maliye Bakanlığı'nın haline bakın siz. "Ziyanı yok Kemal Bey, siz söyleyin ben yeni yazıyla da çabuk not alırım," dedim. Mektubu orada yazıverdik.

— *Ne cevap verdiniz Dünya Bankası'na?*
— Tekliflerini memnuniyetle karşıladığımızı yazdık, Dünya Bankası'yla ilişkiler böylece açılmış oldu. Cevabımız gideli bir hafta olmamıştı ki, Müsteşar Şinasi Orel'in general torpilli sekreteri Dünya Bankası'ndan bir heyetin geldiğini, bizimle görüşmek istediklerini söyledi. Attila ile lacilerimizi çekip randevu saatini beklemeye başladık. Odaya giren kerli ferli iki Amerikalı elimizi sıkıp oturduktan sonra kartvizitlerini verdi. Baktık ki bu iki kişi, bir Amerikan müteahhitlik firmasının temsilcisi... Banka'ya gönderdiğimiz projelerden pay kapmak için gelmişler. Allah'tan kendilerini baştan tanıttılar da konuşmayı kısa kestik.

— *Attila Karaosmanoğlu, "Plan Hedefleri ve Stratejisi dokümanının ilk müsveddesini Oktay Yenal ile beraber hiç görüş ayrılığına düşmeden hazırladık," diyor.*
— Attila ile birlikte Necat Erder'in evinde toplandık ve plan stratejisini taslak haline getirdik. Büyük kısmını ben yazdım. Kalkınma hızı yüzde 7 olacaktı. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanırken belirlenen plan hedefleri ve stratejisi 1963-78 dönemini kapsıyordu. 1962 yılı için bir geçiş programıyla 15 yıllık perspektif planı içeriyordu.

— *Hiç siyasi müdahale oldu mu?*
— Ben Ankara'dayken hiçbir müdahale olmadı. Plan Hedefleri ve Stratejisi dokümanını yazıp, makro plan ve sektör çalışmalarının ana hatlarını biraz olsun belirleyince bunun bir de siyasilerin görüşüne sunulması gündeme geldi. Attila ve Şinasi Orel, Bakanlar Kurulu ve Milli Birlik Komitesi'nin bazı üyeleriyle bir

toplantı ayarladı. 27 Mayıs'tan sonra moda olan brifing formatında bir sunum hazırladık. Saptanan günde bir kısmı üniformalı bakanlar ve bazı MBK üyeleri DPT salonunda toplandı. Kendilerine Plan Hedef ve Stratejisi özetlendi ve makro planın nitelikleri anlatıldı.

— *Sunumunuz en çok bakanlar kurulu sekreterinin ilgisini çekmiş!*
— Not alması gerekirken zaman zaman kalemi elinden bırakıp tartışmalara dalıp gidiyordu. Saatlerce süren toplantı sonunda Attila, "Oktay, bu toplantının tutanakları ileride önemli olabilir, kabine sekreteri çok not almadı. O notları bir de sen gözden geçirsen iyi olur," dedi. Sekretere kibarca "İsterseniz tutanakları birlikte gözden geçirelim, belki gözden kaçan önemli noktalar olmuştur," diyecek oldum, dik dik bakıp "Konuşmanızda sermaye-hasıla katsayısından söz ederken sermayeyi pay, hasılayı payda olarak gösterdiniz; bir kere bu yanlıştır. Sermaye paydada, hasıla yukarıda olacaktı," dedi. Tuttuğu notları görebilmek uğruna aşağıdan aldım: "Bu bir teamül meselesidir. İlişkiler doğru tanımlanır ve yorumlanırsa değişkenlerin hangisinin pay, hangisinin payda olacağı çok fark etmez sanıyorum."

— *İşinden mutlu değilmiş anlaşılan...*
— Mürekkep yalamış bir kimse olduğunu, yüksek ticaret okulunu bitirdiğini söyledi. Hatta daha da ileri gidip "Kabine sekreteri olacak adam mıydım ben!" demeye başladı. İşini ihmal ettiği yetmezmiş gibi bir de yalan yanlış iktisatçılığa özeniyordu.

— *Taslağa hiç itiraz gelmedi mi?*
— Plan Hedefleri ve Stratejileri Bildirisi, Yüksek Planlama Kurulu'nda görüşüldü, Maliye Bakanı Kemal Kurdaş'ın itiraz ettiği bir madde dışında aynen benimsendi.

— *Hangi maddeydi o?*
— Plan stratejisine doğrudan nüfus artış hızıyla başlıyorduk. Çünkü yüzde 5 bile büyüsek bunun yüzde 2'si nüfusa gidiyordu. Bir

an önce doğum kontrolü, aile planlaması politikası devreye girsin ki, okullar da hastaneler de yollar da yetsin diyorduk. Kemal Kurdaş buna karşı çıktı, "Bu zamanla olacak bir şey. Şimdilik vazgeçin, kavga konusu yapmayın. Enerjinizi boşu boşuna bununla harcamayın," dedi.

— İlk plandaki yüzde 7 olarak belirlenen kalkınma hızı, Dünya Bankası'na çok gelmiş.

— İlişkilerin yeniden başlamasının ardından Ankara'ya gelen John Adler başkanlığındaki misyon heyeti Türkiye için yüzde 5'lik büyümeyi yeterli gördü. Bizim çocuklar sermaye-hasıla katsayısı yüzde 3, sermaye tasarruf haddi yüzde 21 olursa yüzde 7'yi tutturabiliriz diye aritmetik oyunlara başvurdu. Bu rakama doğrusu ben de inanmıyordum. Hiç unutmam, uluslararası bir plan konferansında yan yana oturduğum Hollis Chenery de kulağıma "Yüzde 8 bize çok yüksek geliyor, yüzde 6 da yılda yüzde 3 artan nüfusun derdine deva olmaz. Onun için yüzde 7'de karar kıldık deyiver," diye fısıldadı.

— Otomotiv sektöründe ithalattan montaj sanayisine geçişle ilgili stratejik karar da o günlere rastlıyor.

— Devlet Başkanı Cemal Gürsel, Türkiye'de bir otomobil fabrikası kurulmasını kendisine ideal edinmişti. Otomotiv ithalatını elinde tutan Ford, Chrysler, Dodge gibi firmalarının acenteleri ise ithalat yasakları yoluyla yerli otomotiv sanayisini kurma eğilimine karşı kampanya başlattı. Sonraki yıllarda çok yaygınlaşacak "Biz kimiz ki" teranesi yaygın bir şekilde kullanıldı. "Biz kimiz ki otomotiv sanayini başlatalım? Siz hiç Detroit'i gördünüz mü? Bir otomobilin üretimi için üç bin yan sanayi lazım. Gelin bu sevdadan vazgeçin!" diyorlardı.

— Ama bir yandan da Plancıların ağzına bakıyorlarmış...

— DPT'den ne karar çıkacağı en büyük merak konusuydu. Otosan'ı yeni kuran Vehbi Koç bana ikide birde "Bu işi elimizden mi alacaklar?" diye soruyordu. Birinci Beş Yıllık Plan doğrudan doğruya korumacı bir anlayışla çıktı. Yani hiçbir otomobil tam

olarak ithal edilmeyecek, parçaları Türkiye'de bir araya getirilecek... Vehbi Koç başta olmak üzere acente sahipleri, hükümet ve DPT'nin otomobil ve kamyon ithalatını yasaklamakta kararlı olduğunu görünce, bir hafta içinde çeşitli projelerle Planlama'nın kapısını çaldı. Kuşe kâğıda basılı projeler, cildi, renkli resim ve krokileriyle gösterişli ama teknik, finans ve iktisadi analiz açısından çok zayıftı.

— *İTÜ motor kürsüsünden genç bir makine mühendisi, Necmettin Erbakan da Türk otomobili projesini devlete satmaya kararlı.*

— DPT'deyken çok yakından tanıma fırsatını buldum Erbakan'ı, hiç itimat duymadığım bir insandır. Sözünü ettiğim cilalı otomotiv montaj projeleri görüşülürken çıkageldi. Önce kurucusu olduğu Gümüş Motor fabrikasında üretilen su pompalarının kamuda kullanılmamasından yakınan bir sunuş yaptı. Şirketinin kısaltması bile kafa karıştırıcıydı. GM; General Motor değil Gümüş Motor...

— *Lobi yapıyor kısacası...*

— Erbakan kendisinin ürettiği iki kat güçteki motorların aynı işi yapabileceğini, düşük güçlü su motorlarını ithal eden DSİ ve Karayolları gibi devlet kurumlarını GM ürünlerini almaya zorlamamızı istedi. Bu seçenekler arasındaki maliyet farklarını öğrenmek istediğimizde ise bu soruları her defasında kaçamak yanıtlarla geçiştiriyordu. Bir keresinde "Elbette 60 beygirlik motor, 20 beygirlik motorun görevini yapar ama kaça mal olur?" diye sordum, namaz vaktinin geldiğini söyleyip kaçtı.

— *DPT'nin kapısını aşındırmaya devam etmiş...*

— Erbakan'ın standart dışı su motoru projesi bize ikna edici gelmedi. Ama o işin peşinde koşmaktan vazgeçmedi. Motor projesini Türk tipi otomobil projesi takip etti. Devlet finansmanı istediği otomobil projesi DPT tarafından yıllık programa konulmayınca, şikâyet için Cemal Gürsel'e kadar çıktı.

— Yerli otomobil Cemal Gürsel'in de en büyük hayali. İkna etmesi zor olmamıştır...

— Gürsel'in ağzından girip burnundan çıkmış. "Beni bir defa daha ciddiyetle dinlesinler. Projeyi rantabıl bulmazlarsa dinledikleri her saat için karayollarında o kadar ay taş kırmaya razıyım," deyince ideali gıdıklanan Cemal Paşa, Müsteşar Şinasi Orel'e, "Necmettin Bey tosun bir Anadolu evladına benziyor, bunu dinlesin sizin çocuklar," diye talimat verdi.

— Emir büyük yerden, uymamak olmaz...

— Gürsel'in talimatına uyarak Şinasi Orel ile birlikte İstanbul'a gittim. Ancak sırf Erbakan için gidiliyor izlenimi oluşmasın diye biri Koç'a ait iki sanayi tesisi daha programa eklendi. İlk gün Erbakan, İTÜ'de çok ayrıntılı bir sunuş konuşması yaptı. Projeksiyon makinesiyle gösterdiği resim, Taunus otomobilinin krokisiydi. Krokiye göre, "büyük parçalar" diye işaretlenen döşeme vs. Türkiye'de üretilecek, elektrik aksamı, distribütör gibi "küçük parçalar!" ise ithal edilecekti. Projenin maliyet boyutu yine ortada yoktu. Motor aksamı ise tabii ki Erbakan'ın GM fabrikasında yapılacaktı.

— İnceleme programındaki diğer tesisler hangileriydi?

— Vehbi Koç'un ampul ve Rami'deki Uzel kamyon makası fabrikası da programdaydı. Ertesi sabah ilk olarak Vehbi Koç'un Topkapı'daki General Elektrik ampul fabrikasını ziyaret ettik. Fabrika, Koç'un kurduğu ilk sanayi tesislerindendi. Orada bir de ne göreyim? General Elektrik, Osram ve Edison adını taşıyan markalar aslında aynı ampullerdi, sadece ambalajları farklıydı. Biz tüketiciler de bunları çarşıda pazarda rekabet eden mallar sanırdık.

— Gümüş Motor'a kim kim gittiniz?

— Özel arabasını çocukları aldığı için Vehbi Koç benim küçük Vosvosuma bindi. Müsteşar Şinasi Orel önde, biz arkada fabrikanın yolunu tuttuk. Erbakan beyaz önlüğünü giymiş, ustalarını sıralamış bizi kapıda karşıladı. Fabrikada Skoda'dan alın-

Oktay Yenal, Devrim otomobili projesiyle ilgili katı fikirlere sahip: 50 yıldır bir mit yaratıldı, hâlâ marifetmiş gibi anlatılıyor!

mış Universal tezgâhları vardı. Erbakan bu tezgâhlarda nasıl otomobil motoru yapılacağını uzun uzun anlattı.

— Bu gezi de fikrinizi değiştirmeye yetmiyor?
— Erbakan bir adet prototip üretmek için bütçeden yüklü bir para istemişti. DPT'nin bunu onaylamasına olanak yoktu. Fabrika ziyareti fikirlerimizi değiştirmedi, aksine güçlendirdi. Bırakın otomobili üretmek montaj bile mümkün değildi. Erbakan'ın hayalleri suya düşerken, Cemal Paşa, Devrim arabası macerasına daldı.

— Bu sürecin ürünlerinden Devrim otomobilinin adı her geçtiğinde tüyleriniz diken diken oluyor. Neden?
— Devrim otomobilinden bir mit yaratıldı, hâlâ marifetmiş gibi anlatılıyor. Üzerinden 50 yıl geçmesine, Türkiye'de bilginin, tekniğin, piyasaların ve sanayileşmenin çok daha ilerlemiş olmasına rağmen, hâlâ bu olaydan kaçırılan büyük bir fırsat olarak söz

edilmesi tuhaf değil mi? Hele Türk mühendislerinin el emeği göz nuru bu proje sürdürülseydi bugün Türkiye'nin bambaşka bir sanayileşme düzeyinde olacağını okuduğum, duyduğum zaman küçük dilimi yutacak gibi oluyorum. Bu ne bitmez teranedir, ne korkunç bir şeydir! Bu saçmaları yazanlar ve basanlar bilmez mi ki böyle el yapımı otomobiller, sanayileşmiş ülkelerde evlerin arka bahçelerinde bile, üstelik yapanların kendi paralarıyla, bir araya getirilir. Amerika'da bazıları evinin arkasında yapar yahu. Alır parçaları, vidalar; olur sana otomobil! Son olarak Devrim otomobilinin filmi bile yapıldı.

— *Cemal Gürsel'in ilgilendiği diğer konu Kürt meselesi... İstanbul Üniversitesi'nde bir konuşması var. Siz de orada mıydınız?*
— Cemal Paşa'nın devrimden sonra İstanbul Üniversitesi'ni ziyaretini anımsıyorum. İhtilalin devlet başkanı sıfatıyla bütün öğretim üyelerini Profesörler Evi'nde topladı. Ben de oradaydım. Konuşmasının bütün özü şuydu: "Kıymetli bilim adamı arkadaşlarım, sizin dikkatinizi çekmek isterim, Türkiye'nin en büyük sorunu Kürt konusudur. Birincil vazifeniz bu konuda uyanık olmaktır."

— *Üniversitenin ululari bu sözlere nasıl tepki verdi?*
— Ordinaryüs profesörlerden hiçbiri konuşmadı. O da çok dikkate şayandı. Kürt bir profesör vardı. Edebiyat Fakültesi'nden Abdülkadir Karahan, sadece o kalktı "Paşam çok haklısınız," dedi.

— *Gürsel'in bu yaklaşımı DPT'ye nasıl yansıdı?*
— Genelkurmay başkanı iken, Cemal Gürsel'e en yakın isimler daha sonra DPT'nin başına getirilen Şinasi Orel ve kardeşiydi. Kurmay albaydı bu ikisi de. O sıralarda Nur Yalman da Şinasi Orel'in kardeşinin maiyetinde askerliğini yapıyor. Nur Yalman'ın dünyaca ünlü bir sosyal antrpolog olduğunu öğrenince Güneydoğu için bir sosyal planlama taslağı hazırlamasını istiyorlar. Sosyal Planlama Dairesi'nin kuruluşunda biraz da bu yatar.

— Doğu Grubu da bunun bir uzantısı herhalde. DPT'de çalışanlar listesini, hangi kategoriye konulacağı kestirilemeyen iki kişiden söz etmeden tamamlamak mümkün değil.

— Başlangıçta ne iş yaptıklarını pek kavrayamadığım iki Eminsu[20] albaydan oluşan esrarengiz bir birimdi Doğu Grubu. Bu sevimli ve tombul albaylar, koridorlarda serçe parmaklarını birbirine takarak dolaşırdı. Toplantılara katılır fakat hiç konuşmazlardı. Teşkilatta kime sorsam "Aman kimseye söyleme ama Doğu Grubu, Kürt sorunu üzerinde çalışıyor," derdi.

— Zamanla, ilgilerinin Doğu ve Güneydoğu'da yapılacak yatırımlar, Balkan göçmenlerinin durumu gibi konular olduğu anlaşılmış. Bir de plancıların politik eğilimleri...

— Çok meraklı kişilerdi. Çat kapı odalarımıza uğrayıp bilgi toplarlardı. Arkadaşlarımız arasında yaygın kanı bu kişilerin devletin çok üst makamları tarafından "istihbarat" işiyle görevlendirildiğiydi. Sırası gelince anlatırım, askerliğimi yaparken bana büyük iyilikleri oldu.

— Hatırda kalan tek önerileri, Karadeniz kökenlilerin Güneydoğu'da iskân edilmesi. Karadenizliler bölgede etnik denge sağlar, Kürt nüfus asimile olur diye düşünmüşler...

— Benim şaşırdığım da o oldu. Toplantıda bu öneri ciddi ciddi gündeme getirilince dayanamadım, Şinasi Orel'e dönerek "Peki ama sayın müsteşar, Kürtlerin dilini anlamakta şimdi bile güçlük çekiyoruz. Kürt şivesiyle Laz hızında konuşurlarsa ne yaparız!" dedim. Hiçbir uygulama şansı olmayan bu öneri de böylece rafa kalkmış oldu.

— Bütün itirazlarımıza karşın DPT süper bakanlığa dönüşmüş...

— Planlamayı ben iki hususta etkilemek istedim. İkisinde de başarılı olamadım. İlki biz aşağıdan alalım, süper bakanlık gibi ça-

---

20 Ağustos 1960-Şubat 1961 tarihleri arasında Milli Birlik Komitesi tarafından emekliye sevk edilen 235 general ve amiral ile 5 bine yakın subayın kurduğu dernek.

lışmayalım dedim. Yani müşavirlere her zaman ihtiyaç var, fakat bakanlıklar dışında icracı bir bakanlık olarak Planlama olmaz. Ama nerede! Bizimkiler korku salardı gittikleri yere. Necat Erder ortalığı sarsardı, bakanlar önünde duramazdı. Attila da keza... Sonra Şinasi Orel'in Cemal Gürsel ile çok yakın ilişkisi vardı. İster istemez süper bakanlıktı DPT, hükümet içinde hükümet gibiydi. Böyle yürümez dedim. Ama herkes işin tadını almıştı. Planlama hakikaten yüksek mevkilere atlama tahtası oldu.

— *Etkilemek istediğiniz ikinci konu neydi?*
— İthalat rejimini açmak yani korumacılığa son vermekti. Attila "Strateji belgesi üzerinde mutabık kaldık," diyor ama bir tek kelime yoktur liberalizasyon hakkında. Yerli sanayiyi ithalat yasaklarıyla koruma siyasasında değişiklik yapılması bütün çabama rağmen mümkün olmadı. Kotalar, ithal izinleri, döviz tahsisleri vs. bütün gücüyle sürdü. Bu sistemi fiili olarak yürütmekle sorumlu olan dikkate değer kimselerden biri, Ticaret Bakanlığı uzmanlarından Mustafa Renksizbulut idi.

— *Sistemin şahikası...*
— Bürokrasinin medarı iftiharı, dönemin canlı bilgisayarıydı Mustafa Renksizbulut. Korkunç bir hafızası vardı. Neredeyse tüm ithal mallarının ithal pozisyon numarasını, mevcut stok miktarını, kime, hangi mal için, ne vakit, ne kadar kota verildiğini, ne kadar döviz tahsis edildiğini ezbere bilirdi. Kotalar için müracaatlar o günlerde Planlama'ya da gelirdi. Diyelim ki şu kadar sudkostik, şu kadar kauçuk istiyorlar, Renksizbulut "Daha üç ay evvel verdik, depolarda duruyor," diyebilirdi ezbere. Tam kota sisteminin adamıydı.

— *Bunun için mi "Hiç inançlı bir Plancı olmadım," diyorsunuz?*
— Evet, böyle bir ünüm var. Bunun bir göstergesi, Günal Kansu'nun, DPT'nin hikâyesini anlattığı kitabında, DPT'de çalışmış yaklaşık 300 kadar kişi arasında ismimin geçmemesi. Daha da tuhafı, Kansu, Bodrum'daki evime kadar gelerek benimle söyleşi yaptığı ve bunu teybe aldığı ve metinde de tam 16 sayfada

adım geçtiği ve benden bilgiler sunulduğu halde kitabın sonundaki ad dizininde de adımın geçmemesi. Bunun Kansu tarafından kasten yapıldığı aklımdan bile geçmez. Herhalde bu unutkanlığın benim inançlı bir plancı olmama ünümden kaynaklanan bilinçaltı bir anlamı olmalı.

— *Hiç katkınız olmadığını söyleyemezsiniz herhalde?*
— Sırf benim etkimle olmasa da, düşüncelerim doğrultusunda bazı iyileşmeler oldu tabii. En azından ulusal tasarruf ve yatırım oranının yükseltilmesi, vergi verimliliği ve adaletin önemi konularında DPT'de oluşan düşünce birliği devlet siyasası olarak kabul edildi ve dokümanlara girdi.

— *Son söz olarak planlama Türkiye'ye ne kazandırdı?*
— Planlama deneyiminin en uzun süreli katkısı iktisadi yönetimin altyapısını kurmaktır. Bakanlıklar arasında hiç koordinasyon yoktu. Onu sağladı Plan. Sonra devlet hesaplarında bir yukarıdan bakışı getirdi. O vakit konsolide bütçe fikri bile yerleşmemişti; çeşitli bütçeler vardı, ek bütçe vs... O bölünmüşlüğü ortadan kaldırdı. Bir de bazı yeni fikirlerin filizlenmesine sebep oldu.

— *Ya kişisel açıdan...*
— Az tanıdığım değerli Ankaralı iktisatçılarla yakın arkadaşlıklar kurdum. Başkentte yaşadığım yaklaşık bir yıllık sürede Sadun Aren, Nejat Bengül, Attila Karaosmanoğlu gibi yetenekli ve insancıl kimselerle yoğun biçimde ülke sorunlarını konuşma fırsatı buldum. Değerli iktisatçı Nejat Bengül'ü çok erken kaybettik. Sadun Aren ile karşılıklı sevgi ve saygımız, uzaktan da olsa hep sürdü. Attila ile uzun yıllar ortak bir meslek hayatını paylaştık. Düşünce ve gönül yakınlığımız da cabası...

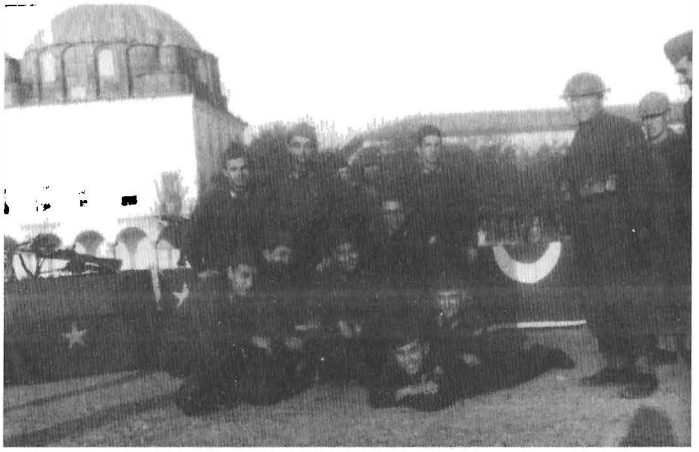
Planlama'dan kışlaya

— *DPT'den erken ayrılmanız sürpriz olmamış...*
— Üniversite beni bir yıl için görevlendirmişti zaten. İstanbul'u, fakülteyi, annemi ve kardeşlerimi özlemiştim. Otuz yaşına gel-

miş olmama rağmen askerlik görevimi de yapmamıştım. Bu duygularla DPT'den ayrılıp askere gitmeye karar verdim. Karar aldırmaya gittiğim askerlik şubesinde, "Yoklama kaçağısınız, askeri mahkemeye çıkmanız gerekiyor," dediler. Gittim, gözümü korkuttuklarına değmedi, meğer hepsi formaliteymiş. Artık sadece Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne gidip muayene olmam lazımdı. O sırada daha önce askerliğimi ertelerken İstanbul'da yaşadıklarım aklıma geldi. Muayene olmak için günlerce koşturmuştum. Yine aynı şey mi olacak diye kara kara düşünürken Demirel'e rastladım, "Ne o gemilerin mi battı?" dedi. Durumu anlatınca, "Bugün git yarın gel deyip eziyet ederler. Senin burada işin gücün var, dur bakalım," diyerek hastanenin sertabibine bir kart yazdı: "Oktay Yenal yakinimdir..." O kartla gittim, hemen askerliğe karar aldırdım. Keşke saklasaymışım o kartı.

— *Sınıfınız ne oldu?*

— O yıllarda iktisatçıları doğrudan levazım sınıfına ayırıyorlardı. Ben de 1961 yılı sonbaharında Halıcıoğlu Levazım Okulu'nda temel eğitime başladım. Nükleer savaş dersi vardı hatırladığım

Halıcıoğlu Levazım Okulu'ndaki acemi eğitiminde Oktay Yenal'ın öğrencileri de vardı.

kadarıyla. Radyoaktif şuaları süpürge ile süpürmeyi, sabunla yıkamayı, ceset toplamayı öğrenirdik.

— *Günümüzde levazım maliye okulu diye geçiyor.*
— Bütçe vs. gibi iktisadi terimler öğretiliyordu ama yazdırılan tanımlar hiç de anlamlı değildi. Ezberlememiz istenen o saçma sapan tanımları aynı kelimelerle tekrarlayamadığımda eğitici subaylardan azar işitmek çok ağırıma gidiyordu.

— *Öğrencilerinizle birlikte yapmışsınız vatani görevinizi... İleri yaşta askerlik yapmak zor olmalı...*
— Yıllarca eğitim görüp böylesi bir muameleye muhatap olmak kolay değil. Aynı tertipte askere gittiğim öğrencilerim sıkıldığımı gördükçe üzülür, bana yardım etmeye çalışırdı. Benden yaşlı, hukuk fakültesinden tanıdığım Adil Aşçıoğlu vardı, Sedat Simavi'nin de avukatlığını yapan... Bir gün hapse attılar, koca adam hüngür hüngür ağladı.

— *Hiçbir şey talimnamelerde yazıldığı gibi değilmiş...*
— Haliç kıyısındaki bahçede sabah talimi yaparken geçirdiğimiz denetleme hiç aklımdan çıkmaz. Dört yıldız flamalı bir orgeneral arabası bahçeye girdi ve bizim bölüğün yanında durdu. İçinden İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural çıktı. Okul komutanı albay da arabayı görünce koşup geldi. General bir arkadaşımızı ortaya çağırdı, bazı basit komutlar verdi: Selam, silah omza... En iyilerimizden biri olan arkadaşımız komutları mükemmel biçimde yerine getirdi. Fakat general, arkadaşımızın her hareketine burun kıvırdı, sonunda da tüfeği kapıp kendisi yapmaya başladı. Generalin tutuşu, bize öğretilenlere, talimnamede yazılanlara hiç uymuyordu. Yıllar öncesinin hareketleri olmalı diye düşündüm. Buna rağmen general, bir yandan arkadaşımızı bir yandan da başımızdaki yüzbaşıyı azarlayıp durdu. Sıra soru faslına geldi. Generalin arkasında duran okul kurmay başkanı albayın, zorlanan arkadaşımıza hepimizin gözü önünde işaretlerle ve dudak hareketleriyle kopya verdiğine tanık olunca hayretim iki kat arttı. Neyse, sıkıyönetim komutanı sınavı bitirdi, okul

Masume Yenal, Oktay-Aysel Yenal çiftinin Beyoğlu Evlendirme Dairesi'ndeki nikâh töreninde.

komutanına döndü, "Eksiklikleri tamamlamazsanız bunların hiçbiri subay çıkamaz," dedi ve gitti.

— *Dediğini yaptı mı?*

— Tam tersi oldu. Denetlemeden sonraki ilk cumartesi izne çıkmadan önce yapılan içtimada okul komutanı, sıkıyönetim komutanından gelen takdirname mektubunu okudu. Mektupta generalin okulumuzda gördüğü disiplin, kalite ve başarıdan ne kadar memnun kaldığı belirtiliyordu!

— *Evliliğiniz de askerlik dönemine rastlıyor. Nasıl izin alabildiniz?*

— Temel eğitimin ikinci ayında, altı yıldır tanıştığım üniversiteden meslektaşım Aysel Batı ile evlenmeye karar verdik. Bir sabah bölük komutanı yüzbaşının odasına gidip selam verdim ve "Evlenmek için izin istirham ediyorum," dedim. ABD'de okumuş, çok ciddi bir yüzbaşıydı. Yüzüme sertçe baktı, "Askerlik görevi dönemi evlenmek için iyi bir zaman değildir," dedi. Sonra beni daha yakınına çağırarak, "Doğruyu söyle, bir kaza mı oldu?" diye fısıldadı. Böyle bir şeyin söz konusu olmadığını söyleyin-

ce "Peki, ne vakit evlenmeyi düşünüyorsun?" dedi. Uygun görülürse 18 Ekim'de nikâh yapmak istediğimizi söyledim. "O halde 18 Ekim Çarşamba günü sabah saat 9'dan akşam 6'ya kadar izinlisin," dedi ve kapıyı gösterdi. Tanıdık bir albayın iltiması ile iznim iki güne uzatıldı ve nöbet sıralarımı da öğrencilerim tuttu. Böylece Aysel Batı ile evlendik.

— *Nikâhınız nerede kıyıldı?*
— Bugün Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi olan Tünel'deki Beyoğlu Evlendirme Dairesi'nde. Benim şahidim Refii Şükrü Suvla, Aysel'inki ise Sabri Ülgener'di. Geceyi de Yeşilköy'deki Çınar Otel'de geçirdik.

— *Aysel Hanım'ın ailesinde hariciyeci olmayan yok gibi...*
— Aysel'in dedesi, babası, neredeyse bütün akrabaları dışişleri mensubudur. Annesinin babası Ahmet Muhtar Bey, Anadolu'ya ilk geçen hariciyecilerden... 1921'de bir ara Dışişleri Bakan vekili olarak da görev yapmış.

— *Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Washington büyükelçisi...*
— Ahmet Muhtar Bey'i ABD'ye götüren gemide Aysel'in annesi Feriha Hanım da varmış. Ermeniler büyük gösteriler yapmış, Türk heyeti günlerce karaya çıkamamış. Washington büyükelçiliğimizin bugün rezidans olarak kullandığı binayı da Ahmet Muhtar Bey satın almış. Onun hikâyesi çok ilginçtir. Washington'un tam ortasında çok güzel bir bina bulmuş, sahibi olan kişi de gazoz kapağının mucidi. Aysel'in dedesi bu binayı kaçırmayalım demiş ama Ankara'ya kabul ettirememiş. Bunun üzerine binayı hariciyeye haber vermeden ipotek karşılığı satın almış. Ankara ise aylarca kira parası yollamış, ipoteği ödediğini bilmeden...

— *Ailenin kökenleri nereye uzanıyor?*
— Aysel'in anne tarafı İstanbullu, baba tarafı ise Erzurumludur. Babası Nebil Batı şeyhülislam çocuğu. O da diplomaside önemli görevlerde bulunmuş. Aysel 1928'de Kabil'de doğmuş, babası Afganistan'da büyükelçiyken. Sonra babasının görevi nedeniyle İslamabad ve Bağdat'ta yaşamışlar. Nebil Batı Brüksel'de

elçiyken İkinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve zor bela kaçmışlar Türkiye'ye...

— *Nüfus kâğıdımızda Kabil yazması bugünlerde bayağı tehlikeli!*
— 11 Eylül saldırıları olduğu vakit ABD'ye gidecektik. Bizim Bodrum Gündoğan'daki sitede Güner Öztek Bey var; eski Brüksel elçisi ama personelde de çalışmış Dışişlerinde. "Aman" dedi, "çok tehlikeli. Ben size bir kâğıt ayarlayayım Ankara'dan..." Ankara'ya gittiğinde "Aysel Yenal babasının büyükelçilik görevi sırasında Kabil'de doğmuştur," yazılı belge alıp getirdi.

— *Diplomat akrabalar arasında başka kimler var?*
— Muhtar Kent'in babası Necdet Kent var mesela, Aysel'in teyze oğludur. Başlangıçta annesi Aysel'e bozulmuştu, niye bir hariciyeciyle evlenmedi diye. Beni de o yüzden makbul görmüyordu sanırım.

— *Feriha Hanım'ı bir başka vesileyle de kızdırmışsınız...*
— Evet, annemin vefat ilanında Aysel'in ismini koymayı unutmuştum. Annesi buna çok kızmıştı.

— *Aileden daha sonra diplomat çıkmamış...*
— Aysel Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ni bitirdikten sonra iktisat eğitimini seçmiş. Ağabeyleri Ömer ve Orhan Batı da Robert Kolej mezunuydu. Ömer Batı hukuk okuyup avukat çıkmış, Orhan Batı ise ABD'de mühendislik eğitimi almış. Orhan Batı, 70'lerde kısa bir süre THY Genel Müdürlüğü görevinde de bulundu.

Yön bildirisindeki imza

— *İktisatçı olarak portresini nasıl çizersiniz Aysel Yenal'ın?*
— Gülten Kazgan, Sevim Ülgener ve Sevim Görgün ile birlikte İktisat Fakültesi'nin ilk kadın asistanlarındandır Aysel. Onlardan daha eski Süphan Andıç vardır. Osman Okyar'ın asistanıydı Aysel. Ben doçentlik tezim için Chicago'dayken Aysel de Baltimore'da John Hopkins Üniversitesi'nde Simon Kuznets ile bir-

Eşim Aysel

Oktay Yenal'ın gözünden 50 yıllık hayat arkadaşı Aysel Yenal...

likte milli gelir istatistikleri üzerine çalıştı. Kuznets Harvard'a gidince, o da peşinden Boston'a gitti ve bir sene orada kaldı. Doçentlik tezinin konusu Türkiye'nin milli geliriydi. DPT için de bu konuda bir rapor hazırladı.

— *Eşinizin Yön bildirisine imza attığını askerde öğrenmişsiniz...*
— Evet, o günlerde çok önemli bir olaydı ve bundan hiç haberim olmamıştı. Daha yeni evliydik. Bir sabah benimle birlikte askerlik yapan öğrencilerimin heyecanla bir dergiyi karıştırdığını gördüm. Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı *Yön* dergisinin ilk sayısıydı, dönemin birçok aydın ve akademisyeni kapaktan duyurulan bildiriye imza koymuştu. Öğrencilerim bir şey sormak istiyor, fakat çekinip bundan vazgeçiyordu. Sonunda dergiyi elime tutuşturdular. O sırada yanımıza gelen sınıf çavuşu, "Oktay Bey, imzalar arasında bir de soyadı Yenal olan biri var, o sizin neyiniz oluyor?" diye sordu ve imzayı gösterdi. Aysel'in imzasını o zaman gördüm ve "Eşim olur," dedim. Haftada bir gün

eve çıktığımız için Aysel bana haber vermemiş ya da haber vermeye değer bulmamıştı. Öğrencilerim uzun süre "Acaba hocayı çavuş çıkarırlar mı?" diye endişe etti. Çavuş çıkmak çok ciddi bir şeydi o vakit.

— *Askerken evlenmek zor değil miydi? Üstelik doçent maaşıyla...*
— Öyle bir maaş da söz konusu değildi. Çünkü o dönemde askere gittiğinizde üniversiteden de istifa ederdiniz, maaşınız kesilirdi. Hafta sonlarında çıkınca gidecek yerimiz yoktu. Annemle de zor olacaktı. Aysel'in asistanlık maaşı ve
çeviri yaparak kazandığım çok az gelirimizle ancak tek odalı, möbleli bir ev tutabildik.

— *Neredeydi eviniz? Ev sahibiniz kimdi?*
— Fenerbahçe'de Belvü Gazinosu'nun yanında güzel bir evdi. İbrahim Öngüt'ün felsefeci arkadaşı vardı İlham Dilman. Onun annesi Emel Dilman, Kalamış'taki evinin bir odasına kiracı arıyordu, hemen tuttuk. Emel Hanım Emre Gönensay'ın da teyzesi olurdu. Emreler de Kalamış'ta otururdu.

— *Babası Robert Kolej'den hocanız...*
— Emre'yi ta çocukluğundan tanırım, benden altı yedi yaş küçüktür. Babası Bülent Gönensay sigorta dersimize girerdi. Kolejin girişindeki evde otururlardı.

— *Askerliğiniz hassas günlere rastlıyor... Bir yandan da kış bastırmış galiba...*
— Halıcıoğlu Levazım Okulu, tam teşekküllü, kışla olarak yapılmış askeri bir mekândı. Camisi ve hamamı vardı. İnönü'nün kışlası da denilirdi. İsmet Paşa gençliğinde bu kışlada görev yapmış çünkü. Kışın kendini iyice hissettirdiği bir gün, akşam yemeğinden sonraki bir saatlik serbest zamanımızda Amerikan artığı kaputlarımızın yakasını kaldırıp içine gömülerek, petrol sobasının hemen bitişiğindeki masada pişpirik oynuyorduk. Emir eri gelerek nöbetçi subayın beni çağırdığını söyledi. O akşamki nöbetçi, bir

piyade binbaşısı idi. Selam verip hazır duruşta beklerken, "Hoş geldin doçent, işlerin arasında pek görüşemiyoruz, geç şöyle otur," dedi. İstanbul'da nerede oturduğumu, hangi fakültede öğretim üyesi olduğumu sordu. Dereden tepeden konuştuk. Ben de çok saygılı, kısa cevaplar veriyordum. Sonra çaylar geldi. Sonra nöbetçi üsteğmeni çağırıp, albayın nerede olduğunu sordu. Harp Okulu mezunu çakı gibi bir üsteğmendi. Selam verip, albayın teravih namazına gittiğini bildirdi. Yine çaylar geldi. Havadan sudan konuşurken saat de sekiz buçuk olmuştu, "Komutanım" dedim "bizim yatma vaktimiz geldi, müsaade ederseniz..." Şakayla karışık "Yahu sen tavuk musun, bu saatte yatılır mı?" dedi. Beni neden salmadığını az sonra anladım.

— *Ne sıkıntısı varmış?*

— Binbaşı esas duruştaki üsteğmene "Cephaneliğin anahtarı nerede?" diye sordu. Üsteğmen de "Öğrenci cephaneliği açık ve önünde devamlı öğrenci nöbetçi var, arkadaki cephaneliğin anahtarı ise kayıp," dedi. Öğrenci cephaneliğinde bizim kullandığımız on dokuzuncu yüzyıldan kalma tüfekler duruyordu. Kasaturalar ise kim bilir hangi savaşları görmüş, kimlerin kemiklerine çarparak şurası burası eğilmişti. Binbaşı bu kez "Asıl cephaneliği açmak gerekirse ne yaparız?" diye sordu. Üsteğmen hiç tereddüt etmeden yanıt verdi: "Kilidini kırar, tutanak imzalarız." Binbaşı oldukça ciddi "Doçent bize bir telefon emri gelse, Halıcıoğlu postanesini ele geçirmemiz emredilse ne yaparız?" diye sordu. O günlerde yazılı emir çok konuşulan bir konu idi. Ben de "Herhalde yazılı emir istemek iyi olur," dedim. Binbaşı başını salladı. Ne düşündüğünü anlayamadım. Binbaşı sık sık odadan çıkıp, birkaç dakika sonra geliyordu. Böylece çay içe içe gece yarısına kadar oturduk. Sonra Binbaşı "Hadi artık gidip uyuyalım" dedi. Sabah kalktığımızda gazeteler, Albay Talat Aydemir'in bir kısım subay ve Harp Okulu öğrencisi ile Ankara'da bir darbe girişiminde bulunduğunu, çok önemli manevra ve görüşmelerden sonra teslim olduğunu yazıyordu. Anladım ki, binbaşının beni gece yarısına kadar tutması meğer kendisine bir emir gelirse yanında hukuk bilen muteber bir tanık bulundurmak içinmiş.

— Tayininiz nereye çıktı?

— Temel eğitim sınavlarımızı ilkbaharda tamamladık, top arabası başında yemin ettik ve Taksim Atatürk Anıtı'na yürüyüp çelenk koyarak asteğmen olduk. Beni tercüman grubuna alarak kura dışı tuttular. Hocam Refii Şükrü Suvla'nın iltimasıyla Milli Savunma Akademisi'ne öğretmen olarak atanacaktım. Fakat hukuk fakültesinden açıkgöz bir doçent elini çabuk tutup oraya girince, benim de şansıma Kara Harp Akademisi'nde çevirmenlik düştü. Harp akademileri o vakit Yıldız Sarayı'ndaydı.

— Anlam veremediğiniz talimler bitmiştir herhalde...

— Zamanının çoğu Amerikan harp talimnamelerini Türkçeye çevirmekle geçiyordu. Kıbrıs amfibik çıkarmasında sanırım benim yaptığım o tercümeleri kullanılmıştır. Haftada iki kez de nöbetçi subayı olarak kapı nöbeti tutuyordum. En zorlandığım nöbet ise mesaiden sonra büro sobalarını denetlemek ve temizletmekti.

Askerliği 27 Mayıs İhtilali'nin gölgesinde geçen Oktay Yenal, acemi eğitiminin ardından Kara Harp Akademisi'ne çevirmen olarak atandı.

— Neden zorlanıyordunuz ki?

— Saray çıra gibi yanmaya müsait olduğu için sonbaharda ateş kalmaması çok önemliydi. Fakat temizlik görevlisi erlere bunu anlatmak çok zordu. Ne kadar anlatırsanız anlatın, her fırsatta kaytarıyorlardı. Küfür, dayak gibi yöntemleri elbette uygulayamazdım. Ama elimdeki tek koz olan hapis cezası da erler için âdeta tatil ödülüydü.

— Sıkıyönetim sürüyor muydu?

— Evet, o günlerde İstanbul'un sert bir örfi idare komutanı vardı. Generallerin biri gelir biri giderdi. Garnizon Komutanı Faruk Güventürk de geliyor, sık sık gece toplantıları yapılıyordu. Bunlardan birinin ardından bir yüzbaşı ya da binbaşı, genç subayları ve biz asteğmenleri toplayıp "Aman" diye uyardı, "bugünden itibaren acil duruma geçiyoruz, Nizamiye nöbeti tutan erlere gerçek mermi dağıtıldı, özellikle nöbet noktalarını teftiş ederken uyuyan bir nöbetçi görürseniz kesinlikle eri uyandırmayın, paniğe kapılıp sizi vurabilir sonra..." Şakası yoktu. Yüksek komuta heyetini taşıyanların dışındaki araçların karargâh bahçesine girişi yasaklandı. Uykusuz geçen bir gece nöbetinin sabahında emir eri gelerek, akademiye ders vermeye gelen bir hocanın aracını nöbetçinin bahçeye sokmadığını, hocanın çok sinirlendiğini, ille arabası ile bahçedeki park yerine girmek istediğini söyledi. Kesin bir sesle giremez dedim. Birkaç dakika geçmeden uzunca boylu, boynu hafif öne doğru eğik bir şahıs, hışımla nöbetçi odasına girdi. "Teğmen, teğmen! Ben sosyoloji doçenti Şazi Kösemihal, arabamı nasıl içeriye almazsınız," dedi, kimliğini masanın üzerine attı.

— Siz ne yaptınız?

— Bir elimi belimdeki tabancanın üzerine koyarken, öbür elimle arka cebimden üniversite kimliğimi çıkarıp, "Ben de Doçent Oktay Yenal... Üstelik akademinin nöbetçi subayıyım, derhal dışarı çıkın!" dedim.

— Ne de olsa potansiyel subaysınız...

— Ben şunu hissetim askerlikte. Potansiyel, yedek ama biz de askerdik. Yıldız'da nöbet tutarken, o fişekliği takınca insan başka türlü hareket etmeye başlıyor. Emir de büyük yerden. Ben sanırım o anda güç sahibi olmanın zevkini çıkardım. O zaman belki hoşuma gitti ama sonraları, insanın beline silah takmakla ya da bir unvan sahibi olmakla nasıl boş gurur duyduğunu her düşündüğümde gülerim.

— *Doçent olduğunuz üstlerinizin de aklına gelmiş zaman zaman?*
— 1962'nin son günleriydi. Yine masamda çeviri yaptığım bir gün "Seni kurmay başkanı çağırıyor," dediler. Hemen gittim. "Yarın sabah saat 10'da İstanbul 3. Ağır Ceza Mahkemesi'nde bilirkişi olarak bulunacaksın," dedi. Başka da hiçbir bilgi vermedi. Baş üstüne deyip çıktım. Ertesi gün adliyede ceza mahkemelerinin merdivenlerini çıkarken o zamanlar *Cumhuriyet* gazetesinin yazı işleri müdürü olan Kayhan Sağlamer ile karşılaştım. Bir hafta önce ortak arkadaşımız ABD konsolosluğunda görevli Frank Retterberg'in Suadiye'deki evinde verdiği yemekte, hocam ve nikâh şahidim Refii Şükrü Suvla'yı kötüleyince tartışmıştık. Soğukça selamlaştık. Nereye gittiğimi sordu. 3. Ağır Ceza'ya bilirkişi olarak çağrıldığımı söyleyince çok şaşırdı, "Bir gün idam ipimin senin elinde olacağını düşünmemiştim," dedi. Sen neden söz ediyorsun diye sorunca, kendisinin bu mahkemede o sabah görülecek davada sanık olduğunu söyledi. Ben de "Ben kimsenin cellâdı değilim," dedim ve mahkeme salonuna birlikte girdik.

— *Dava konusu neydi?*
— Ben de yargıç okuyunca öğrendim. Baktım bizim fakülteden Hazım Atıf Kuyucak ile hukuk fakültesinden Hüseyin Nail Kubalı da orada. Kimlik tespitinden sonra yargıç dava konusunu anlattı; Yunus Nadi Ödülü Yarışması kapsamında *Cumhuriyet*'te yayımlanan Lütfullah Şadi Alkılıç imzalı, "Türkiye'nin Tek Kurtuluş Yolu: Sosyalizm" başlıklı yazıya dava açılmış, Alkılıç ve Sağlamer de komünizm propagandası yapmaktan sanık.

— *Demek Hazım Atıf Kuyucak'ın hukukçu şapkası da varmış...*

— O dönem Socony Vakum diye bir petrol şirketi vardı, daha sonra Mobil ile birleşti galiba. Onun avukatıydı Hazım Atıf. Vaktini fakülteden çok orada geçirirdi. Columbia Üniversitesi mezunu, iyi bir insandı. Modern iktisadı bilirdi ama hukuk müşavirliği de yapardı.

— Kolej günlerinizi hatırlar gibiyim. Yeni bir "Yeşil Ada" vakası daha!

— Bu kez durum biraz ciddiydi. Neyse, zabıtlar okundu. Davalı avukatları, Mehmet Ali Aybar ve İtalyan sosyalistlerinden Pietro, Nenni gibi isimlerden görüş almış. Yargıç ise konuyu bir kez de bilirkişi heyetine inceletmek istemiş. Kuyucak ve Kubalı gibi ünlü kişiler yanında beni, fakültedeki kürsümün adında iktisadi doktrinler tarihi ibaresi geçtiği için seçmişlerdi sanırım. Duruşmadan sonra üç bilirkişi yargıcın odasına geçtik. Hazım Atıf, "Hemen toplanıp bir rapor veririz," dedi. Söz istedim ve yargıca bana yöneltilen sorunun tam olarak ne olduğunu sordum ve mümkünse yazılı olarak verilmesini rica ettim. Oturumun tutanaklarını gösteren yargıç, "Bu yazıda 450. maddeye giren suç var mı yok mu, siz onu söyleyin," dedi. Hukukçu olmadığımı, bu soruya yanıt veremeyeceğimi söyledim. Ne dosyayı değerlendirecek uzmanlığım ne de yetkim vardı. Bunun üzerine yargıç bana bir hafta süre verdi.

— Diğer bilirkişiler, hocalarınız ne düşünüyordu?

— Hazım Atıf "Zaten adam Harp Okulundan atılmış, ne mal olduğu belli," diyerek kararını çoktan vermişti. Hüseyin Nail Bey de her zamanki o çok yukarıdan bakan tavrıyla "Evet, bu yazıda apaçık komünist propagandası var, raporu hemen yazalım, olsun bitsin," dedi. "Böyle bir rapora imzamı koyamam, ben düşünüp kendi raporumu yazacağım," deyince Hazım Atıf çok kızdı: "Raporun oy birliğiyle olması lazım!"

— Cevabınız ne oldu?

— "Öyleyse oy birliği yok," dedim. "Sen ne yaparsan yap," deyip gittiler. Sonuçta ben mahkemeye kendi imzamla raporumu (bkz. EK: 1, sayfa 447) gönderdim.

— *Ne yazdınız raporunuzda özetle?*
— Şadi Alkılıç kapitalist iktisat sistemini de karma ekonomi sistemini de reddediyordu. Özel mülkiyetin –oldukça aşırı şekilde– kaldırılmasına ve devlet işletmeciliğine taraftardı. Bu isteklere de Marx'ın artık değer ve istismar teorileri yoluyla varıyordu. Bunun birçok sosyalist doktrinde, hatta sosyal demokrat partilerin programlarında da yazıldığını, komünist propaganda sayılamayacağını yazdım. Bütün olarak bakıldığında bir ütopya yazısı olduğu anlaşılıyordu. Raporumda "Yazıda özlenen belde, siyasi düşünce tarihinde komünist ütopya diye tarif edilen görüşlerden mülhemdir. Ancak bu ütopyanın komünist olarak sıfatlanması önemli değildir. Yeryüzündeki adaletsizliklerden ve fenalıklardan tiksinen her insanın gönlünde beslediği hayali diyarların çoğu, bu manada komünist sayılabilir," diye yazdım. Eflatun'un *Cumhuriyet*'inden, Thomas Moore'un *Ütopya*'sından ve Aristofanes'in *Ekklesiazusai* adlı kitabından da alıntılar yaptım.

— *Dava nasıl sonuçlandı hatırlıyor musunuz?*
— Yıllarca sürdüğünü hatırlıyorum. Benim rapor verdiğim 3. Ağır Ceza'da beraat etti ama sonraki safhalarda hüküm giydi. Şimdi bu yazıyı okuduğumda kendimi gösterdiğim cesaret ve sorumluluk davranışı yönünden kutluyorum ama o günlerde nelerle uğraştığımıza da üzülüyorum. Bugün aynı soru bana sorulsa, herhalde, "Hadi gidin işinize, her ütopya konulu ortaokul kompozisyonundan korkacaksanız sizin bilirkişiye değil psikiyatra ihtiyacınız var," derdim.

— *Ünlü ceza hukukçusu Sulhi Dönmezer de bir rapor hazırlamış ve cezada bir hayli etkili olmuş...*
— Gereğinden fazla abartıldığını söylediği bilim adamları var ya, onlardan biri de ceza hukukçusu Sulhi Dönmezer'dir. Vefatından sonra hakkında "Son ordinaryüs de gitti, hocaların hocası," diye abartılı methiyeler ve gerçek olmayan mersiyeler yazıldığını üzüntü ile gördüm. Aysel'e dedim ki, yazacağım bir yazı...

— *Yazdınız mı?*

— Yazmadım ama Rona Aybay çok kibar bir yazı ile gerçekleri ortaya koydu. Oysa Dönmezer'in hocası Tahir Taner çok saygı duyduğum bir hukukçuydu. Yassıada duruşmaları sürerken, üniversitemizin ululalarından da idamlarla ilgili görüş istemişlerdi. İdam kararları ya çıkmıştı ya çıkıyordu ve Celal Bayar 65'in üstündeydi. Türk ceza hukukuna göre, 65 yaşının üstündekiler idamdan affolunurdu. İdam cezasında yaş haddini kaldırmak için profesörleri çağırdılar, "Buna ne diyorsunuz" diye sordular. Hepsi "Bu bir ihtilal durumudur. Olağanüstü bir durumdur, bu madde uygulanamaz," dedi. Bir tek Tahir Taner'in karşı çıktığını hatırlıyorum. Yıllar sonra Dönmezer'i de gördük, herkese komünist derdi. Bir de Tahir Taner'in öğrencisi olacak. Tahir hoca onu okutmuş, asistanı, doçenti yapmış. Ama o hocasının kitabından intihal yapmış. Tahir Taner onu mahkemeye vermişti.

Amma büyük yerden patlatmışsın pistonu be birader!

— DPT'deki çalışmalarımız da unutulmamış...
— O bayağı iyi bir hikâyedir. Bir gün nöbetçi amiri, kurmay başkanının beni çok acele görmek istediğini bildirdi. Hemen

Teğmen Oktay Yenal

bürosuna koştum. Asık suratlı kurmay başkanı, beni önce yukardan aşağı süzdü ve aynen şunu söyledi: "Amma büyük yerden patlatmışsın pistonu be birader!" Donup kaldım. "Bilmiyormuşsun gibi numara yapma, git eve toplan, Ankara'ya mehilsiz olarak tayinin çıktı, bu akşam yola çık yarın sabah da Genelkurmay Karargâhı'na teslim ol!" Başüstüne deyip çıktım. Çantamı topladım ve akşam Bostancı'dan Ankara Ekspresi'ne bindim.

— *Neden çağrıldığınızdan habersizsiniz...*

— Ertesi sabah Genelkurmay Karargâhı'ndaydım ve geldiğimin derhal haber verilmesi konusunda emir aldığımı söyledim. Çok geçmedi Genelkurmay 2. Başkanvekili Tümgeneral Memduh Tağmaç'ın huzuruna çıkardılar. Hemen aşağıda tercüme bürosunda çalışmaya başla dedi. Tercüme bürosu karargâhın yuvarlak mazgallı köşesindeydi. Odada oturan on kadar teğmenden sadece SBF öğretim üyesi Cevat Geray'ı tanıyordum. Olanları anlattım, o da bir anlam veremedi.

— *İşin aslı neymiş?*

— Bir saat sonra kapıdan fakülteden arkadaşım Kenan Bulutoğlu girdi. Kenan askerliğini Halıcıoğlu Levazım Okulu'nda yapıyordu. Daha er statüsündeydi. Kenan ile konuşunca olay biraz da olsa aydınlandı. O da sabah gelmiş, fakat Ankara'daki arkadaşlarından bütün ayrıntıyı öğrenmişti. Olay şuydu: Müsteşar Osman Nuri Torun, daire başkanları Attila Karaosmanoğlu, Necat Erder ve Ayhan Çilingiroğlu, Başbakan İsmet İnönü'yle görüş ayrılığına düşüp istifa edince müsteşarlığa Ziya Müezzinoğlu atanmıştı. Paris'teki Türkiye yardım konsorsiyumuna sunulmasına kısa bir süre kalmasına rağmen planın İngilizce çevirisi ortada yoktu. Müezzinoğlu bu nedenle çok acele ek elemana ihtiyacı olduğunu bildirince İnönü, "Kime ihtiyacın varsa yaz, getirtelim," demiş. İşte Kenan ve benim Ankara'ya ivedilikle tayinimiz böylece altında İnönü'nün imzası olan bir emirle yapılmış. Asık yüzlü kurmay başkanının neden öyle dediğini o zaman anladım. Kenan ve ben DPT'ye giderek çalışmaya başladık.

— Çeviriye sıfırdan mı başladınız?

— Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın büyük kısmı Osman Okyar'ın ablası Nermin Kırdar nezaretinde dikkatle İngilizceye çevrilmişti, fakat yine de Türk İngilizcesi kokuyordu. Hemen aklıma Tosun'un sayesinde tanıştığım, İstanbul'a her geldiğinde ahbaplık ettiğim Cambridge mezunu arkadaşım Timothy Daunt geldi, İngiltere Büyükelçiliğinde birinci kâtip olarak görev yapıyordu. "Bana ayıracak vaktin var mı?" diye sorduğumda, "Sabahtan geliyorum, kahve içiyorum gidiyorum. Türkçemi ilerletmeye çalışıyorum," deyince "Gel sana bir iş verelim," dedim. "Bu planı alacaksın, Oxford İngilizcesiyle edit edeceksin..." Elçilikten izin aldı geldi.

— DPT'de mi çalıştı?

— "Planlama'da yer ayarlayabilirim," dedim ama kabul etmedi. Çekindi herhalde. İki hafta çalışarak planı âdeta yeniden yazdı. Yıllar sonra yurtdışından İstanbul'a uğradığımda Rahmi Koç'un bir akşam yemeğinde gel seni Ankara Büyükelçimiz Sir

İngiltere'nin İstanbul Başkonsolosluğu'nun bahçesinde bir resepsiyon: Tosun Moran, Timothy Daunt, Oktay Yenal ve Melih Selvili (soldan sağa).

Timothy ile tanıştıralım dediler. Bir de ne göreyim bizim planın İngilizcesini düzelten Timothy, sir unvanı almış ve Türkiye'ye büyükelçi olmuş. Eşi Patricia, *Cornucopia* diye bir turizm dergisi çıkarıyor şimdi.

— *Ziya Müezzinoğlu sizi bırakmak istememiş...*
— Bize Ankara'da ihtiyacı olduğunu söyledi. Planın çevirisi tamamlandıktan sonra Kenan ile beraber Genelkurmay'daki tercüme bürosuna döndük. Teğmen maaşı ile başka yerde kalma imkânın olmadığı için orduevinde kalabalık bir koğuşta kalıyordum. Kenan ile birlikte İstanbul'a dönmek için başvurduk, fakat olumlu sonuç alamadık. Müezzinoğlu başından savdı, Tağmaç Paşa ise "Buradaki görevinize devam edeceksiniz," dedi. İmdadımıza DPT'deyken tanıdığım Doğu Grubu üyesi iki emekli albay yetişti. Kenan durumumuzdan bahsetmiş, onlar da "Biz seni de Oktay'ı da severiz, merak etmeyin bir çaresine bakarız," demişler. Askeriyedeki nüfuzları sürüyor olsa gerekti ki birkaç hafta sonra eski görevlerimize iade edildik. O zamanlar yedek subay tarihinde görülmüş şey değildi bu.

— *Üstlerinizle ilişkileriniz nasıldı?*
— Biri dışında üst rütbelilerle sorun yaşamadım. Harp akademilerinin kurmay başkanı asık suratlı albaydı. Sıcak bir yaz günüydü. Hafta sonu kapı nöbeti tutuyordum. Kurmay başkanı geldi ve "Teğmen, Abdülhamit'in havuzundaki sandalı öğleden sonra cemse ile Florya'daki kampa yolla!" dedi. Başüstüne dedim. Yüzüme hafif bir gülümseme ile baktı, "Sen doçentmişsin öyle mi?" diye sordu. "Evet, komutanım," dedim. "Öyleyse emri tekrar et bakayım, söylenenleri anlıyor musun?" dedi. Emri tekrarladım, ama çok ağırıma gitti.

— *İntikamınız fena olmuş...*
— Bir yandan talimname çevirileri yaparken bir yandan da Milli Savunma Akademisi'nde ders vermem istendi. Haftada iki gün, askeri ve mülki kesimden ulusal güvenlik konularında özel eğitim için seçilmiş akademi müdavimleri için iktisat konferansları

düzenledim. Bir nevi kızağa çekilmiş müdavimler arasında albay ve yarbay rütbesinde subaylarla, müsteşar ve genel müdür düzeyinde yöneticiler vardı.

— *Yoksa sizden emir tekrarı isteyen o albay da mı oradaydı?*
— Dersler çok ciddi bir atmosfer içinde geçiyor, hepsi benden üst rütbedeki öğrenciler askeri okul terbiyesi sınıfa girdiğimde ayağa kalkıyordu. Bir gün en ön sırada bizim asık suratlı albayı gördüm. O gün bütçeyi anlatıyordum galiba. "Siz" dedim, "tekrarlar mısınız?" Kıpkırmızı oldu.

— *Talat Aydemir ikinci kez ayaklandığında da askerdeydiniz. Nasıl bir hava hâkimdi rütbeliler arasında?*
— Bir sabah, Kurmay Albay Doğan Özgöçmen'in Yıldız Sarayı'nın geniş tavanlı odalarını çınlatan sesiyle uyandım. Koridora çıkmış, "Talat, Talat sen Ankara'yı Babıâli mi zannettin!" diye bağırıyordu. Meğer Albay Talat Aydemir o gece bir daha yürümüş. Özgöçmen çok kızmıştı ona.

— *Akademi komutanlığına kadar yükseliyor. Nasıl bilirdiniz Doğan Özgöçmen'i?*
— İran'daki Türk yardım heyetinde bulunmuş, okumasını çok seven, özellikle Moltke'nin[21] savaş doktrinleri üzerinde uzman, yetenekli bir komutandı. Gerektiği zaman barut gibi de parlayabiliyordu. Hiç unutmadığım bir anım var onunla ilgili. Komutanlıkta pala bıyıklı bir başçavuş vardı. Her fırsatta bıyığının kendisi için çok önemli, hatta namus meselesi olduğunu söylerdi.

— *Askerde bıyık bırakılabiliyor muydu?*
— İnsan içine pek çıkmadığı için bıyığını uzun süre gizlemeyi başarmıştı. Bir sabah baktık ki başçavuşun yüzü acayip çıplak, bıyıkları yok olmuş. İzah etme ihtiyacı duymuş olsa gerek, "Bi-

21 Helmuth Karl Bernhard von Moltke: II. Mahmut tarafından Osmanlı ordusunu yenileştirmekle görevlendirilen Prusyalı general.

zim komutan müthiş zeki ve efendi bir büyüğümüz. Dün benimle konuşurken bir söz söyledi, anlayana çok hikmet vardı içinde. Böyle kibar bir söz üzerine hemen bıyığımı tıraş ettim," dedi.

— *Ne demiş de bıyıklarını kesmiş?*
— "Başefendi, bil bakalım aramızda ne fark var?" demiş. Sözüm ona başçavuş da bu derin ima üzerine bıyığını kesmiş. Teğmen arkadaşlarımızdan biri öğle yemeğinde anlattı da foyası çıktı meydana. Doğan Özgöçmen bahçeden geçerken bıyıklı başçavuşla karşılaşınca küplere binip "Sen ne cüretle bıyık uzatırsın! Hemen tıraş ol ve karşıma gel!" diye emretmiş. Ne zaman, ezilmelerine içlerinden isyan edip bir şey yapamayan, fakat yapmak istediklerini yapmış gibi anlatan birini görsem bu olay aklıma gelir. Böyle insanların ruh durumlarına "başefendi sendromu" diye teşhis koyarım.

— *Terhis olduğunuzda rütbeniz neydi?*
— Üsteğmen rütbesiyle terhis oldum.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Ver Elini Dünya Bankası!

Askerliğim bitti ve üniversitede de mutlu değildim. Aysel beş aylık hamileydi. Princeton Üniversitesi Yakın Doğu Çalışma Grubu'nda (Near Eastern Studies Group) bir yıllık kontrat teklif ediliyordu. Görüşmelerimiz ciddileşti ve Aysel'le birlikte Princeton'a gitmek için fakülteden izin aldık. Toparlanmamız kolay oldu, Fenerbahçe'deki tek odalı, mobilyalı kiralık evimizden birkaç parça eşyayı almamız yetti.

Bebek bekleyen Yenal çiftinin Queen Mary transatlantiğinde neşe içinde başlayan Amerika yolculuğu, Başkan Kennedy suikastının anons edilmesinin ardından ölüm sessizliğinde geçti.

— İki yıl uzun bir süre... Akademik çalışmalarınıza ara vermek kariyerinizi nasıl etkiledi?

— Askerliğimi Harp Akademileri'nde yapmam benim için avantaj oldu. İstanbul'da düzenlenen iktisat seminer ve konferanslarına katılma fırsatı buldum. Nejat Eczacıbaşı'nın kurduğu Ekonomik Sosyal Etütler Konferans Heyeti'nin Çınar Otel'deki "Sermaye Birikimi ve İktisadi Kalkınma" konulu uluslararası konferansı da bunlardan biriydi. Konferansta "İktisadi Kalkınma ve Dış Yardım" başlıklı bir bildiri sundum. Bildirim katılımcılar arasındaki Dünya Bankası temsilcisi John Adler'in dikkatini çekmiş, Washington'da çalışma fikrine sıcak bakıp bakmayacağımı sordu. Nasıl bir iş olduğuna bağlı olduğunu söyledim. Bir süre sonra Banka'dan *Young Professional-Genç Profesyoneller* programı hakkında doküman gönderdiler ama arkası gelmedi.

— Princeton Üniversitesi'nden aldığımız teklif daha ciddi...

— Ankara'daki Ford Vakfı temsilcisi, nüfus uzmanı arkadaşım Frederic Shorter, daha ben askerdeyken "Princeton Üniversitesi'ne gelir misin? Ben de orada olacağım," diye teklifte bulunmuştu. Askerliğim bitti ve üniversitede de mutlu değildim. Aysel beş aylık hamileydi. Üniversitenin Yakın Doğu Çalışma Grubu'nda (Near Eastern Studies Group) bir yıllık kontrat teklif ediliyordu. Görüşmelerimiz ciddileşti ve Aysel'le birlikte Princeton'a gitmek için fakülteden izin aldık. Toparlanmamız kolay oldu, Fenerbahçe'deki tek odalı, mobilyalı kiralık evimizden birkaç parça eşyayı almamız yetti.

— ABD'ye daha önce uçakla gitmiştiniz. Bu defa niye deniz yolunu seçtiniz?

Princeton'da ilk iş eşyalı bir ev tutan Yenal çifti bir de eski model otomobil satın aldı.

— Shorter "Hamileleri sigorta yapmazlar. Onun için masrafını sen karşılayacaksın," deyince önce uçakla Londra'ya gittik. Queen Mary transatlantiğine bindik, New York'a doğru yola çıktık. 1963'ün Kasım ayıydı, deniz çok fırtınalıydı. Yolculuğumuzun ikinci gününde gemide çalan müzik sustu ve kaptan, ABD Başkanı Kennedy'nin suikasta kurban gittiğini anons etti. Gemideki bütün eğlenceler iptal edildi. Tatsız bir yolculuktan sonra Atlantik'i aştık ve ABD'ye vardık.

— *Chicago ile Princeton'u karşılaştırırsanız...*
— Princeton, Chicago'ya göre çok küçük ama şirin ve temiz bir şehirdi. Yine eşyalı ve küçük bir ev tuttuk, bir de otomobil satın aldık eski model. Chicago Üniversitesi'ndeki yoğun entelektüel faaliyete karşılık burada daha az gergin, herkesin kendi köşesinde çalıştığı sakin bir hava hâkimdi.

— *Princeton kampüsündeki İleri Çalışmalar Enstitüsü (Institute of Advanced Studies) Albert Einstein ve Oppenheimer dâhil pek çok ünlü bilim adamına ev sahipliği yapmış...*
— Ama o enstitüdeki bilim adamlarının üniversite araştırma ve öğretimi ile doğrudan bir bağlantısı yoktur. Biz oradayken Enstitü'nün en ünlü ismi bir Türk'tü. Feza Gürsey, nükleer fizik ala-

nında dünyaca tanınan bir âlimdi. Feza Gürsey ve diğer hocalarla iyi bir vakit geçirdik. Princeton, New York'a da çok yakındı. Arada bir gider, Talat Halman'la buluşurduk.

— *Woodrow Wilson School'da kalburüstü iktisatçılar çalışıyormuş...*

— Orada çok saygı duyduğum, Arthur Lewis vardı profesör olarak. Onunla epey temasımız oldu. LSE'deki Lionel Robbins seminerlerinin yıldızlarından bahsetmiştim ya, Lewis işte onlardan biridir. 1979'da Theodore Schultz ile birlikte Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazandı. Ama siyah olduğu için ev bulamamıştı Princeton'da. Hayek'in kuşağından Fritz Machlup da bilgi toplumu-ekonomi ilişkisi üzerine çalışıyordu.

— *Yakın Doğu Çalışma Grubu'nda kimler vardı?*

— Brooklynli, New Yorklu bir Yahudi olan Norman Itzkowitz ile tanıştım. Türkiye hakkında arşiv çalışmaları yapardı. Bir gün "Yahu Norman sen nereden düştün Türkiye'yi çalışmaya?" diye sordum. "Vallahi ben" dedi, "Harvard'da orta derecede bir talebeydim. Bölümdekilerin hepsi Rus dili ve edebiyatını seçince ben de Doğu dilleri okumak için Princeton'a geldim. Hatti diye bir Arap, Doğu dilleri uzmanına İran edebiyatı kürsüsüne girmek istediğimi söyledim. Bana bazı sorular sordu ve sonunda 'Evladım, seni çok derin görünmüyorsun. Fars edebiyatı, kültürü çok derindir. Sen en iyisi Türk dili ve edebiyatını seç' dedi, buraya öyle düştüm," diye cevap verdi. Yarı şaka tabii! Itzkoviz daha sonra Vamık Volkan ile Atatürk'ü psikoanaliz eden *Ölümsüz Atatürk* diye bir kitap yazdı, Türk-Yunan sorunuyla ilgili çalışmalarını da duydum.

— *Kızınız Princeton'da dünyaya geliyor... İlginç de bir hikâyesi var.*

— Üniversite yönetimi misafir öğretim üyesi olarak İngiltere'den, Ortadoğu ve İslam tarihi uzmanı Bernard Lewis'i getirdi. Lewis Princeton'da İslamiyet üzerine bir dizi konferans verdi. "The Vocabulary of Islam" adlı bu konferanslardan ikincisinde Aysel'in

doğum sancısı tuttu. Hastaneye zor yetiştirdik. Ayşe, 19 Mart 1964'te Princeton'da doğdu. Bernard Lewis ile ne zaman karşılaşsak, "Ayşe benim konferansımda doğdu," der.

— *Anneniz de doğum için ABD'ye gelmiş galiba...*
— Annemi üniversitenin kütüphanesine götürdüm bir keresinde. "Vah zavallı bizim çocuklar," dedi, "şuraya bak buradakiler ne kadar şanslı..." Okumayı yazmayı yıllar sonra öğrenen bir insanın verdiği bu tepki bana çok şaşırtıcı gelmişti o zaman.

— *Nasıl öğrenmiş okuma yazmayı?*
— 1929'da açılan halk mekteplerinde öğrenmiş, Singer'in açtığı biçki dikiş kurslarını bitirmiş. Gazeteleri heceleyerek okurdu. Babam, annemin bu çabasını çok takdir ederdi.

— *Kızınız ABD vatandaşı öyleyse?*
— Evet, pasaport almaya gittim Ayşe'ye. Amerikan vatandaşı olacak dediler, peki dedim. Sağ elimi kaldırdım. Komünizmle hiçbir ilgisi olmadığına dair yemin ettim Ayşe'nin. Çok tuhafıma gitti doğrusu.

Yıl 1964. Yenal çifti yeni doğan kızları Ayşe Yenal ile Türkiye'deki ilk tatillerini Erdek'te yaptı.

— Akademik çalışmalarınız da sürüyor bir yandan...

— Ders de veriyordum ama asıl işim araştırma yapmaktı. İki çalışmaya katıldım. Bunlardan birincisi, "Yakın Doğu'da Ortaya Çıkan Sosyalist Toplumlarda Girişim" konulu 16. Yakın Doğu Konferansı'ydı. Harold Seidman, Farhat Ziadeh, Richard Robinson ve Bernard Lewis'in katıldığı bu seminerde "Türkiye'de Denetim Ekonomisi" adlı bir bildiri sundum ve bu bildiri yayımlandı. İkinci çalışma "Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi Üzerinde Dört Araştırma" çerçevesindeydi. Hitler'den kaçıp İktisat Fakültesi'ne gelen Alman profesörlerden Alexander Rustow'un Galatasaray Lisesi mezunu oğlu Dankwart Rustow "Türkiye'de Kalkınma Siyasası ile Siyaset İlişkileri" konusunu, Frederic Shorter "Türkiye'de Askeri Harcamaların Kaynak Dağılımına Etkisi"ni, Michigan Üniversitesi'nden John Kolars da "Anadolu Köylerinde Kalkınma Tipleri"ni araştırıyordu. Ben de "Türkiye'de Finans Sisteminin Gelişmesi" konulu bir çalışma yaptım. Bu çalışmaların sonunda bir kitap çıktı ortaya. *Four Studies on the Economic Development of Turkey* adıyla, Frederic Shorter'ın editörlüğünde 1967'de Londra'da basılan kitapta Princeton'da üç yıl önce yaptığım sunum da yer aldı.

— Princeton'daki çalışmanızın akademik hayatınızdaki yeri ne oldu?

— Esaslarını Chicago Üniversitesi'nde hazırladığım doçentlik tezim *Türkiye'de Para Arz ve Talebi* ile başlayıp, yukarıda andığım kitaptaki çalışmayla genişlettiğim düşünce yaklaşımı, geçen kırk beş yılda Türkiye ekonomisinin para ve finans konusundaki tahlillerimin temelini oluşturmuştur diyebilirim.

İktisat bölümünde işbaşı

— Bu arada Dünya Bankası işi ciddiye biniyor...

— Princeton'dayken bir davet aldım Dünya Bankası'ndan. Washington'da dört, beş mülakata girdim. Proje tekniği konusunda yeni bir ünite kurmak istediklerini, bu ünite için de beni uygun bulduklarını söylediler. Sonradan öğrendim ki bu ünite için

Yenal çifti St. Louis'te...

önce o sıralarda AID adına Ankara'da görev yapan Ernest Stern'ü düşünmüşler ama o kabul etmemiş. Ben de bu öneriye pek sıcak bakmadım. İktisatta meraklarım daha çok para, banka, maliye ve dış ticaret konularında gelişmişti. Proje değerlendirmesi benim için çok yeni bir konuydu. Kusura bakmayın dedim, Princeton'a döndüm. Birkaç hafta sonra yine aradılar ve bu kez Banka'nın iktisat kısmında bir görev teklif ettiler. Bu kısımda para, banka, finans ve maliye konularında çalışabileceğim söylendi. Aysel'in de olurunu alarak teklifi kabul ettim.

— Hemen işbaşı yaptınız mı? Kim vardı Dünya Bankası'nın başında?

— Yazı Türkiye'de geçirdik. 1964 yılının Eylül ayında Washington'da iktisat bölümünde işbaşı yaptım. O vakit George David Woods vardı başımızda. Wall Streett'ten gelmiş, iyi bir bankacıydı. Pek karşılaşmazdık.

— Hayatınızda köklü değişiklikler oldu mu? Özellikle de ekonomik durumunuzda...

— Başlangıçta nedense Türkiye'deki maaşımı dikkate alarak bir maaş verdiler. Oldukça düşüktü. Daha sonra bir ayarlama yaptılar tabii. Refahımız bir miktar arttı ama mesela Prince-

ton'dakinden, Chicago'dakinden daha büyük bir refah değildi, üstelik bir de kızımız vardı artık.

— *Banka'da sizden başka Türk var mıydı?*
— Hurşit Çalıka, Münir Benjenk, Bilsel Alisbah ve ben vardık. Banka'ya katılan ilk Türk ve en kıdemlimiz Hurşit Çalıka'ydı. Ankara'da Maliye Bakanlığında önemli görevlerde bulunduktan sonra Menderes hükümeti ile ters düşerek 1954'te Washington'a gelmiş. Afrika bölümünde ve eğitim bölümünde çok üst mevkilere yükseldi. 1980'de direktör yardımcısıyken emekli oldu. Bize her konuda ağabeylik yaptı. Münir Benjenk de Büyükadalıdır. Benden bir yıl önce Banka'ya girmiş. LSE'nin de ilk Türk mezunlarındandır. Dünya Bankası'nda başkan yardımcılığına kadar yükselen ilk Türk odur.

— *Bilsel Alisbah...*
— Bilsel, benden bir yıl önce Genç Profesyoneller programı yoluyla Dünya Bankası'na girmişti. Çocukluğumda İstanbul Üniversitesi'nin değişmez rektörü olan Cemil Bilsel'in torunuydu. Babası Orhan Alisbah ünlü bir matematikçiydi. Einstein ve Oppenheimer de oradayken, Princeton İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde çalışmıştı. Hatta ABD'deki evlerine gittiğimde, Bilsel'in çocukken Einstein ile birlikte çektirdiği fotoğrafı da görmüştüm. Bilsel'in Banka'da parlak bir kariyeri oldu, insan kaynaklarından sorumlu başkan yardımcılığına kadar yükseldi. Robert Kolej'de bir alt sınıftan tanıdığım Bensiyon Varon da ben oradayken temel mallar bölümünde çalışmaya başladı. Uluslararası Para Fonu'nda ise Ali Resai Bengur ve Kemal Siber vardı.

— *Banka'ya çabuk alışabildiniz mi?*
— İktisat bölümünde her ulustan iktisatçı vardı. Çoğu, sonra Banka'da ve kendi ülkelerinde önemli görevlere geldi. Banka operasyonları ile ilgili çalışmalar daha çok dünya hammadde piyasaları, altyapı yatırımlarında proje değerlendirilmesi ve ülkelerin maliye siyasaları konularında yoğunlaşıyordu. Ben de Maliye ve Finans bölümünde, gelişen ülkelerde bütçe uygulamaları konularında çalışmaya başladım.

— Başlangıçta Banka'nın temel görevi Marshall yardımını koordine etmekmiş...

— Çünkü o yıllarda bu alanda büyük bir boşluk vardı. İki dünya savaşı arasında ve savaş yıllarında özel sermayenin ülkeler arasındaki akımı aşağı yukarı sıfıra inmiş durumdaydı. Örneğin kalkınma atağı başlatan Türkiye'nin 1950'lerin başında dışarıdan büyük kredi bulması söz konusu değildi. Böyle bir bono piyasası yoktu çünkü. Osmanlı devrinde bile dışarıdan borçlanmak mümkündü, ama 1950'lerde bu imkândan yoksunduk. Kredi alınabilecek bir Rotschild ailesi de yoktu. Dünya Bankası, İkinci Dünya Savaşı'nda harabeye dönen Avrupa ülkelerine uzun süreli kredi verecek bir müessese olarak kuruldu. Zaten ismi de International Bank for Reconstruction and Development (IBRD- Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası) idi. Yeniden yapılanma kısmı Avrupa'ya, kalkınma ise geri kalmış ülkelere yönelikti. Çok sayıda ülke Dünya Bankası'nın sermayesine iştirak etti, Banka da sermaye piyasalarından kredi buldu ve bunları geri kalmış ülkelerin kalkınmasına yönelik projelere kanalize etti. Doğrudan doğruya tüccar yaklaşımıydı ve başlarda iyi işledi. Dünya Bankası hem krediyi verdi hem de projenin yapılmasına yardımcı oldu. Tarımda, karayollarında, limanlarda vs. epey bir ekspertiz görevi üstlendi.

— Türkiye bu sisteme nasıl entegre oldu?

— 1920'lerdeki Sınai Kredi Bankası deneyiminin başarısızlığından sonra özel sektöre kaynak sağlayacak kurumlar gelişmemişti Türkiye'de. Sümerbank kamu kesimine ve ortaklarına kaynak aktarıyordu. İş Bankası da pek çok iştirakine karşılık nihayetinde bir ticaret bankasıydı. Bir fabrika kurmak istiyorsunuz. Bir miktar paranız var, fikriniz iyi, fizibiliteniz iyi... Yine de kredi bulamazdınız. Oysa Sultanhamam piyasasında, Kars'tan tüccar gelir, senet verirdi. Hatta bu senede imza bile atamaz, parmağını basardı. Siz de gider onu İş Bankası'ndan kırdırırdınız. Yani Kars'taki tüccar kredi alabilir, atölye açmak isteyen alamazdı.

— Dünya Bankası nasıl bir çözüm üretti?

— Önemli bir yenilik sanayinin finansmanı konusunda yaşandı. O zamana kadar doğrudan doğruya devlete verilen program kredisinden başka kredi kapısı yoktu Dünya Bankası'nda. Azgelişmiş ülkelerde işleyen bir sermaye piyasasının erken bir tarihte kurulması da gerçekçi değildi. Özel sektör ne olacak denildi ve Banka, sanayinin finansmanı için bir sınai kalkınma bankası modeli oluşturdu. Bill Diamond diye bir iktisatçı vardı, onun fikriydi bu. İlki de 1950'de, Dünya Bankası'nın desteği ve hükümet, Merkez Bankası ve ticaret bankalarının iş birliğiyle Türkiye'de kuruldu. Dünya Bankası, özel sektörün güçlendirilmesi için Türkiye'ye yüklü miktarda kredi verdi ve bunu sanayi müesseseleri arasında dağıtın dedi. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) da iyi kurulmuş bir teşkilatla bu krediyi dağıttı. Bu model daha sonra birçok gelişen ülkede de uygulandı. Hindistan'da, Meksika'da, birkaç yerde daha benzerleri faaliyete geçti.

— Banka kabuk değiştirmeye başlamış siz gittiğinizde... Biraz o süreci anlatır mısınız?

— Ben girdiğimde Dünya Bankası'nın proje döneminin parlak günleri geride kalmıştı. Avrupa ülkeleri müşteri olmaktan iyice çıkmıştı. Bütün işimiz gelişmekte olan ülkelerleydi. Avrupa'nın imarı tamamlandıktan sonra Dünya Bankası, gelişme yolundaki ülkelerin projelerine destek veren bir kalkınma müessesine dönüştü. Amaç, bu ülkelerin pazarlarını geliştirmek ve uluslararası ticarette yer almalarını sağlamaktı. Ama Washington'da görev yaptığım yıllarda bu konuda henüz emekleme safhasındaydık.

— Bretton Woods ikizleri Dünya Bankası ve IMF arasındaki ilişkiler nasıldı? Rekabet yaşanıyor muydu?

— Hayır, birbirleriyle mücadele eder bir durum yoktu aralarında. Çünkü ikisi çok ayrı maksatlarla kurulmuştu. Bretton Woods'da dünya finans mimarisi yeniden inşa edilirken Keynes'in teklifi, bütün ülkelerin merkez bankalarının bağlı olacağı, şimdiki Avrupa Merkez Bankası'na benzer bir dünya merkez bankası kurmaktı. Amerikalılar buna müthiş itiraz etti.

— Amerikalıların teklifi neydi?
— Dediler ki, dünya kambiyo sistemi sabit kur olsun ve kurulacak ikinci bir müessese (IMF) sabit kuru kollasın. Biz altın standardına bağlı kalıyoruz. Diğer ülkeler de para birimlerini dolara göre ayarlasın.

— Ne anlama geliyordu bu?
— Bir üye ülkenin dış ödemeler dengesindeki açık, dengesizlik eğer hafif ise kredi yoluyla giderilecek; yok eğer daha derin, daha yapısal ise kambiyo kurları Para Fonu'nun tasvibiyle yeniden ayarlanacaktı. Bu teklif kabul edildi ve ikiz müesseseler kuruldu. Para Fonu, sterlin-dolar kurunun ayarlanmasında ve Türkiye'deki Ağustos 1958 devalüasyonunda önemli rol oynadı. Hatta o kadar ki bunlar gizli tutulurdu ve IMF yönetim kurulunun sabaha karşı toplantıya çağrıldığı bile olurdu. Orada karar verilip açıklanırdı.

Peru ve Güney Kore misyonları

— Banka'daki ikinci yılınızda ülke misyonlarına da katılmaya başlamışsınız...
— O yıllarda Dünya Bankası misyonları, ülkelerin makro siyasaları ve sektörel gelişme sorunları üzerinde kapsamlı raporlar hazırlayan ve üç-dört hafta süren faaliyetlerdi. İktisat departmanı da iktisatçı verirdi bu misyonlara. Misyon denilen şey aşağı yukarı üç dört hafta sürerdi ve gider orada geçe gündüz çalışır, bir iki kredi anlaşması imzalar dönerdik.

— Ekonomisini yerinde inceleme fırsatını bulduğunuz ilk ülke hangisiydi?
— Dünya Bankası'ndaki ilk misyon görevim Peru'ya oldu. 1965'in ilkbahar aylarında büyükçe bir heyetle gittik. Merkez Bankasında bir büro verdiler. Ben vergiler üzerinde çalışmaya başladım. Büyükçe bir heyetti. Peru misyonu, Çekoslovakya'dan göç etmiş Hubert Havlik adlı bir banker başkanlığında on kadar uzmandan oluşuyordu. 1960'lı yıllarda Çekoslovakya'daki komünist re-

jimden kaçan banka ve finans elemanları, uluslararası kuruluşlarda köşe başlarını tutmuştu. Bunlar âdeta bir gruptu. Oldukça yaşlı bankerler... Her birinin kendisiyle ilgili bir hesabı vardı. Bunlardan biri de Ernest Sturc idi. IMF'nin Türkiye ile ilişkilerinde önemli rol oynadı.

— *Türkiye gibi kalkınma atağına kalkan bir ülke...*

— Peru, benim Türkiye dışında yakından incelemek fırsatı bulduğum ilk gelişmemiş ekonomiydi. İlk gözüme çarpan manzara, iki halk tabakası arasındaki büyük uçurum oldu. Bir yanda Miraflores gibi Kaliforniya'yı andıran lüks mahallelerde, bahçeli evlerde yaşayan Avrupa asıllı varlıklı halk, öbür yanda ise İnka kökenli, yüzleri sapsarı, çocukları sırtlarına bağlı, yoksul ve âdeta ruhsuz yerli halk. İki ayrı dünya gibiydi. Güney Amerika'nın öyle bir kaderi var. Bir yanda refahı yüksek Avrupalı vatandaşlar, bir yanda yerliler... Bir hafta kaldıktan sonra gözlediğim ikinci çarpıcı gerçek, ülkenin nasıl yabancı ticaret amaçlarının pençesinde olduğuydu. Bankalar Avrupalıların, petrol kaynakları Amerikalıların elindeydi. Misyon şefimiz Havlik'in, sürekli yabancı şirket ve bankalarla temasta bulunduğunu ve onların şikâyetlerine ülke gerçeklerinden çok daha fazla önem verdiğini fark etmem uzun sürmedi. İlk raporlarımızı hazırladıktan sonra bir akşam Başkan Belaunde Terry tarafından cumhurbaşkanlığı sarayına davet edildik. Sinyor Terry, ABD'de, Teksas Üniversitesi'nde okumuş bir mimardı. Ülkede bazı altyapı yatırımları yapmak ve kalkınma projeleri uygulamak istiyor, Dünya Bankası'ndan destek umuyordu. Terry bize planladığı yeni şehircilik projelerinin maketlerini de gösterdi. Dostane havada yemek yedik, daha sonra konferans odasında toplantımız başladı. Kızı ve damadının Peru'da yaşadığını öğrendiğim Havlik, İspanyolca nutuk çekmeye başladı. Ekonominin iyi durumda olmadığını, yabancı sermayeye ihtiyacı olduğunu, bunun için hükümetin yabancı sermayeye çok daha fazla olanak tanıması gerektiğini söyledikten sonra Başkan Terry'ye döndü, "Siz" dedi, "aklınızı başınıza almazsanız Dünya Bankası, ABD size kredi vermez, zor duruma düşersiniz."

Peru Cumhurbaşkanı Belaunde Terry, Oktay Yenal'ın da yer aldığı Dünya Bankası heyetine projelerini anlatıyor.

— *İspanyolca!*

— Söylenebilenleri biraz anlayabiliyordum, çünkü Peru'ya gitmeden önce bir ay sıkı bir İspanyolca dil eğitimi almıştım. Hiç değilse dokümanları anlayabilmek için. Kibar biri olan Terry, Havlik'i hiç kesmeden dinledi, sözünü tamamlamasının ardından ayağa kalktı ve mükemmel bir İngilizce ile "Siz ne diyorsunuz Bay Havlik?" dedi. Sonra pencereye yürüdü: "Aşağıya bakın, sarayın bahçesinde Halk Kooperatifleri (*Cooparasion Popular*) programı için Amerikan yardımından yollanan cipleri göreceksiniz. Amerika'nın verdiği yardımlar hâlâ depolarda bekliyor. Benim bunları bile kullanma hakkım yok. Niçin? 'Peru petrollerinden Peru hükümetine verilen çok küçük kâr payını gözden geçirelim' dedim diye. Bir görüşme önerimiz bile böyle tehditlerle karşılanırsa ben halkın karşısına hangi yüzle çıkarım? Ülkemde çaresiz pek çok yoksul var. Eğer sizin Amerikan hükümeti nezdinde etkiniz varsa gidin, onlara söyleyin, Peru'da devleti yok saymasınlar. Bize yardım edecekseniz doğru dürüst yardım edin, gelip içişlerimize karışmayın." Sözleri çok hoşuma gitti.

Çaresizliği yüzünden okunuyordu. Sonraki yıllarda Peru ne zaman askerlerin ve yabancı çıkarların etkisiyle karmaşaya yuvarlansa hep bu manzara gözümün önüne gelir.

— *Misyonun ömrü orada bitmiştir her halde?*
— Hayır, hiçbir şey olmadı. Kaldığımız yerden devam ettik. Bir hafta sonu Başkan Terry, bizi deniz kıyısında bir koyda demirlemiş yatına davet etti. Önce Peru'nun ünlü kuş gübresini konuştuk. Kuşların Peru kıyılarına bıraktıkları gübre önemli bir ihraç malı idi. Fakat son yıllarda, kıyılarda rastgele balıkçılığın artmasıyla birlikte balık varlığı ile beraber kuşlar ve gübreler de azalmıştı. Yemekten sonra denize girdik. Bir ara Terry'nin yaveri geldi, "Heyette mali konularla uğraşan bir iktisatçı varmış: Oktay Yenal. Başkan kendisiyle görüşmek istiyor," dedi. Giyinip kamarasına gittim.

— *İsminizi nereden duymuş?*
— Listeden bakmış. Ünüm falan yok o vakit, genç bir iktisatçıyım. Gittim, karşılıklı oturduk. Gayet kibar bir adamdı. Enflasyon-

Oktay Yenal, kendisini özel olarak yatına çağıran Peru lideri Belaunde Terry ile.

dan yakındı, "Siz para uzmanısınız, bir konuyu danışmak istiyorum. Memleketimizde fiyatlar artıyor, bunu bir türlü durduramıyoruz," dedi. Dilim döndüğünce para arzını kontrol etmeleri gerektiğini söyledim. Derken lafı Peru'nun zengin gümüş madenlerine getirdi. "Acaba" dedi, "gümüş para sistemine geçsek. Sırf gümüş para tedavülde olsa, enflasyonu önleyebilir miyiz?"

— *Ne yanıt verdiniz?*
— "Gümüş para da olsa miktarını çok fazla artırırsanız, gümüşün de değeri düşer ve enflasyon artar. Yani bir ekmeğe bir gümüş para vereceğinize, iki gümüş para verirsiniz," dedim. Gümüşten darbedilecek paraların resmi değerleri, içerdikleri gümüşün değerinden az olursa sikkelerin eritileceğini, para değerleri gümüş değerlerinin üstünde saptanırsa bunun da kâğıt para gibi para arzını artırma etkisi olacağını, bu arada da gümüşün maden olarak satılmasından mahrum kalabileceklerini anlattım. Geniş çapta gümüş para bastırmak pek de parlak bir fikir değildi. Biraz düşündü ve "Öyleyse Charles de Gaulle niçin gümüş para bastırdı?" diye sordu. Anladım ki resmini gümüş sikkelerde görmek istiyor. Muhterem bir adamdı ve memleketi için biraz çalıştı ama öyle toplumcu biri değildi, gene zenginlerin tarafındaydı.

— *İkinci misyon göreviniz Güney Kore...*
— 1965'in son aylarında yine büyük bir heyet halinde Seul'e gidildi. Heyetin başkanı Ravi Gulhati adında Hintli bir iktisatçıydı. Ben yaşlardaydı aşağı yukarı. Babası Pakistan ile Hindistan arasındaki İndus Nehri su paylaşımı projesinde çalışan biriydi ve Ravi'yi Washington'a getirip memur yapmıştı. Ziraat sektörü uzmanı ise Pakistanlı Şafi Niyaz'dı. Dört hafta boyunca emekleme aşamasındaki bu yeni ekonomiyi inceledik.

— *Kore mucizesinin emareleri var mıydı?*
— Mucize bir yana, Kore o vakitler tam bir köydü. Başkent Seul bile köyden farksızdı. Yolları çamur içindeydi. İki kattan yüksek sadece üç bina vardı: Kaldığımız Chosun Oteli, Merkez Ban-

kası ve Amerikalı subayların kaldığı General Walker Reed Oteli. Bir de en soğuk mevsimi olduğunu hatırlıyorum.

— *Kars'tan alışık olmalısınız...*
— Evet, Kore'de de tuvaletler Kars'taki gibi evlerin dışındaydı. Kore evleri o vakit, bilmiyorum şimdi de öyle mi, yerden ısıtılırdı. Yerde döşeme vardı ve onun altında kömür yakılırdı. Kore'de kalp sektesinden ölüm oranı diğer gelişen ülkelere göre epeyce yüksekti. Sağlık sektörüne baksın diye götürdüğümüz Amerikalı doktor hazırladığı raporda bunun gerekçesini gayet güzel izah etti: "Tabii, oturuyorlar döşemelerin üstüne. Sonra kalkıp helaya gidiyorlar. Helada bir kuyu var, etrafı karla kaplı. Kuyudan soğuk geldikçe kalpleri duruyor..."

— *Peru'nun aksine sınıfsız bir toplum...*
— Peru'nun tam karşı kutbundaki bir ülkeydi Kore. Çok homojen bir halkı vardı. O günkü haliyle Peru'dan fakirdiler ama herkes aynı refah düzeyine sahip gibiydi. Peru'ya göre çok daha ciddi bir devlet yönetimine sahipti ayrıca. Daha o yıllarda 400 milyon dolarlık ihracatı hedef olarak önlerine koymuşlardı.

— *Neredeyse imkânsız...*
— Biz bu rakama ihtimal vermiyorduk. Çünkü imalat olarak ihracatlarında en önemli kalem beysbol sopasıydı. Amerika'ya satıyorlardı. Bir de kadınlar için suni saç ve peruk... İhracat ürünleri bu kadardı. Sanayi yoktu, tarım üretimi de çok düşüktü. Ama cin gibi, organize olmuş bir milletti.

— *En büyük yatırımı eğitime yapıyorlarmış, Japonlar gibi...*
— Eğitimi öncelemişler ve bir kuşak da Japon eğitiminden geçmiş, Japon kültürünü tamamıyla sindirmiş. Ama Japonlara karşı büyük bir düşmanlıkları vardı aynı zamanda. Asıl hayran kalınacak husus eğitime verdikleri önemdi. İlkokul çocuklarının kırsal alanda olanları arasında günde üç dört kilometre yürüyerek okula gelip gidenler çoktu. Çocukları okula gidemedi diye harakiri yapan babalardan söz ediliyordu. İlkokul çağındaki ço-

Güney Kore Devlet Başkanı Park, Dünya Bankası heyetinden Alex Novicki, Kos Jansen ve Oktay Yenal'ı cumhurbaşkanlığı sarayı Mavi Ev'de kabul etti.

cukların okula gitme oranları 1948'de yüzde 62 iken, 1963'te yüzde 92'ye yükselmişti. Projeksiyonlarımızı okul çağındaki öğrencilerin yılda yüzde 2,5 hızında artacağını hesaba katarak yaptık. Bu hızda giderlerse beş yıl içinde 13 bin yeni öğretmene ihtiyaçları vardı. Bu kadar öğretmeni nereden bulacaklarını sorduğumuzda aldığımız yanıt bizi şaşırttı. Çok mütevazı ücretlerle ülkenin herhangi bir yerine gitmeye razı binlerce nitelikli öğretmen hazır bekliyordu.

— *Başkan kimdi siz oradayken?*

— Park devlet başkanıydı. O yıllarda hele Kore gibi dış yardıma muhtaç ülkelerde Dünya Bankası misyonuna çok itibar edilirdi. Biz de Cumhurbaşkanlığı konutu olan Mavi Ev'e davet edildik. Asker kökenli Park, Türk olduğumu öğrenince yemekte beni yanına oturttu ve yemek boyunca da Atatürk'e duyduğu hayranlıktan söz etti. Çok etkilendim. Ama 1989'daki gidişimde gördüm ki Türk şehitliklerini hatırlayan kalmamış.

— Vietnam'da da benzer bir övgüye mazhar olmuşsunuz, yine Atatürk sayesinde.

— Asya baş iktisatçısı olduğum 1991'de Hanoi'de uluslararası bir sempozyuma bildiri sundum. General Vo Nguyen Giap Vietnam'ın ulusal kahramanıydı, ülkenin her köşesinde büstleri, resimleri vardı. İlk gün ulusal mücadele müzelerini gezdim. Orada da bol bol General Giap'dan bahis vardı. Ertesi gün seminerin ilk oturum başkanının General Giap olduğunu görünce hayretler içinde kaldım. Bu ulusal kahraman şimdi de ülkesinin iktisadi kalkınmasında rol oynamak için çalışıyordu. Kahve molası verildi, Vietnam ekonomi bakanı, yanında General Diap çıkageldi. Meğer seminer programında bir Türk'ün adının olduğunu görmüş ve benimle özellikle tanışmak istemiş. Bana Atatürk'e duyduğu hayranlığı anlattı. Atatürk'ün ulusundan olmanın gururunu daha sonraları da gittiğim birçok ülkede tattım. Çin'in Kaşgar ilinde Uygur halıcıların duvarlarında halıya örülmüş Atatürk posteri vardı. Hindistan'da da Nehru ve Indira Gandhi'ye yakınlığıyla bilinen ve aslen Patan olan Yunus ailesinin üyeleri de Atatürk hayranlığı ile doluydu. Biri subay olarak İstiklal Savaşı'na da katılmıştı.

— Gittiğiniz her ülkede Türkiye büyükelçisiyle bir ön görüşme yapmayı âdet haline getirdiğinizi biliyoruz.

— Seul'de çalıştığım sırada büyükelçimiz Ankara'ya gitmişti. Yerine ikinci kâtip bakıyordu. Bir de elçiliğin pek çok işini yürüten, Korece bilen, ufak bir evde Koreli sevgilisiyle oturan, haftada birkaç kez piyano dersi alan çok kabiliyetli bir kariyer dışı memur vardı. Onu ne kadar takdir ediyorsam, ikinci kâtibi o kadar yadırgıyordum. Çünkü devamlı olarak birinci kâtiplik sınavında başarılı olmamasından yakınıyor, Türkiye'deki ve Avrupa'nın büyük merkezlerindeki arkadaşlarının sınavları, bol bol "palamut" (kopya) alarak kazandıklarını, hâlbuki Seul'de kopya alacak kimse bulunmadığı için kendisinin haksızlığa uğradığını yana yakıla anlatıyordu. Sonra öğrendim ki eski Dışişleri bakanlarından birinin damadıymış.

— O tarihlerde Güney Kore'de Türk askeri var mıydı?

— Sınırda bir birliğimiz vardı. Birlik komutanından bir yemek daveti geldi. İkinci kâtip ile birlikte gittik. Birliğin bulunduğu dağlık bölgeye yaklaştıkça rengârenk neon ışıkları çoğaldı. Daha yakına gelince ortalıkta yüzleri aşırı boyalı kızların dolaştığını, bunlardan bazılarının Türk erleriyle el ele dolaştığını gördüm. O gece karargâhtaki yemekte birlik komutanı içini döktü: Birliğin çevresinde geniş bir seks pazarı kurulmuş. Burada çalışan kızlar nizamiyelerde bile Mehmetçiği rahat bırakmıyormuş. Kadınlar birliğinde koloni kurmuş âdeta. Bütün eğitim ve önlemlere rağmen askerlerimiz arasında zührevi hastalıklar çok artmış. General, "Aman" dedi, "Ankara'da falan tanıdığınız varsa gidin söyleyin, bizi buradan artık çeksinler, zührevi hastalıklarla başa çıkamıyoruz!"

— Banka ile ilişkileri nasıl sürdü Güney Kore'nin?

— Kore'nin dış iktisadi ilişkilerindeki akıllı tutumunu da hep takdir ettim. Dünya Bankası yılda 3-4 milyar dolar kredi verirken bile Hindistan, "Yardımınız ne ki bize akıl vermeye kalkışıyorsunuz," diye çıkışırdı. Kore ise 1980'li yılların sonlarında, kişi başına geliri 7-8 bin dolara, ihracatı 100 milyar dolara ulaşmışken bile Banka'nın, "Artık yardımımıza ihtiyacınız yok," önerisine en yüksek düzeyde itiraz eder, yıllık 300-400 milyon dolarlık kredinin sürmesini isterdi. Sebep olarak da "Bizim Dünya Bankası'nın tavsiyelerine ihtiyacımız var," der, ama yine kendi bildiğini okumaya devam ederdi.

— Kore'ye bir daha gittiniz mi?

— 1989'da gittiğimde Kore almış yürümüştü. Seul tıpkı Manhattan gibi modern bir şehir olmuştu; tanıyabildiğim ancak dört bina seçebildim: Mavi Ev dedikleri cumhurbaşkanlığı sarayı, bir mabet, Chosun Oteli'nin giriş kapısı ve müzeye dönüştürülmüş eski Merkez Bankası binası...

— Eğitim projeksiyonunuz tutmuş muydu?

— Güney Kore'nin, Uzak Doğu iktisadi kalkınma mucizesinin en başta gelen örneği olduğu bilinir ama bu mucizenin, disip-

linli bir halk yanında eğitimle ne kadar ilgili olduğu her zaman takdir edilmez. Kore bütünü okuryazar bir nüfusa sahip idi ve üniversiteleriyle, araştırma enstitüleriyle gelişmiş ülkeler düzeyine ulaştı. O vakit büyük bir ticari bankanın müdürü bizi davet etti kulübüne, Aysel'le gittik. Eğitim sistemlerini, üniversite giriş sınavlarını konuştuk. O vakit çok şaşırdığım şeyler işittim bu adamdan. Kore'de üniversitelere giriş merkezi sınavla oluyordu fakat dershaneler, kurslar, hatta parası olanların evlerinde çocuklarına özel ders aldırmaları kesinlikle yasaktı.

— *Eğitimde fırsat eşitliğini gölgelememek adına her şeyi yapıyorlar...*
— Seul'ün varlıklı semtlerinden birindeki bir lise, mezunları üniversite girişinde öbür liselere göre daha başarılı oluyor diye kapatılmıştı mesela. Bu bana göre çok sert bir uygulamaydı.

— *Koreli patronların gösterişsiz hayatları da hep örnek verilir...*
— Güney Koreli banker ve sanayicilerin Londra'da, New York'ta mülk aldığını, Paris'te yaşadığını, yatlarda gezdiğini duyamazsınız. 80'li yıllarda Hyundai fabrikalarının sahibinin oğlu, Washington bürosunun yöneticisi iken bizi Alexandria'daki gösterişsiz evine yemeğe çağırdı. Ortalıkta hizmetçi yoktu, yemek servisini de bizzat Hyundai'nin veliahtı ile eşi yaptı. Diğer ülkelerin zenginleriyle mukayese ettiği vakit insan daha iyi anlıyor Güney Kore mucizesini.

— *Üye ülkelerin performansı Paris'te değerlendiriliyor, hiç katıldınız mı Paris toplantılarına?*
— Geri kalmış ülkelerin borçları artık ödenemez duruma gelince Paris'te borç erteleme toplantıları olurdu. Fransız Maliye Bakanlığının görkemli binasında yapılan Şili toplantısına katıldım. Daha sonra IMF başkanı olan Michel Camdessus müsteşardı, Avrupa Merkez Bankası Başkanı Jean-Claude Trichet de yardımcısı... Trichet'nin evindeki davete de gittim. Uzun bir raporum vardır, bu borç ertelemeleri konusunda. Borçlanan ülkenin bu krediyi etkin olarak kullanıp kullanmadığı, uyguladığı iktisat

siyasasını içeren bir rapor yazardık. Krediler posta posta verilir, aksaklık ve yolsuzluk tespit edilirse de kesilirdi.

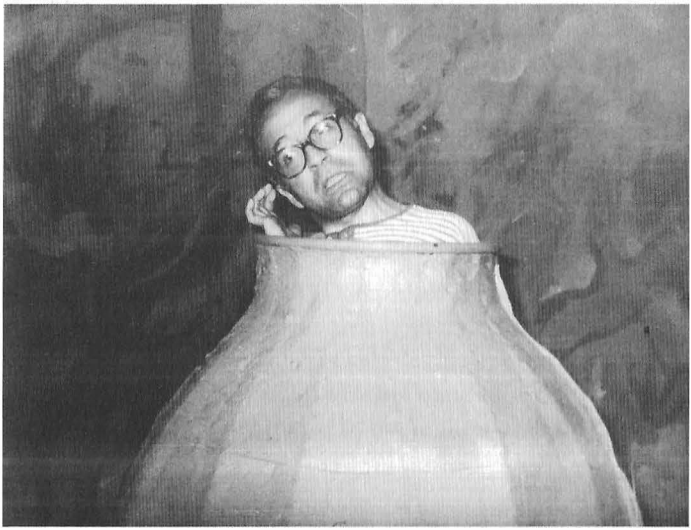
— *Türkiye ile ilişkiler nasıldı?*
— Banka ile Türkiye o vakitler barışmıştı. Türkiye'ye de heyetler gelip gidiyordu.

— *Kıbrıs sorununun alevlendiği yıllar... Tartışmalar ABD'de nasıl yankı buluyordu?*
— Kıbrıs'ta Türkiye ile ortaklığı sağlayan anayasa,1964'te bir oldubittiyle rafa kaldırıldı, Türk asıllı halk üzerinde Rum yönetiminin baskısı arttı. Dolayısıyla Kıbrıs, dış basında da önemli bir gündem maddesiydi. Büyükelçilikten gelen haber özetlerini okur, Hurşit Çalıka'nın Türk radyolarından aldığı haberleri dinlerdik. İnönü hükümetinin askeri müdahale tehdidi savurduğu bir günün akşamında heyecanla başına oturduğumuz BBC radyosundan, bu tehdidin de kurusıkı çıktığı, Ankara'nın müstereddit politikasının İnönü'nün ihtiyarlığından kaynaklandığı yorumunu duymanın hepimizi çok üzdüğünü anımsıyorum. Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcimiz Büyükelçi Orhan Eralp'in Güvenlik Konseyi'ndeki tartışmalar sırasında yaptığı ve Public Radio'dan yayınlanan konuşmalarını dinlemek en büyük tesellimizdi. Mükemmel İngilizcesiyle Türkiye'yi en iyi şekilde müdafaa eden Büyükelçi Eralp göğsümüzü kabartıyordu.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Robert Kolej'in İlk Türk Dekanı

Sağı solu yakarak cesaretle atılımlar yaptım. Ama Kolejin Amerikan kolonisinden homurdanmalar yükselmekte gecikmedi. Bunlara aldırmadım. İlk dikkatimi çeken yarı zamanlı çalışan öğretim üyelerinin çokluğu idi. Ancak bunların çoğu tam zaman maaşları alıyordu.

İnsan bir kere sahne tozu yutmaya görsün... 35 yaşında Robert Kolej İktisat ve İş İdaresi Okulu'na dekan olarak atanan Oktay Yenal, tiyatro hevesini hocalığında da sürdürdü. Pirandello'nun "Küp"ünden bir sahne.

— Robert Kolej Yüksekokulu dekanlıklarından birine getirilen ilk Türksünüz... Teklif nasıl yapıldı?

— 1965'in son aylarında, Dünya Bankası'ndaki çalışmam ikinci yılını doldurmak üzereyken İstanbul'dan Robert Kolej'in yeni müdürü Dwight Simpson'dan bir mektup aldım. Ertesi hafta Washington'da olacağını, benimle önemli bir konuyla ilgili görüşmek istediğini yazıyordu.

— Simpson'ı tanıyor muydunuz?

— Sadece ismini duymuştum. Kaliforniya Üniversitesi'nde siyaset bilimi dersi verdiğini biliyordum. Bankadaki yemekte Türkiye'ye büyük heveslerle geldiğini gördüm. Göreve geleli henüz bir ay olduğunu, öncelikleri arasında yüksekokulun yönetici kadrosunu Türkleştirmek bulunduğunu, buna İktisat ve İş İdaresi Bölümü'nden başlamak istediğini, hakkımda övgü dolu sözler işittiğini anlattı ve dekanlık görevini kabul edip etmeyeceğimi sordu.

— İlk tepkiniz ne oldu?

— Hiç beklemediğim bu teklif karşısında hem şaşırmış hem de sevinmiştim ama heyecanımı gizlemeye çalıştım. Robert Kolej dekanlığı çok iyi bir fırsattı. Türkiye'de çalışmaya zaten gönlüm vardı. Bankadaki işlerimi toparlayıp İstanbul'a gelmeye hazır olduğumu, ancak bir şartımın bulunduğunu söyledim.

— Maddi konular mı?

— Simpson da maaş konusunu konuşmak istediğimi sandı, Dünya Bankası düzeyinde olmasa da iyi bir maaş vereceklerini söyledi. "Parasal konuları sonra konuşabiliriz, benim için önemli olan öğrenim kadrosunu seçmekte, programı hazırlamakta serbest olmam," deyince şaşkınlık sırası ona geçti. "Bu konuda elimdeki yetkiyi size bırakacağımdan emin olunuz," dedi.

— Banka yöneticileri sizden memnun değil miydi? Gitme diyen olmadı mı?

— Dünya Bankası iyi bir yerdi, ben de genç ve cevval bir iktisatçıydım ama orada beni çok el üstünde de tutmadılar doğrusu. Dekanlık çok cazip bir teklifti. İstifamı verdiğim bölüm başkanı Stanley Please bankadaki kariyerimin parlak olabileceğini, dikkatle düşünmemi salık verdi. Teşekkür ettim ve aldığım teklifin tam istediğim bir fırsat olduğunu söyledim. Herkes bana iyi şanslar diledi. Personel müdürü beni yemeğe davet ederek, geri gelmek istersem her zaman yardımcı olmaya çalışacaklarını, hatta mağdur olmamam için birikmiş emeklilik fonlarımı bankada bırakabileceğimi söyledi.

— Bir de jest yapmışlar galiba...

— Personel dairesi istersek, o dönemin en lüks transatlantiği Ile de France ile dönebileceğimizi söyledi. Bu teklifi kabul edince de lüks mevkide yer ayırttılar. Yolculuğumuza birkaç hafta kala bir kitapçık gönderdiler. Gemideki akşam yemeklerine ancak smokin ve tuvalet giyilerek inilebileceği bildiriliyordu. Hemen Attila Karaosmanoğlu ile gidip bir smokin satın aldım. New York-Southampton arası altı gün görülmemiş bir lüks içinde yedik içtik. Her yemekte havyar ve kaz ciğeri yiyip, şampanya, şarap içerek, eğlencelere katılarak geziyi tamamladık. Biz eğlenirken iki buçuk yaşındaki Ayşe'ye de özel bir mürebbiye baktı. Kitapçıkta her tür çalışana verilecek bahşişlerin miktarları da belirtilmişti. Sırf bu bahşişler bile bizim sonraki seyahatlerimizin toplam masrafına yakın bir para tuttu.

— Bahşişleri de Dünya Bankası ödedi herhalde...

— Ödediler ödemesine ama İstanbul'a vardığımızda Dünya Bankası'ndan keyfimizi kaçıran bir mektup aldık. Gemide dağıttığımız yüksek miktardaki bahşişleri karşılayacaklarını ancak dolar olarak ödediğimiz bu paraları resmi kurdan Türk Lirası'na çevirip Türk Lirası olarak ödeyeceklerini yazıyorlardı.

— Neden böyle bir uygulamaya başvurmuşlar?

— Dünya Bankası'na üye olunurken her ülke sermayeye bir miktar da kendi paraları ile ortak olur. Banka dolar, sterlin, mark gibi paraları kredilerinde kullanabiliyor, fakat TL gibi uluslararası geçerliliği olmayan paralar elinde kalıyordu. 1954-1960 arasındaki küslük döneminde misyonlar gelip gitmediğinden Banka'da büyük miktarda Türk parası birikmişti. Bu yüzden bize olan borçlarını ellerinde kalan TL ile ödemeyi düşünmüşlerdi. Karaborsa kurunu kullanacak değillerdi ya!

— *İtiraz etseydiniz...*
— Bankadan ayrılmıştım ama iktisat muhtırası yazma dönemim sona ermemişti. Etraflı bir tahlil yolladım, hemen paramız dolar olarak bankaya yatırıldı.

Çıktı-girdi problemi!

— *Dönüşünüz sırasında bir de permi kültürüyle tanışma maceranız var...*
— Washington'da yerleşme ve bebek masrafı nedeniyle fazla bir tasarruf yapamadık. Eski arabamızı sattık, üzerine bir miktar para ekleyerek 750 dolara Almanya'dan bir Volkswagen siparişi verdik. İngiltere'den Almanya'ya geçtik, otomobili teslim aldık ve Cenova'dan da, o yıllarda Akdeniz'de işleyen San Giorgio adlı yat gibi İtalyan vapuru ile İstanbul'a geldik. Gümrükte hesap ettiler, iki seneden on beş gün az kalmışız Amerika'da. İthal edemezsiniz dediler. Princeton'dan sonra Dünya Bankası'na gitmeden iki ay İstanbul'a uğradığımız için sürekli ikamet koşuluna Princeton'daki süre katılmıyordu. Washington'da ise ancak yirmi üç buçuk ay kalmıştık.

— *Ne yaptınız peki?*
— Bize akıl verenler bunun tek çözümünün başka birinden permi satın almak olduğunu söyledi. "Alalım o zaman," dedim. Ama bu sefer de "Arabanızı kendi adınıza gümrüğe sokmuşsunuz. Çıktı-girdi yapmanız şart," dediler. Bunun ne anlama geldiğini sorunca, bizim arabanın benim adıma sınır dışına çıkarılması, sa-

tın aldığımız permideki isimle yeniden sınırdan girmesi, sonra da bana satılması gerektiğini söylediler. Meğer permiler isme yapılırmış o zaman, herkes böyle permi alıp otomobil getirmesin, iş ticarete dönüşmesin diye. Edirne'ye gidecek halimin olmadığını söyleyince "Zaten siz yapamazsınız, bu işi yapan profesyoneller var," deyip, Karaköy'deki Ömer Abit Han'a gitmemi önerdiler. Gittim, bir de kimi göreyim, birkaç yıl önce İktisat Fakültesi'ndeki bir sınavda kopya çekerken yakalayıp sınıfta bıraktığım öğrenci...

— *Ocağına düştünüz yani...*

— Tam aksine beni büyük pişkinlik ve saygı ile karşıladı, yakınlık gösterdi. "Hocam siz hiç endişe buyurmayın, bu işin kolayı var, biz ne gerekiyorsa yaparız," dedi. Eski öğrencimin bizim için öngördüğü plana göre bir dizi işlem yaptırdık. Almanya'da çalışmış birinden permi satın alındı; biz bir İranlıya arabamızı yurtdışına çıkarma vekâleti verdik ve arabayı satın aldığımız permide yazılı isme sattık. Permideki isim aynı İranlıya arabayı Türkiye'ye sokma vekâleti verdi. Sürekli olarak noter senedi imzaladık, bir sürü de para ödedik. Sonunda İranlı, Edirne'ye doğru yola çıktı. On beş gün geçti, ne ses var ne seda. Eski öğrencim sürekli merak edecek bir şey olmadığını söylüyordu ama nasıl merak etmeyeyim: Yeni arabamı götürmesi için hiç tanımadığım bir İranlıya vekâlet vermişim, hiç tanımadığım bir kimseye de satmışım. Kimden ne hak iddia edeceğim? Neyse ki üçüncü hafta sonunda İranlı çıkageldi.

— *Neden gecikmiş?*

— Meğerse Bulgaristan'da bir sevgilisi varmış, onunla vakit geçirmiş. Sonunda arabayı gümrükten aldık, vergilerini verdik ama sıkıntımız bitmedi. Şimdi de araba için ruhsat almak gerekiyordu. Chicago'dan dönerken aldığım ilk arabama ruhsat çıkarabilmek için emniyet müdürlüğü, taşıt muayene istasyonu ve kaymakamlıktaki seferberlik müdürlüğü arasında, sarı zarflar ve damga pulları ile günlerce gidip geldiğimi hatırladım. Bunun yineleneceğini düşünürken bir arkadaşım, "Sen uğraşma, bu işlerin

profesyonelleri var, yolcu salonunun karşısındaki yazıhanelere git, onlar bir ücret karşılığında yaparlar," dedi. Şimdi katlı otopark var ya, o zaman orası bir meydandı. Aysel ile birlikte verilen adrese gittik ve ilk kapıdan içeri girdik. Masa başında kerli ferli, şık giyinmiş, yakışıklı bir bey oturuyordu. Kendimi tanıttım "Buyurun hocam," dedi, "ne emriniz var?" Masanın arka duvarında fotoğraflar ve diplomalar vardı. Diplomalardan biri Illinois Üniversitesi trafik bölümündendi. Fotoğrafta ise büro sahibi beyin yanında dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles duruyordu.

— *Önemli bir zat anlaşılan...*

— Diplomadaki ismi okuyunca uyandım. Karşımdaki bey, 27 Mayıs öncesinin emekli olmuş ünlü trafik polis müdürü Celal Kosova idi. Kosova, İnönü'nün bir İstanbul ziyaretindeki engelleyici davranışıyla gazetelerde ismini duyurmuştu. Sonra tekrar İnönü gelince bunu yürütmüşler. Ama bu belli ki, hâlâ o mevkideymiş gibi davranmaya devam ediyordu. Bize kahve ısmarladı. O sırada bir polis memuru geldi ve "Celal ağabey, polis arabasının tamir ihtiyacı var," dedi. Celal bey onu bir yere yolladı. Başka bir polis memuru sigorta ve otobüslerde iskemle müsaadesi konusunda konuştu. Celal Bey bize dönerek, "Devletin imkânları yok, çocuklara ben yardımcı oluyorum," dedi. Ara-

DURUM

Çirkin ve güzel Amerikalılar..

İSTANBULDAKİ Amerikan Koleji'nin başına geçen yeni genç ve ileri bir Amerikalı getirildi: Dr. Simpson... Daha önce de ülkemizde kısa bir süre bulunan bu eğitimci görevine şu sözlerle başlamıştır:

"Türk milleti — hükûmet ve halkı ile — değişmektedir. Toplum hayatına yeni kuruluşlar katılmakta, çözüm arayan yeni sosyal meseleler doğmakta, yeni hedefler belirmekte ve Robert Koleji'n, bir parçası olmaya yeren Türk eğitim sistemine yeni görevler yüklenmektedir. Robert Koleji bu gelişmeye ayak uydurmak zorundadır."

Kolej, hızlık ilişkilerinde ve gelişmelerle bütünleşmekte, eğitim alanındaki gelişmelerle, Türkiye'nin değişen şartları ile ilgilenmektedir. Bu ihtiyaçlara yeni sınıf çizgin bir milliyetçilik sahne olmuyordu: Öğretmenler pasaportlarına, öğrenciler de sosyal durumlarına göre muamele görüyorlardı. Amerika'nın uygarma üniversitelerinden diploma alan herhangi bir Amerikalı, Koleje bol maaşla öğretmen tayin [illegible] on, buna karşılık on-

Abdi İpekçi'nin 27 Şubat 1966 tarihli başyazısı.

bamıza ruhsat almak istediğimizi söyledik. Zile bastı, gelen üniformalı polis memuruna bizim kâğıtları verdi ve "Acele yaptır, getir," dedi. On dakika sonra ruhsatımız elimizdeydi. Israr etsek de bizden ücret almadı.

— *35 yaşında bir Türk'ün Robert Kolej'e dekan olması kamuoyunda nasıl karşılandı?*
— Epey ses getirdi. Hatta o günlerde Abdi İpekçi, *Milliyet*'te kaleme aldığı "Çirkin ve Güzel Amerikalılar" (bkz. EK: 2) başlıklı başyazısında Simpson'a övgüler yağdırdı, "Bakın, Robert'i Türkleştiriyor. Bir de dekan getirdi," diye.

— *Abdi İpekçi söz konusu Galatasaray Lisesi olunca tarafsızlığını yitiriyormuş sanırım... Galatasaray Lisesi ile Koleji karşılaştırıp "Kaydolması zor, çok pahalı" deyince oturup cevap yazmışsınız...*
— Bayağı bozulmuştum, "Halk çocuklarına kapalı, ayrıcalıklı bir okul değildir Robert Kolej. Öğrencilerin üçte biri tam bursludur. Yıllık ücreti özel ilkokullardan bile düşüktür. Yılda 1750 liradır," diye cevap verdim. Bunun en iyi örneği bendim. Bunun üzerine bana mektup yazdı, "Bunu kastetmedim," dedi.

— *Müdür Simpson sözünü tuttu mu?*
— Söz verdiği gibi bana büyük imkânlar tanıdı Simpson. Beni herkese el üstünde takdim etti. Aşiyan'dan yukarı çıkarken Rumelihisarı'na inen yolun tam köşesinde Mac Neal House diye bilinen ahşap bir bina vardı, onu bize tahsis ettiler.

— *Mac Neal evi...*
— İngiliz ve Amerikan Edebiyatı hocam Charles Mac Neal, harp sonrasında o evde oturmuş. Hatta eskiden kâğıt banknotlardan birinin üstünde Rumelihisarı'nın resmi vardı, o ev de görünürdü. Ben Amerika'da arkadaşlarıma gösterirdim. Biz burada oturuyorduk diye.

— *Cihangir'deki ev ne oldu?*

John Freely

— Orayı 170 bin liraya sattık. Annem de bizde kalmaya başladı. Ayşe üç yaşındaydı ve Community School diye Kolejin yuvası vardı, oraya gitmeye başladı.

— *Sadece siz mi oturuyordunuz?*
— O ev sonradan ikiye bölünmüştü. Yanımıza Tabii Bilimler Bölümü'nde fizik hocası olan John Freely ve ailesi taşındı.

— *Meşhur John Freely...*
— Yan yana oturduk. Bunlar biraz içerlerdi. Bir grupları vardı. İlim tarihine merak sardı, sonra da yazarlığa... Şimdi çok üretken bir yazar. Büyükada hakkında da yazıyor, Sabetaylar hakkında da... Kızı Maureen Freely'nin de Boğaziçi Üniversitesi hakkında romanları var ve Orhan Pamuk'un Nobel almasında parmağı olanlardan biridir.

— *Deyim yerindeyse fırtına gibi işbaşı yapmışsınız. Kürsünüzü elinizle teslim ettiğiniz Arman Manukyan bile nasibini almış icraatınızdan...*

— Sağı solu yakarak cesaretle atılımlar yaptım. Ama Kolejin Amerikan kolonisinden homurdanmalar yükselmekte gecikmedi. Bunlara aldırmadım. İlk dikkatimi çeken yarı zamanlı çalışan öğretim üyelerinin çokluğu idi. Ancak bunların çoğu tam zaman maaşları alıyordu. Mesela Arman, onu okula ben koymuşum. Baktım o da bunların arasında. "İstersen maaşımı kıs ama ben *full time* gelemem, işim var," dedi. Maaşını indirdik mecburen. Hademelerin öğretmenlere kahve, çay getirmesini de yasakladım. Bir çay odamız vardı, isteyen gitsin orada içsin dedim.

— *Ama asıl sorun daha büyükmüş...*
— İkinci ve daha önemli konu, İş İdaresi Bölümü ile Columbia Üniversitesi arasındaki işbirliği programıydı. Bir parça işin içine girince gördüm ki yüksekokul kurulurken AID'den oldukça iyi bir yardım alınmış. Ancak gelen paranın neredeyse tümü Columbia'dan gelen öğretim üyelerine gidiyor. Ayrıca bunlar da New York'taki programlarına uydurdukları oranda, en fazla bir sömestr için gelen kimseler... Yol parası, ev parası baktım çok büyük para tutuyor.

— *Daimi olanları yok muydu?*
— Vardı ama onlar da işe yaramıyordu. Bunlardan uzun süreli olanı, benim ofisimin yanındaki odada dekan yardımcısı unvanı ile görev yapan yetmiş beş yaşlarında emekli bir sigortacıydı. İnceleyince gördüm ki bu şahsın hiçbir akademik unvanı yok ve Columbia'nın kadrosunda bile değil. Okulda ne işe yaradığını anlayamadım. Tek meziyeti Columbia İş İdaresi Okulu Dekanı Brown'ın arkadaşı olmasıydı.

— *AID ne diyordu bu işe?*
— Ankara'ya giderek Amerikan yardımının sadece Columbia Üniversitesi programı için mi verildiğini araştırdım. AID Heyeti Başkanı, açık sözlülükle "Bu bizim Robert Kolej'in İktisat ve İş İdaresi Okulu'na yardımımızdır, nasıl kullanılacağı tamamıyla sizin kararlarınıza bağlıdır," dedi. Bunun üzerine ben de Müdür Simpson'a "Beni tayin ederken dediniz ki, her istediğini yapa-

bilirsin. Soruşturdum bu para bir şarta bağlı değil, gidip dekan Brown ile görüşüp bu sorunu çözeceğim," dedim.

— Columbia'yla ipleri koparmadan sorunu çözmek zor olmadı mı?

— Columbia İş İdaresi Okulu, kuşkusuz, dünyanın önde gelen nitelikli ve büyük bir eğitim merkezi idi. Bu nedenle anlamlı bir işbirliği programı okulumuzun yararına olacaktı. ABD'ye gittim ve Dekan Brown ile uzun görüşmeler yaptım. Yüksek maaşlı bir dekan yardımcısına ihtiyacımız olmadığını anlattım ve "Ne kadar yıldız insanlar yollarsanız yollayın bizim talebeye pek faydası olmuyor. Hiç olmazsa iki sömestr kalabilecek, ihtiyaçlarımızla örtüşen ve bizim de seçiminde söz sahibi olabileceğimiz hocalar gönderebilir misiniz," dedim. Brown söylediklerimi kibarca dinledi, fakat taleplerime olumlu bir cevap vermedi.

"Kopacak fırtınaya hazırlıklı ol!"

— Döndüğünüzde ne yaptınız? Yaşlı dekan yardımcısının akıbeti ne oldu?

— Amerika dönüşü Müdür Simpson'a bir rapor vererek dekan yardımcısının işine son vereceğimi, Columbia'dan da en az iki sömestr gelebilecek hoca almak istediğimi, bu kapıyı açık tutmakla birlikte bu konuda fazla umudum olmadığını söyledim. Dışarıda kariyer yapan çok sayıda parlak Türk'ün bulunduğunu, bütçede tasarrufa giderek genç bir kadro kurmak istediğimi anlattım. Bir sömestrlik üç hocaya vereceğimiz parayla, altı yedi iyi hocayı getirebilirdik. Simpson, "Oktay, sen bilirsin ama bu iş büyüyebilir. Kopacak fırtınaya da hazırlıklı ol!" dedi. Ondan sonra Brown ile yazıştım, "İlişkimizi sürdürmek isteriz ama bu iki, üç hocanın bir sömestrliğine gelmesi işine herhalde son vereceğiz," dedim. Bu sefer tabii kıyamet koptu. Çünkü Behçet Osmanağaoğlu vardı, Kolejin mütevelli heyetindeydi, aynı zamanda dönemin İstanbul Ticaret Odası başkanı. Meğer Columbia'dan mezunmuş, o uğraşmış bu işle...

Oktay Yenal, koltuğuna oturur oturmaz çözmesi gereken birçok sorunu masasında buldu.

— *Simpson'ın dediği çıkıyor...*

— Tabii, kıyamet koptu, mütevelliler ayaklandı. Columbia Üniversitesi'nden, özellikle de kovduğum emekli sigortacıdan şikâyetler yükseldi. Mütevelli heyetinden Behçet Osmanağaoğlu ile Bülent Yazıcı da beni arayarak rahatsızlıklarını iletti. Özellikle Behçet Bey'i, okula kötülük yapmadığıma ikna edemedim. Columbia İş İdaresi Okulu Dekanı Brown da bastırınca, okulu ve benim çalışmalarımı gözden geçirmek için Amerika'dan iki kişi gönderdiler. Genç bir çocuk gelmiş, yanlış bir iş yapmasın diye...

— *Bir tür teftiş... Gelenler kimlerdi?*

— MIT'den Prof. Richard Robinson, Türkiye üzerinde uzmanlığı ve eserleri olan saygın bir siyaset bilimciydi. Prof. John Hennesy ise Dartmouth College'ın ünlü "Tuck" iş yönetimi okulunun dekanlığını da yapmış ünlü bir akademisyendi. Bunlar İstanbul'a gelerek iki hafta kadar görüşmeler, incelemeler yaptılar ve her ikisi de benim yaptıklarım hakkında çok olumlu, hatta methiye içeren raporlarını mütevelli heyetine verdiler, bunu bulduğunuza şükredin dediler. Mütevelli heyetinin iki önemli üyesi,

Mrs. Page ve Alfred Ogden'dan da kutlama yazısı geldi. Bu rapor ve yazılar, 70'lerde Sussex Üniversitesi'ne gittiğimde iyi bir referans oldu benim için.

— *Ama Simpson'ın başını yemişler galiba...*
— Onun hakkında da şikâyetler oldu. Amerika'dayken duydum. Mütevelli heyeti toplanmış ve Simpson'un işine son vermiş. Para yemekle suçlanmış. Hiç öyle biri değildi. Döndüğümde, harıl harıl müdür arıyorlardı. Bir süre mühendislik okulunun Amerikalı dekanı vekâlet etti. Böyle karmakarışık bir durum vardı.

— *İlk sene mevcut kadrodan yararlanmışsınız.*
— Kadro oluşturmaya fırsat bulamadan ders yılı başladı. İlk sömestr California Üniversitesi'nden pazarlama uzmanı Ahmet Koç'u getirebildim sadece. İlk yıl mevcutlarla idare ettik. Öğrencilik dönemimde hocam olan George Woods Williams kayıt işleri müdürüydü. İktisat fakültesinden tanıdığım hocam Ömer Celâl Sarc bir ara ders verdi o sene. Psikoloji dersine Halide Yavuz giriyordu. İlk kadromda, Mücap Ofluoğlu'nun karısı Filiz Ofluoğlu, Suna Kili, eskilerden ticaret hocam Francis Potts, tercüme-konuşma hocası Turgut Erem de vardı.

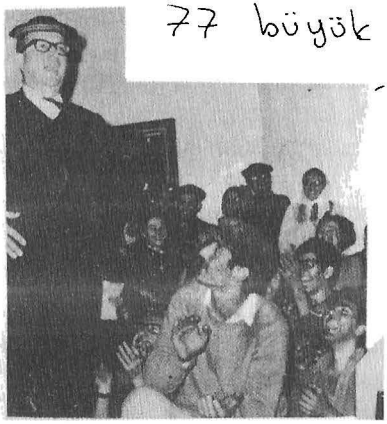
— *Yeni müdür de sizi rahat bırakmış...*
— John Scott Everton adlı yaşlıca, halim selim bir müdür gönderdiler. Çok aklıevvel biri değildi ama onunla da iyi geçindim. O da bana büyük imkânlar sundu, işime hiç karışmadı. Bu dönemde mesaimin önemli bölümü kadro oluşturmakla geçti. 1967'nin sonlarına doğru önce İngiltere'ye, ardından da ABD'ye gittim. Robert Kolej bursu ile bu ülkelerde lisansüstü eğitim yapanları buldum. Emre Gönensay, LSE'de doktorasını tamamlamış, ders veriyordu. Ertesi yıl iktisat hocası olarak Koleje gelmesinde anlaştık. Sonra karlı bir günde Amerika'nın Syracuse Üniversitesi'nden Özer Ertuna ile görüştüm. Ertuna finans konusunda Cornell Üniversitesi'nde parlak bir doktora yapmıştı. Finans hocası olarak gelmesini kararlaştırdık. Yine Cornell Üniversitesi'nden dış ticaret uzmanı Ahmet Aker ile anlaştım. Dar-

mouth College'de Amerikalı hoca adayları ile görüşürken Kıbrıslı Türklerden Alper Orhon adından sık sık söz edildiğini duydum. Orada hem doktora yapıyor, hem de yardımcı öğretim görevlisi olarak çalışıyormuş. Her tanıyan özellikle istatistik ve –o zamanlar daha ilk aşamalarında olan – bilgisayar alanlarındaki uzmanlığından ve hocalık niteliklerinden sitayişle söz etti ve çok iyi referans verdi. Alper Orhon da parlak bir kariyeri bırakıp Robert Kolej'e geldi. Massachussets Institute of Technology'de bana Dr. Kenan Şahin adında parlak bir Türk'ten bahsettiler. Robert mezunuymuş, koleje gelmesi için anlaştık. Anlaştığım hocaların hepsi ertesi yıl okulumuzda çalışmaya başladı.

— *Kadronuzda Türkiye'den isimler de var...*

— Demir Demirgil'i iktisat, Üstün Ergüder'i siyasal bilimler ve yarı zamanlı olarak da Kenan Bulutoğlu'nu maliye, Cahit Davran'ı ticaret hukuku ve Osman Yücesan'ı sigorta hocası olarak kadroya kattım. Sonra Vakur Versan geldi. Son sene Mülkiye'den Şerif Mardin'i getirdim. Demir Demirgil öğrenciler arasında o

Demir Demirgil bütün öğrencilerin sevgilisiydi. Fotoğraf 1968 tarihli Record'dan: 77 büyük fedekarlıklarla getirdiği Tom "Demirgil" Jones'u takdim etmekle şeref duyar...

kadar çok sevildi ki Kolej yıllar sonra Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştüğünde tiyatro salonuna onun ismini verdiler. 2009'da yüksekokulun 50. kuruluş yıldönümü münasebetiyle Boğaziçi Üniversitesi'nde bir toplantı yapıldı. Ahmet Koç, Üstün Ergüder, Emre Gönensay, Özer Ertuna, hepsi oradaydı. Bana da bir anımı anlatmam için söz verdiler. Onları gösterdim ve "Bunların hepsini ben getirdim," dedim.

— *Operasyonunuz Kolejin diğer bölümlerinde nasıl karşılandı?*
— Onu aşkın yeni hocayla örnek bir öğretim kadrosu kurdum. Yeni gelen Türkler ve seçerek getirdiğimiz yabancı hocalar birkaç yıl içinde yüksekokulun birinci sınıf bir eğitim kurumu olmasını sağladı ama kıskançlıkların da ardı arkası kesilmedi.

— *Özellikle de ücretler konusunda...*
— Genç öğretim üyeleri dönemin koşullarına göre oldukça yüksek maaşlar alıyordu. Ama bu maaş düzenini Kolej yönetiminden tek bir kuruş ek bütçe almadan, Columbia programından ve yarı zamanlı ders verenlerden sağladığım tasarrufla gerçekleştirdim. Özellikle mühendislik okulundan itirazlar yükseldi. Mühendislik Bölümü Dekanı Vedat Yerlici, bir senato toplantısında "Niye Oktay Yenal, Özer Ertuna'ya bu kadar maaş verebiliyor da biz Türk hocalara veremiyoruz," diye yakındı, ilave bütçe talep etti. Rektör Everton ise "Benim fazla bütçem yok. Oktay bunu bütçesi içinde becerdi, siz de istediğinizi yapın," diye yanıt verdi.

— *Onlara aynı yetki verilmemiş mi?*
— AID onlara para transferi yapmamıştı ama mühendis mektebinin bütçesi bizden çok daha büyüktü. Bu itirazlara karşı iki güçlü savunmam vardı. Birincisi ben bütçeyi büyütmemiştim ki, almış o Amerikan bütçesini yeni kadroya vermiştim. İkincisi yüksek maaşlı hocalarımız gerçek anlamı ile bütün zaman ve çalışmalarını okula adamıştı. Oysa mühendislikteki hocaların çoğunun dışarıda ikinci bir işi vardı. Bütün bu savunmama rağmen bunun kavgası sürdü, gitti.

— Bu parlak kadroyu korumak güç olmadı mı?

— Sadece Kenan Şahin'i elimizde tutamadık. Sene sonunda geldi, ABD'ye dönmek istediğini söyledi. Orada kendi adıyla bir bilgisayar şirketi kurdu, çok büyük paralara sattı şirketini. Çok zengin oldu. Hatta MIT'nin mezunlar derneği toplantısında "Hadi, eller cebe" denince "100 milyon dolar," demiş. "Şartlarınız olacaktır herhalde," demişler. "Şartım falan yok," demiş. Bu Amerika'da çok büyük olay olmuştu. Hatta bu anekdotu Başkan Bill Clinton Türkiye'ye geldiğinde TBMM'de de anlattı.

— Akademik unvan da vermişsiniz her birine...

— Kolej camiasında ben profesör, Emre Gönensay, Özer Ertuna ve Ahmet Koç yardımcı profesör unvanını kullanırdık. Bu İstanbul Üniversitesi'nin kulağına gitmiş. YÖK yoktu o zamanlar, üniversiteler çok kuvvetli ve kıskançtı. Özellikle de akademik titr konusunda. O vakitler profesörlük ancak senato kararıyla alınabilen bir unvandı. Aklıma geldikçe gülerim, üniversitede bulunduğum sıralarda Panosyan diye Ermeni bir dans hocası vardı, gazetelere Profesör Panosyan diye ilan verince İstanbul Üniversitesi Senatosu'yla mahkemelik oldu. Senatoyu oluşturan rektör, dekan ve profesörler de işlerini güçlerini bıraktı, kendisine profesör diyen bir dans hocasıyla uğraşmaya başladı. Hocam Şükrü Baban da senatördü o sıralarda. Bu konuyu konuşurken, "Hocam, oldu olacak Profesör Nimbüs'ü de mahkemeye verseydiniz!" diye takıldım. İyi ki Şükrü Bey, gazetelerde Tektel amca adı ile çıkan çizgi roman kahramanı Profesör Nimbüs'ten habersizdi.

— Artık kimse bu kadar titizlik göstermiyor.

— Son yıllardaki üniversite enflasyonunun bir yararı, akademik unvanlar üzerindeki tekellerin kırılması, hatta akademik unvanların ayağa düşmesi oldu denilebilir. Bu gelişme bilim adamlarının unvanlarına göre değil, yeteneklerine göre değer kazanmaları yönünde gelişir mi, onu bekleyip göreceğiz.

— Aysel Hanım da ders vermek istemiş galiba...

— İstedi ama ben önce doğru olmaz diye karşı çıktım. Son yıl nüfus hakkında bir ders verdi oldukça da başarılı oldu. Aysel doçent olduktan sonra kızımız doğunca akademik kariyerine son vermek zorunda kaldı. Türkiye'nin milli gelir istatistikleri üzerindeki araştırmalarına atıf yapıldıkça hâlâ bir tür suçluluk duyarım.

— *Chicago olmasa bile ufak bir LSE modeli oluşturmuşsunuz... Çalışmalarınız nasıl yankı buldu?*
— Uzun tartışmaların ardından modern bir ders programı, yeni bir ders tasarımı hazırladık. İlk iki yıl temel dersler ve kültür dersleri okutulacak, öğrenciler üçüncü yılda İktisat ve İş İdaresi bölümlerine ayrılacak, dördüncü yılda ise seçimlik derslerle bu bölümler içinde uzmanlık eğitimi görmeleri sağlanacaktı. Pazarlama, finans, muhasebe diye bölümler belirledik. Milli Eğitim Bakanlığı da bu programımızı onayladı. İstanbul, Ankara ve Hacettepe üniversitelerinin de köşesinden bucağından sempatisini kazanmaya başladık. Kolay kolay dışarıda konferans vermeyen Ömer Lütfü Barkan bile iktisat tarihi konferansları için okulumuzu seçti. On altıncı yüzyılda nüfus ve para hareketleri diye literatüre geçecek bir konferansını hatırlıyorum. Hacettepe Üniversitesi Rektörü İhsan Doğramacı da ortak dostumuz Osman Okyar aracılığıyla ortak çalışma teklif etti. Tarihçi Halil İnalcık konferanslar verdi. Yani yavaş yavaş kabul görmeye başladık.

— *Öğrenciler memnun muydu? Asıl önemli olan o değil mi?*
— Öğrencilerimizin de aldıkları eğitimden memnun olduğu her hallerinden belliydi. Geniş bir burs programını titizlikle uyguladık, olanakları sınırlı ailelerin zeki ve yetenekli çocuklarının parasız okumalarını sağladık. Burs komitemizin üyeleri Özer Ertuna ve Ahmet Koç, her yıl mayıs ayında büyük şehir okullarını, özellikle fen liselerini ziyaret etti, üstün yetenekli öğrencileri arayıp buldu. Örneğin daha sonra Dünya Bankası'na da gelen Tanju Yörükoğlu'nu Ankara Fen Lisesi'nden aldık. Fareler üzerinde araştırma yapan bir öğrenciydi. Vefa Tarhan'ı, Coşkun Ulusoy'u Darüşşafaka'dan seçtik. Bu öğrencilerin başarıları ve okul son-

rasındaki parlak kariyerleri benim için her zaman gurur kaynağı oldu.

— Günümüzdeki burs uygulamasına nasıl bakıyorsunuz peki?
— Dilimde tüy bitti ama anlatamadım. Şimdiki burs sistemi çok sakattır. Burs mutlaka başarılı olma koşuluyla verilmelidir. Koç Üniversitesi'nde mütevelli iken de şimdi de hep onu söylerim. Burslar bugün verildikleri şekille bir rezalettir. Bunlar imtihan sonuçlarına göre veriliyor. Zengin çocukları da burs alıyor ve burslar en kötü notları alsalar bile dört sene devam ediyor. Böyle rezalet görülmüş şey değildir. Burslu olup da lüks otomobilimi koyacak park isterim diyen talebe biliyorum. Örneğin son bir yemek yedik bazı mezunlarla ve öğrencilerle. Yanımda bir kız oturuyordu, onunla biraz konuştum. Dekanın kızıymış, burslu okuyormuş, bu olmaz. Burslar ihtiyaca göre değil, sınav puanına göre veriliyor. Hâlbuki tam tersi olmalı, okuldaki başarıya göre verilmeli ve sürdürülmeli. Memur ve işçi çocuklarının iyi bir üniversitede okumalarına başka türlü imkân yok. Yoksul ama zeki çocuklar ancak burs verilirse okuyabilir. Benim dönemimde yüksekokula aldığımız burslu öğrencileri sürekli izlerdik. Notları kötüye giderse, kesilirdi bursları. Bugünkü şekliyle tek bir iyiliği var, kimse Rahmi Koç'a telefon etmiyor, "Bizim oğlana burs verin," diye. Çünkü otomatik olarak veriliyor.

— Okulda ders de veriyorsunuz... Yöneticilikten nasıl vakit buluyordunuz?
— Yönetim işleri zamanımın büyük kısmını alıyordu. Buna rağmen dekanlık görevim süresince, öğrencileri tanımak ve onlara yakın olmak için, her sömestr iki dersi hiç aksatmadan vermeyi ilke edindim. Birisi ikinci sınıfların para-banka dersi, diğeri ise dördüncü yılda iktisat disiplinini seçenlere verdiğim iktisadi doktrinler tarihiydi. Hatta ilk yılımda en iyi öğretmen seçildiğimi hatırlıyorum.

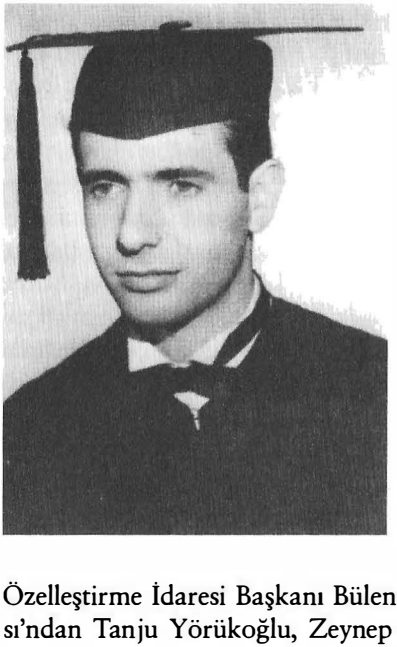
— Biraz da not defterinizi açalım. Öğrencilerinizin çoğu iyi yerlere gelmiş...

— Engin Akarlı var Brown'da, Süleyman Özmucur Pensylvennia'da profesör. Bülent Uyar da ABD'de. Noyan Arsan Koç Üniversitesi'nde ders veriyor. Pınar Bakır profesör, Ömer Dinçkök büyük iş adamı. Zeynep Taymaz Dünya Bankası'ndan emekli oldu. O zaman soyadı Bozkurt idi. Sena Eken Para Fonu'ndan emekli oldu olacak. Ceyhan ve Seyhan Kozanoğlu kardeşler Boğaziçi Üniversitesi'nde. Onları sınavlarda hep karıştırırdım. Refik Erzan iyi bir iktisatçı oldu. Yalçın Baran Dünya Bankası'ndaydı, şimdi ticaret adamı. Epey öğrencimiz girmiş Dünya Bankası'na. Mehmet Ali İrtemçelik en son Berlin Büyükelçisi diye duymuştum. Diplomat olan bir de Vefahan Ocak vardı. Mehmet Kaytaz Hazine Müsteşarlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü başkanlığı yaptı. Mehmet Yaltır Çukurova'da çilek yetiştiriyor şimdi. Burhan Karaçam, Coşkun Ulusoy, Aydın Ulusan, Korkmaz İlkorur, Attila Uraz, İbrahim Betil, bunların hepsi bankacı oldu. Esen Mutluay, Emin Şirin diye liste uzayıp gidiyor.

— *Tansu Çiller'in hiç dersine girdiniz mi?*
— O da benim dönemimden ama hiç dersine girmedim. Ama bana yine de "Hocam," diye hitap eder.

— *Ne kadar çok bankacı rahle-i tedrisinizden geçmiş...*
— Para-banka dersinde kuramsal öğretilerin yanı sıra Türkiye'deki uygulamalara da yer verdim. Sonradan önemli bankaların müdürlüğü ve başka yönetim düzeylerine gelen pek çok öğrencimden, o yıllarda Merkez Bankası ve bilançoları ve mevzuatı ile tanışmalarının mesleklerinde yararlı olduğunu duydum.

— *Kimler bu bankacılar?*
— Yıllar sonra Türkiye Bankalar Birliği'nin yıllık Dünya Bankası-IMF toplantıları münasebetiyle Washington'da verdiği davete gittim. Mezunlarımızdan bazıları da oradaydı. Bunların arasında bankacıların çokluğu dikkatimi çekti. Garanti Bankası Genel Müdürü İbrahim Betil, Ulusal Yatırım Bankası Genel Müdürü Aydın Ulusan, Yapı Kredi Bankası Genel Müdürü Burhan Karaçam, Ziraat Bankası Genel Müdürü Coşkun Ulusoy,

Oktay Yenal'ın öğrencileri arasından çok sayıda banka müdürü çıktı. Bu isimlerden biri de İbrahim Betil.

Özelleştirme İdaresi Başkanı Bülent Gültekin, Dünya Bankası'ndan Tanju Yörükoğlu, Zeynep Taymas, Yalçın Baran ve IMF'den Sena Eken... Şaka yollu, "Sizler bankalarınızda yüksek düzeylere geldiniz, banka müdürleri oldunuz, bununla gurur duyuyorum ama mezunlarımızdan henüz Merkez Bankası guvernörü çıkmadı," dedim. Ertesi yıl yine böyle bir davete eski mezunlarımızla konuşurken Bülent Gültekin çıkageldi ve "Hocam şimdi eski öğrencileriniz arasında Merkez Bankası başkanı da var," dedi. Eğitimci olmanın en büyük ödülü bu işte!

— 21 Haziran 1967'deki diploma töreninde mezunlara "Umarım ki ufkunuzu geniş tutarsınız. Tercihiniz, ilk aşamaları parasal bakımdan çekici, sonrası rahat fakat heyecansız birkaç piyasa mesleği içinde tıkanıp kalmasın; mesleğinize bir amaç olarak değil, sizi dünya bilim ve kültür hazineleri ile temasa getirecek bir araç olarak bakınız," diye seslenmişsiniz.

— "Gidin heyecanlı meslekler seçin, hepiniz iş adamı olmayın," diyordum ama kim dinler. Herkes iş idaresi okuyordu.

— *Tiyatroya dekanken de devam ediyorsunuz?*
— Tiyatronun iyi olmak koşuluyla her türlüsünü sevdim, izledim hatta profesör ve dekan iken bile tiyatroda oynadım. Kolejden sınıf ve sahne arkadaşım Aydın Umur mühendislik bölümünde hocaydı. Luigi Pirandello'nun *"Küp"* piyesini sahneye koyacaktı. "Sen dekansın ama oynar mısın?" dedi. "Tabii oynarım," dedim. Küpü tamir etmek içine girer de çıkamaz ya hani. Geçenlerde Azerbaycan televizyonunda bir uyarlamasını seyrettim. Bizden iyi oynamıyorlardı. Keşke o vakitler video olsaydı da bu oyunları kaydetseydik.

Gecikmiş bir teklif

— *Öğrenciliğiniz döneminde sormayı unuttum. Kolejde, girmek için âdeta deveye hendek atlatılan sportmanships diye bir kulüp varmış, siz üye olmadınız mı bu kulübe?*
— Bana nedense hiçbir zaman gelip *sportmanship*'e girer misin demediler öğrenciliğim zamanında. Nitekim ondan sonra da hiç kimse bana ne mason ol dedi, ne Rotary Kulübe gir, ne propeller kulübe gir... Bunları nedense bana hiç layık görmediler. Neden sonra, dekanlığım sırasında, "Hocam" dediler, "*Sportsmanship* kulübe girer misiniz? Ama herkese uygulanan prosedürü size de uygulayacağız." Tabii memnun olurum, iltifat sayarım dedim.

— *Fair play ruhunu ve sabrını ölçüyor, öyle bir sınavdan geçiriyorlarmış.*
— İşte kızmayacaksın, soğukkanlılığını yitirmeyeceksin, talimatlara uyacaksın... Dediler ki şu saatte yürüyüşe çıkacağız. Bebek'ten Bakırköy'e yürüyeceğiz, Londra Asfaltı'nda bir pastane var, orada bir zarf verecekler. Yolumuza devam edeceğiz. Aday olarak ben, bir mümessil ve bir grup öğrenci giyindik lastik ayakkabıları, gömlek pantolon yürümeye başladık. Ben iyi yürürdüm vaktiyle. Hiçbir sıkıntı çekmedim. Hava da güzeldi. Karanlık çöktüğünde verilen adrese vardık. Zarfı açtık: Çınar Oteli'ne gidin orada bir zarf daha bulacaksınız. Yeşilyurt'ta birdenbire bir taksi durdu yanımızda. İçinden iki tane bekçi çıktı. Aldılar bizi arabayla ka-

rakola götürdüler. Komiser, "Arkadaşlar tespit etmiş, siz Topkapı Surdibi'nden bu yana yürüyüşe başlamışsınız, bunu izah edeceksiniz," dedi. Robert Kolej'in âdetidir desek de inandıramadık. Dekan olduğumu söyledim, bayağı tartıştık. Baktılar ki işi büyüteceğim bıraktılar. Çınar Oteli'nden zarfı alıp yeniden yürüyüşe geçtik. Koleje geldiğimizde sabah oluyordu. Meğer o daha birinci aşamaymış. Sabah da cimnastikhaneye çağırdılar. Sabah gittim, kafamda yumurta kırmaya başladılar, neye uğradığımı şaşırdım. Sonunda "Sizi üyeliğe kabul ettik," dediler. Aman ne iyi dedim!

— *Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti'nin yönetim kurulunda da görüyoruz sizi...*

— Şimdiki adı Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'dır (TESEV). Adı buram buram tercüme kokan bir düşünce kuruluşuydu. Nejat Eczacıbaşı, Amerikalılardan para alarak kurmuştu, o zamanlar başında Robert Kolejli Nezih Neyzi vardı. Amacı, iş âlemiyle kamu yöneticilerini bir araya getirip Türkiye'nin ekonomik ve sosyal sorunlarının tartışılmasını sağlamaktı. Tarabya Oteli'nde, Çınar Otel'de uluslararası konferanslar düzenliyorduk.

Milliyet 15 Eylül 1968

DIŞ TİCARET SİYASETİMİZ

Prof. Dr. Oktay YENAL

NEDEN ZARARLI BİR YOLDAYIZ?..

1

1. Dış ticaret siyaseti (*) memleketteki Türkiye'deki iktisat ve şöhalinin kendisinin en önemli, hem karşılık en az şöhalinin bir kısmını bir yıllık şöhalinin, hem esporumuz olmayan mallar ve memleketten fiyatların hesaba katılmadığı bir ekonomik yapıdan bize tahminler çerçevesinin yaratıldığı dönemde, dış ticaret siyaseti konusunda herhangi bir anlamlı düşüncenin ortaya atılmasına olanaksız rastlanılan mevcudiyetindedir. 1958 - 1960 devresine göre para ve esaslı ekonomik konumunda fiilen değişen bir fiktiler epeyce durulduğu halde dış ticaret ve döviz konusunda bu olmamıştır. Meselâ, 1960'larda milletlerarası terminolojinin dere olmuştur. Meşhur Rankine kriterini ile, büyük konsolidasyon yapmanın para arzını ve fiyatları artırdığını öğrenmişlerdir. Bir yandan talep artırıcı kredi ile yandan artırıcı, politik, bütçe gücü ile fiyat artışlarının önüne geçilmeyeceği anlaşılmıştır. Milli konularda uygulama siyaset bakımlarıyla beraber, ekonomi düşünüşünde, artışı politikası, konsolidasyon, ekonomik-politik artışlarının gerçeği kabul edilmiştir. Bu tecrübelere karşılık dış ticaret konusu düşünce düzeyinde dahi hâlâ âdeta teslimî doğmaktadır.

■ «Dış ticaret konusu düşünce düzeyinde dahi hâlâ âdeta teslimî doğmatizmi içinde yanlış ihraç ve tahsilleri doludur... Harcamaları artırmak için para basmak, böylece fiatların yükselmesine yol açmak, paranın dış değerini sabit tutma çabası ve bunun yorettiği döviz sıkıntısı, yatırımları bu sıkıntıya göre düzenlemek ve bu sefer de kötü ve yeraltılarla iç fiatları dünya fiatlarından daha yüksek tutmak, ithalâtı talebini artırıcı ihracat imkânlarının azaltması ve büyüyen dış açık... İşte dış ticaretimizin bilançosu...»

Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti'nde yer alan Oktay Yenal, çok ses getiren seminerleri Milliyet için yazı dizisi haline getirdi.

— 1966'daki Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme Semineri çok ses getirmiş...

— Toplantıya sunduğum bildiride Türkiye'deki dış ticaret ve kambiyo düzenini eleştirdim, serbest (şimdiki adıyla dalgalı) kur önerdim. Serbest kurun asıl büyük faydası, enflasyonla yaşamak zorunda olan bir ülkede, geniş aralıklarla yapılan sert devalüasyonlar yerine kambiyo kurunun piyasa şartlarına göre devamlı ve yavaş yavaş ayarlanmasını sağlayacak bir sistemi ikame etmesidir. Temeldeki hastalıktan, yani enflasyondan kurtulmak elbette tercih edilir. Ancak Türkiye'de olduğu gibi türlü nedenlerle bu mümkün değilse, kambiyo kurunu sabit tutmaktansa tedrici olarak ayarlama yoluna gitmek evlaydı.

— Bu öneriniz nasıl karşılandı?

— Bu uyarılarım iktisatçılar tarafından desteklenirken ne yazık ki hükümetten ve iş âleminden katılanlar tarafından kabul görmedi. Hatta bu konferansı esas olarak ben düzenlediğim için, Vehbi Koç "Oktay Bey maalesef kendisi gibi düşünen ikinci sınıf iktisatçıları davet etmiş," diye serzenişte bulundu. Vehbi Bey hep, "Sen devalüasyondan başka bir şey bilmez misin?" derdi.

— Kimdi bu ikinci sınıf iktisatçılar?

— Michael Bruno gelmişti sonradan İsrail Merkez Bankası başkanı ve Dünya Bankası baş iktisatçısı oldu. MIT'den Jagdish Bhagwati vardı, halen Columbia'da önemli bir profesördür. Herhalde önümüzdeki yılların birinde Nobel alacak. Barend A. de Vries Dünya Bankası iktisat departmanı başkanlığına kadar yükseldi, Anne Krueger'i bilmeyen yoktur. Dünya Bankası baş iktisatçılığı, IMF başkan yardımcılığı yaptı. Francis Wells, OECD Ekonomik Gelişme Bölümü Başkanı...

— Bugün önerilerinizi sahiplenen çok...

— Bir de Turgut Özal keşfetti demiyorlar mı? Serbest dış ticaret ve kambiyo rejiminin 1980'lerde nasıl devrimci yeni bir fikir olarak getirildiğini, dalgalı kur sisteminin de nasıl 2001 yılında keşfedildiğini şurada burada okudukça gülümsemekten kendimi alamıyorum.

"Zenginler eğitim için ne yapıyor ki?"

— İş adamlarının eğitim alanındaki çalışmalarını o zaman da şimdi de yetersiz buluyorsunuz. Hatta bir keresinde eğitim yatırımlarıyla bilinen Vehbi Koç'a bile sitem etmişsiniz...

— Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne görevli olarak giderken Ankara'daki evlerinde geçirdiğim o geceyi iyi hatırlıyorum. Yemekten sonra Vehbi Bey'e üniversitelerin önemi ve ihtiyaçları, varlıklı kimselerin üniversitelere yardım elini uzatması hakkında uzun bir nutuk çektim. "Zenginler de hiçbir şey yapmıyor ki," dedim, "oysa üniversitenin ne kadar büyük ihtiyaçları var." Kibarlığından olacak, beni sabırla dinledi. Sonra yatmaya giderken "Sabah 7'de hazır ol, birlikte çıkacağız," dedi. Ertesi sabah arabası ile beni o yıllarda inşaatı yeni bitmiş olan Vehbi Koç Öğrenci Yurdu'na götürdü. Koç Yurdu o vakitler büyük olaydı Ankara'da. Çok katlı, modern bir yurttu. "Ben burayı ne kadar sıkıntıyla yaptım, biliyor musun?" dedi ve devam etti: "Demir almak için ayrı uğraştım, çimento için ayrı. Bu malzeme sıkıntısı içinde yurdu yaptırana kadar neler çektim. Şimdi burayı gördükten sonra da eğitime yeteri kadar katkım olmuyor diyebilir misin?" Gençliğin verdiği cesaret ve aile yakınlığıma güvenerek, "Bu, sizin varlığınıza oranla nedir ki?" dedim. Bana çok kızdı. Şimdi baktığımda bir sürü kimse o yurtta kalarak okudu. Galiba Vehbi Bey de benimle aynı görüşte olmalı ki yıllarca sonra eğitime birçok katkılarına ek olarak bir üniversite kurmak için canla başla çalıştı. Bu anımı Rahmi'ye Koç Üniversitesi'nin açılış merasiminde hatırlattım, "İşte bak" dedim, "ben tam da bunu kastetmiştim."

— Vehbi Koç'un kurduğu Türk Eğitim Vakfı'nda göreviniz neydi?

— İcra heyetindeydim. Vehbi Koç ve Nejat Eczacıbaşı ile birlikte onların iş, benim eğitim ilgimi karıştırarak geniş bir burs programının temellerini atmaya çalıştık. İcra heyetinde Aydın Boysan ve İTÜ Rektörü Bedri Karafakioğlu da vardı.

— Vakfın geliri nereden geliyordu?

— En büyük mali kaynağı Ford Vakfı'ydı, bir de bağışlar... Bağışların büyük kısmı çocuğu olmayan hayırseverlerin ölüme bağlı olarak yaptıkları bağışlardı. Ancak, öldüğümde param TEV'e kalsın diyenlerle yapılan bağış senetleri çok ayrıntılı koşullar içeriyordu. Her bayram mezarım ziyaret edilsin, hatim indirilsin, mevlit okunsun vs. Bir keresinde Vehbi Bey'e "Galiba biz cenaze bürosu kurduk," dedim. Safiye Ayla hayatta olduğu için, bağışından hiçbir gelir gelmediği halde onun konserleri için harcama yapmak zorunda kalıyorduk. Üstelik de nişanlandığı yönünde haberler gazetelerde çarşaf çarşaf yayımlanırken!

— *Düzenli bir gelir yaratmak kolay olmamış...*
— Benim icra heyetinde bütün anlatmak istediğim oydu. Saatlerce dil döküp Vehbi Bey'i ikna ettim. "Ben para koyarım ama bir şartla... Nejat Eczacıbaşı da koyarsa!" dedi. Nejat Bey buna yanaşmayınca başka formüller denedik. Özer Ertuna'ya bir vakıf senedi hazırlattım. Uzun çabalardan sonra bir vakıf sermayesi oluşturabildik ve vakıf sürekli bir gelir sahibi oldu.

— *Çelenk bağışı kimin fikriydi?*
— O, 70'lerde gündeme geldi. Vehbi Bey, çelenk uygulamasını bir İsveç seyahatinde görmüş. Oradan aldığı ilhamla hem çiçekler ziyan olmasın hem de yoksul çocukları okuyabilsin diye çelenk bağışlarını eğitime yönlendirdi.

— *Vehbi Koç, sizin onu tanıdığınız 1950'lerde DP ile CHP arasında sıkışmış kalmıştı. Hiç bundan yakınır mıydı size?*
— Siyaset konuşmazdık pek. Tek hatırladığım siyasi mesele, Menderes'in bir bakanını karşıladıktan sonra öfkeyle Büyükdere'deki yazlık evlerine dönüşüdür. Hiç o kadar sinirli görmemiştim Vehbi Bey'i. Meğer bakan metresini de yanında getirmiş, yetmiyormuş gibi bir de tanıştırmış... Vehbi Bey "Ben şey miyim?" diye öfkelenmişti.

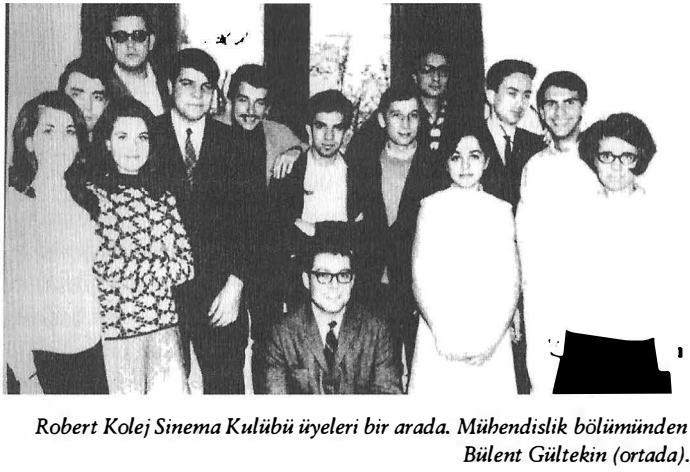
— *Size hiç iş teklif etti mi şirketlerinde?*

— Bir kere oldu. 70'li yılların başlarında Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyesiydim, "Gel profesör, bir görüşelim," diye beni Koç Holding'e çağırdı. Holdinge müşavir olmayı düşünüp düşünmeyeceğimi sordu. Hocalığı bırakmamak şartıyla bu teklife sıcak bakabileceğimi söyleyince ""Bunu düşünelim, bu ciddi" dedi ve ayrıldık. Birkaç gün sonra Bernar Nahum telefon etti, "Oktay Bey, sizinle bir yemek yesek..." Hadi gittik, Divan Oteli'nde yemek yedik. Bir baktım benim ağzımı arıyor. Ne kadar solcuyum diye. Meğer Vehbi Bey beni iyice bir soruşturmasını istemiş.

— *Sizin solcu olmadığınız belli...*
— Ama onlara göre değil. Ben de dedim ki, "Bernar Bey biliyorum sizin merakınızı, benim o anlamda bir solculuğum yok. Ama ben sosyal adaletçiyim. Boşuna ağzımı aramanıza lüzum yok." Daha sonra Vehbi Bey bir kere daha görüşmeye çağırdı. Haftada bir kere holdinge gelmemin yeterli olacağını söyleyip, çok düşük bir maaş önerdi.

— *Ne kadar önermişti?*
— Şimdi tam hatırlamıyorum, o paraya çalışamayacağımı anlattım. Vehbi Bey, "Ama çok az vaktinizi alacak," dedi. "Yok" dedim, "ben ismimi vereceğim. Bu ücrete olmaz." Şaşırdı: "İsminiz zarar mı görecek, Koç Holding'e vermekle!" Teşekkür edip teklifini geri çevirdim. İyi ki de öyle yapmışım.

— *Komünizm takıntısı da meşhur...*
— 1960'lı yılların sonuna doğru bir iftar daveti vermişti Vehbi Bey. Bir ara Ömer Celâl Sarç, Memduh Yaşa ve bana dönerek, "Gazeteler hep solcu yazılarla dolu. Komünizme karşı olan hocalarımız niye gerçekleri anlatmıyor, memleket elden gidiyor," diye yakındı. Ömer Celâl'in yanıtı dün gibi aklımdadır: "Beyler, bu solcu koroya karşı, Memduh Bey'in, Oktay Bey'in arada bir makale yazması ile olmaz. Çok kaygılanıyorsanız, zamanında Fransız patronların yaptığını yapınız, Babıâli'den birkaç gazete satın alın, olsun bitsin." Ruhu şad olsun, bu kadar ileri görüşlülük olur. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da şimdi aynısını söylüyor.

Robert Kolej Sinema Kulübü üyeleri bir arada. Mühendislik bölümünden Bülent Gültekin (ortada).

— Sosyal gelişmenin Robert Kolej'i bile aştığı günler... Öğrenci olaylarının Koleje de sıçraması sizin için sürpriz oldu mu?

— İstanbul ve Ankara üniversitelerinde öğrenci olayları 1968'de yoğunlaştı. Önceleri rehavet içinde, nasılsa bizim okulda olmaz diye bakıyorduk. Diyorduk ki; spor faaliyetleri var, sosyal faaliyetler var, öğrenciler hocalarıyla diyalog kurabiliyor. Öbür üniversiteler bu imkânlardan mahrum. Öğrenci olayları esas olarak bu çocukların derslerinden ve ders dışı yaşamlarından duydukları rahatsızlıktan kaynaklanıyordu. Bizim okulda ise eğitim çok düzenli yapıldığı gibi ders dışı yaşam da öğrencilere büyük olanaklar sağlar, isyan etmelerine sebep olmaz sanıyorduk.

— İlk kıpırtılar ders kitaplarıyla başlamış... Hangi kitaplar revaçtaydı?

— O günlerde solculuğa meraklı birçok kimse gibi bizim öğrenciler de sloganlarla yetiniyordu. Hangi kitap ya da makaleyi okumalarını istesem, öğrencilerim, Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*'ni, İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması'nı* ya da Sencer Divitçioğlu'nun *Asya Tipi Üretim Tarzı*'nı önüme koyuyordu. Sosyalizmden başka konu konuşmak, Marksizmden başka doktrin işitmek istemiyordu hiçbiri.

— *Asıl kaynaklara bile itibar etmiyorlar!*

— Bizzat verdiğim iktisadi doktrinler tarihi dersinde asıl metinlere girerek iktisat düşüncesinin gelişmesini anlatıyordum. Fakat öğrencilere, üstelik İngilizce de bilmelerine karşın Marx'ın, Engels'in ya da Proudhon'un orijinal yazılarından birkaç sayfa bile okutmak mümkün olmadı.

— *ODTÜ'deki kültür haftalarının benzerleri Hisar'a taşınmış...*

— Başlangıçta tepkiler bizde çok medeni bir biçimde ele alınıyordu. Derken ardı arkası kesilmeyen öğrenci talepleri başladı. Diploma merasiminde cüppe giymeyeceksiniz dediler, okul geleneği olmasına karşın "Peki" dedik. Kültür haftasında gösterilen bir filmdeki, "Türkiye" yazılı bir köpeğin "emperyalist" yaftalı başka bir köpeğin tecavüzüne uğradığı sahne sonun başlangıcı oldu. O tarihten sonra eylemler zorbalığa döküldü. Elebaşları önce Türk bayrağı ile birlikte göndere çekilen Amerikan bayrağını kaldırdı. Bunu toplantı binasının duvarından Koleje hizmet etmiş kimselerin portrelerinin indirilmesi izledi. Resmi

Engin Akarlı ve Faruk Pekin'in de aralarında olduğu Robert Kolej Yüksekokulları Talebe Birliği Yönetim Kurulu üyeleri.

indirilenlerden biri de Tevfik Fikret'ti. Militan bir grup, dışarıdan gelenlerin de verdiği cesaretle binaların duvarlarını sloganlarla doldurdu, bir yandan da özellikle Amerikalı hocaları tehdit etmeye başladı.

— *Militan grupta kimler vardı?*
— Kazıme Beygirci diye bir kız öğrencimiz vardı, o çok ataktı. Garbis Altınoğlu, Nail Satlıgan, Can Saydam, Mühendis Talebe Birliği Başkanı Faruk Pekin... Hepsi çok keskin solcuydu.

— *Kolejdeki geleneksel öğrenci yaşamı, yerini korku ve kavgaya bıraktı diyorsunuz.*
— Derslerinde parlak olmadığı gibi, tiyatro bilgisi ve kültürü de eksik olan Kazıme Beygirci, Kolejde sahnelenen oyunları emperyalizme hizmetle suçladı mesela. Bu kızımıza göre, geleneksel ulusal tiyatromuz Hacivat Karagöz'dü. Hâlbuki gölge oyunu Java'dan çıkmıştır, bunu bile bilmiyordu.

— *Disiplini nasıl sağlıyordunuz?*
— Her şeyden önce akademik disiplini korumaya çalıştık. Kolej'in o yıllarda kayıt işleri müdürü olan eski hocam George Williams, boykot sonucu yapılamayan ders ve sınavlar telafi edilmedikçe diploma verilmeyeceğini ısrarla söylese de ondan bir sonuç çıkmadı. Çoğu zaman sınava girmeyen öğrencilerin okulla ilişkisini kesmekten başka çare bulamadık. Fakat bu yolla okuldan uzak tutmaya çalıştığımız öğrenciler de doktor raporuyla geri dönüyordu. Rapor üstüne rapor getiren, başımıza dert olan böyle bir öğrencimizi çok iyi anımsıyorum.

— *Adı neydi bu öğrencinin?*
— Garbis Altınoğlu. İmtihanda çakar, biz onu tard ederiz, gider ruh doktorundan rapor alır gelirdi. Ama doktorun bilmeden de olsa isabetli teşhis koyduğu sonradan anlaşıldı. Dekanlıktan ayrıldıktan sonra, 1972'de işlenen sansasyonel "Sandık cinayeti"yle ilgili olarak tutuklandığını gazetelerden okudum.

— Öğrencilerin öfkesinden Kemal Tahir ve Aziz Nesin gibi isimler de nasibini alıyor...

— Kültür haftalarının birinde düzenlenen panele Kemal Tahir ve Aziz Nesin davet edildi. Büyük salon hıncahınç doluydu. Kürsüye alkışlar arasında gelen Kemal Tahir, toplumsal gelişmenin bir süreç olduğunu, toplum önderlerinin birikimlerinin yüksek düzeyde olması gerektiğini anlattı ve öğrencilere her şeyden önce kendilerini iyi yetiştirmelerini salık verdi. Yaşamının pek çok yılını hürriyet mücadelesi nedeniyle hapiste geçirmiş olan Kemal Tahir'in bu sözleri bile öğrencileri kesmedi. Salondan homurtular yükseldi, hayal kırıklığı içindeki kalabalık duygularını ıslık çalarak dile getirdi.

— Konuşturmadılar yani...

— Konuşacaktı ama gürültü patırtıyla onu susturdular. Kemal Tahir hemen parladı, "Ulan" dedi, "ben sizin topunuza bedel ihtilalciyim. Ben hapiste yatmışım, kalkıp da kimse bana emperyalistlerin uşağı diyemez!" O sırada Aziz Nesin salona girdi ve büyük alkış koptu. Bir öğrenci çıkıp halk ihtilalinin kaldırım tiyatrolarıyla geleceği yönünde nutuk attı. Öğrenciler Aziz Nesin'den nabza göre şerbet vermesini, kendi aşırı eylemci programlarını alkışlamasını beklerken ünlü yazar çok makul bir konuşma yaptı.

— Makul konuşmadan kastınız ne?

— Kemal Tahir'in sözlerine benzer biçimde, toplumda öncü olacak kimselerin kendilerinin çok iyi yetişmiş olmaları gerektiğine dikkat çekti, " Samatya sokaklarında tiyatro oynarken kapitalist olarak tanıttığınız bir hamam böceğini yere atıp ayaklarınızla çiğnediğiniz ve buna etrafta toplananlardan alkış aldığınız zaman kendinizi büyük devrimin önemli bir neferi gibi görmek hatasına düşüyorsunuz. İhtilal iyi bir şeydir, ama gürültü patırtıyla, sokak gösterisiyle olmaz, programınız olmalı. Devrim, sosyal değişme, çocuk oyuncağı değildir. Sizin haberiniz yok ki kapitalisti ayaklar altına alıp çiğnediğiniz zaman, ilk sırada oturan ve göbeklerini hoplatarak size alkış tutanların bir kısmı, aslın-

da halk düşmanı zararlı kapitalistlerin ta kendileridir," dedi. Bunun üzerine öğrenciler Aziz Nesin'i de yuhalamaya kalktı. "Siz kim oluyorsunuz da bizim gibi bu uğurda her şeyini ortaya koymuş olanları beğenmiyorsunuz?" diye öğrencilere çıkışan Kemal Tahir, "Ben, ikimiz de hapiste iken Nâzım Hikmet ile yazıştığımız mektupları niçin neşrettim, biliyor musunuz?" diye sordu. Öğrencilerin söz almasına fırsat vermeden "Mektuplarda çok önemli düşünce kırıntıları olduğu için değil. Ülkenin en büyük şairi ile büyük bir romancısının birbirlerine yazdıklarının ne kadar kısır bir bilgi içeriğine sahip olduğunu genç kuşaklara göstermek istedim. Sizlerin çok iyi yetişmenizi beklerdim. Bilgi her şeyin başıdır, bilgili olmazsanız hiçbir halta yaramazsınız," dedi ve çıktı gitti.

— *Kemal Tahir'i şahsen tanıdınız mı?*

— Bir iki kere okula konuşmacı olarak çağırmıştık. Sonra ahbap olduk. Çömezlerinden Tahir Alangu Kolejde Türkçe hocasıydı. Birlikte birkaç kez bizim Hisar'daki evimize yemeğe de geldi. Çok hoş sohbet bir adamdı. Ama tarih tezlerine hiç katılmam. "İngilizler müsaade etti de Mustafa Kemal ortaya çıktı. Yoksa İngilizler Abdülmecit'i Fransa yerine Mısır'a götürüp de halife yapmaz mıydı? Hâlbuki hilafete İngilizlerin önem vermemesi Mustafa Kemal'i tuttuklarının işaretidir," derdi.

— *Sadun Aren'i de davet etmişsiniz...*

— Bir gün öğrenci birliği temsilcileriyle konuşurken bana, "Hocam sizin güven duyduğunuz solcu düşünür yok mu Türkiye'de?" diye sordular. Sadun Aren, benim İngiltere yıllarından beri çok saydığım ve sevdiğim bir arkadaşımdı. "Sadun Aren her bakımdan dört başı mamur bir kimsedir," dedim. Bunun üzerine Sadun'u o günlerin lugatıyla bir forumda konuşmak üzere davet etmemi istediler. O zamanlar Türkiye İşçi Partisi'nin yönetiminde ve milletvekili olan Sadun Aren'i davet ettim. O da beni kırmadı geldi. Çok güzel bir toplantı, öğrenciler için gerçek bir eğitim oldu.

— Ama TİP yönetimi bu davete sıcak bakmamış
— O akşam Sadun, "Oktay, sen çağırınca elbet gelirdim ama kolay olmadı. Partideki arkadaşlar, "Sen nasıl Amerikan emperyalizminin yuvasına gidip konuşursun diye itiraz etti," dedi.

— İtiraz kimden gelmiş?
— Bizzat Mehmet Ali Aybar karşı çıkmış. Ama Sadun, yıllar önce bilirkişi olduğum Şadi Alkılıç davasını anımsatıp "Biliyor musunuz Oktay Yenal o davada bilirkişiydi, onun raporu davanın seyrini değiştirdi," demiş.

— 6. Filo protestoları da dekanlığınız dönemine rastlıyor
— Kolej'e davetiye yolladılar. Biz de gittik, devasa bir uçak gemisi. Bir baktım Mahir Kaynak da gemide. O zaman çok şaşırmıştım.

— Mahir Kaynak'ı nereden tanıyordunuz?
— Ben asistanken İktisat Fakültesi'ne gelmişti. Refii Şükrü Suvla'ya, "İktisat bilmiyor, almayalım," dedim. Fakat İdris ile Sencer, "Cahit Arf'ın yanına gönderip, matematikçi-iktisatçı olarak yetiştireceğiz," diyerek, Fen-Edebiyat Fakültesi'ne yolladılar. Sonra Madanoğlu davasında Sencer ve İdris aleyhine tanıklık yaptı. Meğer aslında bir ses kayıt cihazı olan dolma kalemle kaydetmiş bütün konuşmalarını.

— O yıllarda özel yüksekokullara karşı da bir alerji var... Robert Kolej'in geleceği de belirsizmiş haliyle...
— Kolejin bir Amerikan kurumu olması saldırıları daha da artırdı. Çoğu Amerikalılardan oluşan mütevelli heyeti maddi kaynakları da azalan Kolejin geleceğini düşünmeye başladı. Amerikalılar hiç olmazsa on dokuzuncu yüzyıldan beri gelen orta ve lise okullarının Amerikan okulu olarak kalmasına öncelik verdi, ver kurtul psikolojisi içinde, yüksekokul konusunda yerlileştirme önerilerine açık olduklarını ihsas etmeye başladı.

— Dekanlıktan ayrılma teklifi sizden gelmiş...

Dekanlığı bırakan Oktay Yenal'ın halefi Emre Gönensay'dı.

— Bir yanda tırmanan öğrenci olayları, bir yanda yüksekokulun belirsiz geleceği... Bu atmosfer içinde oldukça bunalmıştım. 1969'da Müdür Everton'dan görevini bırakmama müsaade etmesini istedim. "Ben yapacağımı yaptım, okulun geleceği de belli değil. Ben artık bırakayım, dekanlıktan ayrılayım," dedim. Bir sene daha kalmamı rica etti. "Bir sene daha kalırsan, ben seni bir sene de *sabbatical*a yollarım, dilediğin üniversiteye gidersin," dedi. Bütün o olumsuz koşullara karşın bir sene daha görevime devam ettim. 1970'in sonbaharında görevi bıraktım ve Kolejin sağladığı bursla bir yıllığına İngiltere'nin Sussex Üniversitesi'ne bağlı Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü'ne gittim.

— *Yerinize kimi getirdiler?*
— Emre Gönensay dekan oldu.

— *Brighton'daki Sussex, İngiltere'nin yeni kurulan modern üniversitelerinden biri...*
— Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü, gelişen ekonomiler üzerinde çalışmalar yapan bir merkezdi. Bir yandan enstitünün semi-

nerlerine katıldım, bir yandan da üniversitenin zengin kütüphanesinden yararlanarak ekonomik bütünleşme konusunda araştırma yaptım. LSE'den sınıf arkadaşım Brian van Arkadie'den başka önemli iki isim daha, Prof. Hans Singer ve Dudley Seers da orada çalışıyordu. Özellikle Singer, Keynes'in öğrencisi olmuş, uzun yıllar Birleşmiş Milletler'de çalışmış, kalkınma literatürüne önemli katkısı olan bir iktisatçıydı. Ticaret hadlerinin uzun dönemde tarımsal ürün ihraç eden azgelişmiş ülkeler aleyhine işlediğini savunurdu. Bütün hayatını benim de üzerinde yoğunlaştığım makro işsizlik, fakirlik gibi konulara adamıştı. Sık sık bir araya gelip devletin kalkınmadaki rolü, beşeri sermayenin ve dolayısıyla eğitimin önemi, kalkınma stratejileri konusunda uzun uzun fikir alışverişinde bulunduk.

Sussex Üniversitesi'nde konuk öğretim görevlisi olan Oktay Yenal'ın Brighton'ın Clock Tower semtinde kaldığı ev ve kızı Ayşe.

— Hans Singer, BM'deki görevi gereği Türkiye hariç birçok ülkeyi karış karış gezmiş...

— Aslında Türkiye'ye de gelmiş, ama umduğunu bulamamış. Görüşmelerimizden birinde bana Türkiye ile ilgili bir anısını anlattı. 1950'li yıllarda İstatistik Umum Müdürünün –Şefik Bilkur olmalı– davetiyle BM milli gelir teknik yardım heyetinin başkanı olarak Ankara'ya gelmiş. O sırada Türkiye'nin iktisadi durumu bozulmaya yüz tutmuş. Heyetin, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile de bir ilk görüşme yapması planlanmış.

— Görüşememiş mi?

— Görüşmüş görüşmesine ama bana anlattığına göre büyük hayal kırıklığına uğramış. Odasına girip selam verdikten ve Ankara'ya niçin geldiklerini anlattıktan sonra, Fatin Rüştü Zorlu, hiçbir giriş cümlesine lüzum duymadan "Bizim sizden akıl almaya ihtiyacımız yok. Önünüzde iki seçenek var. Ya dönüp evinize gidersiniz ya da görünüşü kurtarmak için sekreterim size bir Karadeniz gezisi ayarlasın, bir hafta gezip sonra dönersiniz," demiş. Singer başkanlığındaki heyet de ertesi gün apar topar New York'a dönmüş. Singer, bu anıyı anlatırken bana "Ben hayatımda Mr. Zorlu kadar dobra dobra konuşan kimse görmedim," demişti.

— 12 Mart muhtırası az daha sizin de hayatınızı değiştirecekmiş...

— Sussex'teyken Türkiye'de askeri bir işlemle Demirel hükümeti görevden uzaklaştırıldı; Nihat Erim atama ile başbakan oldu. Erim, "Ben bir beyin takımını getireceğim, her şeyin üstünde çok iyi bir hükümet kuracağım," dedi. Washington'dan çağrılan, DPT'den ve Dünya Bankası'ndan arkadaşlarım Attila Karaosmanoğlu başbakan yardımcısı, Ayhan Çilingiroğlu da sanayi bakanı oldu. Yine Ankara'da birlikte görev yaptığım eski DPT Müsteşarı Şinasi Orel Milli Eğtim Bakanlığına, Robert Kolej'den sınıf arkadaşım Talat Halman da Kültür Bakanlığına getirildi. Birkaç hafta sonra başbakanlıktan acil bir telgraf aldım. Başbakan Yardımcısı Attila Karaosmanoğlu, ilk vasıtayla Ankara'ya gelmemi istiyordu.

— *Yine bir emrivaki... Bu sefer teklif edilen görev neydi?*
— Ankara'da Attila ve diğer Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş ile buluştum. DPT Müsteşarı Turgut Özal görevden alınmış ve Dünya Bankası'na gönderilmişti. "Zor bir iktisadi durum devraldık, DPT müsteşarlığı münhal, bu göreve seni düşündük, ne dersin?" dediler. Ertesi gün Başbakan Nihat Erim ile görüşmem için randevu alınmıştı bile.

— *10 yıl sonra DPT...*
— Önce "Planlama'yı bir göreyim" dedim. Gerçi gelişmeleri yakından izlemiştim ama yine de durumu yerinde görmek istedim. Öğleden sonra DPT'ye gittim. Başbakanlığın yanında büyük bir binaya taşınmışlardı. Teşkilatın kapısının eşiğinde, daha müracaat odasına gidemeden memurlar beni durdurdu, içeri giremeyeceğimi söyledi. Nedenini sordum, "Müsteşar vekilinin kesin emri var, sakallı hiçbir kimseyi daireye sokmuyoruz," dediler. Müsteşarlığa maliyeden Hüsnü Kızılyallı vekâlet ediyordu. Daha önceden tanıdığım Kızılyallı'ya telefon ettim, müsteşarlığımın gündemde olduğunu, bu nedenle DPT'nin son durumu hakkında bilgi sahibi olmak istediğimi, ancak kapıdan içeri bırakılmadığımı söyledim. Emir verdi, içeri girdim. Kızılyallı, "Teşkilatta göze batan takunyalıları azaltmak için bazı önlemler aldık, kusura bakmayın," dedi.

— *Neler değişmişti Planlama'da?*
— Kadrolar çok büyümüştü tabii. 400 kişilik, ne iş yaptıkları belli olmayan müşavir kadrosunu görünce çok şaşırdım. Eskiden sanayileşme programının bir parçası olarak herkes gider Ankara'dan, Bakanlıklardan teşvik alırdı. Zamanla teşvikler sadece ahbaplara gider oldu. Turgut Özal kurnazlık etti, bütün teşvikleri uhdesine aldı, DPT'yi bütün teşviklerin merkezi yaptı. Buna bakan Yılmaz Ergenekon diye bir adam vardı. Bütün teşvikler Planlama'dan çıkmaya başladı, teşviksiz sanayi kurulamaz oldu. Fabrika kurmak isteyen herkes Planlama'da arzı endam edip ricada bulunarak kredi alırdı.

"Türkiye'de benim solumda kimse yoktur!"

— Başbakan Erim ile görüşmeniz nasıl geçti?
— Ertesi gün bana söylenen saatte Başbakan Nihat Erim'in makamına gittim. Daha önce tanışmamış olmamıza rağmen beni samimi bir şekilde karşıladı. Çok kibar bir insandı ve bana, sıcak ve iltifatkâr davrandı. Büyük bir ulusal görev ile karşı karşıya olduklarını, benden de hizmet beklediklerini anlattı. Yalnız bir sözüne çok şaşırdım...

— Neydi o sözü?
— "Bir kere bilmenizi isterim ki" dedi, "Türkiye'de benim solumda kimse yoktur. Bu ülke vatandaşlarının insan hakları mahkemesine başvuru olanaklarını ben sağladım." İçimden "Allah, Allah... Bana niye söylüyor bunu?" dedim, "benim solla alakam yok." Bunu söylemeye niçin ihtiyaç duymuştu, hiç anlayamadım. Her halde beni Attila istediği ve Attila solcu olarak bilindiği için böyle söyledi. Bir süre de iktisadi durum hakkında konuştuk. Kendisine teşekkür ettim. Çıkarken de özel kalem odasında Tarık Zafer Tunaya'yı gördüm. Sevinç içinde "Beni de çağırmış, beni de çağırmış... Bazı ülke sorunları hakkında istişarede bulunacakmış," dedi. "Aman ne iyi," dedim ayrıldım.

— Ankara'da kulisler de hareketlenmiştir sanırım...
— Kaldığım Bulvar Palas'ta, o vakit Dünya Bankası'nın Türkiye'den de sorumlu başkan yardımcısı olan Münir Benjenk'e rastladım.

— O da mı davet edilmişti?
— Hayır, ortalığı kolaçan etmeye gelmiş. Müsteşarlık teklif edildiğini anlattım, fikrini sordum. "Vallahi" dedi, "kamu hizmeti, kamu hizmetidir, Oktay. Benim tavsiyem, geri çevirme."

— DPT kadrosu da meraktadır...
— Bulvar Palas'a döndüğümde iki kişinin beni aradığını söylediler. Bunlardan biri DPT Sosyal Planlama Dairesi Başkanı Nev-

zat Yalçıntaş'tı. Nevzat, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu'nun asistanıydı, üniversiteden tanıyordum. Benimle çalışmaktan memnuniyet duyacağını söylemeye gelmiş. "Dur bakalım" dedim, "fol yok yumurta yok." Günal Kansu'yu da ilk kez orada gördüm. Bana, Demirel hükümetinin kendisine İktisadi Planlama Dairesi başkanlığı için söz verdiğini anlattı ve durumun bir an önce açıklığa kavuşturulmasını arzu ettiğini söyledi. Her ikisine de daha benim atanmamın kesinleşmediğini, kendilerine cevap vermemin mümkün olmadığını anlattım.

— *Karar vermeniz için önünüzde uzun bir süre de yok... Nasıl bir muhasebe yaptınız?*
— O gece uzun uzun düşündüm. DPT, Türkiye'nin iktisadi gelişmesi konusunda kilit bir örgüttü. Benim gibi bir iktisatçı için bu örgütün başına gelmenin büyük çekiciliği vardı. Kolej Yüksekokulu'nun geleceği de açık değildi. Üstelik önemli bakanlıkların başında yakın arkadaşlarım bulunuyordu. Bunlar teklifin artılarıydı. Ancak seçimle gelmemiş, asker destekli bir hükümetin atadığı bir müsteşar olmayı bir türlü içime sindiremiyordum. 12 Mart sonrasının o karışık ortamında ülkedeki esas gücün sivillerin değil askerin elinde olduğu, hükümetin kalıcı olmadığı, Meclis'teki güç dengelerinin de belirsiz olduğu sonucuna vardım. Ertesi sabah Aysel'le de telefonla konuştuktan sonra kesin kararımı verdim ve Attila'yı arayıp "Bu iş bana göre değil, zaten durum da karışık. Onun için kusura bakma," dedim. Sonradan öğrendiğime göre, Nihat Erim de zaten benden ve sakallı olmamdan pek memnun kalmamış.

— *Attila Karaosmanoğlu kararınızı nasıl karşıladı?*
— "Aslında seni Merkez Bankası'na da düşünebilirdik, ama orası münhal değil. Naim Talu bir sürü para vermiş askere," dedi. Ayrıca Ankara'ya kadar gelmişken Merkez Bankası Başkanı Naim Talu ile de görüşmemin iyi olacağını söyledi. Ben de randevu aldım ve Talu'yu ziyaret ettim. Bir yazım nedeniyle bana gücenmiş, sitemde bulunuldu: "Oktay Bey, siz bir yazınızda Merkez Bankası'nın Maliye Bakanlığı'nın bir şubesine benzetmişsiniz. Bu

herhalde bankamız hakkında yeteri kadar bilginiz olmamasından kaynaklanıyor. Siz biliyor musunuz ki biz buradan dört binden fazla ticaret bankası şubesini teker teker denetliyoruz." Bu sözler üzerine dayanamadım, "Naim Bey zaten bütün problem de burada. O sözünü ettiğiniz merkez bankacılığı değil ki," dedim. O vakitler her bankanın kredi kotası vardı, ona da Talu karar verirdi. O kotalar kalktı neyse ki. Ben Friedman ekolündenim o konuda, merkez bankaları para arzını muayyen bir hadde büyütmeli, ötesine karışmamalı.

— *Ekonomi yönetimine bir de rapor vermişsiniz...*
— İşçi dövizlerindeki artış nedeniyle Merkez Bankası rezervleri artmasına karşın yatırımlarda kıpırdanma yoktu. Attila Karaosmanoğlu, "Hazır Ankara'dasın, hiç olmazsa bir rapor yazıver," dedi. "Genişleyen Döviz İmkânlarından Yararlanarak Ekonomiyi Canlandırma, Yatırımları ve İhracatı Artırma Programı İçin Teklif" başlıklı bir rapor hazırladım.

— *Neler önerdiniz, kabul gördü mü?*
— Teşvik belgesi almadan yatırım yapılamazdı. İş adamı gider sanayi odasına müracaat eder, sanayi odasının tasvibini alırsa DPT'ye başvurur, oradan da onay çıkarsa Merkez Bankası'na giderdi. Yatırım yapmak için anası ağlardı. "Madem para var" dedim, "Şunu gelin basitleştirelim ve hızlandıralım. Ne yapalım? Özel sektör yatırımlarının döviz ihtiyaçları için izin alma zorunluluğu kaldırılsın. Fabrika kurmak isteyen, gitsin Merkez Bankası'na TL karşılığını yatırsın, alacağı dövizle makineyi ithal etsin. Bunun sanayi odasından, DPT'den geçmesine lüzum yok." Ancak bu önerileri sanayi odalarının yöneticileriyle görüştüğüm zaman şiddetle karşı çıktılar, DPT'nin ve Sanayi Bakanlığı'nın devrede kalmasını istediler. Çok şaşırdım. "Ekonomide büyük yatırımlara kendi kaynaklarınızı koyacaksınız, elbette bunu iyi düşünüp taşınmış olduğunuz varsayılmalıdır. Bu kararları DPT'daki deneyimsiz, genç bürokratların sizden daha yeterlilikle alabileceğine inanmanız mı istiyorsunuz?" diye hayretimi belirttim. Biraz daha inceleyince gördüm ki, başta büyük sanayiciler dev-

let denetimi yoluyla tekel durumlarının korunmasına, kırtasiyenin azaltılmasından daha büyük önem veriyordu.

— *DPT'nin başına kim geldi?*
— Memduh Aytür'ü getirdiler. Daha önce de bu görevde bulunmuş, Merkez Bankası Genel Müdürlüğü, Hazine Müsteşarlığı yapmış çok muhterem bir adamdı ama müthiş bürokratik kıskançlık sahibiydi. Birinci Kalkınma Planı'nı hazırlarken, Amerikalılar taslağı görmek istediğinde "Katiyen, bu Türkiye'nin planıdır. Hiç kimse göremez," diye karşı çıktı. "Siz müsaade edin, ben onlara bir makro plan yazayım, bunları gider konuşuruz, ne olacak yani. Biz sır vermeyiz," diye ikna etmeye çalıştıysam da nuh dedi peygamber demedi.

— *Müsteşarlığı kabul etmediğiniz için hiç pişmanlık duydunuz mu?*
— Aslında iktisadi durum hiç de kötü değildi. Ancak askerlerin yönetimi kâbus gibiydi. Siyasi ve ahlaki nedenlerle görevi kabul etmem imkânsızdı. Nitekim ne denli isabetli bir karar verdiğimi birkaç gün sonra daha iyi anladım. Sussex Üniversitesi'ne dönmeye hazırlanıyordum ki radyo haberlerinde Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş'ın sesinden bir hükümet bildirisinin okunduğunu duydum. Mülki amirlere solculukla uzaktan yakından ilgileri olanların derhal gözaltına alınması emrini veriyor ve ekliyordu: Aşağıda ismi yazılanlar derhal mülki makamlara teslim olacaklardır.

— *Kimler vardı listede?*
— Erim'in yakın arkadaşı olduğu söylenen Bülent Nuri Esen, Mümtaz Soysal, İsmet Giritli, Bahri Savcı... Liste uzayıp gidiyordu. İşin ironik tarafı, birkaç gün önce Başbakan Erim'in düşüncelerinden yararlanmak için çağırdığı Tarık Zafer Tunaya da bu listedeydi. O sırada çok insanı içeri attı sıkıyönetim. Ankara'da verdiğim kararın isabeti ortadaydı. Akşama doğru Londra'ya yola çıktım. Sussex'e, hapis korkusu olmayan huzurlu akademisyen ortamına döndüm.

— 27 Mayıs dönemindeki Planlama tartışmalarının yerini 12 Mart'ta reform tartışmaları aldı. Sizi en çok ilgilendireni ise üniversite ile ilgili olanı...

— Oğlum Ali 1971 yılı Kasımında doğdu. Naşit Erez'in Nişantaşı'ndaki kliniğinde oğlu Selçuk Erez ile birlikte tur atarken üniversite reformu tartışması yapıyorduk: "Yok, öyle olmaz Oktay", ben "Selçuk sen yanılıyorsun..." Bir baktım Ali'nin kafası geliyor, "Aman" dedim. Üniversite reformu çok aktüeldi o vakit. Her kafadan bir ses çıkardı.

— Milli Eğitim Bakanı Şinasi Orel sizden de görüş istemiş...

— Üniversite reformu konusunda ne düşündüğümü sordu. İngiltere'de Universities Grant Commission'u, akademik bütçe yönetimi konularını incelemiştim. Oradaki sistemde bir para ayırırlar üniversitelere, sonra bu komisyon tevzi eder, üniversiteler arasında paylaştırır. Hâlbuki Türkiye'de o yıllarda her üniversite doğrudan doğruya gelir, Bakanlığın çatısı altında kendi bütçesini Mecliste dikte etmeye çalışırdı. Bir kurum kurulsun, hiç değilse para bir merkezden dağıtılsın dedim. Şinasi Bey de "İyi olur" dedi, kendisine bir not vermemi istedi. O sıralarda Ankara'da bulunan Kenan ile beraber düşünce ve önerilerimizi yazdık ve Orel'e verdik. Önerdiğimiz kuruma tesadüf bu ya "Yükseköğretim Kurumu" adını vermiştik. Yani bir bakıma YÖK'ün isim babası biziz.

— İhsan Doğramacı'yı da o dönemde mi tanıdınız?

— İhsan Doğramacı'yı Osman Okyar vasıtasıyla tanıdım. Robert Kolej'deki ortak tarih seminerlerine o da gelirdi. Doğramacı, Hacettepe'yi çok özel bir statüde kurmuştu. Ford Vakfı'ndan aldığı parayla çocuk hastanesiyken üniversiteye çevirmişti. Doğramacı ile zaman zaman bir araya gelirdik. Robert Kolej Yüksek Okulu ve Hacettepe için özel kanun çıkarılabilir mi diye taslaklar hazırlardık. Özel üniversiteler kurulabilsin, üniversiteler tek tip olmasın, bu konularda hemfikirdik. Aynı İhsan Doğramacı, 12 Eylül'den sonra YÖK'ü kurup da üniversiteleri tek tip hale getirince çok şaşırdım. Hindistan'da görevli olduğum dö-

nemde bir pediatri ödülünü almak için gelmişti. Sağda solda bu ödül Nobel'den daha önemli diye konuşuyordu. Yeni Delhi Büyükelçisi Oktay İşçen'in verdiği yemekte ufak bir grup konuşuyorduk, Büyükelçi İşçen'e dönüp dedi ki: "Bu memlekette iki müesese vardır, gerisi hiçtir: Biri askeriye, diğeri Hariciye... " Ben de dayanamadım "Aman efendim siz de üniversite kurdunuz," dedim.

— *Ankara'dayken bir teklif daha almışsınız*
— Attila Karaosmanoğlu'nun davetiyle geldiğim Ankara'dan daha ayrılmamıştım ki Robert Kolej İktisat ve İş İdaresi Okulu Dekanı Emre Gönensay'dan bir telefon geldi, "Oktay, yarın Ankara'ya geliyorum. Benimle görüşmeden bir karar verme," dedi.

— *DPT müsteşarlığını reddettiğinizden habersiz...*
— Ertesi gün çıkageldi. Aldıkları haberlere göre kolejin yüksek kısmının devletleştirilmesi gün meselesiydi. Yeni üniversiteye düşünülen rektör adayları arasında benim de adım geçiyordu. "Oktay, aman acele karar verme, senin rektör olman bahis konusu," dedi.

— *Rektörlük gönlünüzde yatan aslan...*
— İstediğim tam da buydu. "Sahi mi? Öyle bir teklif olsa bayılırım ama Bakan Şinasi Orel ile konuşmalarımda bu olasılığı hiç ima etmedi," dedim. Ankara'daki son akşamımda Attila Karaosmanoğlu eve yemeğe çağırdı. Vakit iyice ilerlemişti ki Şinasi Orel geldi. "Bu saate kadar TBMM'deydik, bir sürü lüzumsuz konuşmayı dinledik," dedi. Meğer Robert Kolej Yüksekokulu'nu devletleştirerek Boğaziçi Üniversitesi'ni kuran yasa Meclisten geçmiş, yeni üniversitenin rektörlüğüne de Abdullah Kuran atanmış.

— *Adınız hiç mi gündeme gelmemiş?*
— Boğaziçi'nde dekanlık da yapan Güven Alpay geçenlerde bana "Hakkınızda bir rivayet var. Siz kolejin kütüphanesinde kilit altında tutulan kitapların Amerikalılara geçmesine mani olmuşsunuz. Onun için Amerikalılar sizi istememişler," diye sordu.

— Doğru mu? Etkisi olmuş mu?

— Devletleştirme yasası kabul edildikten sonra bir geçiş dönemi yaşandı. Arnavutköy kampüsü kızlı erkekli bir Amerikan koleji olarak kalıyordu ve Bebek kampüsü Boğaziçi Üniversitesi'ne geçiyordu. Hangi mallar üniversiteye devredilecek, hangi mallar kız kolejine gidecek diye çalışmalar yapıldı. Bu arada Kolejin kütüphanesinin alt katında demir parmaklıklar arasında bir *rarebooks* yani nadir kitaplar bölümü vardı ki, kilitle girilirdi. Hatta burada Piri Reis'in dünya haritasının orijinalinin de bulunduğu bir kitabın varlığından da söz edilirdi. Ayrıca Kolej Ermeni meselelerine de karışmıştı Caleb Gates zamanında. Osmanlı döneminde yazılmış Ermenilerle ilgili kitap ve belgeler de orada saklanırdı. Bütün bu değerli kitapların o vakitler Ahırkapı'daki Köprülü Köşkü'nde yerleşmiş olan Amerikan Araştırma Enstitüsü'ne devredilmesi gündemdeydi. Ben bu girişime çok itiraz ettim ama engel olamadım.

— Rektör olamamışsınız ama üniversitede hocalık yapmışsınız...

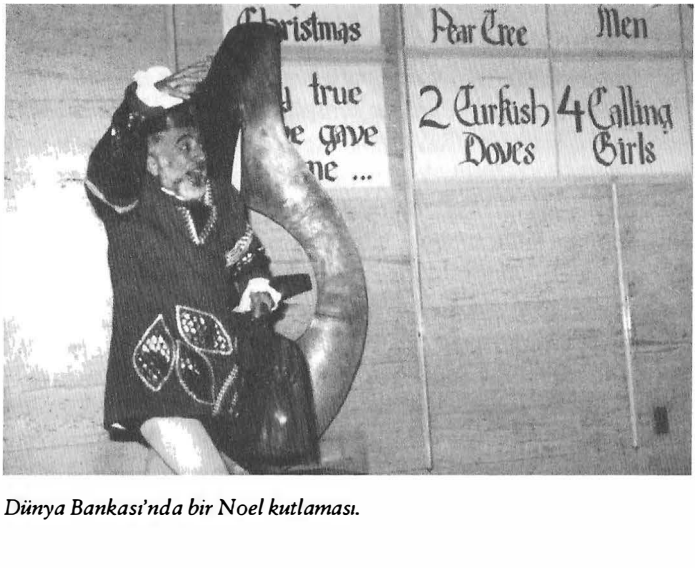
— Sussex'ten döndükten sonra güz sömestrinde Boğaziçi Üniversitesi'nde ders verdim. Profesörlük unvanını da orada aldım. Hocalık her zaman sevdiğim bir meslekti, ama yavaş yavaş Türkiye'de heyecan duyacağım bir projenin kalmadığı düşüncesi ağır bastı.

Dünya Bankası'na dönüş

— 1972 yılı başında Washington'a dönüp yeniden Dünya Bankası'nda işbaşı yapıyorsunuz. Ama banka eski banka değil. Robert McNamara'nın gelişiyle yeni bir dönem başlamış.

— Ayrı kaldığım altı yılda Banka'yı tepeden tırnağa değişmiş buldum. Robert McNamara'nın yönetiminde hem kredi hacmi hem de personel sayısı eskisiyle kıyaslanamayacak kadar büyümüştü. Ama Banka'nın iki numarası DPT yıllarından tanıdığım Hollis Chenery idi.

— Görevi neydi?

Dünya Bankası'nda bir Noel kutlaması.

— Başiktisatçı ve kalkınma politikalarından sorumlu başkan yardımcısıydı. Ben çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra yardımcılığına bir başka tanıdık ismi, Ernest Stern'i getirdi.

— *Stern'i nereden tanıyordunuz?*

— Ankara'da Amerikan Yardım Heyetinde memur iken yakından görüştüğüm biriydi. Ernie diye bilinirdi. Ben DPT'deyken o da Ankara'daydı. Hatta daha üniversitedeyken bana bir öneride bulundu Ernie... 1950'lerin sonlarına doğru olmalı, Planlama'ya gitmeden. Türkiye'nin bankacılık sistemi hakkında bir araştırma yapmamı istedi AID için. Ben de peki yaparım dedim. Ondan sonra bir kontrat yolladılar. Yapılacak arıştırmanın ABD'nin malı olacağı belirtilen kontratta, benim bu araştırma sonuçlarını başka yerlerde kullanmamı kısıtlayan maddeler vardı. Stern'e telefon ettim. "Araştırma istiyorsanız, bir araştırma yaparım ama ben böyle bir kontrat imzalamam" dedim. O iş kaldı. Sonradan iyice ahbap olduk. Hâlâ Türkiye'ye gelir, özel bankaların temsilcisi olarak burada görüşmeler yapar.

— Dünya Bankası'nda bıraktığınız yerden mi başladınız?
— Benim için en uygunu eskisi gibi Maliye ve Finans bölümüydü. Oradakilerin neredeyse hepsini tanıyordum. Münir Benjenk'ten tavsiye mektubu getirmemi istediler. Benjenk'in o zaman, en parlak devri. 1972'deki reorganizasyonda, Avrupa, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'dan sorumlu başkan yardımcısı oldu. McNamara'nın en yakınındaki birkaç isimden biriydi. Hatta 1973'te birlikte İran'a gittiler. Petrol krizinden sonra İran çok zenginleşmişti. Neredeyse petrol gelirleriyle ayrı bir banka kuruyorlardı, sonra bazı şeyler ters gitti, bu projeden vazgeçildi.

— İşiniz garantiydi öyleyse...
— Hiç de öyle olmadı. Baktım, iktisatçıları A, B, C diye sıraya koymuşlar. A en yukarıdakiler, B kıdemli iktisatçılar, C ilk iktisatçı seviyesi... Personel müdürü, "Tavsiye mektubu tamam ama biz ilk aldıklarımızı C seviyesinden başlatabiliriz. Size de öyle bir teklif yapıyoruz," dedi.

— Benjenk ne yazmış ki tavsiye mektubunda?
— Sonra bana gösterdi o mektubu. "Oktay Yenal işte şu senelerde Dünya Bankası'nda çalıştığı halde hâlâ bir fikriniz yoksa benden de bir fikir alamazsınız," diyordu.

— Ona rağmen en alt seviyeden mi başlattılar?
— Hayır, teklifi kabul etmedim. Sadece Dünya Bankası yok ya, nasılsa çalışacak bir yer bulurum diye düşündüm. Boğaziçi Üniversitesi'nin kapısı da kapanmamıştı.

— Bu rest işe yaradı mı?
— Ondan sonra gitmiş bu personel müdürü, Chenery'ye "C teklif ettik, kabul etmedi," demiş. Chenery "Ne? C mi teklif ettiniz. Yahu bu adam vaktiyle buradaydı, gitti dekan oldu. Hiç C sınıfına girer mi?" diye kızmış. Bana telefon ettiler: Gelin hemen B'den başlayın. İlk seferinde olduğu gibi Maliye ve Finans bölümüne girdim.

— 12 Mart Muhtırası'nın ardından DPT müsteşarlığından uzaklaştırılan Turgut Özal da soluğu Washington'da almış...

— Ben gittiğimde Özal, Banka'da özel danışmandı. Sanayi Dairesi'nde bir ofisi vardı ama kimse ne yaptığını bilmiyordu. Biraz hatır için oraya yerleştirilmişti, madenler konusunda bir rapor yazdı ama önemli bir görevi yoktu. Banka bürokrasisiyle entegre olmuş biri değildi. ABD'deki Türkler olarak her Çarşamba buluşup yemek yerdik, Özal da gelirdi. O sırada Banka'da uzman olarak görev yapan Necat Erder ile tartışırlardı. Özal ile aramızda bir ahbaplık kurulmuştu ama kardeşiyle aram daha iyiydi.

— Yusuf Bozkurt Özal...

— O, 1980'e doğru geldi Washington'a. Banka'nın özel sektöre kredi veren birimi International Finans Corporation'da çalışıyordu. Akıllı ve iyi bir çocuktu. Washington'da onunla da yemek yerdik ara sıra. Ağabeyinden iyiydi ekonomi konularında. 1980 sonrasında Turgut Özal'ın siyasete atılması gündeme geldiğinde, yine bir gün yemek yiyordum Yusuf'la. "Ağabeyin parti kuracakmış. Söyle, yazık eder kendine. Hiç karizması olmayan bir adam," dedim. Demek ki ben siyasetten bu kadar anlıyormuşum.

— İkinci gidişinizde Banka'daki Türklerin sayısı da hayli fazla...

— DPT'deki "İlk Plancılar" grubundan birkaç arkadaş, yıllar sonra Dünya Bankası'nda buluştuk. Attila Karaosmanoğlu, başbakan yardımcılığından istifa ettikten bir süre sonra Washington'a döndü ve kısa sürede başkan yardımcılığına kadar yükseldi. Necat Erder, Ayhan Çilingiroğlu, Attila Sönmez ve Kenan Bulutoğlu da o yıllarda Banka kadrosuna katıldı. 80'lerde Baran Tuncer de aramızdaydı.

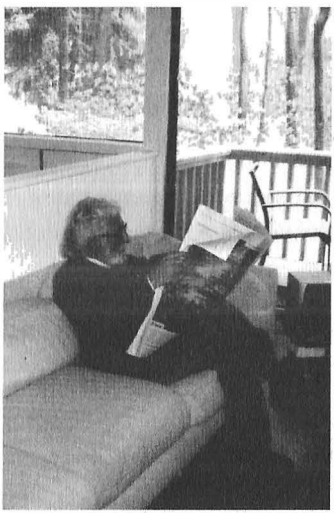
— Adınız The Turkish Mafia'ya çıkmış!

— Evet, pek çok bürokratik ve siyasi entrikaya sahne olan uluslararası bir ortamda dürüstlüğü ön planda tutan, yoksulluğun pençesindeki üçüncü dünya ülkelerinin sorunlarına ilgi duyan, birbirine çok bağlı bir gruptuk. Onun için bize o adı takmışlardı.

— Öğrencilerinizden de gelenler oldu mu?
— Robert Kolej'den öğrencilerim Yalçın Baran, Zeynep Taymaz, Tanju Yörükoğlu Dünya Bankası'nda, Sena Eken Para Fonu'nda çalışmaya başladı.

— Kemal Derviş 1977'de Banka'ya katılmış. Onunla Washington'da mı tanıştınız?
— Derviş, Banka'ya geldiğinde ben Hindistan'daydım. Onunla tanışıklığım 70'lerin başına dayanıyor. Yolu Washington'a düştüğünde beni aradı ve tanışmak istediğini söyledi. Evimize davet ettim. Princeton'da doktora yaptı, Woodrow Wilson School'da biraz çalıştı. Oradan da Dünya Bankası'na geldi. Bu esnada ben üç-dört kere gördüm. O ayrı bölümdeydi ve oldukça iyi bir kariyer yaptı. Büyükada'daki evlerinde babası Rıza Derviş ile de tanıştım. Dünya Bankası'na geldikten sonra Kemal ve o zamanki eşi Neslihan'la sık sık görüşürdük.

— Türk ekonomisinin direksiyonunda otururken hakkında bir yazı okumuştum, "Hocası da Derviş'e inanmıyor" diye... Hocalık yaptınız mı Derviş'e?

Oktay Yenal, karlı bir kış günü Washington Maryland'deki evinde...

— Ben hiç hocası olmadım, ağabeyi ifadesi daha uygun olur. Kemal iyi iktisatçıdır, ama hesabını iyi bilen bir yanı da vardır, işini iyi yürütür. Dünya Bankası'nda yönetim kurulu üyesi bir Alman'a gidip, "Ben aslında yarı Alman'ım" demişti, terfi etmek için. İlk tanıştığımızda tamamen CHP'nin dümen suyundaydı. Hatta Bülent Ecevit'in Oran'da evi var diye gidip orada kat almıştı. Besim Üstünel, "Ecevit ile ben tanıştırdım Kemal'i," diye böbürlenirdi. 2001'den sonra hiç bahsetmez oldu.

— *Hurşit Çalıka yine orada mıydı?*
— Allah uzun ömür versin, Hurşit Çalıka Banka'da çok hürmet edilen bir ağabeyimizdi. Eşi Solmaz Hanım ile birlikte her iki dönemimizde de bize çok yardımcı oldu. Hâlâ Washington'da yaşıyor, arada bir telefonla görüşüyoruz.

— *Ev almanıza da o önayak olmuş sanırım...*
— Washington'daki ilk dönemimde iki yıl Alexandria'da bir apartman katında yaşadık. İkinci gidişimizde Hurşit Bey, "Madem burada kalacaksınız niye bir ev satın almıyorsunuz?" dedi, "hem boşuna kira da vermezsiniz." O sırada Tuna Köprülü ile tanıştık. Türkiye'nin Washington Basın Ataşesi Ertuğrul Köprülü'nün eşi, çok girişken bir hanımdı. Bilmediği şey, girmediği yer yoktu. Emlakçılık da yapıyordu arada. Gösterdiği evlerden birini sevdik. Maryland'deydi şehrin biraz dışında. İyi de bir muhitti. Daha çok yabancılar, Hintliler otururdu. Ev, dışarıdan bakıldığında ağaçlıklar içinde modern bir yapıydı ama içi harabe halindeydi. 60 bin dolara satın aldık. Ama içine bayağı tamir koymak gerekti. Masrafı da çoktu. 8 bin dolar sırf emlak vergisiydi. Burası gibi değil, çok yüksek. 2 bin dolar da sigortası tutuyordu. Hindistan'a gittiğimizde kiraya verdik. Hindistan dönüşü epey paramız vardı, eve ilaveler yaptırdık. Mutfağı yenilendi, kütüphanesi. Çocuklarımız orada büyüdü, çok mutlu günlerimiz geçti. 72'de aldık ve son gittiğimizde, 2009'da sattık.

— *Tuna Köprülü gazetecilik yaptı uzun süre... Hatta* Beyaz Saray Anılarım *diye de kitabı var.*

— Tuna, Beyaz Saray ve ABD Kongresi'nin yanı sıra Dünya Bankası ve IMF'yi de izliyordu. *Hürriyet*'in Washington muhabirliğini yaptı. Çok girişken bir hanımdı. Soroptomistlerden lionslara tanımadığı kimse yoktu. Beyaz Saray'a girebilen sayılı gazetecilerden biriydi. Hatta evinde Vehbi Koç için bir kokteyl verdiğini hatırlıyorum. Vehbi Bey beni de davet etmişti.

— *Ağırlar mıydınız Vehbi Koç'u Washington'da?*
— Bir kere geldi evimize. İlle gelmek istedi. "Kaç metre kare?" diye sordu, ben bilemedim. Ondan sonra geldi yanıma. "Bak, şu adamı görüyor musun?" "Görüyorum" dedim. "Tuna, onun için çok mühim adam diyor. Sahiden öyle mi yoksa Tuna atıyor mu?" diye sordu. Bahsettiği adam Arthur Burns'tü... Önemli bir iktisatçısıydı o devrin. Sonra Federal Reserve'ün de başkanı oldu. O günlerde de Almanya'ya gitmeye hazırlanıyordu, ABD'nin Bonn elçisi olarak... "Çok önemli adamdır" dedim Vehbi Bey'e. Tuna Köprülü o kadar önemli adamları çağırırdı evine.

— *Türk gazetelerinin Washington temsilcileriyle ilişkileriniz nasıldı?*
— Pek ilişkim yoktu. Mesela *Hürriyet*'ten Sedat Ergin oradaydı, bir iki kere yemek yedik o kadar.

Üç ay içinde gelen terfi

— *Yükselmeniz girişiniz sırasındaki gibi zor olmamış...*
— Kenya üzerine bir rapor hazırlanmıştı. Tenkit edecek çok şey buldum ve uzun uzun da yazdım. Bunun epey etkisi oldu. Üç ay içinde bölüm başkanlığına terfi ettim, kadronu kur dediler. Montek Ahluwalia zaten bölümdeydi. Oxford öğrenci birliği başkanlığı da yapmış genç bir Hintli iktisatçıydı. Banka'nın Gelir Dağılımı bölümünün başkanlığına kadar yükseldi. Yıllar sonra Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi'nin baş iktisat danışmanı oldu, uzun yıllar da maliye müsteşarlığı yaptı. Bir süre de IMF'de çalıştıktan sonra halen Hindistan Başbakanı olan Manmohan Singh tarafından Hindistan Planlama Dairesi'nin

başına getirildi. Şimdi Manmohan Singh'in sağ kolu. İnternetten okudum, Davos'ta, "Piyasalara itimat ağaca benzer, büyümesi çok yavaş olur, fakat yıkılması birdenbire olur," diye konuşmuş.

— *Kadronuzu genellikle Young Professional denen programdan takviye ediyorsunuz. Bu programa ilişkin ne söylersiniz?*
— Dünya Bankası'nda, doktorasını yapmış, bir iki sene de dışarıda çalışmış genç profesyoneller alınır, kısa bir stajdan sonra önemli görevlere getirilirdi. Şimdiki bütün kadrolar aşağı yukarı bu genç profesyoneller porogramından gelenlerden oluşuyor. İlk seçme gayet büyük itinayla yapılır. Yazılısı vardır, sözlüsü vardır. Benim kadrom da o programdan gelenlerdi.

— *Kimler var aralarında bugün de tanınan?*
— Bu programdan gelen Shankar Acharya, sonradan Hindistan maliye bakanlığında başiktisat danışmanı oldu. Acharya hükümetteydi uzun müddet. Şimdi bir gazeteye yazı yazıyor. İlk görevine bizim bölümde başlayan Oxford mezunu İngiliz iktisatçı Martin Wolf, Dünya Bankası'ndaki parlak kariyerinrin ardından *Financial Times* gazetesinin baş ekonomi yazarı oldu. Krizle ilgili ne diyecek herkes onun ağzına bakıyor. Suman Berry şimdi Hindistan Ulusal Araştırma Bürosu'nun başında, Yeni Delhi'de. D.C. Rao emekli oldu, Washington'da yaşıyor. Şahit Yusuf diye bir çocuk vardı Pakistanlı. Yani çok sağlam bir kadromuz vardı.

— *Bölümün görevi neydi?*
— Görevimiz gelişen ülkelere giden misyonlara katılarak, maliye, bütçe ve para-banka konularında rapor hazırlamak ve bu konularda araştırma yapmaktı. Daha çok vergi, kamu harcamaları ve enflasyon konularına odaklanmıştık.

— *Hangi misyonlarda görev aldınız?*
— Chenery'nin gelişiyle sistem değişti. "Basic report" denilen esaslı raporlar yazmak için büyük misyonlar tertip edilirdi. Mek-

sika'ya böyle bir misyonla gittik. Her sektörden aşağı yukarı 15 uzman vardı misyonda. Merkez bankasında bize tahsis edilen büroda haftalarca çalıştıktan sonra Meksika Temel Raporu'nu yazdık.

— *Deva oldu mu Meksika'nın sorunlarına?*
— Aklımda kalan en önemli husus, raporumuzda Meksika'da su kaynakları gittikçe tükeniyor, başka da kaynağı yok ve bu önemli bir sorun olacak diye yazmıştık. Başlıca dayanağınız, Venezüela'da enerji bakanlığı da yapmış enerji uzmanımızın hazırladığı çalışmaydı. Meğer Meksikalılar o sırada çok büyük petrol rezervine sahip olduklarını biliyorlarmış ve bizden saklamışlar. Pemeks adlı şirket büyük ve zengin petrol kuyularının açılması için gün sayıyormuş. Nitekim sonra petrol içinde yüzdüler. Raporda epey çuvalladık yani. Hem önemli konularda yanlış teşhislerle doluydu hem de hiçbir şeye yaramadı.

— *Misyon başkanlığını üstlendiğiniz oldu mu?*
— Tayland'a misyonu ben götürdüm 1973'te. En büyük gelir kaynakları, masaj salonları ve Türk hamamı dedikleri, yarı müstehcen yerlerden alınan vergilerdi. O vergileri hesapladık. Vergi sistemini iyice inceledik. Çok geniş mezhepli bir memleketti.

— *Tayland darbelerle anılır?*
— Askeri rejimin devrilmesiyle sonuçlanan öğrenci gösterilerinden birine bizzat tanık oldum. Ülkeyi ziyaret eden bir Japon bakanı protesto etmek için Weekend Bazaar denilen yerde başlayan gösteriler kısa sürede ayaklanmaya dönüştü. İşin kötüsü Japon bakanla aynı otelde kalıyorduk ve bizim heyette Kazuko Arkus adında Japon bir personel vardı. Otomobille otele gelirken öğrenciler Kazuko'yu bakanın kızı sandı, ellerinden zor bela kurtulduk. Sonra önemli mevkilere gelecek kimselerle de tanışma fırsatı buldum bu misyon sırasında. Yıllar sonra yeniden Tayland'a gittiğimde bu bürokratlar ülkenin mali sistemi ve reform ihtiyacı hakkında hazırladığımız rapordan hâlâ istifade ettiklerini söyledi. Çok memnun oldum tabii. Bir de Franco'nun son dö-

nemlerinde özel bir misyonla İspanya'ya gittik. Aklımda kalan en önemli şey, Osmanlı'da olduğu gibi iltizam usulüyle vergi toplamalarıdır. Mesela kasaplar cemiyetine sizden bu kadar vergi bekliyoruz diyorlardı, siz biliyorsunuz birbirinizi. Kazancınıza göre paylaştırın diye. Aynı şekilde işte tekstilciler cemiyetine de öyle...

— *McNamara, Amerikan Savunma Bakanlığı görevinden gelme bir politikacı. Siyasallaşmadı mı bu dönemde Dünya Bankası?*
— Hep siyasaldı Dünya Bankası. McNamara döneminde siyasallaşma ancak uçlarda belli oluyordu. Örneğin o dönemde, Allende Şili'de başa geçtiği vakit, Dünya Bankası krediyi kesti.

— *McNamara döneminde Banka tepeden tırnağa değişti demiştiniz... Biraz açar mısınız?*
— McNamara herkesi bir ayağının üzerinde tutardı, devamlı rakam isteyen bir adamdı. Tanzanya'daki işsiz oranını bile sorar,

Robert McNamara, Dünya Bankası'nın en yüksek profilli başkanlarındandı.

kesin bir cevap isterdi. Enerji raporunda çalıştıktan sonra bir toplantı yaptık, öyle çok dinleyen bir adam değildi. Bir şeyden hoşlanır, aradan kısa bir süre geçer, o fikir tukaka olurdu.

İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa ükelerinde yol açtığı tahribatı azaltmak için kurulan Dünya Bankası'nın misyonu proje bazlı uygulamalardan yoksullukla mücadele, açlık, kuraklık ve rüşvet gibi konulara kaydı. McNamara döneminde Banka, artık doğrudan doğruya bir kalkınma bankası olma iddiasına büründü.

Afrika'ya, Asya'ya çok önem verirdi. Azgelişmiş ülkelerin kalkınmasının önündeki en büyük engeli nüfus artış hızı olarak görürdü.

— *IMF'nin de rol çalmaya başladığı yıllar...*

— IMF, altına bağlı dolar ve dolara bağlı diğer paralar sisteminde, sabit kurları tasdik etmek ve ödeme sorunlarında yardım etmek için kurulmuş bir kurumdu. 1970 ortalarında ABD dedi ki ben altına bağlı değilim artık. O vakit hiçbir hükümet dolara da bağlı olmayı kabul etmedi ve de IMF'nin tarihi fonksiyonu sona erdi. Birdenbire havada kalınca, Para Fonu bu sefer geri kalmış ülkelere *stand-by* adı altında şartlı kredi vermeye başladı. Ama Merkez Bankasına veriyor, projeye vermiyor. Baktık, hep Para Fonu konuşuyor: Enflasyon ne olsun, para arzı ne olsun?

— *Dünya Bankası'nın işlevini üstleniyor.*

— Gayet akıllı bir şekilde Para Fonu bu işe girince, Dünya Bankası'nda "policy basedlending" diye bir uygulama başlatıldı. Yani ülkelere büyük paralar verip, bunu iktisadi politikalara bağlamak. Bak sen eğer gelecek sene enflasyonu böyle tutturmaya söz verirsen, bütçeni böyle yaparsan vs. Böyle bir evrim oldu. O vakit tabii iktisatçılar ortaya çıktı. Yani Afrika'da nedir önemli olan, hammaddelerin, kahvenin, kakaonun serbest alınıp satılması. Hadi, Afrika'ya para verdik, onlar serbestleştirsin diye. Türkiye'de nedir önemli olan, Enflasyonun kısılması. Türkiye'ye para verdik. McNamara döneminde Dünya Bankası diyordu ki, biz proje yardımı yapıyoruz, proje de iyi yürüyor ama ülke politi-

kaları iyi değil. Korumacılık var, enflasyon yüksek... Biz bu ülkelere bu konularda da müşavirlik yapmalıyız. İktisadi siyasalar nasıl değişmeli, nasıl iyileşmeli diye yol göstermeliyiz. Onun için raporlar gittikçe daha etraflı hale geldi. Yavaş yavaş program kredilerine girildi.

— Sınai kalkınma bankaları da bu değişimden nasibini alıyor. Özellikle de TSKB...

— Dünya Bankası para verir, TSKB de bu parayı sanayiye aktarırdı. Başka bir iş yapmazdı, kaynağı yoktu. İlk zamanlar TSKB, iyi bir teşkilatla gelen kredileri dağıttı. Krediler daha çok otomobil montaj müesseselerine, ilaç fabrikalarına gitti. TSKB'den aldığı kredilerle yükselen çoktur. Hep büyükler almıştır; Koçlar, Eczacıbaşılar, Sabancılar... Bunlar da niye alıyorlardı o vakit? Kendi paraları olmadığı için değil, o suretle bir kota alıyorlardı. İhracat imkânı vardı. Hatta birçoğu bana gelip şey diyordu: Yahu biz para istemiyoruz ki. Biz bu parayı koyalım, bize kota versinler. Bütün dertleri döviz müsaadesiydi. Bunların bütün kayıtları İbrahim Öngüt'te vardır.

— McNamara döneminde işler nasıl değişti?

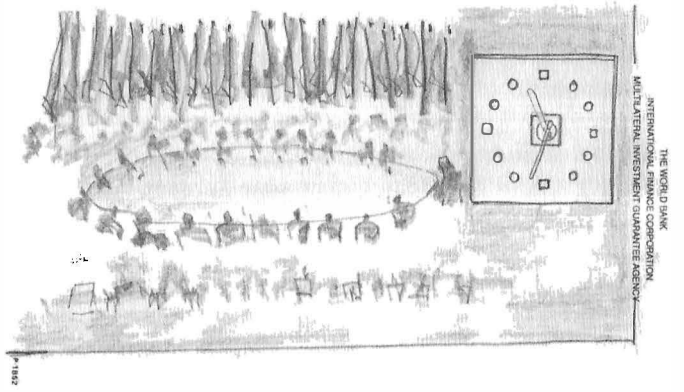
— Zamanla Dünya Bankası kredileri hep şişman kedilere gidiyor diye eleştirilmeye başlandı TSKB. McNamara'nın gönderdiği heyetler, "Erzurum'da hayvancılık, Kars'ta peynircilik, Diyarbakır'da ipekböcekçiliği projesi başlatmazsanız, fakirlere yardım etmezseniz, size bundan sonra para veremeyeceğiz," demeye başladı. TSKB'yi epey zorladılar. Genel Müdür Reşit Egeli ve yardımcısı İbrahim Öngüt karşı koymaya çalıştı ama başarılı olamadı. Erzurum'da, Kars'ta, Van'da kurulan tesislerin çoğu iflas etti, projeler yatırım mezarlığına döndü.

— TSKB ise büyümüş...

— Dünya Bankası yetkilileri çok kızardı TSKB'ye. Çünkü Washington'da sadece müdürün otomobili vardı. Bir gelirlerdi İstanbul'a, TSKB'nin kapısında bütün parasını Dünya Bankası'nın verdiği sekiz tane Mercedes beklerdi. Sınai kalkınma bankaları, sanayi yatırım projelerinin değerlendirilmesinde uzmanlaşan

ve esas olarak DB kredilerini özel yatırımcılara aktaran aracı kurumlardı. Oysa bütün gelişen ülkelerin temel ihtiyacı, halkın tasarruflarını toplayan ve özel sektöre yönlendiren kurumlar olan ticaret bankaları idi

— *Ticaret bankaları sizin bölümünüzün ilgi alanına giriyor...*
— Bölüm başkanlığımın üçüncü yılında McNamara, bankada büyük bir reorganizasyona gitti. Yepyeni bölümler kuruldu. Bu arada bizim bölümü de iktisat kısmına bağladılar. Bölümün adı da Kamu ve Özel Finansman diye değişti. Çünkü o vakit biz ilk kez ticaret bankalarını incelemeye başlamıştık. Nitekim sonra çok önem kazandı ticaret bankaları... Ticaret bankacılığı, genel olarak gelişme iktisadı incelemelerinde olduğu gibi, Dünya Bankası'nda da ihmal edilmiş bir konu idi. Reorganizasyon sırasında Chenery'ye sadece kalkınma bankalarına ve sermaye piyasalarına önem verdiğimizi, oysa gelişen ülkelerde ticaret bankacılığının hem önemli bir rol oynadığını hem de büyük sorunları olabileceğini anlatmaya çalıştım fakat başarılı olamadım. Chenery gelişmenin reel yönü üzerinde uzmanlaşmış bir iktisatçıydı ve gelişmenin parasal yönüne ilgi duymuyordu. Yine de Pennsyl-

Oktay Yenal'ın kaleminden bir Dünya Bankası yönetim kurulu toplantısı.

vania Üniversitesi'nden Jamsid Gandhi adlı bir danışmanı getirerek, Sri Lanka ve Malezya'da ticaret bankacılığı konusunda çalışma başlattık.

— *Toplantılar nasıl geçerdi?*
— Yönetim kurulu her perşembe toplanırdı. Ben tabii yönetim kurulu üyesi olmadığım için çok katılmazdım. Bir projeyi takdim etmek gerekirse toplantıya çağrılırdık. Onun dışında sadece dinlemeye giderdim. Yönetim kurulu üyeleri büyük bir masanın etrafında oturur ve saatlerce konuşurdu.

— *Sıkıcıydı yani...*
— Geçen yıl yayımlanan *Hayal Pencerem* kitabımdaki resimlerin çoğu o toplantıların eseridir. Dünya Bankası antetli kâğıtlara çizdiğim resimleri daha sonra tuvale aktardım. Şimdi bakıyorum da ne kadar çok toplantı izlemişim.

— *Washington'da görev yaparken, Banka yönetimi ile Türk hükümetlerinin ilişkileri nasıldı? Ankara taleplerini nasıl iletirdi?*
— Bülent Ecevit'in en parlak zamanlarıydı. 1974 yılı olmalı, Bodrum'dan komşum Üstün Üstündağ Ecevit'e müşavir oldu ve Öztin Akgüç ile beraber McNamara'yı ziyarete geldi. Hükümetin kooperatifler bankası projesi için kredi arıyorlardı. McNamara'nın böyle bir şeye hayatta yanaşmayacağını anlatmaya çalıştık Attila'yla.

— *Sözünüzü dinletebildiniz mi?*
— Öztin'e "Yahu Ziraat Bankası ne güne duruyor," dedim, "elinizin altında hazır bir müesese var. Hem tarihi çok eski hem de mevduatta birinci, şubede birinci... Bu bankayı niye kullanmıyorsunuz?" İkna edemedim, illa yeni bir banka kuracaklar. Randevu aldık çünkü o vakit Ecevit'in forsu çok büyük. Bunlar konuştu ve McNamara "Biz yardım edemeyiz," dedi.

— *Türkiye'nin ekonomik gidişatını nasıl görüyordunuz?*

— Ecevit hükümeti bir türlü kambiyo kurunun işleyiş yöntemini anlayamamıştı. Merkez Bankası tarafından belli başlı ülke paralarının Türk Lirası'na paritesi belli aralıklarla saptanıyor, bu arada bu paraların kendi aralarındaki paritelerindeki değişmeler, Türkiye hesabına ağır maliyetli arbitraj işlemlerine olanak veriyordu.

— CHP'de politika yapan, hatta bakanlıklarda bulunan arkadaşlarınız var... Kenan Bulutoğlu ve Besim Üstünel gibi. CHP'nin ekonomik sorunlara çare üretmekte yetersiz kalmasını neye bağlıyorsunuz?

— Ben bir keresinde Hikmet Çetin'e sordum. İktidardan yeni düşmüşlerdi. Hikmet, devlet bakanı; Kenan işletmeler bakanıydı. Petrol krizinin de ektisiyle ekonomi o dönemde tepetaklak olmuştu. Hindistan'daydım ve büyükelçilerin paralarını bile ödeyemez hale gelmişlerdi. Neden böyle olduğunu sordum. Hikmet "Basiretimiz bağlandı ağabey," diye cevap verdi.

— Kıbrıs tabii her daim gündemde...

— İnönü döneminden farklı olarak iş artık iyice ciddiye binmişti o günlerde. Kıbrıs çıkarması yapıldı yapılacak... 1974 yılının temmuz ayının ortalarında olmalı, Banka'dan Alex Nowicki adlı Polonyalı arkadaşımızın evinde yemeğe giderken, otomobilimin radyosundan Türk askerlerinin hazır duruma geçirildiği yönünde haberler duydum. Kalabalık bir misafir topluluğunun bulunduğu yemekte Kıbrıs bahsi açılınca, saatimi gösterip "Burada saat 10, Türkiye'de yarın sabah saat 5 demek, herhalde Türk ordusu Kıbrıs'a çıkmak üzeredir," dedim. Tümüyle bir şaka olan sözlerimi ciddiye aldılar. Nereden bildiğimi sordular. Ben de radyodan Türk askerlerinin gemilere bindirildiğini duyduğumu anlatıp, "Çoğu Anadolu'nun iç kesimlerinden gelen Türk askerini deniz tutar benim gibi. Gemilerde uzun süre kalmaları halinde mideleri bulanır, onun için Kıbrıs'a bir an önce çıkmaktan başka çaresi yok Ankara'nın," diyerek şakamı sürdürdüm. Ertesi sabah bir uyandık ki, Türk donanması çıkarma yapmış, uçaklar adaya asker indirmiş. Telefonlarım susmak bilmedi, en iyi arkadaşlarım bile o günden beri beni hep gizli malumat sahibi biri zanneder.

ONUNCU BÖLÜM

3. Dünya'da Devriâlem: Hindistan, Asya, Afrika...

1946'da bağımsızlığına kavuştuktan sonra Hindistan, Nehru gibi aydın bir lider yönetiminde, çok büyük bir heves ve umutla iktisadi kalkınma atağına kalkmıştı. Zengin insan kaynağı, çoğu yakından tanıma fırsatını bulduğum dünya çapındaki iktisatçıları en büyük avantajıydı Hindistan'ın. İstatistik enstitüleri sayesinde en güvenilir verilere ulaşabiliyorlardı. Dünyadaki ilk ciddi planlama deneyimi de Hintliler tarafından hayata geçirilmiştir.

Hindistan'da on yıla yakın görev yapan Oktay Yenal, bu süre boyunca bugün bile sürdürdüğü dostluklar kurdu. Hindistan Başbakanı Manmohan Singh de bu isimlerden biri.

— Hindistan teklifi nasıl geldi?

— 1975 yazında tatil için İstanbul'da bulunduğum sırada Washington'dan telefonla aradılar ve Hindistan'daki Yeni Delhi bürosunda görev yapma konusuna sıcak bakıp bakmayacağımı sordular. Hindistan'la ilgili bütün bilgim Dünya Bankası'nın en önemli müşterisi olduğundan ibaretti. Genel bilgiler dışında bu ülke ile hiç ilgilenmemiştim. Düşünmek için süre istedim. Ertesi gün de Dünya Bankası'ndan arkadaşım Bilsel Alisbah telefon etti. Yeni Delhi bürosunda üçüncü yılını tamamladığını anlatıp, "Misyonun başına sevdiğimiz bir arkadaşımız geldi, bir baş iktisatçı arıyor. Sen gider misin?" dedi. Hindistan'ın sosyal ve ekonomik açıdan çok ilginç bir ülke olduğunu, bu teklifi ciddi olarak düşünmemi önerdi. Aysel de "Washington'da çok kaldık. Denemeye değer, gidelim," deyince teklifi kabul ettim.

— En büyük tepkiyi kızınız Ayşe göstermiş.

— Ayşe on bir yaşındaydı, Amerika'ya ve okuluna iyice alışmıştı. Bir de çocukları okul otobüsünde mümessil yaparlar orada, herkesi mümessil indirir, bindirir. Ayşe de mümessil olmuştu, "Siz beni hiç düşünmüyorsunuz. Böyle bir görevi nasıl bırakır da gideriz!" diye tepki gösterdi.

— Chenery nasıl karşıladı kararınızı?

— Çok memnun olmadı. Beni iktisat bölümüne müdür yardımcısı olarak atamayı düşündüklerini söyledi. Öyle dedi, ama yani yapar mıydı yapmaz mıydı, bilinmez ki böyle şeyler. Ben de zaten kesin kararımı vermiştim. 1975 sonbaharında ailece Yeni Delhi'ye taşındık.

— Gitmeden önce Bilsel Alisbah'dan etraflı bilgi aldınız mı?

— Bilsel, Washington'da bir yemek verip bizi bir grup Hintliyle tanıştırdı. Bu gruptan "Kuku" diye seslenilen Mrs. Madan, Yeni Delhi sosyetesine mensup, yaman bir kadındı. Ford Vakfı'nda çalışmış, sonra da kocasını Dünya Bankası'na yamamış. Her perşembe bir araya gelen bir briç grubundan bahisle "Siz de tabii onlarla tanışacaksınız, güzel briç partileri yapacaksınız," dedi. "Evet, ama" dedim. "ben pişpirikten öteye gitmedim kâğıt oyunlarında." Sözü daha sonra golfe getirdi. Ülkenin en nüfuzlu insanlarının Oberoi Oteli'nin yanındaki golf kulübünün üyesi olduğunu, Hindistan'da işlerin sabahları golf oynarken ayaküstü halledildiğini söyledi. Golf de oynamadığımı söyleyince dayanamadı ve "Size samimi bir soru sorabilir miyim? Siz niye gidiyorsunuz Hindistan'a. Briç oynamazsınız, golf oynamazsınız," dedi.

— Gittiğiniz her ülkede ilk iş olarak Türkiye büyükelçisini ziyaret etmeyi adet edinmişsiniz...

— Yeni Delhi'de de büyükelçilik müsteşarını ziyaret ettim ve görevimi anlattım. Adı Gündoğdu Üstün'dü. Beni çok iyi karşıladı ve Aysel ile birlikte elçilik rezidansında çaya davet etti. Biz de davet günü gittik, büyükelçinin hanımı ile tanıştık. Fakat daha ikram edilen çayı bitirmemiştik ki, bu hanım Aysel'e dönerek "Erkekler protokol usullerini biliyor; eşiniz kocamı ziyaret etmiş, ama hanımlarımız maalesef bu konuda dikkatli değiller," demez mi? Aysel sapsarı oldu. Apar topar rezidanstan ayrıldık, Oktay İşcen atanana kadar da bir daha elçiliğin yakınına uğramadık. Oktay İşcen ve eşi Mine Hanım fevkalade kimselerdi. Kısa zamanda dost olduk. Hatırımda enteresan bir vaka kalmış. Elçilikteki bir davette şundan bundan konuşuyorduk. Bu arada da Oktay Bey ve ben şakalar yapıyorduk. Müsteşarın hanımı ciddi ciddi "Size teessüf ederim. Türkiye hiç sizin anlattığınız gibi değil!" demesin mi? Ortalık buz gibi oldu.

Aradan ne kadar zaman geçti bilmiyorum, bir sabah Hint gazetelerinde bu hanımın bir bavul dolusu altını Hindistan'a sokarken yakalandığını okuduk. Üstelik o gün, Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün'ün Yeni Delhi'yi ziyaret ettiği gündü. Sonradan

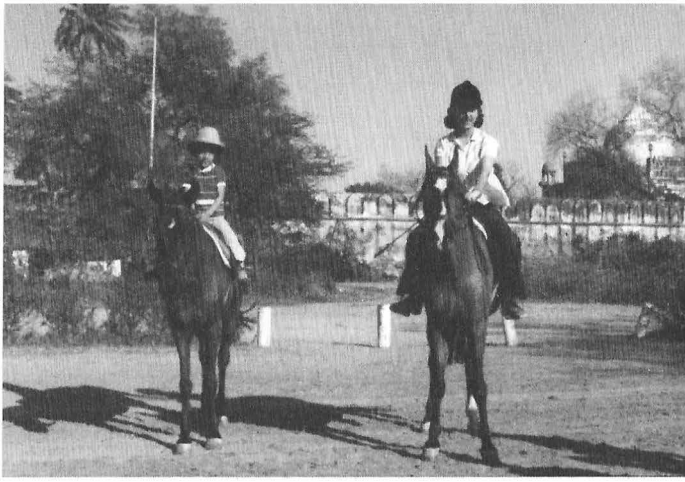
Yeni Delhi Büyükelçisi Oktay İşcen (en solda) ve Oktay Yenal, bir resepsiyonda Hindistan devlet bakanıyla (ortada).

anladık ki, bu hanım Hint polisi tarafından izleniyormuş. Nedense yetkililer bu kez yakalamaya karar vermiş. Herhalde tesadüf değildi. İşin ilginç yönü, söz konusu müsteşarın AP'li İhsan Sabri Çağlayangil'in adamı olduğu söylenmesine ve bu tutuklama sırasında Bülent Ecevit iş başında olmasına rağmen, bu olay hükümet tarafından örtbas edildi!

Su yerine bira!

— *Hindistan'a çabuk alışabildiniz mi? Gelenekleri farklı, mutfağı farklı...*

— Ali bir süre sadece *poriç* denilen yulaf ezmesini yiyebildi. Başka bir şeye korkuyordu dokunmaya. Ben, Londra'daki öğrencilik günlerimden alışıktım Hint yemeklerine. Aysel de babası Pakistan'da büyükelçiyken orada yaşamış. Hint yemeklerini bilir ve yapar. Onun için Hint mutfağından yana sıkıntımız olmadı. Ama pislik büyük sorundu. Evimizde o büyük hamam böcek-

Ali ve Ayşe Yenal'ın Hindistan'daki en büyük eğlencesi ata binmekti.

lerinden vardı, onları zor temizlettik. Sonra mutfağa giren bütün sebze ve meyveler ilaçla yıkanırdı. Suyu kaynatmadan içemezdik. Şişe suyu da yoktu. Seyahatlerimizde su yerine bira içerdik ya da mandalina yerdik. Ayşe'ye göre en güvenlisi sokaklarda çay içmekti. Çünkü çayı kaynatıyorlardı iyice ve içine de kaynamış süt koyuyorlardı.

— *Washington'daki Mrs. Madan'ın öğüdünü dinlediniz mi? Briç ve golfü kastediyorum...*

— Hayır, biz ailecek ata binmeyi tercih ettik. Sonradan devlet başkanının ikametgâhı olan Viceroy Sarayı'nın arkası kırlıktı; güzel atlar ve binicilik öğretmenleri vardı. Orada ata binerdik. Bir gün hayvan yerde bir şey görüp Aysel'i sırtından atıverdi. Aysel hastanede yattı bir süre. Hindistan'daki en iyi çizmeciler Çinlilerdi. Onlara yaptırdığım çizmem hâlâ durur. Başhizmetçimiz Rahim, İngilizlerden öğrendiği gibi çıkarırdı çizmemi. Ayşe binicilikte ustalaştı, engel atlama müsabakalarına da katıldı.

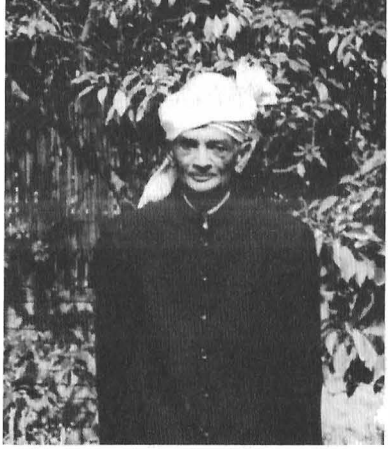
— *Çocuklarınızın okul sorununu nasıl hallettiniz?*

— Ali çok küçüktü, onu İngiliz büyükelçiliğinin anaokuluna verdik. İlkokuldaki Ayşe'yi ise American Embassy School diye iyi bir okul vardı, oraya yazdırdık.

Bearer Rahim, bahçıvan Mohan...

— *İster istemez hizmetçileriniz olmuş...*

— Hindistan'da hizmetçiler ayrı bir sınıf gibidir. Başlarında *bearer* denilen kimseler vardır. "Arms bearer"dan gelir. Bunlar İngilizler deveyle ava çıktığında, tüfek taşıyıp tüfek dolduran adamlardır. Sonra *sweeper* (süpürücü) gelir. Görevi yerleri süpürmek, tuvaleti temizlemektir. Onun için aşağı kasttan olması şarttır. Haftada bir çamaşırcı gelir, kirlileri yıkar, ütüler. Onların hepsi düşük kastlardandır. Bir ya da iki tane de bekçi vardır. Geceleri evin kapısında nöbet tutarlar. Bizim evdeki *bearer* Rahim'di. Evin temizliğine nezaret eder, yemeği getirir, içkileri de o ikram ederdi. 80 yaşlarında ve 20 torun sahibiydi bize geldiğinde. Bearerlerin efendisiyle ava gitmiş ve onun silahını doldurmuş Müslüman bir adamdı. Hizmetçilerin her birinin başlıkları ayrıydı ve İngilizler tarafından tasarlanmıştı. Rahim'e bir bayram günü "Sana bir şapka alayım," diye takıldım. "Alamazsın" dedi. "Neden"

Yenalların Yeni Delhi'deki evlerini çekip çeviren uşakları Rahim.

diye sordum. "Bu çok özel bir ipektir, ancak Afganistan'dan gelir," diye cevap verdi. Rahim, Ayşe ile hiç geçinemezdi.

— *Neden?*
— Kızlara hiç önem vermezdi. Onun için kral, Ali'ydi. Ayşe ile devamlı münakaşa halindeydi. Ayşe'ye çok kızar ama yine de kendini kontrol ederdi.

— *Bahçenize kim bakıyordu?*
— Bahçıvanımız Mohan adında çok inatçı bir Hintliydi. Paris'teki konsorsiyumlardan birinden dönerken güzel sebze tohumları getirdim, eksin diye. Ama o yine bildiğini okudu, her tarafa karnabahar ekti. Çünkü karnabahar severdi; siz hangi tohumu verirseniz verin o gider karnabahar dikerdi. Biraz delice bir adamdı. Begonvilleri dibinden kesince kovmak zorunda kaldım. Onun yerine Azimullah geldi. Azimullah Müslümandı, her cuma camiye giderdi. Azıcık pirinçle doyardı. Çocukların bakıcısının adı ise Aya'ydı. Her gün Ayşe'yi ve Ali'yi demiryolu boyuna götürür, trenleri seyrederlerdi.

— *Washington'daki sade yaşamınızdan sonra bu kalabalığa nasıl alıştınız?*
— Hiç kalabalık hissetmedik. Hizmetçilerimiz gölge gibiydi, evde olduklarını fark etmezdiniz bile...

— *Bu rahatlığı ofiste de yaşatmışlardır herhalde...*
— Tabii, her işinizi yapacak birinin olması büyük konfor. Biletiniz alınıyor, ikamet tezkereniz yaptırılıyor, sizin ve çocuklarınızın altında hususi arabalar... Türkiye'deki valileri şimdi daha iyi anlıyorum.

Her şeyi bilen Bim Bissel

— *Cevval bir sosyal sekreteriniz varmış...*
— Bim Bissel... Kendisiyle hâlâ yazışırım. Asıl adı Bimla Nanda'dır. Keşmirli bir generalin kızı... Amerikan elçiliğine girmiş,

Dünya Bankası Yeni Delhi bürosunun becerikli sosyal sekreteri Bim Bissel ile Oktay Yenal dans pistinde.

John Kenneth Galbraith'ın, Chester Bowles'un dönemlerinde sekreterlik ve sosyal sekreterlik görevlerinde bulunmuş. Macera için geldiği Hindistan'da tekstil imparatoru olan John Bissel ile evlenmiş. Oğulları şimdi Londra'dan Abu Dabi'ye uzanan Fabindia adlı mağazalar zincirinin sahibi. Dünya Bankası'nın eski başkanlarından James Wolfensohn'u da ortak yaptı kendisine. Bim Bissel, Hindistan'da herkesi tanır, her şeyi bilirdi. Yeni Delhi'ye daha yeni gelmiştim. Sabah otomobille büroya giderken "Yarın benim çok sevdiğim bir arkadaşım gelecek Washington'dan," dedim. "Montek Ahluvalia'yı söylüyorsan, ben haber aldım, bir hafta geri kalmış ziyareti," dedi.

— Hindistan Dünya Bankası'nın en önemli müşterilerinden demiştiniz...

— Banka'nın Hindistan'a yaptığı yıllık kredi yardımı 2-2,5 milyar dolara varıyordu ve bu en büyük programımızdı. İktisat diyaloğunu yürütmek ve projelere nezaret etmek için Yeni Delhi'deki

Dünya Bankası bürosunun yetmiş kadar profesyonel personeli vardı. Büronun başında Jochen Kraske adında, Banka'da çok sayılan bir Alman bulunuyordu.

— *Sizin göreviniz neydi?*
— İktisat kısmının başındayım. Bana orada *principal* ekonomist, yani misyonun başiktisatçısı unvanını verdiler. Yeni Delhi'deki Banka iktisatçıları bana bağlı çalışıyordu. Bizim vazifemiz yıllık raporu yazmaktı. Hindistan konusunda ilerlemeyi kaydetmek için her yıl bir rapor yazardık ve o takdim edilirdi konsorsiyuma. Bir sene tarımı incelerdik, bir sene maliyeyi... Bir de proje kısmı vardı ve asıl büyük kısım oydu. Nüfus uzmanı, tarım uzmanı, sanayi uzmanı vs. çalışırdı. Dünya Bankası'nın projelerini gidip her sene onlar tetkik ederdi.

— *Dünya Bankası, ofisi bulunan ülkelerde dış yardım koordinatörü olarak da görev yapıyor. Bununla ilgili bir anınız var mı?*
— 70'li yıllarda, tersaneleri ekonomik krize giren Britanya hükümeti, bir yandan bu tersanelere iş yaratmak, bir yandan da Hindistan'a jest olsun diye iki yük gemisini eski sömürgesine hibe etme kararı aldı. Benim nezaret ettiğim görüşmelerde, gemilerin fiyatı konusunda bir türlü anlaşamadılar.

— *Madem hibe, neyi paylaşamıyorlar?*
— İngiltere kendi bakanlıkları arasındaki hesapları, tersanelere yapacakları sübvansiyon ve dış yardım toplamını yüksek tutmak için yüksek fiyatta ısrar etti. Hintliler ise İngiltereye normal fiyat üzerinde minnettar kalmak istemiyordu. Bana sordukları zaman şakayla karışık "Bunun tek çözümü var, İngiltere bu gemileri Bombay limanına getirsin, orada bırakıp kaçsın," dedim.

Yüzde 3'lük Hindu büyüme hızı!

— *Hindistan ekonomisi o günlerde ne âlemdeydi?*
— 1946'da bağımsızlığına kavuştuktan sonra Hindistan, Nehru gibi aydın bir lider yönetiminde, çok büyük bir heves ve umut-

la iktisadi kalkınma atağına kalkmıştı. Zengin insan kaynağı, çoğu yakından tanıma fırsatını bulduğum dünya çapındaki iktisatçıları en büyük avantajıydı Hindistan'ın. İstatistik enstitüleri sayesinde en güvenilir verilere ulaşabiliyorlardı. Dünyadaki ilk ciddi planlama deneyimi de Hintliler tarafından hayata geçirilmiştir. Kalkınma stratejisi olarak altyapı ve ağır endüstri yatırımlarına ağırlık vermişler, bunun sonucunda da 50'li yıllarda ekonomiye canlılık gelmişti. 60'larda ise ıslah edilmiş buğday tohumu, suni gübre ve sulama projeleriyle hububat üretiminde yeşil devrimi gerçekleştirdiler...

— *70'ler Hindistan'da büyüme hızının yavaşladığı yıllar...*

— Ben Hindistan'da göreve başladığımda, ünlü iktisatçıları Raj Krishna'nın deyişiyle yıllık yüzde 3'lük Hindu Büyüme Hızı yaşanıyordu. Raj Krishna önemli bir tarım iktisatçısıydı. Yazılarını bilirdim ama ilk kez orada tanıştım. Hep "Hindu rate of GNP..." derdi. Ne olursa olsun yüzde 3 olur, daha yukarıya çıkmazdı Hindistan'ın büyüme hızı. Çok erken öldü. Çoğu da kalpten ölmüştür Hintli arkadaşlarımın. Yemeklerden miydi neydi...

— *Ekonominin temel sorunu neydi?*

— Hindistan'da, bağımsızlık sonrası tamamen sosyalist bir yönetim hâkimdi. Sanayinin büyük kısmı, bankacılık ve sigortacılık tamamen devletin elindeydi. Bütün mesele ithalat, ihracat ve tarımsal üretimde sıkı bir kontrol mekanizmasının uygulanmasıydı. Tarımsal üretim özel sektör faaliyeti olmasına rağmen, pazarlaması ve dağıtımında çok yaygın bir devlet müdahalesi ve denetim ağı gelişmişti Hindistan'da. Buğday ve pirinçte tohum devrimi yapılmış, büyük bir bolluk olmuştu ama çiftçi ürününü yine devlete satmak zorundaydı. Devlet alırdı mahsulü ve depolarda çürütürdü. Tarım ürünlerinden çoğunun sadece ülke dışına ihraç edilmesi değil, bir eyaletten öbür eyalete taşınması bile yasaktı.

— *Maksat yoksullar korunsun...*

— Sıkı karışma ve denetim uygulamasıyla tarım ürünü fiyatları düşük tutulabiliyordu tutulmasına da, kazanan hep şehirli orta sınıf, kaybeden ise yoksul köylüler oluyordu. Yoksulları korumak için her şeyden önce ülkenin gıda alanında kendi kendine yeterli olması gerektiği en yaygın inançtı. Tarıma dayalı sanayi de yine güya yoksulları korumak için küçük çaplı fabrikalara hapsedilmişti. Hindistan'da o yıllarda en büyük tartışma, bu denetim ve karışmaların nasıl iyileştirilebileceği düşüncesinin etrafında dönüyordu. Oysa yapılması gereken, bu denetimlerin çoğunun toptan kaldırılmasıydı. Biraz daha serbestlik olsun diye gürültü yaptık.

Fakirlik fasit dairesi

— Türkiye ve Hindistan o yıllarda benzer iki ekonomi... Bir karşılaştırma yapar mısınız?

— Hindistan ekonomisi üzerine iki yıl yoğun şekilde çalıştım ve çarpıcı sonuçlara ulaştım. Bu sonuçları 1979 başında bir seminere sunduğum bildiride özetledim. O sıralarda Batı'daki yaygın kanı, Hindistan'daki yavaş büyüme hızının, devlet karışmacılığı ve merkantilist uygulamalardan kaynaklandığı yolundaydı. Bu teşhiste gerçek payı vardı. Ancak, devletçilik siyasası Hindistan ekonomisini bu kadar olumsuz etkilemişse, aşağı yukarı aynı şartlara sahip Türkiye nasıl oluyor da daha hızlı büyüyordu diye kendi kendime sormadan edemedim. Gerçekten de Hindistan ve Türkiye ekonomileri, devletin rolü ve yoğun denetimi bakımından birbirine çok benziyordu. Kamu kesiminin ekonomideki payı ve sermaye birikimi yani yatırım oranları neredeyse aynı düzeydeydi. Hindistan, 1950 ile 1975 arasındaki çeyrek yüzyılda ortalama yılda yüzde 3 büyürken, Türkiye ekonomisi bunun iki katı, sanayi kesiminde ise üç katı hızında nasıl büyüyebilmişti, işte bu soruya yanıt arayıp durdum.

— Yanıtınız ne oldu bu soruya?

— Biz o zamanlar Hindistan, sadece kontroller olduğu için büyüyemiyor sanırdık. Ama Hindistan fakirlik fasit dairesi içindeydi,

Mr Abid Hussain, Vice-Chairman of the Rajiv Gandhi Foundation, and Mr Oktay Yenal, Chief of the World Bank Mission in India, at a seminar on "Wealth of nations: past and present" at Jawahar Bhawan in New Delhi on Thursday.

Rajiv Gandhi Vakfı Başkanı Abid Hussain ve Oktay Yenal bir panelde.

kişi başına düşen gelir çok azdı. Türkiye ise aynı kontrol sistemine rağmen çok iyi büyüyordu. Fark neydi? Fark, Türkiye'deki gelirlerin biraz daha yüksek olmasıydı. Onun için sanayiye doğru bir talep artışı vardı. Hindistan, 60'ların ortasına kadar yatırım oranını artırmak ve ithalat ikamesi yapmak suretiyle sanayi mallarına talebi canlı tuttu, ama bu etmenler yavaşlayıp tarımdaki gelir artışı da düştüğü için sanayi mallarına talep de azaldı. Buna karşılık, Türkiye'de kişi başına düşen gelirin Hindistan'a göre yüksek olması ve tarımın daha hızlı büyümesi, sanayi mallarına yönelik talebin Hindistan'ınkinden daha hızlı artması sonucunu doğurdu. Nitekim sonraki yıllarda milli gelir elastikiyeti arttıkça Hindistan, sanayi alanında da müthiş gelişmeye başladı. Şimdi kalkınma hızları Türkiye'den yüksek. Çünkü iyi yetişmiş, ucuz iş gücü ve iyi bir ekonomi yönetimine sahipler.

— Hindistan'ın en parlak iktisatçılarıyla dostluklar kurmayı başarmışsınız.

— Washington'da da çok sayıda Hintli arkadaşım vardı. Onların tavsiyeleriyle kısa sürede Hint entelektüellerinden geniş bir çevre edindim. Daha önce de anlattım, Raj Krishna birinci sınıf bir tarım iktisatçısıydı. Sonra Swaminathan vardı. Bunlar yazılarını sürekli okuduğum iktisatçılardı. Jagdish Bhagwati, Columbia'da önemli bir profesör. Herhalde önümüzdeki yılların birinde Nobeli alacaktır. Amartya Sen, o Nobeli kazandı, hem filozof hem iktisatçıdır. Oxford mezunu Bimal Jalan hâlâ iyi bir dostumdur. Para Fonu'nndan Dünya Bankası'na geçmişti. Uzun süre Hin-

distan Merkez Bankası müdürlüğü yaptı. Şimdi de sanırım senato üyesi. Hindistan'ın kalburüstü iktisatçılarından Abid Hussain ile de yakın arkadaş oldum. Abid Hussain'i biz 1960'larda DPT'ye getirmiştik, oradan tanıyordum. Gandhi ailesine yakın, önemli iktisatçılardan biriydi. Hindistan'ın en yüksek Müslümanlarındandı aynı zamanda. Ben oradayken Hindistan'ın Washington Büyükelçiliğine tayin edildi.

— *Müslüman olmasına rağmen nasıl bu kadar yükselebilmiş?*
— Rajiv Gandhi'ye de çok yakındı tabii. Uzun yıllar Rajiv Gandhi Vakfı'nın başkanlığını da üstlendi. Bir gün Suudi Arabistan kralını ziyarete gitmişler, Rajiv Gandhi o zamanlar başbakan. Kral, Müslüman olduğunu öğrenince "Duyuyorum ki Müslümanlara iyi muamele etmiyorlarmış Hindistan'da," demiş. Abid Hussain "Hükümet zaten kimseye iyi muamele etmiyor," diye yanıt verdiğini anlatmıştı bir görüşmemizde.

— *En çok enstitülerine imrenmişsiniz...*
— Delhi School of Economics gayet güzel bir merkezdi. Çok bol da enstitüleri vardı. Ben kıskanırdım bu enstitüleri ve açıkça da itiraf ederdim Hintli arkadaşlarıma. Hepsinin kütüphanesi, bilim adamlarının kalacağı yerleri var, otomobilleri her an hazır. Durmadan kitap çıkarıyorlar. Manmohan Singh, Hindistan Merkez Bankası başkanlığı sırasında İndira Gandhi Enstitüsü kurdu Bombay'da. Enstitünün başına da genç iktisatçıları getirdi. Dünya Bankası'ndan dönenler asla işsiz kalmazdı. Raja Chillaya diye bir maliyeci vardı mesela Para Fonu'nda. Hindistan'a döndü, kendi maliye enstitüsünü kurdu. International Center, insanların gidip sohbet edebileceği, kitap ve gazete okuyabileceği güzel bir yerdi. Bu binaları, olanakları devlet, bilim adamlarına tahsis ederdi. Bizde hâlâ büyük eksikliktir. Bizim gidebileceğimiz hiçbir yer yok.

— *Güney Kore misyonunda birlikte mesai yaptığınız Ravi Gulhati'ye "Hindistan'da ben yalnız profesörler, iş adamları ve yüksek bürokratlarla değil, ilkokul öğretmenleri gibi daha orta sı-*

nıftan kimselerle arkadaşlık kuracağım," demişsiniz. Bu sözünüzü tutabildiniz mi?

— Uzun yıllar bu ülkede görev yapmama karşın bu sözümü tutamadım. Ravi ve öbür Hintli arkadaşlarımın da alay konusu oldum. Hindistan'da çıplak gözle görülebilen iki sınıf, birbirinden bıçakla kesilmiş gibi ayrılır. Bir yanda oldukça varlıklı, okumuş, maddi ve siyasal gücü elinde tutan, genellikle İngilizce bilen seçkin bir sınıf, diğer yanda ise yoksul, eğitimsiz, umutsuz milyonlar, dünyada az görülen bir sefalet. Öğretmenlerle arkadaşlık kurmam bir yana, onların ne dediğini anlamam, konuşacak ortak bir konu bulmam bile imkânsızdı.

— *Delhi nasıl bir kentti?*

— Delhi de toplum gibi bıçakla kesilmişçesine ikiye bölünmüştür. Bir yanda yüzyıllarca Delhi şehri olan, daracık sokakları, bakımsız ev ve dükkânları, fakat arı kovanı gibi işleyen çok kalabalık insanları ile Eski Delhi vardı. Öbür yanda ise Britanya İmpatorluğu'nun en debdebeli döneminde Lutyens adlı mimara çizdirilen modern şehir, Yeni Delhi... Yirminci yüzyılın başında payitaht olarak kurulmuş, planlı, çok güzel bir şehirdi Yeni Delhi ve hâlâ ilk günkü gibiydi. Bulvarlar, ağaçlar, evler ve binalar aradan neredeyse 50 yıl geçmiş olmasına rağmen hiç değiştirilmemiş, bozulmamıştı. Bir de İstanbul'u düşünün...

— *Bana daha çok Ankara'yı çağrıştırdı...*

— Yeni Delhi'nin merkezinde, bakanlıklar vardır bir köşede, ondan sonra bir merasim yolu vardır, parlamento diğer yandadır. Sarı bir bir taştan yapılmış, süsleme ve kubbeleri Moğol-Hint mimarisinden esinlenmiş çok görkemli binalar... Bulvarların üzerindeki yine Lütyens'in planladığı tek tip bungalov tipi bahçeli evler ise ben oradayken memur lojmanı olarak kullanılıyordu.

— *Dedim ya memur kenti...*

— Devlet memuru oldunuz mu Hindistan'da, en ufağından bakana kadar hepinizin bir evi vardır. Yeşillikler içindeki o güzel evlerde evlerde hizmetçi olarak çalışanların dışında Eski Delhi'nin

fakir insanlarını da orada göremezsiniz. İşportacıya, satıcıya, fakire sokakta rastlamazsınız.

— *Yasak mı vardı?*
— Yasakla değil, tamamen kast sistemi nedeniyle. Ben hep şaşırırdım, evimizin bahçesinin arkasındaki üç katlı evde hizmetçilerimiz otururdu. Onların Ali ve Ayşe yaştaki çocuklarını bir gün olsun ön bahçede görmezdim. Niçin gelmez çocuk? Çocuk her yerde çocuk değil midir? Sokakları arı kovanı gibi kalabalık ve pis Eski Delhi'nin sakinlerini, yürüyüş mesafesinde olmasına rağmen Yeni Delhi'nin bakımlı kaldırımlarında görmezdiniz. Türkiye gibi kaynaşmış bir toplumdan gelen birinin, kastlara bölünmüş Hint toplumunu anlaması çok zordu.

— *Ülkenin değişik bölgelerini tanıma fırsatınız oldu mu peki? Keşmir'e gittiniz mi örneğin...*
— O vakitler Keşmir nispeten durgundu. Jochen Kraske, gel Keşmir'e gidelim dedi. Bankanın Mercedes otomobilleriyle yola

Oktay Yenal başiktisatçı koltuğunda otururken Yeni Delhi bürosunun başında Jochen Kraske (sağdan ikinci) bulunuyordu.

çıktık. Himalayalara doğru giderken birçok askeri noktada durdurulduk ve kontrol edildik. Başşehri Srinagar çok güzel bir yerdir, tıpkı İsviçre gibi... Dağların ortasında masmavi Dal Gölü ve etrafta çam ağaçları. Özellikle Amerikalı turistler *house boat* denilen çok lüks evlerde konaklardı. Karayla bağlantı ise şikar denilen kayıklarla sağlanırdı. Lağımın göle aktığını görünce biz otelde kalalım dedik. Jochen Kraske ve eşi ise yüzen evde kalmayı tercih etti. Srinagar'ı gezme teklifimize de "Ben bu Keşmirlilerle düğüne bile gitmem. Siz gidin, gezin. Ben kitap okuyacağım," karşılığını verdi. Akşam döndüğümüzde Kraske'yi suratı asılmış bulduk. Meğer bir Keşmirli gelmiş kayıkla. Allem etmiş kallem etmiş, hiç ihtiyacı olmadığı halde bir ısmarlama ceket satmış ve parasını da peşin almış. Neden sonra o ceket geldi, ama Jochen'in üzerine olmadı. Keşmirlilerle yüz yüze gelmeye dahi tahammül edemeyen adamı gölün ortasında dolandırmışlardı yani. Benim bir teorim vardır: Düzenbazlık, Orta Anadolu'dan öteye doğru artar. Keşmir'de ise şahikasına varır.

— *Hindistan'da siyasal olaylar iktisadi gelişmeleri hep ikinci planda bırakır...*

— Allahabad Mahkemesi, Başbakan İndira Gandhi'nin 1971'deki seçimlerde hile yaptığına hükmedip koltuğunu tartışma konusu yapmıştı. İndira Gandhi de bunun üzerine anayasanın bir maddesine dayanarak *emergency* (olağanüstü hal) ilan etmişti. Yeni Delhi'ye vardığımızda her köşede, sıkı bir diktatörlük ve baskı rejiminin izleri vardı. Duvarlar ve otobüsler vurgunculara ve vergi kaçakçılarına gözdağı veren sloganlarla doluydu. Muhalifler sorgusuz sualsiz hapsediliyor, basına sıkı bir sansür uygulanıyordu.

— *Ya ekonomik tedbirler...*

— Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkarılıp uygulanmadığı halde yıllarca yürürlükte kalan, düğünlerde çeyiz olarak kaç kat çamaşır verilebileceği gibi hususları içeren Men-i İsrafat Kanunu hükümlerine benzer uygulamalara tanık oldum.

Düğünlerde ve resmi ziyafetlerde en çok kaç kap yemek verileceği, yemek türleri en ince ayrıntısına kadar saptanmıştı. Diplomatik misyonların davetlerinde de bu listelere uyulması isteniyordu. Nihayet alkollü içki içilmesi ve satılması da yasaklandı.

— *Dini sebeplerle mi?*
— Hayır, daha çok tutumluluk, gösterişten kaçınmak, "Biz Batılılar gibi değiliz," mesajı vermek için...

— *İçki yasağı herkes için geçerli miydi?*
— İngilizlerin pazar günleri gidilen ve *jimkana* adı verilen kulüpleri vardır. Jimkana cimnastikhaneden gelir. Her şehrin en büyük sosyal kulübüdür. Girişi çok zordur. Emekli generaller, yargı mensupları kabul edilir. Üyelik için dört, beş sene beklemek gerekir. Bizi jest olarak gider gitmez üyeliğe almışlardı. Yeni Delhi'de yeşillikler içinde çok güzel bir yerdi. Kimi tenis ya da kriket oynamaya kimi de kızını göstermeye giderdi. *Emergency* ilan edildikten sonra orada bile içki yerine şerbet ikram edilmeye başlandı. Benim gördüğüm tek istisna Banka'nın başiktisatçısı Hollis Chenery'nin ziyaretiydi. Hindistan'a geldiğinde Aysel ve bana Oberoi Oteli'nde yemek verdi. Garsonlar şarap veremeyeceklerini söylediğinde çok kızdı, masaya çaydanlıkta şarap getirmek zorunda kaldılar.

— *Durumdan vazife çıkaranlardan biri de Indira Gandhi'nin küçük oğlu Sanjay... Ona niçin "diktatör kopyası" diyorsunuz?*
— 30 yaşlarındaki Sanjay, resmi hiçbir sıfatı olmadığı halde, etrafına topladığı fedailerle her işe burnunu sokmaya başladı. Turistleri mi korkuttular, Delhi'deki dilenciler Sanjay ve adamlarınca apar topar şehir dışına sürülürdü. Kentin çeperlerindeki gecekondular dozerlerle bir gecede yerle bir edildi. Gandhi iktidardan düştükten sonra kurulan bir komisyonun tahminlerine göre, Sanjay'ın operasyonları sonucunda 150 bin ev ve dükkân yıkıldı, 700 bin kişi evsiz barksız kaldı.

— *En çok kanımıza dokunan da uyguladığı doğum kontrol programı olmuş...*

— Sanjay bir gün karar verdi ki, Hindistan'ın nüfusu böyle arttıkça hiçbir meselesi hallolmaz. Onun için ülke çapında klinikler kuruldu, erkekleri kısırlaştırmak için. Arkasından da kadınları... Tavşan gibi ürüyorlar diye erkek kadın demeden binlerce yoksul hadım edildi.

— *Dünya Bankası'nın bu alanda programı yok muydu?*
— Banka'nın finanse ettiği çok sayıda klinik vardı Hindistan'da. Buralarda tespihle kadınlara hangi gün doğurgan oldukları öğretilirdi. Nüfus programlarımız daha çok eğitim üzerine kurulmuştu. Bütün onlar geçersiz oldu. Birdenbire kestirmeden halletme yoluna gittiler. Şehir ve köylerde çok kez derme çatma çadırlar içinde kısırlaştırma kampları kuruldu, buralarda kadın ve erkekler genellikle zorla ve tehditle, bazen de küçük hediyeler verilerek, cerrahi müdahalelerle kısırlaştırıldı.

— *Küçük hediyeler dediğiniz...*
— Güya gönüllü bir programmış görüntüsü vermek için insanlar, yiyecek, radyo gibi hediyelerle teşvik edildi. Ancak bu, programın ilan edilen yüzüydü. Gerçekte yoksul halk, zorla evlerinden ve sokaklardan toplanarak derme çatma kısırlaştırma istasyonlarında ameliyat edilirdi. Devlet dairelerinden ruhsat, ehliyet, izin almak isteyen ve birden fazla çocuğu olanlardan kısırlaştırıldığına dair belge istendiğini de duyduk. İlkel koşullar altında yapılan ameliyatlarda sakatlananlar, mikrop kapıp hastalananlar çoktu.

— *Sizin evin kapısını da çaldılar mı?*
— Belediyeden gelen memurların elindeki yazıyla, bütün hizmetçilerimizi o hafta sonu mahallede kurulacak kısırlaştırma merkezine yollamamız istendi. Programın sadece yoksullar, hizmetçiler gibi alt kastları kısırlaştırma amacı gütmesi, bendeki iğrenme duygularını daha da artırdı.

— *Hindistan Bürosu olarak siz nasıl tavır aldınız?*
— O yılın iktisat raporunda aile planlamasına, doğum kontrolüne önemli yer ayırdık. Cari programları anlattıktan sonra, bu

Oktay Yenal Hint modasını da yakından takip etti!

programlarda zor kullanılmasının bu programları en az on yıl geri atacağını yazdık, zor kullanma uygulamalarına son verilmesini, yeterli hijyen koşulları olmayan yerlerde cerrahi müdahale yapılmamasını istedik. Gandhi hükümeti doğal olarak yazdıklarımızdan hoşlanmadı. Fakat Washington da raporumuzu sansür etme yoluna gitmedi. Tam bu sırada Gandhi ve 30 yıldır Hindistan'ı yöneten Kongre Partisi erken seçimleri kaybedip iktidardan düştü. Birkaç ay önce bizim nüfus programları konusundaki eleştirilerimize ateş püsküren Hintli yetkilililer, Janata koalisyon hükümetinin iş başı yapmasının ardından bizi ikaz görevimizi yeterince yerine getirmemekle suçladı.

— Bu vahşi doğum kontrolü uygulaması sona ermiştir herhalde...

— Aslında bu tip uygulamalar Hindistan'ın bir gerçeği. Sanjay dönemindeki kadar olmasa bile yeni yöneticilerin zihniyetinin de çok farklı olmadığına sıkça tanıklık ettim. O günlerde Hindistan'ı ziyaret eden McNamara'yı görüştürdüğüm bakanlar ara-

sında aynı zamanda Jamnu-Keşmir bölgesinin maharacası olan Sağlık Bakanı Dr. Karan Singh de vardı. Hindistan'ın nüfus planlaması programlarını yürütmekle yükümlü Singh'in "Bizim gibi yoksul, çok nüfuslu, nüfusu hızla artan bir ülkede doğum kontrolü kaçınılmaz bir koşuldur. Gönüllü programlarla bir yere varmanın çok zor olduğu ortada. Onun için arada bir okşamak lazım biraz bu halkı, kendiliğinden olmaz," dediğini bizzat duydum. Ne yazık ki McNamara da bu sözler üzerine kafa sallamakla yetindi.

Sürekli büyük potansiyel!

— Koalisyon hükümetiyle birlikte neler değişti?
— Yeni gelen çok partili hükümet de bir türlü tutarlı bir siyasa güdemedi. McNamara'nın ziyaretlerinden iki episod, bunun en iyi kanıtıdır. Bir gün McNamara ile birlikte Sanayi Bakanı Fernandez'i ziyaret ettik. Fernandez Goalı bir Hıristiyandı. Geçmişte bomba atan bir eylemciymiş, demiryolu sendikası başkanlığına kadar yükselmiş. İndira Gandhi devrilip yeni hükümet kurulunca bunu bakan yaptılar. McNamara'ya bir sürü taş attı, konuşmasına fırsat vermedi.

Yeni hükümetin sanayi politikasının nasıl düşük gelirli halka dönük olduğunu anlatıp durdu.

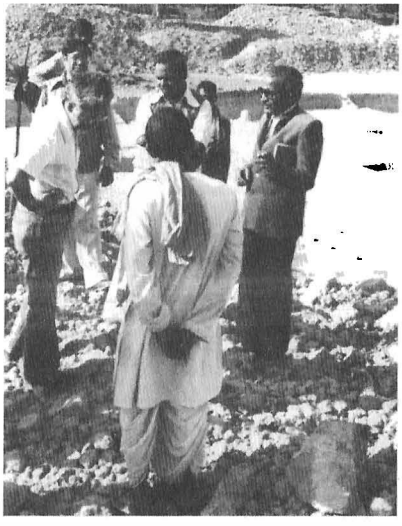
— Neydi ki bu icraat?
— Bilhassa iki icraatından uzun uzun söz etti. İlki, demiryollarında ve tren istasyonlarında topraktan yapılmış çay fincanlarının kullanılması kararını almalarıydı. Fernandez, "Demiryollarında artık cam bardağı kaldırdık, toprak çay fincanları bir kez kullanılıp atılıyor. Böylece hem yoksul çömlekçilere iş çıkıyor hem de hijyen sağlıyoruz," diye övündü. Hükümetin diğer icraatı ise devlet dairelerinde bambudan yapılmış büro eşyası kullanılmasıydı. Çünkü bambu mobilya, küçük endüstriye ayrılmış faaliyetlerdendi!

— Tam da adamına söylemiş...

— McNamara görüşme boyunca saatine baktı durdu. Her işi saatleydi McNamara'nın. Asansörde bana "Bu bakan ciddi miydi?" diye sordu. Başka bir gün de, kabinede aşağı kasttan gelen tek bakan olan Jagcivan Ram ile görüşmeye gittik. McNamara iltifat olsun diye Hindistan'ın büyük iktisadi potansiyelinden dem vurdu. Tarım Bakanı Jagcivan Ram bunun üzerine "Hiç kuşkunuz olmasın Sayın Başkan, Hindistan'ın büyük potansiyeli var. İleride de her zaman büyük potansiyeli olacak," dedi. İşte ona çok gülmüştük. Bir yandan koalisyon hükümetlerinin beceriksizliği, bir yandan da Hindistan'a özgü "darbar" (hanedan) sisteminin ve Nehru geleneğinin gücü ile İndira Gandhi, 1980'in başında yapılan seçimlerde yeniden iktidara geldi. Sanjay Gandhi tekrar eski nüfuzuyla ortaya çıkıyordu ki, Delhi'den ayrılmamızdan bir hafta önce, akrobasi yapmak için bindiği uçakla yere çakılarak öldü.

— *Hindistan'dan ayrılma sebebiniz neydi?*

— Genellikle bu atamalar 4 yıl süre için yapılırdı. Biz ise 5 yıl gibi uzun bir süre Delhi'de kalmıştık. 1975'ten 1980'e kadar Yeni

Hindistan'ın en büyük sorunu kuraklıktı. Oktay Yenal Bihar eyaletinde incelemelerde bulunurken...

Delhi'de görev yaptım. Görevimin son yılında Banka yönetimine, Washington'a dönmek istediğimi bildirip uygun bir teklif beklemeye başladım.

— *Teklif gelmesi uzun sürmemiş.*
— 70'li yılların sonuna doğru dünya petrol kaynaklarının büyük bölümünü elinde tutan ülkeler OPEC adı verilen tekelci işbirliğini kurunca, uzun süredir fazla artmayan petrol fiyatları hızla yükseldi ve bunun sonucunda dünya ekonomisinde bir enerji krizi ortaya çıktı. Türkiye'yi de çok etkiledi bu kriz; Ecevit hükümeti büyükelçilerin maaşını ödemekte bile zorlanıyordu. Banka da o yılın Dünya Kalkınma Raporu'nun konusunu enerji olarak belirledi. Hollis Chenery, "Bu sene petrol üzerine yazıyoruz raporu, çalışır mısın?" dedi. Ben de kabul ettim ve yeniden Washington'a döndük.

— *Sizin yerinize kim geldi?*
— Yerime DPT'den arkadaşım Attila Sönmez atandı. Bu suretle de Dünya Bankası Hindistan'da aşağı yukarı 14 yıl Türk iktisatçılar tarafından temsil edildi.

— *Yeni göreviniz neydi?*
— Dokuz ayım raporun finans bölümlerinin yazılması çalışmalarıyla geçti. Chenery petrolün fiyatının daha yüksek tutulmasını telkin ediyordu, biz de o yönde bastırdık. Bu defa da gazeteler, Chenery ailesinin petrolden menfaati olduğunu yazmaya başladı.

— *Doğru muydu?*
— Doğruydu ama Chenery'nin o işlerde tarağı yoktu, çok akademik bir adamdı. Fakat haklıydı da, petrol kaynakları çok ucuza gidiyordu. Chenery, pahalı olsun ama daha dikkatli kullanılsın görüşündeydi. Petrol krizi bir yandan, petrol ithalatçısı gelişen ülkelerde dış açığın büyümesi sonucu ciddi bir finansman ve borç sorunu yarattı, bir yandan da, reel ekonomide talep kısmalarından doğan durgunluğa sebep oldu. Gerçek piyasalardaki ikame zor-

lukları ortamında yükselen enerji maliyetleri enflasyonist baskıları artırdı, ülkelerin enflasyonu önleme çabaları ise stagflasyon doğurdu. Raporda bu konuları inceledik, yüksek enerji fiyatlarına ayarlanmanın daha az sancılı olabilmesi için uluslararası finansman kaynaklarının hızla artırılmasını önerdik. Otuz yıl sonra baktığım zaman bu saptama hâlâ yerinde. Gerçi petrol dolarları, petrol zengini ülkelerin ithalatını hızla artırdı, fakat bu artışın çok büyük bir kısmı zengin sanayi ülke mal ve hizmetlerine oldu, petro dolarlar silah alımlarına harcandı ya da gelişmiş ülke bankalarının kasalarına aktı. Petrol faturaları yükselen azgelişmiş ülkelerin ihracat artışından kazandıkları para, petrol ülkeleri gelirlerindeki artışın ancak yüzde 8'i gibi düşük düzeyde kaldı. Bu yüzden petrol krizi, bir yandan dünya ekonomisindeki büyüme hızını yavaşlatırken, bir yandan da gelişen ekonomilere yüklediği mali yükle, gerisinde yıllarca sürecek olan büyük bir dış borç sorunu bıraktı. Krizin olumlu tek sonucu, dikkatleri enerji tüketimindeki hovardalığa çekmesi oldu. Sonuçta dünya ekonomileri, o zamana kadar kaynağı sonsuzmuşçasına, müsrifçe kullandıkları petrol kaynaklarının sınırlı olduğu gerçeğiyle yüzleşti.

— *Dünya Kalkınma Raporu'ndan sonraki göreviniz ne oldu?*
— Afrika bölümüne kıdemli iktisatçı olarak girdim, Doğu Afrika ülkeleri üzerinde çalışmaya başladım. Görev alanım Tanzanya, Kenya ve Zimbabwe'yi kapsıyordu.

— *Nasıl bir ekonomik manzarayla karşılaştınız?*
— Ziyaret ettiğim Afrika ülkeleri, o zamana kadar tanıdığım Güneydoğu Asya, Uzakdoğu ve Güney Amerika ülkelerinden çok farklıydı. İktisadi gelişmenin ön koşullarından hemen hiçbiri bu ülkelerde mevcut değildi. Devlet örgütleri çok yalın, eğitim düzeyleri çok geri, altyapıları çok eksikti. Hint Yarımadası'nda, Malezya'da ve hatta Burma'da devlet çekirdekleri yaratan, öncü kadrolar yetiştiren İngiliz emperyalizmi, Doğu Afrika'da pasif bir sömürgecilik yapmıştı. Gelip giden yabancı heyetlerin çokluğuna ve artan dış yardıma rağmen, kara kıtanın mercek altına aldı-

ğım bu bölgesinde durgun ekonomiden dinamik ekonomiye geçilemediğini gördüm. Nüfusun büyük bölümü ilkel tarıma dayalı bir hayat sürdürüyordu.

— *Yine de "Gerçek kara yoksulluğu Hindistan'da gördüm," diyorsunuz.*

— Güney Amerika'da, Ortadoğu'da ve Afrika'da gördüğüm yoksulluk Hindistan'dakinin yanında çok hafif kalır. Afrika'da, bazı kıtlık dönemleri dışında açlık pek gözle görülmez. Bünye bakımından da Afrikalı daha bir dolgundur. Çoğunun zorda kaldığı zaman gideceği köyünde bir barınağı, hiç olmazsa birkaç muz ağacı vardır. Hindistan'da ise açlıktan bir deri bir kemik kalmış insanlar her yerdedir. Cüzzamlıları, sakatları uluorta görürsünüz...

— *Hâlbuki nüfus baskısı olmayan, doğal kaynakları bol bir coğrafya...*

— Avrupalılar daha çok çiftçilik, madencilik ve ihracat ile uğraşmıştı. Kahve ve çay üretiminin İngilizlerin girişimiyle genişlemesi sonucunda Prof. Hans Singer'in deyişiyle bölgede ihracata dayalı ufak cepler gelişmişti. Kahvenin gelir elastikiyetinin, çok tüketildiği Batılı ülkelerde bile azaldığı bir dönemdi. Yani dünyada gelirler yükseldikçe çay, kahve tüketimi artmıyor, hatta sağlık kaygısıyla azalıyordu. Kahve ve çay üretimi, Afrika ekonomileri için lokomotif görevi üstlenemedi. Almanların başlattığı sisal ekimi, başlangıçta Asya'nın keneviriyle rekabet eder gibi olsa da ambalajda plastik madde kullanımı yaygınlaşınca hem sisale hem de kenevire talep iyice azaldı.

— *Dünya Bankası iktisatçılarının Afrika'ya bakışını hep eleştirmişsiniz...*

— Gerek Uluslararası Çalışma Örgütü gerekse Dünya Bankası'nın Afrika ekonomileri üzerine yazdığı büyük raporlar, bu ülkelerin gerçeklerinden çok yazarlarının sabit fikirlerini yansıtıyordu. Afrika ekonomilerinin durgunluğu, dönemin iktisat siyasası modellerine uyularak, bu ülkelerdeki devlet karışmalarına ve de-

Oktay Yenal ve Dünya Bankası Başkanı Alden Winship Clausen.

netimlerine bağlanırdı. Oysa fiyatlar serbestleştirildikten, kamu iktisadi örgütleri özelleştirildikten sonra da bu ekonomiler bir türlü canlanamadı. Çünkü ne Afrikalı yöneticiler ne de Batı'dan gelen uzmanlar ne yapılması gerektiğini biliyordu. Raporlar, bunları yazanlar ve kredi programları düzenleyenler, Afrika'nın en büyük gereksiniminin şunu bunu yapmamaktan çok, bir şeyler yapmak olduğunu anlayamadı.

— İncelediğiniz ekonomilerin neredeyse hepsi sosyalist... İlgisizlikte bunun da rolü var mıydı?

— O tabii başlıca alerji sebebiydi. Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'nın büyük meydanında asılı dev Marx, Engels, Lenin portreleri, bu ülkeye giden Batılılarda büyük rahatsızlık yaratıyordu. Oysa Afrika'da en çok potansiyel vadeden ülkeler Etiyopya ve Tanzanya'ydı. Çalışma arkadaşlarım bunu görmedi ya da görmek istemedi. Bu ülkelerin tek suçu, ciddi ekonomi yönetim ve kurumlarının solcu tutumlarıdır diyebilirim.

— Sizin öneriniz neydi?

— Türkiye'nin 1930'lardaki tecrübesinden Afrika için dersler çıkarılabileceğini sık sık dile getirdim ama ilgi görmedi. Dünya Bankası, düzinelerce uzman tarafından aylarca çalışılarak rapor yazdırmaya devam etti, olmayan piyasaları serbestleştirmek için nafile çaba harcadı. Bu çabalar başarılı olmayınca da dışarıdan yararlı olunabilecek konu olarak AIDS'e karşı alınacak önlemler alanı seçildi.

Asya başiktisatçılığı boşalıyor

— Bu arada McNamara devri de kapandı.

— McNamara dönemi 1981'de sona erdi, yerine Alden Winship Clausen geldi. Hollis Chenery de başiktisatçı koltuğunu bir yıl sonra Anne Krueger'e bıraktı.

— Anne Krueger'i tanır mıydınız?

— Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti'nin 1966'daki seminerine onu da çağırmıştık. Ben iktisat tarafını çok sevmem. Dekanlığım dönemimde Ahmet Aker'den, Türkiye'de imal edilen malların dışarıda imal edilen mallarla bir maliyet mukayesesini yapmasını istemiştim. Krueger onun araştırmasını aldı, tuttu Türkiye üzerine kitap yazdı.

— Banka'da yeniden reorganizasyona gidildiğinde Asya bölgesi başiktisatçılığı boşalmış...

THE WORKING PEOPLE'S DAILY

Volume XXVI, Number 133 — Rangoon, Friday, 12 May, 1989 — Kyat 1

Minister Maj-Gen Sein Aung receives World Bank economists

Discussions on bringing down commodity prices and rice distribution continue

Need for welfare of poor people stressed

Asya başiktisatçısı sıfatıyla Burma'yı ziyaret eden Oktay Yenal, muhatap olarak karşısında askerleri buldu.

— İki yıl Afrika üzerinde çalıştıktan sonra Asya bölgesine başiktisatçı olarak atandım. Güney Asya'daki Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Sri Lanka, Banka'nın insan ve parasal kaynaklarından en büyük payı alan ülkelerdi ve bu ülkelerle iyi ilişkilerimiz vardı. Endonezya, Malezya ve Tayland da Dünya Bankası kaynaklarını iyi kullanan ülkeler arasındaydı. Kore başını almış, gelişmiş ülke sınıfına doğru ilerliyordu.

Ekonominin yeni laboratuvarı Çin

— ABD-Çin ilişkilerinin açıldığı, Çin'in iktisadi reform programını uygulamaya başladığı yıllar...

— Hindistan hakkında her şeyi okurdunuz. Çin öyle değildi; çok zor bir ülkeydi, anlamak açısından. Çin Komünist Partisi'nin 1978'deki kongresinde alınan kararlara göre, piyasalar ve fiyatlarda serbestleşmeye gidildi.

— Ama sosyalizmin temel ilkelerinden üretim mallarının kamu sahipliğinde bulunması ilkesi değiştirilmemiş.

Attila Karaosmanoğlu ve Oktay Yenal, Çin'in azgelişmiş bölgelerini de özel izinle gezme fırsatı buldu.

— Yaptıkları en büyük reform, devletin elindeki toprakları işlemeleri için çiftçiye vermek oldu. Çiftçi toprağı alıp satamazdı, ama yetiştirdiği her şey onundu. Bu bile ekonomiye büyük canlılık getirdi. Çin üzerinde çalışmaya başladığım 1986'da, reformların kısa sürede büyük verim artışları yarattığını gördüm. Tarımsal üretimde ve sanayi malları üretiminde büyük atılım gerçekleşti, yoksulluk gözle görülür ölçülerde azaldı.

— Çok sık gittiniz mi Çin'e?

— Aşağı yukarı beş kere gittim. O vakitler Çin'e bakan Washington'daki bölümün başındaki Pakistanlı Javed Burki ve Çin'deki temsilcimiz Ed Lim ile birlikte Çin ile de epey uğraştık. Attila Karaosmanoğlu, 1983-1987 yılları arasında Doğu Asya ve Pasifik bölgesinden sorumlu başkan yardımcısıydı. O da sık sık gelirdi. Beraber gider, raporlar hazırlardık. Attila'nın sayesinde Çin'in azgelişmiş bölgelerini de özel izinle ziyaret edebiliyorduk.

— Bütün bu gelişmelere rağmen piyasa sosyalizmi adı verilen yeni sistemin nasıl gelişeceği çok açık değildi sanırım.

— Evet, bu konuda zengin bir tartışma başlamıştı. Cevap aradığım soru şuydu: Merkezi planlamadan vazgeçen fakat üretim malları üzerinde özel mülkiyete izin verilmeyen bir sistemde, ekonomi giderek giriftleştikçe, yatırımlar nasıl tevzi edilecek ve buna kim karar verecek? Serbest piyasa düzeni tarımda ve kurulu sanayi işletmelerinde verimi artırabilirdi, fakat özel mülkiyete müsaade edilmeyen bir düzende yeni tasarrufların, yeni yatırımlara yönlendirilmesi nasıl başarılacaktı? Büyük çaplı işletmelerde ve iktisadi faaliyetlerde özel mülkiyet olmadığı için özel tasarruf ve özel yatırımcı da yoktu. Böyle bir ortamda kamu tasarrufları yatırımlara nasıl bölünecekti? Bu konudaki çelişki ve açmazlar Batılı ve Çinli iktisatçılar tarafından hararetle tartışılıyordu. Ben de Pekin'deki bir seminerde sunduğum bildiriyi, *World Development* dergisinde yayımlattım. Yazımda, o sıralarda başını Tito'nun çektiği ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanmaya çalışılan işçi özyönetimi –fabrikaların orada çalışanlar tarafından yönetimi– modelinin de çıkar bir yol olmadığını söyledim.

Attila Karaosmanoğlu (ön sıra sağdan üçüncü) ve Oktay Yenal (arkada soldan ikinci), Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Müslüman yöneticilerle.

Merkezi planlamadan uzaklaşılması iyiydi. Ancak özel mülkiyetin kabul edilmediği bir düzende, tasarrufların toplanması ve yatırım kararlarının alınması fonksiyonu, büyük yatırım bankaları ve kamu holdingleri vasıtasıyla yapılırsa daha gerçekçi bir çözüm olurdu bana göre.

— O sıralarda çok konuşulan, kamu sahipliğindeki üretim birimleri arasında sermaye piyasası yaratmak yoluyla çözümlenebileceği düşüncesine de pek itibar etmiyorsunuz.

— Bence bu öneri, anonim ortaklık sisteminin niteliğini sadece yönetim işlevi yörüngesinde dönen bir sistem olarak yorumlayan, rekabet piyasalarının işlemesinde mülkiyet işlevini önemli saymayan bir görüşün ürünüydü. Bu modeli savunanlar, kapitalist ülkelerde de artık yatırımların dağılımında tasarruf sahiplerinin değil, profesyonel yöneticilerin söz sahibi olduğu varsayımına dayanır. Onlara göre kamu maliyetinin yaygın olduğu işletmeler arasında da rekabete dayalı bir sosyalist sermaye piyasası kurulabilir. Ben ise mülkiyet sorunu çözülme-

den bir sosyalist sermaye piyasası kurulabileceği fikrine hiç inanmadım. Çünkü mülkiyet hakkı, bu haktan başkalarını men etme ve bu hakkı başkalarına devretme hakkını içerir. Bu nitelikler olmadan bir üretim biriminin varlıklarını nominal hisselere bölmek, bu hisselerden rekabet piyasasının oluşması için yeterli değildir.

— *Milton Friedman ne diyordu bu konuda?*

— Yazımı hocam Friedman'a da gönderdim. Cevap olarak gönderdiği mektupta makalemi beğendiğini belirtip, Çin Komünist Partisi Genel Sekreteri olduğu dönemde Zhao Zi Yang'a gönderdiği gizli bir muhtırayı yolladı. Notunda, "Ben, uzun süre de sermayenin verimli dağılımı için kişisel mülkiyetin yerini tutabilecek bir çözüm konusunda senden daha az iyimserim. Tabii, görüyorum ki sen de fazla iyimser değilsin," diye yazdı. Milton, piyasa mekanizması işlemeden büyümeye inanmazdı. Zhao Zi Yang'a da "Piyasaları kullanmak yetmez. Özelleştirme de yetmez. Önemli olan, serbest özel piyasalardır," diye yazmış.

Oktay Yenal ve Sincanlı küçük Uygurlar...

— Fakat Çin, Batılıların anlayamadığı bir şekilde aldı yürüdü...
— Son dönemde bankalar vasıtasıyla sanayiye çok büyük çapta girdiler ve aşağı yukarı karma bir sistem oldu. Yani, bankalar mı idare ediyor, özel sektör mü idare ediyor, tam belli değildi. Çareyi yabancı sermayeyle ortaklıklar kurmakta buldular.

— Şöyle bir öngörünüz daha var: Çin ekonomisi bugünkü hızla çığ gibi büyüdükçe üretim, tasarruf ve yatırım ilişkileri gittikçe giriftleşecek ve uzun olmayan bir sürede üretim araçları üzerinde özel mülkiyet artacak.
— Ya da orta yol arayışlarıyla ekonomi yönetiminin Rusya'da olduğu gibi verimsizleşebileceğini düşünüyorum. İlk zamanlarda bu sistem yürüyor, basitken ekonomi. Rusya, en hızlı kalkınan ülkelerden biri 30'larda... Yugoslavya da bizim hayran kaldığımız bir yerdi. Ancak ilişkiler karmaşıklaşınca problem çıkıyor. Çin'de daha olmadı. Şimdilik iyi idare ediyorlar. Ama tamamen sanayileştiğinde ne olacak? Şu anda bile aslında çiftçiyi toprağında tutmak suretiyle işsizliğe ancak mani olabiliyorlar. Hindistan gibi biraz serbestî tanıdıkları anda, Çin'de de korkunç bir istihdam problemiyle karşı karşıya kalacaktır.

Çin'de en üst düzeyde kabul gören Oktay Yenal, ekonomik reformların mimarlarından Başbakan Zhao Ziyang ile.

Oktay Yenal Çin Seddi'nde.

— *Çin ile Hindistan'ı karşılaştırmanızı istesem.*
— Hindistan demokratik ama Çin belki dünyadaki en eşit memleket! Hindulardan çok daha iyi Çinlilerin durumu. Ama ne var, Hindistan'daki gibi meydanlarda bağıramıyor. Bağırmasın... Çin tabii kırsal bölgeden şehirlere akımı kontrol ettiği için şimdilik problem yok. Ama Hindistan edemiyor.

— *Demokrasi olmadan da kalkınma olur diyorsunuz yani.*
— Hong Kong hızla büyüyor örneğin. Son İngiliz yöneticisi Chris Patten, hep "Demokrasi olmazsa büyüyemezsiniz," derdi. Ne oldu? Hong Kong, Çin'in altında daha hızlı büyüyor şimdi. Doğrusu son yıllarda incelemiş değilim. Banka'nın bu avantajı vardı işte. İnsan gitti miydi bir işi derinliğine görebiliyordu. Kitaptan okumakla olmuyor.

— *Bölgedeki bir yeni müşteriniz Vietnam...*
— Savaş bittikten uzun yıllar sonra bile Amerikalı askerlerin kemiklerini iade etmedi diye Vietnam'a Dünya Bankası üst düzey yöneticilerinin gitmesine izin verilmezdi. Vietnam'a ilk giden ben oldum gene. Banka yönetimi o sıralarda yoksulluk içinde kıv-

ranan Vietnam ile ilişkileri başlatmak istedi, ama her seferinde ABD'nin vetosu ile karşılaştı. Vietnam Devlet Planlama Komisyonu, İsveç Yardım Örgütü ve Stockholm İktisat Okulu'nun düzenlediği semineri bahane ederek 1991 yılının Mart ayında Hanoi'ye gittim, "Vietnam'ın Sosyoekonomik Stratejisi" konulu uluslararası sempozyumda bir bildiri sundum.

Hâlbuki o vakit Vietnam harpten çıkmış bir memleketti, Dünya Bankası olarak elbette yardım yapmamız lazımdı.

— İktisat Penceremden *kitabınızda "Dünya Bankası'nda çalıştığım yıllarda yanlış siyasalar nedeniyle milyonlarca insanın yoksulluğa mahkûm edildiğini gördüm," diyorsunuz. Örnek verebilir misiniz?*

— Bir kere ABD'nin çok kuvvetli olduğunu gördüm bu uluslararası müesseselerde. Bunlar her ne kadar uluslararası diye bilinse de ABD'nin borusu öterdi. Şili'de Allende'ye bir kuruş para vermediler, Pinochet gelince musluğu sonuna kadar açtılar. Etiyopya'ya sosyalist diye, Marx'ın resimleri asılı diye yardım yapılmazdı. Bunlar çok lüzumsuz şeylerdi. Banka'da görev yaparken, uluslararası ilişkilerin ne kadar haksız ve eşitsiz olduğunu, yirminci yüzyılın ikinci yarısında varlıklı ülkelerle yoksul ülkelerin ilişkilerinde büyük yer tutan dış yardım olayının iç yüzünü bütün çıplaklığıyla gördüm. Dış yardım adı altında dağıtılan paranın büyük bölümü bağış değil kredidir. Bunların önemli bir kısmı krediyi veren ülkeden yapılacak ithalat koşuluna ya da onlardan silah alımına bağlıdır. Dış yardımın gelişen ülkeler üzerinde kurulu zengin ülke hegemonyasının önemli bir enstrümanı olduğuna dair sayısız örneği sıralayabilirim. Bu düşüncelerimi Banka'da görev yaptığım sırada da her fırsatta dile getirdim. Tokyo'da 1991 yılında sunduğum bir bildiri, Banka'nın resmi yayın organı olan *Bank's World* dergisinde yayımlandı.

— *İktisatçı olarak yakından ilgilendiğiniz bir sorun da yoksulluk...*

— LSE'de okuduğum yıllarda iktisat literatüründe üzerinde sıklıkla durulan konu, yoksulluktan çok gelir dağılımıydı. Bir ülke

gelirinin aileler arasında dağılımı, bu dağılımı saptayan etmenler ve gelir dağılımının nasıl yoksullar lehine iyileştirilebileceği... Kalkınma iktisadı ve geri kalmış ülkelerin gelişmesi konuları 1950'den sonra dünya gündemine oturdu. Ancak daha eşit gelir söylemi, o yıllarda gittikçe artan komünizm korkusuyla çok az seslendirildi. Yoksulluğun daha az üstelenmesinin sebebi bence, aklı başında her iktisatçının katılacağı gibi, gelir dağılımını düzeltme olanakları hakkında giderek artan kötümserliktir. O güne kadarki deneylerden hiçbiri, gelir dağılımını iyileştirirken, verimsizlik doğurmayacak çözümler üretmeyi başaramamıştı.

— *Yoksulluk uzun süre Banka'nın gündeminde olmamış...*

— Klasik bir iktisatçı olan Dünya Bankası'nın iki numarası Hollis Chenery bize hep "Asıl önemli olan kalkınmadır, fakirliği unutun," derdi. 70'lerin ortasında bir Asya seyahatine çıktı. Döndüğünde bir baktık ki, Sri Lanka'da herkese bir tas pirinç verilmesinden "Hiç de fena bir uygulama değil," diye söz ediyor. Oysa o vakte kadar Dünya Bankası, sol eğilimli Sri Lanka hükümetini, yoksullara bedava pirinç dağıtma programı uyguladığı için eleştiriyordu. Chenery, "Yoksul ve aç kimselere her gün bir parça pirinç dağıtmak fena mı," deyince Banka'daki standart piyasa ekonomisi teranesi biraz yavaşladı. Yoksulluk konusu giderek hem genel gelişme tartışmaları çerçevesinde hem de Banka'nın misyonu bağlamında önem kazandı. Mahbub-ul Hak vardı McNamara'nın yardımcısı. Pakistanlı iyi bir iktisatçıydı, daha sonra Birleşmiş Milletler'de UNDP'nin başına da geçti. Asıl marifeti sloganlar yaratmaktı. McNamara da ona özendi, nutuklarında bir sene yoksulluk olurdu, bir sene borçlar konusu vurgulanırdı.

— *İlk yoksulluk raporu da sizin Asya Bölgesi başiktisatçısı olduğunuz dönemde yazılıyor sanırım.*

— Asya bölgesi dünyadaki en büyük yoksul nüfusu barındırdığı için Banka'da bu konuda bir strateji üretmek ödevi bize düştü. Bölgenin başiktisatçısı olarak görevlerimden biri de bölgedeki ülkelerin kalkınma sorunları üzerinde araştırmalar yap-

tırmaktı. Bir rapor taslağı hazırladık ve 1988'de Banka yönetim kuruluna sunduk. Şunu diyorduk: Yoksul ülkelerde gelir dağılımının iyileştirilmesi ya da özel projelerin başarı ile yürütülmesi yoksulluğun kısmi olarak hafifletilmesine yardımcı olabilir. Ancak yoksulluğun sürekli olarak azaltılması ancak iktisadi büyüme ile mümkündür. Kalkınma, yoksulluğun azaltılması için gereklidir, fakat yeterli değildir. Büyüme ile paralel yoksulluğu azaltıcı müdahalelerin de yapılması lazımdır. Bu müdahalelerin en etkini, kamu harcamalarından doğacak faydanın yoksul nüfusa doğru kaydırılmasıdır. Eğitim, sağlık ve aile planlaması da bu araçların başında gelir. İşte bu "Yoksulluğun önlenmesi için büyüme şarttır, fakat kâfi değildir," sözü, Banka'nın sloganı oldu. Raporda vardığımız sonuca uyarak, Asya ülkelerinde eğitim ve Asya ülkelerinde sağlık konularında iki araştırma başlattık. Jee-Pen Tan ve Alain Mingat adlı uzmanlara yaptırdığım araştırma, *Education in Asia-Asya'da Eğitim* adıyla kitap halinde yayımlandı.

— *Peki, politika değişikliğine gidildi mi?*
— Yönetim kurulunda konuşuldu ama bir sonuç çıkmadı. O sıralarda Dünya Bankası ve ABD'de, "Madem insanlar ve sınıflar arasında, iktisadi hayatı aksatmadan gelir farklarını azaltmanın çaresi yok, hiç olmazsa iyice yoksul olanların yaşam koşullarını bir parça iyileştirmek için neler yapılabileceğine bakalım," felsefesi yerleşmeye başladı: Efendim, eşitsizlikleri düzeltmek rejim meselesi, etimiz ne budumuz ne, biz bu konulara giremeyiz. Ama hiç olmazsa eşit fırsat verelim, projelerde fakirlere de yarayacak adımlar atalım!

— *Size göre eşit fırsat neydi?*
— Parasız eğitim, sağlık olanağı. ABD onu sağlıkta yapamadı; Avrupa bir parça yaptı, biz de bir parça yaptık. Başlangıçta bizimki gayet sosyal bir eğitimdi. Okullar bedavaydı, gidebilen gidiyordu. Ama şimdi anlaşılıyor ki okul da yetmiyor. Zengin aileden gelen çocuk başka türlü başarılı oluyor. Avantajlar başlıyor ve bu değişmiyor. Nasıl değişir, orayı size bırakıyorum.

— Toplu konut projeleri de o zaman keşfedilmiş...

— Housing Projects... Yoksullar için ev yapılır, aslında evleri orta sınıf ve zenginler alır. Dünya Bankası'nın her verdiği proje, yukarı orta sınıf projesi oldu. Toplu konut işi yürümedi. Gecekondu belki de en iyi çözüm. Bizdeki toplu konut programlarındaki kamu sübvansiyonlarının da nasıl orta ve yüksek gelirliler tarafından iç edildiğini gördük, görmeye de devam ediyoruz.

— Raporunuzda bir de uyarıda bulunmuşsunuz: Yoksulluğu azaltıcı özel projelerin çok kez amaçlarından saptırıldığı görüldüğünden dikkatle hazırlanması gerekir!

— Uluslararası arenada asıl büyük zaman ve imkân israfı bu özel yoksulluk programları alanında oldu. Gelişen ülkeler iyi niyetlerle kurulmasına karşılık sonunda çıkar gruplarının elinde kalmış, devlete çok pahalıya mal olmuş program ve projelerle doludur. Çoğu sivil toplum örgütlerince yürütülen bu oyuncul projelerin maliyetinin büyük kısmı Batılı ve yerli işgüzar danışman ve gönüllülere maaş olarak gitti. Bu projeler film, broşür, önemli kişilerin ziyaretleri ile şaşaalı reklamlarla tanıtıldı. Ancak Hindistan'daki Amul süt kooperatifleri, ipekçilik ve aile planlama projeleri, Bangladeş'te Dr. Muhammed Yunus'un Grameen Bank uygulaması gibi en başarılı tasarımlar bile, sınırlı etki sağlayan girişimlerdi ve yaygınlaştırılma olanağı yoktu.

— Nobel Ödüllü Muhammed Yunus'un projesi Türkiye'de de denendi...

— Listenin başında her zaman Muhammed Yunus'un köylü kadınlara mikro kredi uygulaması yer alır ama bu modelin başka yerde ve önemli çapta başarılı bir örneğine rastlayan yoktur. Yunus'un uygulamaları basit aslında, ama çok insan yoğun, bilinçli idareci istiyor. ... Dünya Bankası da projesine para vermek istedi ama o almadı. Uygulamayı genişletmek istemedi. Yunus'un Ankara'ya davet edildiğini ve hükümetin bir kırsal mikro kredi projesi hazırlamak istediğini gazetelerde okuyunca gülümsediğimi hatırlıyorum.

İkinci Hindistan seferim

— Dünya Bankası'nda yeniden bir örgütlenme olurken bu kez Hindistan bürosunun başına geçiyorsunuz. On yıl önce çalıştığınız bir ülkeye dönmeniz normal koşullarda heyecan verici bir değişme olmazdı.

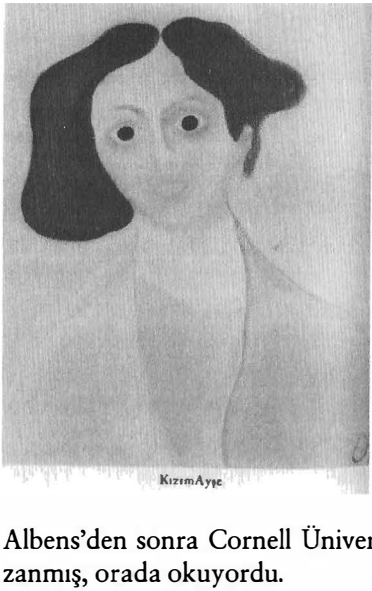
— 1990'da Hindistan'daki yer münhal oldu. Hindistan'da hızlı bir iktisadi reform süreci başlamış, Dünya Bankası da bu alanda ilişkilerini yoğunlaştırmıştı. Üstelik Aysel ve ben, Hindistan'da büyük dostluklar kurmuştuk ve bu ülkeye büyük sempatimiz vardı. Çocuklarımız üniversitede okudukları için evimizi nakletmek de sorun olmayacaktı. Bu düşüncelerle görevi kabul ettim ve görevi Jochen Kraske'den devraldım.

— Çocuklarınız ABD'de kaldı...

— İkisi de iyi okullarda okuyordu. Ayşe'yi ilk Hindistan görevimizden dönüşte Washington'ın en iyi özel okullarından Catedral School'a yerleştirdik. Brown Üniversitesi'ne girdi ve biyoloji kısmından mezun oldu. Ali de Norwood School ve Saint

Oktay Yenal, Dünya Bankası'nın Yeni Delhi direktörü olarak beş yıla yakın görev yaptı.

Ayşe Yenal portresi.

Albens'den sonra Cornell Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni kazanmış, orada okuyordu.

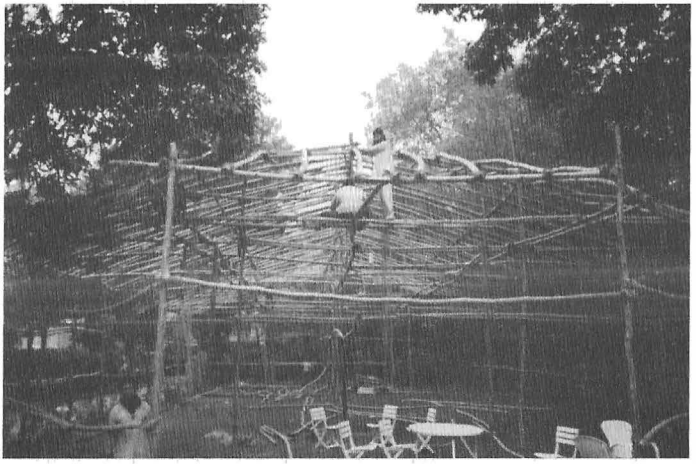
— *Eski hizmetçileriniz duruyor muydu?*
— Rahim bir ara gelip çalışmak istedi ama çok ihtiyarlamıştı. Kabul etmeyince bize küstü. Onun yerine Goalı Hıristiyan bir *bearer* geldi: Francis. Jochen Kraske'nin hizmetçisiydi, o gidince bize verdiler. Ayşe'nin düğününde içkiyi fazla kaçırıp dağıtınca kovmak zorunda kaldım. Bahçıvan Azimullah'ı sorduk, polis buldu getirdi. Diğer işini bırakıp yanımızda çalışmaya başladı. Maalesef bisikletiyle geçirdiği kazada kaybettik. Hindistan'daki evimizin bahçesinde Azimullah'ın anısına diktiğimiz ağaç duruyordur herhalde.

— *Ayşe'nin düğünü dediniz. İlk seferinde en büyük itiraz kızınızdan gelmişti. Nasıl oldu da düğün yapacak kadar sevdi Hindistan'ı?*
— Çocuk yaştaydı o zamanlar. Geçirdiği beş yılın ardından Hindistan'ı çok sevdi. Öğretim hayatı boyunca kompozisyonlarını devamlı Hindistan hakkında yazdı.

Aysel'le Hindistan'a döndüğümüzde, Ayşe Londra Üniversitesi'nde masterini tamamlamış, doktora için Cambridge'te bulunuyordu. Orada jeolog Derek Vance ile tanışmış. Evlenmeye karar verince, gelin düğünü Hindistan'da yapalım dedik. Orada düğünler çok görkemli oluyordu çünkü. Oktay İşcen'in, büyükelçiliği sırasında Türkleri evlendirdiğine şahit olmuştum. Herhalde yeni elçi kızımızın nikâhını kıyar diye düşündüm. O sırada Yeni Delhi büyükelçimiz Murat Sungar'dı. Araştırdı, "Ancak iki taraf da Türk olursa nikâh kıyma yetkimiz var, kusura bakma," dedi. Damadımızın memleketi İrlanda'nın hanım büyükelçisinden de olumsuz yanıt alınca son çare olarak, Maliye Bakanı Manmohan Singh'e çıktım.

— *Şimdi Başbakan olan Manmohan Singh mi?*

— Hindistan'daki ilk dönemimde iktisat profesörü, hükümetin baş iktisat danışmanı ve Hindistan Merkez Bankası Başkanı olarak yakından tanıdığım bir meslektaşımdı Manmohan Singh. Gittim dedim ki, kızımın nikâhını öyleyse Hint makamları kıysın.

Hint usulü düğün çadırı.

Ayşe-Derek Vance çifti, (soldan iki ve üçüncü) temsili nikâhın şahitleri Yeni Delhi Büyükelçisi Murat Sungar (sol başta), İrlanda büyükelçisi ve Oktay Yenal (sağ başta) ile. (soldan dördüncü).

— *O da halledemeyecekse kim halledecek...*

— Manmohan hemen sorup soruşturdu, sonuç yine olumsuzdu. Gelin ve damat altı ay süreyle Hindistan'da ikamet etmediği için bu nikâhı kıymak mümkün değildi. Oysa sonra kendisi altı ay ikamet mecburiyeti olmasına rağmen Assam'dan milletvekili seçildi. Kural onun için delindi. Bunun üzerine Ayşe ile Derek İngiltere'de nikâhlandı.

— *Gelelim düğün hazırlıklarına...*

— Düğün çadırı için önce bir çatı kurmak gerekiyordu. Bim Bissel, Bihar'dan adamlar buldu getirdi. Evimizin bahçesinde bambulardan kocaman bir çatı kurdular. Yağmur mevsimi olduğu için önlem olarak da tavanını izale ettiler. Yemekler Yeni Delhi Tac Mahal Oteli'nden getirildi, müzik için de otelin müzisyenleriyle anlaştık.

— *Tek eksik nikâh!*

— Büyükelçi Murat Sungar ve eşini, İrlanda büyükelçisini, Manmohan Singh'i çağırdım ve "Madem siz kıymadınız, o zaman

ben kıyarım nikâhı," dedim. Orada usulen nikâh kıydık. Ayşe, annesi gibi iyi bir ev hanımı şimdi... Bristol'de mutlu bir yuvası var.

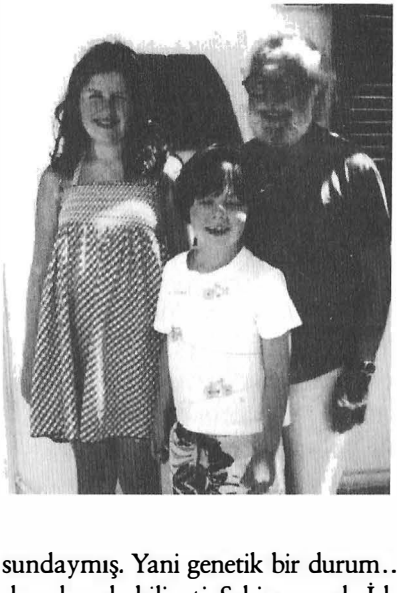
— *O da mesleğini yapmadı o zaman?*
— Cambridge'de doktora yapacaktı ama tamamlayamadı. Ama Afrika'da vahşi hayvanlar üzerine bir hayli çalıştı.

— *Düğünde şehnai çalarken görüyoruz sizi...*
— Bir müzik aleti çalmak içimde hep ukdedir. Rahmetli babam, Sultanahmet'teki eve geçtiğimizde bir buzdolabı, bir de piyano almıştı mezattan. Hoca da tuttu, Rum bir kadın. Geldi ablamla bana ders verdi ama hiçbir şey öğrenemedik.

Hindistan'da bir piyano kiraladık. Ayşe'ye Amerika'dan mezun iyi öğretmenden ders aldırttık. Hoca iki, üç hafta sonra piyanoyu kapadı ve benden bu kadar dedi. Kabiliyet yok çünkü bizde. Aysel'de de yok. Torunlarımız ise bir harika. On iki yaşındaki Zara, geçen yıl geldi Büyükada'da bir piyano konseri verdi. Damadımız Derek Vance saksafon çalmış, kilise koro-

Kızının düğününde müzisyenlerin arasına karışan Oktay Yenal şehnai çalıyor.

Oktay Yenal torunları Zara ve İskender ile.

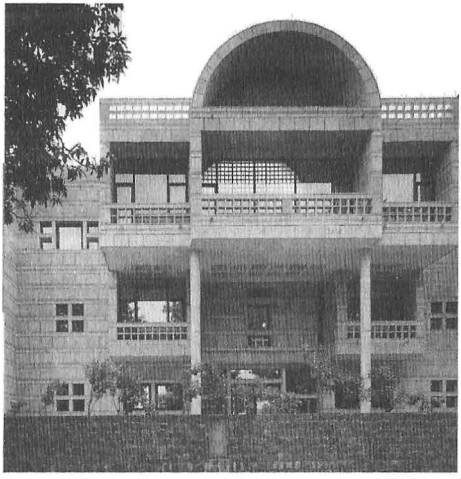
sundaymış. Yani genetik bir durum... Ama küçük torun da benden almış kabiliyeti. Sekiz yaşında İskender. Torunlardan büyüğü piyanoda, küçüğü resimde usta...

— *On yılda ne değişmişti Hindistan'da?*

— Hindistan'ı on yıl boyunca uzaktan izledim. Geçen on yıl içinde Indira Gandhi öldürüldü, büyük oğlu Rajiv hükümetin başına geçti, o da biz yeniden Yeni Delhi'ye gelmeden birkaç ay önce bir Tamil suikastçısının bombasına kurban gitti. 1991 yılının son baharında Yeni Delhi'ye döndüğümüzde Kongre Partisi hükümetinin başına yaşlı Narasimha Rao geçti. Eski arkadaşlarım da köşe başlarını tuttu. Manmohan Singh'i anlattım. Dünya Bankası'nda benim bölümümde calışan olan üç Hintli iktisatçı da devletin önemli görevlerinde bulunuyordu. Montek Ahluwalia maliye müsteşarı, Shankar Acharya baş iktisat danışmanı, Suman Berry Hindistan Merkez Bankası'nda danışman... LSE'den sınıf arkadaşım Kadam Merkez Bankası Başkan Yardımcısı olmuştu, Bimal Jalan ve Arjun Sengupta da Planlama teşkilatında görev yapıyordu.

— Döndüğünüzde Yeni Delhi bürosunun personel sayısı neredeyse iki kat artmış, yetmişten yüz yirmiye çıkmış. Mevcut bina, ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiş...

— Büromuz güzel bir kompleksteydi. Bir yanında Ford Vakfı'nın parasıyla kurulmuş International House diye bir kütüphane vardı. Diğer yanda sosyal tesisler; ortada da bahçe. Ford Vakfı ve Amerikan Yardım Heyeti küçüldükçe onlara ait binalar bize bırakıldı. Ama yine de sığamadık. Hükümetin 49 yıllığına Banka'ya tahsis ettiği arsaya yeni bir bina yapılması için Kraske döneminde yarışma açılmıştı. Afganistan'dan gelip Delhi'de saltanat kuran Lodi krallarının türbelerini barındıran parkın bir kenarında inşa edilmekte olan yeni Hindistan ofisi, ilk aylarımda en az Hint ekonomisi kadar zamanımı aldı. O binayı tamamlamak bana nasip oldu ve oraya taşındık. Binanın içini Hint sanatkâr ve ressamlarının, tekstil örücülerinin ve heykeltıraşlarının eserleri ile donatmak büyük bir zevkti. Görkemli bir açılış yaptık ve ilk olarak da benim resimlerim sergilendi. Binanın ve sergimin açılışına Hindistan'ın en ünlü ressam ve mimarlarından Satish Gujaral da katıldı. Hindistan'daki ikinci dönemimde iş hayatının dışında çok canlı ve zevkli bir yaşamım da oldu. İkti-

Oktay Yenal'ın yapımına ön ayak olduğu Dünya Bankası'nın yeni Yeni Delhi binası...

Yeni binadaki ilk resim sergisini Oktay Yenal açtı. Serginin başkonuğu ise Hindistan'ın önde gelen ressam, heykeltıraş ve yazarı Satish Gujaral idi.

satçılardan, edebiyatçılardan, gazetecilerden, müzisyenlerden ve ressamlardan pek çok dost edindim. Yeni Delhi, Bombay ve Kalküta'nın olağanüstü sanat ve bilim hayatını yakından tanıma fırsatı buldum. Hindistan'ın en büyük dekorasyon dergilerinden *Inside Outside*'da evimizi ve beni tanıtan bir yazı da çıktı.

Ladujinski'nin terekesi

— *Yeni banka binası âdeta bir müze gibi...*

— Delhi ofisinde uzun yıllar görev yapan Ladujinski adında Beyaz Rus asıllı bir tarım müşaviri varmış. Ben 1975'te Hindistan'a gelmeden bir ay önce ölmüş.

İkinci Dünya Savaşı'nda General Mc Arthur'un yanında, Japonya Amerikan idaresindeyken toprak reformu yapmaya kalkışmış. Ondan sonra Dünya Bankası'na atlamış. Herkes bir efsane olarak söz ederdi. Ama sonra büyük bir tarihi eser kaçakçısı olduğu ortaya çıktı. Hindistan'dan İsrail'e kaçırdığı eserler-

le Tel Aviv'de müze açtığı bile söyleniyordu. Büroya direktör olarak atandıktan sonra Hindistan gizli servisinden bir polis geldi ziyaretime. Ladujinski'nin terekesinin bir kısmı büroda mühürlü bir dolapta tutuluyormuş. "Sizin oradaki süprüntü şeylerle ilgimiz yok, ama kıymetli bir minyatür var, onu geri istiyoruz," dedi.

— Siz ne yaptınız?

— Vermedim tabii. Bir camekân yaptırdım. Orada duruyor şimdi Ladujinski'nin terekesi. Fakat bu arada bir gerçeği fark ettim. 70'lerde Tayland'a misyon götürürken, genç bir çocuk vardı, gelmiş demişti ki "Ladujinski'nin Tayland'daki misyon başkanına bir hediyesi var, onu götürür müsün?" Bir heykelcik verdi. O Ladujinski, bu Ladujinski'ymiş meğer.

— Banka'nın kendisine biçtiği görev neydi o yıllarda?

— Yardım konsorsiyumu için hazırladığımız iktisat raporları ve yüksek düzeydeki görüşmelerle, Hindistan'ın yürüttüğü iktisadi reformları desteklemeye çalışıyorduk. En çok üzerinde durulan reformlar, sanayi kesimi ile ilgiliydi. Merkezden planlamanın azaltılması, kamunun sanayideki payının küçültülmesi ve özel kesime daha rahat çalışma olanakları sağlanması yönünde bazı ilerlemeler yapılıyordu, fakat değişme hızı çok yavaştı.

— Hindistan'da görevli olduğunuz 1975-1980 ve 1990-1994 yıllarında Paris'te her yaz yapılan sekiz konsorsiyum toplantısına da katılmışsınız. Konsorsiyumlar ne tür mekanizmalardı?

— Dünya Bankası başkanlığında iki gün süren toplantılara beş, altı uluslararası kuruluş, on kadar da yardım yapan ülke katılırdı. İlk gün önce Banka yetkilileri bir değerlendirme yapar, Maliye Bakanı ya da müsteşarı Hindistan'ın ekonomisinin durumunu kendi hükümetleri açısından anlatır, sonra da yardım yapan ülke temsilcileri teker teker görüşlerini dile getirirdi. Bu görüşler zaman zaman iktisat boyutu dışındaki takdir ve şikâyetleri de içerebilirdi. Örneğin, Hindistan'ın ithalat rejimi yüzünden kullanılmayan yardımlar anlatılır, bazen de proje bazında mülahazalar olurdu. İkinci ve son gün de merakla beklenen Hindistan'a

iktisadi yardım vaatleri açıklanırdı. Ama bu toplantıların merasim kısmı her yıl biraz daha arttı, yararı ve etkinliği ise her yıl giderek azaldı.

— *Bir tür yardım mezadı...*
— Banka'nın Hindistan'a verdiği yıllık kredi miktarı, yarısı faizli (IBRD), yarısı ise faizsiz (IDA) kredisi olmak üzere 3 milyar dolardı. Bu rakam, Asya Yatırım Bankası, Birleşmiş Milletler Yardım Fonu, Avrupa Yatırım Bankası gibi örgütlerin vadettiği yardımlar da eklenince 4 milyar doları buluyordu. Konsorsiyuma katılan ülkelerin bildirdiği yardımlarla 6-7 milyar dolar gibi bir rakama ulaşılıyor, bu bildiride ilan ediliyor, herkes birbirini kutluyor ve Hindistan hükümeti gazetelerde zaferini ilan ediyordu.

— *Bir çapanoğlu çıkmasın altından...*
— Çıkmaz mı? Bu rakamların gerçekle ilgisi yoktu. Bir, yıl içinde bu vaatler kolaylıkla değişebiliyor, unutulabiliyordu. İki, vaatlerin çoğu yardımdan çok krediydi. ABD'nin ve pek çok Avrupa ülkesinin ilan ettiği yardımlar, Hindistan'a mal satma amacını güden ihracat kredileriydi. Üçüncüsü, imzaların atılması kredinin o yıl içinde kullanılabileceği anlamına gelmiyordu. Hindistan'a akan gerçek gayrisafi kredi miktarı, vaatlerin çok altındaydı. Hindistan'ın yaptığı borç ödemeleri de dikkate alınırsa, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler dışında ülkeye giren yardımlar konsorsiyumlarda ilan edilenden çok azdı.

— *Peki, krediler verimli kullanılabiliyor muydu?*
— Hindistan'ın sorunu krediyi kullanmaktan çok, örgüt ve yönetim alanındaydı. Örneğin elektrik enerjisi sektöründe büyük yatırımlar yapılmasına karşın örgütlerde gözle görülür bir ilerleme sağlanamadı. Hindistan'ın kredi alma hevesi, Banka'nın kredilerini artırma girişimleriyle birleşince, kurumsal reformlardan çok, verimsizlikleri kamufle etme yoluna gidildi.

— *Hindistan'ın tarım atılımında büyük sulama projelerinin payı ve aynı zamanda Banka'nın finansal katkısının rolü büyük...*

— Hint Yarımadası'ndaki tecrübe, İngiliz sömürgesi döneminden başlayarak, genelde başarılı oldu. Özellikle bağımsızlıktan sonra Nehru bu işe çok inanmıştı, barajlara modern Hindistan'ın mabetleri gözüyle bakıyordu. Geliştirilen yeni buğday, mısır ve pirinç tohumları suni gübre ve bol su ile birleşince olağanüstü sonuç verdi. Pencap ve Racastan'daki sulama projeleri, kupkuru toprakları büyük tarım alanlarına çevirdi, hem yiyecek arzı hem de köylü gelirleri büyük çapta arttı. Büyük Buğday Devrimi'ne yol açan Racastan, Dünya Bankası'yla Hindistan'ın ortak projesiydi. Racastan, gerçek anlamda bir mucizedir. Oraya gittiğinizde suyun çölü nasıl yeşillendirdiğini görürsünüz.

— *Ama bölgenin her yerinde olumlu sonuç alınamadığını da görüyoruz.*

— Sulama yeniden yerleştirme projelerinin başarıya ulaşılamayan bir örneğini Endonezya'da inceleme fırsatı buldum. Java Adası'ndaki nüfus yoğunluğunu azaltmak amacıyla Kalimantan'da girişilen sulama ve iskân projesinde, bakir toprakların sulanarak pirinç tarımına açılması kısa sürede çoraklaşmaya neden oldu. Bu da yetmiyormuş gibi türlü türlü yan sorunlar ortaya çıktı.

Yenal çifti, Dünya Bankası'nın Yeni Delhi bürosunun önünde.

Hesap edilemeyen böcek ve fareler ürüne büyük zarar verdi. Fareleri yok etsin diye üretilip bölgeye salınan yılanlar ise kıymetli derisi nedeniyle köylüler tarafından öldürülmeye başlanınca projeden beklenilen sonuç alınamadı.

— *İkinci gidişinizde Hindistan, Narmada Nehri Vadisi'nde kurulmak istenen baraja karşı verilen mücadeleyle çalkalanıyor...*
— Narmada barajına Dünya Bankası büyük bir kredi vermiş, bunun gözetimini de üzerine almıştı. Narmada Nehri'nin kontrol altına alınmasını, hidroelektrik enerji elde edilmesini ve büyük bir sulama projesini içeren devasa bir yatırımdı. Gujarat, Maharasthra ve Madhya Pradesh eyaletlerinin kurak bölgelerine su götürecek proje, kısa zamanda siyasi bir mesele haline getirildi, üç eyalet arasındaki anlaşmazlıklar ortaya döküldü.

— *Büyük sulama projelerine, sebep oldukları nüfus göçleri ve siyasal kaygılarla, sadece Hindistan'da değil, dünya çapında karşı hücum başlamış o dönem... Neydi karşı çıktıkları?*
— Batılı çevrecilerin başını çektiği kampanyayla, büyük sulama projelerinin beklenen verim artışını sağlamadığı, tuzlanmaya yol açarak toprağı çoraklaştırdığı, sıtmayı yaygınlaştırdığı, köyleri baraj gölleri altında kalan köylüleri mağdur ettiği ileri sürülerek tarımsal sulamanın küçük projelerle gerçekleştirilmesi isteniyordu. Bunlara göre, yeniden iskân konusunda bütün hazırlık tamamlanmadan bir fazla adım daha atılmamalıydı. Oysa barajın ve kanalların yarıdan çoğu bitmiş, milyar dolarlar harcanmıştı.

— *Hiç haklılık payı yok muydu itirazlarında?*
— Tamam, bazı sulama projelerinde topraktaki tuz tabakalarının yüzeye çıkma olayına rastlandı. Su altında kalan yüzlerce köyde yaşayanların başka topraklara yerleştirilmesinde de ciddi sorunlarla karşılaşıldığı da doğruydu. Ne var ki, yarı tropik topraklarda büyük sulama projelerinin net sonucunun, büyük yanlışlar yapılmadıkça yoksul halktan yana olduğuna inancımı hep korudum.

— Kıyamet, yüzyıllardır yaşadıkları topraklar su altında kalacak olan köylülerin yeniden iskânı konusunda kopmuş...

— Mavi gözlü İskandinav iyilikseverler (!) en büyük gürültüyü bu konuda kopardı. Onlara göre, sular altında kalacak köylerde "tribal" kabile hayatı süren köylüler başka yerde yapamazdı. "Tribal" kelimesi onlara Sarawak ve Papua Yeni Gine'de ağaçta yaşayan ilkel insanları anımsatıyordu. Hindistan'daki kabile insanlarının çoğu ise, kendi âlemlerinde yaşamakla birlikte, tarım işçisi olarak çalışan en düşük kasttandı ve ekonomiye entegre olmuştu. Hindistan'da tribal yahut çomar dediğimiz kimseler, enikonu köylüdür; ağaçta da yaşamaz, ağaç meyvesiyle de geçinmez. Toprağı da biraz vardır. Ama işte kast olarak en aşağıdadır. Bu gerçekten habersiz İsveçliler, Norveçliler, Hollandalılar, Dünya Bankası toplantılarında, bu insanların hepsini ağaçta yaşayan ve dokunursanız hemen mahvolacak mahlûklar olarak anlatırlardı.

— Protestolar Dünya Bankası'na yönelik tepkiyle de birleşince âdeta bir halk hareketine döndü diyorsunuz. Hintli aktivistler, Yeni Delhi bürosunun kapısını çalmakta da gecikmiyor.

— Narmada projesi o sıralarda çevrecilerin dünya çapında bir sembolüne dönüştü. Beni bir gün ofisten çıkarmadılar. *Geroing* denir, Hindistan'da eskiden beri olağan bir adettir. Önemli adamlar şiddet kullanılmadan ablukaya alınır.

— Günlerce mi sürer?

— Günlerce sürebilir ama o zaman polis çağırırsınız, müdahale eder. Narmada projesine karşı çıkanların başını Medha Patkar denilen önemli bir kadın eylemci çekiyordu. Onunla arada bir görüşürdüm. Tam o gösterilerin kızıştığı günlerde, 1992'de polisi atlatıp kalabalık bir grupla büronun önüne geldi. Toplantımı yarıda bırakıp hemen bahçeye çıktım. Yanında Swami Aghivesh de vardı. Swami Aghives bizdeki cemaat liderleri gibiydi ve benim de arkadaşımdı. Sıradan bir kanaat önderi değildi, Cenevre'deki Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu Çağdaş Esirlik Türleri Çalışma Grubu'na Narmada barajı konusunda

Yeni Delhi bürosunun bahçesine kadar giren baraj karşıtı kadın eylemci Medha Patkar, Oktay Yenal ile hararetle tartışırken.

görüş bildirecek kadar nüfuzlu biriydi. Aghives, Dünya Bankası tarafından finanse edilen projelerin çoğunun Hindistan'daki bağlılık sistemini desteklediğini, kabile insanlarının bir kez yerlerinden oynatıldılar mı taş ocaklarında ya da tuğla imalathanelerinde çalışmaya mahkûm olduğunu, bu durumda beş milyondan fazla insan olduğunu anlattı.

— *Medha Patkar bugün de barajlara karşı yaptığı açlık grevleriyle adından söz ettiriyor...*
— Dünya Bankası'nın fakirlerin daha kötüleşmesine sebep olduğuna, çünkü sadece büyük projelere para verdiğine inanıyordu. Ona kalsa, Dünya Bankası'nın ofisi kapatılmalıydı.

— *Hindistan basını büyük ilgi göstermiş bu zoraki buluşmaya. İkna edebildiniz mi protestocuları?*
— *Pioneer* gazetesine "Dünya Bankası Türünden Yakınlaşma"[22] başlığıyla çıktım. "Misyon Direktörü Oktay Yenal ce-

22 Başlık, uzaylılarla ilişki kurulmasını konu edinen Steven Spielberg'in "Üçüncü Türden Yakınlaşmalar" isimli filmine nazire yapılarak atılmış.

sur bir biçimde dışarı çıkıp protestocuları karşıladı. Aralarında geçen açık sözlü konuşmayı yayımlıyoruz," diye verdiler haberi. Elbette ki istismar, zenginlere yarayan bir sistem vardı. Ama bu Hindistan'ın iç meselesiydi. Projeleri Hindistan getirirdi, biz seçmezdik ki. Bunları anlatmaya çalıştım; "Ben gelişen bir ülkeden, Türkiye'den geliyorum ve bu mesleği gidip uzak yerlerdeki insanların yaşamlarını berbat etmek için seçmedim. Bana öyle geliyor ki sizin asıl uyarılarınız hükümetinize yönelik. Biz burada sizin hükümetin misafiriyiz, sizin hükümetin daveti üzerine bulunuyoruz. Biz, yardım yoluyla iyi şeyler yaptığımıza inanıyoruz. Fakat ülkenin birçok sorunu, izlenen siyasalar vs. bizim baskımızla olmuyor. Yaptıklarımız sizin gönlünüzde yatan en ideal şeyler olmayabilir, fakat genel olarak yoksul bir ülkeyi kötüye götürmek amacı olan bir kurum olamayız," dedim.

— *Hindistan ve Dünya Bankası'nın hiç mi hatası yoktu?*
— Elbette ki insanların yerlerinden yurtlarından edilmesi önemli bir olaydır ve bunu yoksul halkı sıkıntıya sokmadan yapmanın planları hazır olmalıdır. Ne var ki hiç kimsenin tazminat karşılığında bile yerinden oynatılamayacağı, kamu yararı olan alanlarda mutlak bir ilke olamaz. Hindistan hükümeti ve Banka, karşılayamayacakları bir taahhüdün altına girmişti. Örneğin, köyünü ve toprağını kaybeden köylülere, eski köylerini başka yerde aynen yaratma vaadi, yerine getirilebilecek bir söz değildi. Maddi tazminat yerine ayni tazminat yönteminin seçilmesi en büyük hataydı. İnsanları ikna etmek için para vermekten başka çare yoktur. Tazminat alan köylü ister kendine tahsis edilen yere taşınır, kendi komşusunu kendi seçer, isterse başka iş imkânları arar, tarım işçisi olur, belki de şehirde iş bulur. Bu konudaki ısrarlarım ciddiye alınmadı, isyan hem Hindistan'da hem de bankanın yönetim kurulunda büyüdü ve sonuçta banka bu projeden çekilmek zorunda kaldı. Hindistan'a son gittiğimde projenin akıbeti hâlâ belirsizdi.

— *Faturayı sivil topluma kesiyorsunuz...*

— Hindistan'da herkesin bir NGO'su vardır. Bunlara "kültür akbabası" denir. İpek yerine dokumadan sari giyerler. İpekçilikle uğraşanlara, fakir köylülere güya yardım ederler. Ben bu tür insanlara hep şüpheyle yaklaştım. 50'lerde her sosyal antropoloğun Hindistan'ın bir köyünde projesi vardı. 80 ve 90'lı yıllarda ise her eski barış gönüllüsünün Hindistan'da yoksullar için yardım projesi geliştirdiğini söylemek yanlış olmaz. Kendilerine sosyal bilimci denilen bu ne idüğü belirsiz hayırseverlerin en büyük zararı büyük sulama projelerini durdurması olmuştur.

— *Çevrecilerin haklı olduğu durumlar da yok değil. Daha sonra skandal üstüne skandal yaratan Enron şirketi de faalmiş siz oradayken...*

— Bombay'da büyük bir termal istasyon kurmak peşindeydiler. Bu istasyon, Katar'dan tankerlerle getirilecek doğalgaz ile elektrik üretip, Maharashtra eyaletine satacaktı. Enron şirketi mini etekli bir müdürünü de devreye sokup allem etti kalem etti, anlaşmayı kendisi için çok elverişli koşullara bağladı. Projeye saygınlık kazandırsın diye Banka'nın da yatırıma katılması için diretti. Dünya Bankası'nın proje mühendisleri –ki her zaman say-

Hintli Kadınlar

Oktay Yenal'ın esin kaynakları arasında Hintli kadınlar da var.

gı duymam– bu projenin değerlendirmesinde, bu kez çok dikkatli davranarak, projenin yeterli verimlilikte bir proje olmadığı ve Hindistan'a maliyetinin yüksek olacağı yönünde bir rapor hazırladı. Washington'a bu işe girmeyeceğimizi iletmek bana düştü. Kredi veremeyeceğimizi Hint hükümetine de bildirdim. Dehora adlı bir milletvekili vardı, ona "Bu adamlar sizi soyuyor, sakın bu işe girmeyin," tavsiyesinde bulundum.

— *Enron'un lobisinin kulağına gitti mi bu temaslar?*
— Washington'daki yüksek yönetiminden, "Delhi büromuz bu konuyu kimseyle görüşmesin," diye talimat geldi. Enron, pişmiş aşa su katıyorlar diye şikâyetçi olmuş. O zaman öğrendim ki dönemin ABD Başkanı baba George Bush devreye girmiş.

— *Projenin akıbeti ne oldu?*
— Proje yürüdü, yatırım yapıldı, fakat sağcı Hindu partisi BJP, Maharashtra eyaletinde iktidara gelince, Enron ile koşulları gözden geçirip bir parça Hindistan lehine çevirdi. Hindistan'dan ayrıldıktan çok sonra da Enron şirketinin bütün dünyadaki rezaletleri bir bir ortaya döküldü.

— *Yolsuzluklar Hindistan'ın ayrılmaz parçası... Örneklerine çok rastlamış olmalısınız?*
— Hindistan için çok önemli olan gübre ihracatında uluslararası firmaların Yeni Delhi'deki temsilcilerinin ihaleleri almak için rüşvet dağıttığı hep konuşulur ama bir türlü kanıtlanamazdı. Hindistan'ın İsveç'in Bofors firmasından satın aldığı silahlar üzerinden Kongre Partisi'nin önde gelenlerinin yüklü bir komisyon aldığı ve bu paranın, aynı zamanda gübre fabrikalarının İtalyan temsilcisi olan komşum Ottavio Quattrocchi tarafından İsviçre bankalarına yatırıldığı, ayrıntıları ile arkadaşım Arun Shouri tarafından ortaya dökülünce kıyamet koptu. Gandhi'nin büyük oğlu Rajiv'in İtalyan asıllı karısı Sonia Gandhi'yi evinde sakladığı rivayet edilen Quattrocchi, Kongre Partisi'nin yerine gelen hükümet hakkında soruşturma başlatınca Malezya'ya kaçtı, Hindistan'a girmesi hâlâ yasaktır.

— Yerli ve yabancı şirketlerin Hindistan hükümetini ticari çıkarları için etkilemeye çalışmasına da sıkça tanık olmuşsunuz...

— Ambaniler diye bir aile vardı, Bombay'da. Reliance adlı dev bir holdingin sahibiydiler. Hükümete ve o kanalla Dünya Bankası'na istediklerini yaptırmak için denemedikleri yol yoktu. Aziz dostum Abid Hussain, bu holdingin nüfuzunu anlatmak için "We have come from self-reliance to the Reliance" (Kendimize güvendik, 'Güven'i ortaya çıkardık) derdi hep. O zamanlar bütün mesele Hindistan kendine yetecek mi yetmeyecek mi, oydu.

— Dünya Bankası başkanlarının ziyaretlerini dört gözle bekliyorlardı o zaman?

— Üst düzey ziyaretlerde programı hazırlamak da benim görevimdi. Yeni Başkan Lewis Preston'ın ziyaret programına Ambani'yi de katması için yapılan kulislere yakından tanık oldum. "Özel sektör temsilcileriyle baş başa görüşmesine lüzum yok. Maliye bakanını ziyaret edip, projeleri incelemesi yeterli," dedim ve bu görüşmeyi programa koydurmadım. Ziyaretin Bombay ayağında, Preston'ı Banka'nın desteklediği bir toplu konut projesine götürdük. Dünya Bankası başkanı geliyor diye havaalanı yolunun iki yanına çiçekler ekilmişti. 2008'de teröristlerce basılan Taj Mahal Oteli'nde birlikte bir basın toplantısı yaptık. Sağ olsun, Maliye Bakanlığından tanıdığım Müsteşar Yardımcısı NK Singh, anasının gözü bir adamdı, kaşla göz arasında Preston'ı kaçırıp oteldeki defilede Ambani ile buluşturdu. Preston, Ambani ile oturup içkisini yudumlarken, dışarıda Medha Patkar'ın başını çektiği binlerce kişi polisle çatışıyordu. İşin içinden çıkana kadar neler çektim anlatamam.

— Amerikan hükümetinin Banka'nın başına getirdiği kimseler dünyayı tanımıyor anlaşılan...

— Bunun bir örneğine yine Preston'ın ziyaretinde tanık oldum. Başkan, Rahibe Teresa'ya da götürün beni diye tutturdu. Nobel Barış Ödülü sahibi Teresa'nın Kalküta'da sokakta ölen insanları toplayan, fakirlere yardım yapan dini bir teşkilatı vardı. Doğum kontrolüne karşı en büyük itirazı yapan da oydu. Pres-

Ernest Stern, Managing Director, World Bank and Oktay Yenal, Chief of Resident Mission of World Bank called on Chief Minister Jayalalitha at Secretariat today.

Jayalalitha holds talks with World Bank chief

CM seeks aid for 6 new projects

Madras, Feb. 18:

Oktay Yenal ve Başkan Vekili (Managing Director) Ernest Stern, eski bir film yıldızı olan Tamil Nadu Başbakanı Jayalalitha ile. (18 Şubat 1993 tarihli News Today *gazetesi kupürü.)*

ton, eşiyle birlikte ziyaret ettiği Rahibe Teresa ile konuşacak başka bir konu bulamayınca "Sayın Valide, Dünya Bankası size nasıl yardımcı olabilir?" diye sordu. Rahibe Teresa'nın "Dünya Bankası da nedir oğlum?" yanıtı üzerine, Preston'ın suratının aldığı ifadeyi görmeliydiniz.

— *Preston, McNamara'ya göre çok daha sosyal bir insanmış...*
— McNamara gelir, ofise hiç uğramazdı. Ben de *Managing Director* Ernest Stern'e sorardım niye gelmiyor diye. Stern de "O, o tiptir" derdi. Banka'nın Hintli memurları bayağı alınırdı. Hani gelseydi de hiç olmazsa merhaba deseydik diye. Preston daha politikacıydı. Büro çalışanlarına takdim etikten sonra, "Buradaki mahalli memurların da bir dilekleri var. Emekliliklerinin olmaması büyük bir farklılık yaratıyor. Mr. President herhalde Hintli memurlarımızı da dinleyecektir," dedim. "Beni şapa oturttun," dedi, ama ondan sonra orada iyi bir nutuk çekti.

— *Hazır başkanlara gelmişken, kaçıyla çalıştınız?*
— İlk dönemimde George David Woods vardı. İkinci gidişimde Robert McNamara, Alden Winship Clausen, Barber Conable ve Lewis Preston ile çalıştım. Bank of America'nın müdürlüğünden gelen Clausen'in ilk işi kendisi için özel uçak talep et-

mek oldu. Kaçırılmaktan korkuyordu çünkü. Ama yönetim kurulu kabul etmedi. Dünya Bankası'nda otomobil bile üç tane vardı. O da işler için kullanılırdı.

— *McNamara'dan sonra gelenlerin hepsi düşük profilli isimler...*
— McNamara'nın yerini tutacak adam pek gelmedi. Paul Wolfovitz biraz tanınıyordu, şimdikini kimse tanımaz.

— *Dünya Bankası'nın Hindistan'daki büyük altyapı yatırımlarına yönelik misyonu sona ererken, Dünya Bankası misyonunu nasıl revize etti?*
— Öteden beri insan kaynağı bakımından kendine yeterli olan Hindistan, finans bakımından da dış yardıma muhtaç olma durumundan çıkmak üzereydi. Yabancı proje uzmanlarının hizmetlerine talebi iyice azalmıştı. Buna karşılık Banka ise, kredilerini kurumsal reform koşullarına bağlamak istedi. Bu ilişkide bana, her iki taraf için de yararlı olacağı görülen eğitim kesimi üzerinde yoğunlaşmak kaldı. Temel eğitimin, bir ülkenin hem üretim artışı hem de daha iyi gelir dağılımı bakımından önemine inandığım için, diyaloğumuzu bu yönde güçlendirmeye ve Dünya Bankası için projeler geliştirmeye yöneldim. Temel eğitimin önemi üzerine konferanslar vermeye, gazetelere yazı yazmaya başladım. Kalkınmak istiyorsanız, ilköğretime önem vereceksiniz diyordum.

— *Hindistan'ın temel eğitimdeki durumu, yükseköğretimdeki kadar parlak değilmiş...*
— Hindistan'ın üniversiteleri, enstitüleri birinci sınıftı. Ama halkın büyük kısmı okuryazar değildi. İngilizce öğreten bir okula gitmek, Türkiye'den çok daha zordu. Hindistan'da 7 yaşından büyük nüfusun yarısı, 7 yaşından büyük kadınların ise yüzde 65'i okuryazar değildi. 86-87 ders yılında 7-14 yaş arasındaki çocuklardan 75 milyonu okula gitmiyordu. *Economic Times* gazetesinde 1992'de çıkan yazımda şu öneriyi yaptım: Hindistan'da ilköğretime giden kaynaklarda yüzde 50 artış, -86-87 düzeyine göre hesaplandığında yılda 20 milyar rupi- iyi düşünülmüş bir

uygulama ile şu an başlatılabilirse, 2000 yılında bütün ilkokul çağındaki çocukların okuması sağlanabilir ve ondan sonraki yıllarda okuryazar oranı hızla artar.

— *Temel eğitim en kıskanç oldukları alan...*

— Çin eğitime özellikle kredi isterken, Hindistan Eğitim Bakanlığı eğitim projelerine, özellikle de ilköğretime Dünya Bankası yardımına şiddetle karşı çıktı. Bu alanda Dünya Bankası'ndan uzun yıllar tek bir kuruş bile almadı. Eğitim yatırımı olarak okul binası yaptırıyordu Dünya Bankası. Ama bütçe, eğitim sistemi, öğretmen yetiştirilmesi konularında uzun yıllar söz sahibi olamadı. Benim dönemimde biraz yumuşadılar. Hindistan hükümeti o zamana kadar hiç yanaşmadığı bir kapıyı açtı. Temel eğitimle ilgili ilk kredi benim görevim sırasında verildi. Ahım şahım bir rakam değildi ama en azından başlangıç oldu. İktidardaki kongre hükümeti de yeni vergiler koyarak eğitim harcamalarını ar-

Protokolde de yer alan Yenal çifti, Maliye Bakanı Manmohan Singh, Dünya Bankası'nın Güney Asya'dan Sorumlu Başkan Yardımcısı Joseph Woods ve Mrs. Singh ile.

tırdı. Temel eğitim konusunda bir tartışma açtık hiç değilse. İlköğretime hizmetlerimden dolayı beni Ulusal Basın Ödülü'ne de layık gördüler.

— *Hindistan'dan güzel anılarla ayrılıyorsunuz... Hele bir tanesi var ki çok ilginç. İsterseniz Hindistan faslını Maliye Bakanı Manmohan Singh'e yaptığınız veda ziyaretiyle kapatalım.*

— 1994 yılının temmuz ayında Hindistan'dan ayrılmaya hazırlanırken Maliye Bakanı Manmohan Singh'in özel kalem müdürüne veda ziyareti talebimi bildirdim. Singh'in, evinde Aysel'le birlikte bizi çaya beklediği cevabı geldi. Belirtilen saatte gittik. Manmohan Singh, evdeki tek klima cihazının yatak odalarında olduğunu, kusura bakmazsak çayı orada içmemizi rica etti. Çay servisini de Manmohan'ın zarif eşi kendi elleriyle yaptı. Hindistan gibi büyük bir ülkenin Maliye bakanının bizi çok etkileyen bu mütevazı yaşam tarzını her yerde anlatırım. Manmohan, 2004'ten beri Hindistan'ın başbakanı. Rajiv Gandhi'den bu yana Hindistan'da meydana gelen serbestî ve piyasaya dayalı ekonomi yaklaşımının perde arkasındaki isim odur.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Hazine Koridorlarında İki Hafta

Nasıl ki 2001 krizinin IMF programında uygulanan döviz çıpasından değil, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasındaki tartışmadan doğduğuna inanan cahiller varsa, o gün de bunalımın yıllarca süren kötü yönetim hastalığından kaynaklandığını kabul edenler çok azdı. Fatura daha çok, hükümetin günlük kredi ve borç siyasalarını iyi yönetememesine ve birkaç bürokratik karara çıkarılıyordu. Hükümetin de kamu mal ve hizmetlerine zam yapmaktan başka hazırlığı yoktu. Uçaktan iner inmez ayağımın tozuyla DPT'ye gittim. Toplantı halindeydiler, IMF'ye söz vermişler, kur sabit kalmış. Bu sefer IMF de dayatıyordu, iyice sıkışmıştı durum. Bürokrasinin bütün gayreti, borçların nasıl çevrileceğiydi.

YENİ Yü

6 MAYIS 1995 CUMARTESİ

Ekonomide son fırsat

Ünlü ekonomist Prof. Oktay Yenal uyarıyor:
5 Nisan öncesi yanlışları bir daha yapmayalım

5 Nisan Kararları diye bilinen önlemler paketinin ana hatlarını çizen Oktay Yenal, programın uygulanmasına yönelik uyarı ve endişelerini de sık sık kamuoyuyla paylaştı. (Yeni Yüzyıl, 6 Mayıs 1995)

— Yaklaşan krizleri önceden görüp uyarıda bulunmak gibi bir özelliğiniz var. Devalüasyonla sonuçlanan 1994'teki para krizini iki ay önceden not etmişsiniz...

— 1993'ün kasım ayıydı. Merkez Bankası Başkanı Bülent Gültekin tarafından Türkiye'ye davet edilince, bulduğum ilk uçakla Yeni Delhi'den Ankara'ya geldim. Bülent Gültekin davetten Başbakan Tansu Çiller'in de haberdar olduğunu söyleyerek, "Ekonominin sorunları konusunda Başbakan'a vermek üzere bir rapor hazırlayalım hocam," dedi.

— Türkiye'yi uzaktan da olsa izliyordunuz herhalde. Ekonomide manzara nasıl görünüyordu?

— Durum güllük gülistanlık değildi. Aslında epey kötüye gidiyordu Türkiye ekonomisi. Kamu harcamaları 1988'de Gayrisafi Milli Hasıla'nın (GSMH) yüzde 34'ünden 1993'te yüzde 44'üne çıkmıştı. Bunun ancak üçte ikisi normal kamu gelirleri ile karşılanıyordu. Gerisi yani GSMH'nin yüzde 16'sından yüksek bir oranı ise borçlanmayla... Faiz ödemeleri vergi gelirlerinin yarısını alıp götürüyordu. KİT zarar ve sübvansiyonları 60 trilyon lirayı aşmıştı. 1989-1991 yıllarında ortalama yüzde 50 artan emisyon hızı son iki yılda yüzde 80'in üstüne çıkmıştı.

— Rakamlar bir yana ekonomi yönetimi, iç ve dış çevreler nasıl bakıyordu bu gidişata?

— Türkiye'yi yakından izleyen bazı yabancı gözlemciler, dengesiz gidişin bir bunalımla sonuçlanmasından endişeliydi. Fakat ekonomi yönetiminde ve hatta iş dünyasında hastalığın ciddiyetini görenler azınlıktaydı. İktisatçılar bile iyimser bir havadaydı. Böyle düşünenlere göre enflasyon yüzde 60'lık bir platoya oturmuştu, iş âleminin de pek şikâyeti yoktu. Ekonomi büyüdüğü

ve iş alanları yaratıldığı sürece büyük halk kitleleri de tedirgin olmayacaktı. Bütçe ve dış ticaret açıkları, serbest para ve sermaye piyasalarının sağladığı olanaklar içinde finanse edilebiliyordu. Görüştüğüm kimselerin çoğu, felaket habercisi iktisatçıların uyarılarına itibar edilmemesi taraftarıydı.

— *Kiminle konuştuklarının farkında değiller desenize...*
— Bir haftalık çalışma ve ekonomi bürokrasisiyle temasların ardından "Türkiye Ekonomisinin Dengelenme Programı Konusunda Düşünceler" başlıklı bir rapor hazırladım ve Bülent Gültekin ile birlikte 3 Aralık 1993'te Başbakan Tansu Çiller'e sunduk. Raporda, ekonominin makro dengelerindeki bozulma yüzünden iktisat siyasası olanaklarının daraldığını, hızla artan iç ve dış açıkların endişe verdiğini vurguladım. Bu gidişatın sonunun parasal kriz ya da hiperenflasyon olacağını yazdım. Saptamalarıma göre, bu eğilim sürerse üç yıl sonra devlet gelirlerinin hemen hepsi faiz ödemelerine gidecekti. Katı bir kemer sıkma paketinin gündeme gelmesi istenmiyorsa, istikrarı öngören üç yıllık bir dengeleme programının uygulanmasının kaçınılmaz olduğunu anlatmaya çalıştım.

— *Darboğazdan çıkış için önerileriniz neydi?*
— Kamu maliyesinin açıklarının reel olarak azaltılması, para arzındaki artış hızının yavaşlatılması, TL'nin değer kazanma trendinin tersine çevrilmesi, Merkez Bankası'nın kamuya kredi vermesinden ve sübvansiyon ekonomisinden vazgeçilmesi, bir süre için reel ücret artışlarından fedakârlık, son olarak da ekonomi bürokrasisinin yeniden yapılandırılması...

— *Bir tür "erken" kemer sıkma paketi...*
— Ülkenin ekonomik dengelerinin bozulmasının temelinde, 1988'den itibaren ücretlerdeki reel artış yatıyordu. Bütçe personel harcamaları 1988 yılına göre, 1992'de 19 kat, kamu kesimindeki ücret haddi 22 kat artarken, özel sektörde 17, memur maaşlarında ise 13 kat artış olmuştu. Ekonomi bu yükü daha fazla taşıyamazdı. Sendikalarla diyalog yoluyla işçi maaşlarının

makul seviyeye çekilmesini, memur maaaşlarının da kontrol altına alınmasını önerdim.

— *Rapor hakkında Başbakan Çiller ile konuştunuz mu hiç?*
— Birkaç gün sonra Tansu Çiller bizi Başbakanlık Konutu'na çağırdı, Bülent Gültekin ile beraber gittim. Önlem için krizin gelmesi beklenirse çok geç kalınmış olunacağını anlatmaya çalıştım. Acil olarak bir istikrar paketine ihtiyaç vardı. Madde madde yapılması gerekenleri sıraladım. "Sanki IMF ile bir stand-by anlaşması varmış gibi bu program uygulanmalı. Dış dünyayı da buna ikna edersiniz... Bu size ciddi bir vakit kazandırır... Uygulamayı, IMF ve Dünya Bankası'nın da anlayacağı dilden ilan edersiniz," dedim.

— *Nasıl karşıladı sözlerinizi?*
— "Biz de biliyoruz bu problemleri hocam, ama nasıl halledeceğiz bakalım," dedi. "Biliyorsanız mesele yok," dedim ve teşekkür edip Yeni Delhi'ye döndüm.

— *Kaygılarımızı paylaşmadı yani.*
— Genel olarak o izlenimi edindim. "Niye hazırladınız bu raporu?" der gibiydi.

— *O sipariş etmemiş miydi?*
— Bülent Gültekin'in inisiyatifiydi. Bir işe yaramadı. Uyarılarımın hiçbiri dikkate alınmadı. Zaten Bülent de kısa bir süre sonra istifa etti.

— *Dediğiniz çıkıyor, iki ay geçmeden 1994 krizi patlak veriyor...*
— 1994'ün hemen başında, Hazine vadesi gelmiş borçlarını ödeyemez, yeni borç alamaz hale düştü, gecelik faiz oranı Şubat-Mart aylarında yüzde 300'ün üstüne çıktı, kambiyo kuru yüzde 50 yükseldi. 1994'ün Mart ayında yeniden, ama bu kez DPT Müsteşar Vekili Necati Özfırat kanalıyla Ankara'ya çağrıldım. Telefon etti, "Gelirseniz çok iyi olacak, ekonomi epey zor durumda. Başbakan da gelmenizi istiyor," dedi. Ben de kalk-

tım, geldim. Piyasalar ve bankalar allak bullak olmuştu. Nasıl ki 2001 krizinin IMF programında uygulanan döviz çıpasından değil, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasındaki tartışmadan doğduğuna inanan cahiller varsa, o gün de bunalımın yıllarca süren kötü yönetim hastalığından kaynaklandığını kabul edenler çok azdı. Fatura daha çok, hükümetin günlük kredi ve borç siyasalarını iyi yönetememesine ve birkaç bürokratik karara çıkarılıyordu. Hükümetin de kamu mal ve hizmetlerine zam yapmaktan başka hazırlığı yoktu. Uçaktan iner inmez ayağımın tozuyla DPT'ye gittim. Toplantı halindeydiler, IMF'ye söz vermişler, kur sabit kalmış. Bu sefer IMF de dayatıyordu, iyice sıkışmıştı durum. Bürokrasinin bütün gayreti, borçların nasıl çevrileceğiydi. Necati Özfırat'a "İki yönlü bir plan yapacaksınız mecburen," dedim, "biri, bu kambiyo haddini iyi ayarlamayı kendinize iş edinmek, ikincisi yapısal bazı sorunlar var, bankacılık gibi, onları çözmek..."

— *Kimler vardı ekonomi yönetiminde?*
— DPT'de Necati Özfırat ve yardımcısı Faik Öztrak vardı. O vakitler çok büyütülen Osman Ünsal Hazine'nin başından Başbakanlık Müsteşarlığı'na getirilmiş, yerine de Osman Birsen atanmıştı. Merkez Bankası Başkanı Yaman Törüner, Maliye Müsteşarı da Kemal Kabataş'tı.

— *Emre Gönensay?*
— Çiller ile arası bozuktu. O da gitti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in müşaviri oldu. Hatta Başbakanlık Konutu'yla Çankaya Köşkü'nü karıştırdığımda bana kızardı, "Senin gittiğin Konut; Köşk başka!" derdi.

— *Etkisi yoktu herhalde...*
— Toplantılar sürerken bir gün Emre'nin Çiller'in konutuna geldiğini gördüm. Herhalde Demirel, "Git bak bakalım neler oluyor?" demişti. Birkaç gün sonra gene Konut'a çağrılmıştım. Başbakan Tansu Çiller'in yanında Emre Gönensay oturuyordu. Ban-

kalardaki mevduata sınırsız devlet garantisini görüşüyorlardı. "Aman bunu yapmayın, hiç olmazsa garantiyi belli bir miktar ya da daha iyisi belli bir oran ile örneğin her müşterinin mevduatının yüzde 60'ı gibi sınırlayın," diye dilimin döndüğünce ısrar ettimse de Emre "Sen bankalardaki sarsıntının farkında değilsin, bunu yapmamız lazım," dedi. Sonra da yüzde 100 sigortayı Mevduat Tasarruf Fonu'na koydular. Sonraki yıllarda yaşanan felaketlerin önemli nedenlerinden biri de o gün itiraz ettiğim bu karardır.

— *Toplantı üzerine toplantı yapılan günler...*
— Başbakan Çiller sürekli Bakanlar Kurulu'nu topluyordu. Bir de yüksek bürokratları... Ben de bürokratlarla olan toplantılara giriyordum. Hiç unutmuyorum, DPT, Karabük Demir Çelik fabrikasının özelleştirilmesiyle ilgili bayağı iyi bir rapor hazırlamıştı. Kardemir'in iler tutar tarafı yoktu. Ama baktım, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Şinasi Altıner karşı çıkıyor. Sonradan öğrendim Karabük milletvekiliymiş. "Sayın Başbakanım," dedi, "sizi taşlarlar." Çiller "Hayır, burayı mutlaka kapatacağız," deyince "Ben o vakit istifa ederim," diye rest çekti. Çiller çok kararlı, "O zaman şimdi istifa edin," dedi. Adam bütün bu sözlerini yuttu, görevine devam etti.

— *Çiller ile baş başa görüştüğünüz oldu mu?*
— Arada bir görüşürdüm. Gene bir gün "Konut'tan sizi çağırıyorlar," dediler. Gittim, bekleme odasında otururken üç kişi geldi. IMF'den gözüm ısırıyordu. Biri *division chief* (bölüm başkanı), diğerleri sıradan personel... Tansu Hanım'ın yanına girdim, "Hazine ile DPT'den ortak bir görüş alamamışlar, bir de Başbakana soralım demişler. Bunlara ne demek lazım?" diye sordu.

— *Ne cevap verdiniz?*
— Ben çok şaşırmıştım. "Sayın Başbakan, gelenler IMF'nin oldukça düşük düzeyde memurları, bunlarla siz niçin görüşüyorsunuz, katiyen kabul etmeyin. Bunların en büyüğü *division chief*. O da direktörünü görmek için en az bir hafta bekler. Gö-

rüşecek bir şeyiniz varsa açarsınız Para Fonu'nun başkanına telefon eder, ne diyecekseniz söylersiniz, onunla halledersiniz. Bunlar ne arıyor burada?" dedim. Para Fonu ile konuşma işini bürokrasiden birisinin üstlenmesini önerdim.

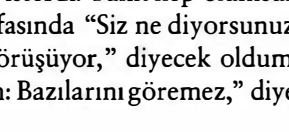
— *IMF memurları başbakanlarla bu kadar rahat görüşebilir mi?*

— Kesinlikle hayır! Başka ülkeleri bilmem ama bu, uzun yıllar görev yaptığım Hindistan'da mümkün değildi. Bizim Ernie (Ernest Stern) –ki o zaman Dünya Bankası'nda McNamara'dan sonra gelen adamdı– Hindistan'a her geldiğinde Başbakan Indira Gandhi ile görüşmek isterdi. Yanıt hep olumsuz olurdu. Manmohan Singh'e bir defasında "Siz ne diyorsunuz, adam cumhurbaşkanlarıyla bile görüşüyor," diyecek oldum, "Siz ona söyleyin, buradan öğrensin: Bazılarını göremez," diye karşılık verdi.

Çiller'e sunulan "kemer sıkma paketini" açıklıyoruz

Dünya Bankası'nda Hindistan Masası Şefi olan ekonomist Türk Profesör Oktay Yenal, Merkez Bankası eski Başkanı Bülent Gülkeh'in isteği üzerine bir rapor hazırladı. 3 Aralık 1993 tarihli raporda, ekonomide dengeleme programı öneriliyor.

Ocak'taki para krizini 2 ay önceden haber veren Yenal, bir an önce önlem alınmazsa halinde sorunların çok büyüyeceğini ve katı bir kemer sıkma paketinin gündeme gelmesinin zorunlu olacağını

Dünya Bankası'nın Hindistan Sorumlusu, Türk Profesör Oktay Yenal, Merkez Bankası eski Başkanı Bülent Gülkeh'in istediği üzerine bir rapor hazırladı. 3 Aralık 1993 tarihli rapor, ekonomiye bir "Dengeleme Programı" öneriyor.

Bir duruma nasıl gelindi?

- Ekonomi, iç pazar eğilimi büyüdü, tasarruf düştü.
- Ekonomik denge, 1988'den sonra bozuldu.
- Ücretin katma değer payı 1988'de yüzde 35 iken şimdi yüzde 42'ye çıktı.
- Memur maaşları 1988'den bu yana 13 kat artı.
- Kamu harcamalarının milli gelire oranı on puan artarak, yüzde 44'e çıktı.
- Bütçe harcamaları, milli gelir, varlığı gelir ve emlayondan hızlı artı.
- Kamu harcamalarının üçte biri borçla ödenebilir hale geldi.
- Borç faizi ödemeleri, vergi gelirlerinin yarısını götürüyor.
- Faiz ve personel ödemeleri, bütçenin normal gelirini aştı.
- KIT zarar ve sübvansiyonları 60 trilyon lirayı aştı.
- Merkez Bankası'nın piyasaya çıkardığı para son iki yılda yüzde 80 artı.
- Döviz kurunun gerçekçi olmadı, enflasyonun altında bir oranda artı.

Çözüm nedir?

- Demokratik ortamda 24 Ocak olmaz. Üç yıllık dengeleme programı başlatılmalı.
- Parasal hedefler, ilgeri aylık programın halkında açıklanmalı.
- Enflasyon ilk yıl için (1994) yüzde 50, üçüncü yıl için yüzde 20 hedeflenmeli.
- Kamu harcamaları kesilip, açık bir/nci yıl GSMH'nin yüzde 13'üne çekilmeli.
- Sübvansiyon ekonomiye sıkı vergi almalı, 1996'ya kadar yüzde 10'a çekilmeli.
- Para arzındaki artış hızı yavaşlatılmalı, yüzde 50-60 arasında tutmalı.
- Merkez Bankası, kamuya kredi kesmemeli.
- Kur ayarlamaları enflasyonun altında kalmamalı.
- Faiziar, enflasyon ve kamu açıkları azaltılarak düşürülmeli.
- Bir süre için reel ücret artışlarının kontrolü gerekli.
- Banka faiziyle kapasite/talep vergi istisnaları kaldırılmalı.
- Otomotiv ve beyaz eşyadaki gümrük vergileri kaldırılmalı.

Dünya Bankası'nda Hindistan Masası Şefi olan Türk Profesör Oktay Yenal, Merkez Bankası eski Başkanı Bülent Gülkeh'in istediği üzerine, "Hindistan'ın bugünkü durumu ve çözümler" üzerine bir rapor hazırladığı ortaya çıktı. Başbakan eldeettiği ve 3 Aralık 1993 tarihinde Başbakan Çiller'e sunulan raporda, Ocak alarmlarının halinde büyük para krizinin gündeme gelebileceği, bunun önlenmesi için "sıkıların önlerden üç yıllık bir dengeleme programının" uygulanmasını öneriyor.

20 Ocak'ta devaluasyonla sonuçlanan para krizinin 2 ay önceden görevli uyarını Yenal raporunda, "Gülkeh'e artan iç ve dış açıkların yarattığı ekonomide pesinden dolarizasyon ve enflasyonu alevlayı ile kısa sürede dış borçlanma şansı bitebilir bir aşamaya geldiğini" vurgulamıştı. Bu gelişmeler parasal katı ya da hiper enflasyona neden olur. Son üç yılın trendinin devam etmesi halinde, iki yıl sonra, devlet gelirlerinin hemen hepsi faiz ödemelerine gidecektir" diyor.

Prof. Oktay Yenal, "Türkiye'nin demokratikleşmesi ortamında, dış rekabete açılan ve serbestleşen piyasa ekonomisi 1993'teki ilk yılarında olduğu gibi, fiyat-kerel yoklarına dayalı ve gelir paylaşımını ait-det eden bir istikrar programı ne mümkün ve de arzu edilen bir yoldur. Ancak, dengeleme uygulaması ertelendiği takdirde, aki bir para politikası uzunsa ve kısa ki bunun ekonomiye maliyeti çok yüksektir" görüşünden hareketle dengeleme programına ihtiyaç duyulduğunu dile getiriyor.

Yenal, 3 yıllık bu dengeleme programının 1994 yılında başlatılması gerektiğini savunarak, bu programının temel unsurlarını şöyle sıralıyor:

"Kamu maliyesinin açıklarının reel olarak azaltılması, para arzındaki artış hızının yavaşlatılması. Tüm değer kazanma trendlinin tersine çevrilmesi, sübvansiyon ekonomisinden vazgeçilmesi ve bir süre için reel ücret artışlarının sıkı bir kontrol altında tutulması gerekiyor."

Ülke ekonomik dengelerinin bozulmasının temelinde, 1989 yılından itibaren ücretlerdeki reel artış hızı olduğunu belirten Yenal, "Bütçe personel harcamaları 1988 yılına göre, 1992'de 13 kat, kamu sektöründe ücret hadsi 13 kat, özel sektörde 17 e mevsur mazlarında ise 13 kat artmıştır" diyor.

Yenal,"Eğer 1994 yılı dengeleme planının ilk basamağı olarak kararlaştırılmasına bile yaşarı olarak 94 bütçesi harcamalarına sadık kalınmalıdır" görüşü sunuyor.

Yenal, raporunda, Türk ekonomisiyle ilgili şu tespitleri yapıyor:

"1988-1992 yılları arasında milli gelir 7.1, vergi gelirleri 9.8, emisyon 7.3 kat artış gösterirken, bütçe harcamaları 10.3 kat artıyor. Bu dönemde, kamu kesiminde istihdam 31.5, özel sektörde ise 12.9 oranında artış gösteriyor. Tüketici fiyatları 7.4 kat artarken, dolar 4.7, mark ise 5.3 oranında artış gösteriyor."

Oktay Yenal, 3 yıllık dengeleme programında ise şu önlemler üzerinde duruyor:

"Enflasyon hızı birinci yıl (1994) yüzde 50, ikinci yıl yüzde 30, üçüncü yıl için yüzde 20 olarak belirlenmeli, bu dönemde bütçe hızı birinci için yüzde 4.5, daha sonraki yıl yüzde 5 ve sonuncusu yüzde 6 olmalıdır. Kamu açıkları 1996 yılına kadar milli gelirin yüzde 6'sı oranına indirilmeli, KIT'lere ve tarım destek kurumlarına ilk TMO'ya Merkez Bankası kredileri verilmemeli. Sübvansiyondan vazgeçilmeli. Kamu harcamaları milli gelirin yüzde 10'u seviyesine çekilmeli, üçyıl içinde vergi gelirleri milli gelirin yüzde 3 oranında artmalı yatırım teşvikleri kapsamında vergi istisnalar kaldırılarak vergi payı artırılmalı. Son olarak, ekonomi bütünüyle serbestleştirilmeli ve dış ticaret sağlan

— Az kalsın IMF ile müzakereleri yürütme görevi üstünüze kalıyormuş...

— Evet, "Siz yapar mısınız?" dedi. Halen Dünya Bankası'nın memuru olduğumu, böyle bir şeyin yakışık almayacağını söyledim. "Peki, kim yapar öyleyse?" diye sordu. Benim aklıma hemen Bilsel Alisbah geldi. Bilsel, Dünya Bankası'ndan ayrıldıktan sonra Merkez Bankası Başkan yardımcılığına atanmıştı. Çiller'in aklı yattı, hemen telefonu çevirdi, Bilsel'i çağırttı. Ondan sonra bir daha zile bastı. Dışarda bekleyen IMF yetkililerine "Başbakan meşgul, Meclis'te işi var," demeleri için talimat verdi.

— Ankara'daki çalışmalarınız ne kadar sürdü?

— DPT, Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı ile yaptığımız iki haftalık ortak çalışma sonucunda bir program ortaya çıktı. Bakanlar Kurulu'nda da tartışılan bu program, IMF heyetiyle görüşmelerin de esasını oluşturdu. Programın ana hatlarını içeren dokümanı tamamlayıp 1 Nisan 1994'te Türkiye'den ayrıldım. 5 Nisan Kararları diye çıktı.

— Bütün önerileriniz dikkate alındı mı?

— İki önerime yer verilmedi. İlki o zamanlar Dünya Bankası başiktisatçısı olan Michael Bruno ile danışarak önerdiğim kambiyo kurunda bandlı çıpa düzeni, diğeri ise para arzı artışının ilk yılda yüzde 40 ile sınırlanması önerisi. Birincisine Merkez Bankası sıcak bakmadı, ikincisini ise IMF gereksiz buldu. Bunun dışında aşağı yukarı benin söylediklerimdi. Hedef, enflasyon oranını hızla düşürmek, TL'ye istikrar kazandırmak ve Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını dengeli ve sürdürülebilir bir yapıya oturtmaktı. Programa paralel olarak bir dizi yapısal düzenleme önlemlerinin de uygulanmasına hız verilecekti. Ayrıca, istikrar önlemleriyle yapısal reformların ayrı ayrı ele alınması Türkiye'de bir ilkti.

— Kamu açığının kapatılması da önerileriniz arasında...

— Bütçe açığının kaynaklarından biri de tarım destekleme operasyonlarıydı. 29 değişik destekleme fiyatı vardı ve Türkiye'de

o gün gelinen aşamada tarım destekleme alımlarına gerek yoktu. Destekleme politikalarından tamamen vazgeçilmesini savundum. Ağırlık, vergi ve zam önlemleri yanında, kamu harcamalarının kısılmasına verilmeliydi.

— 5 Nisan Kararları diye de bilinen Ekonomik Önlemler Uygulama Planı gazetelerde, mutat olduğu üzere "kemer sıkma paketi, acı reçete" manşetleriyle duyuruldu. Siyaset ve ekonomi çevrelerinde nasıl karşılandı paket?

— Programı beğenmeyenlerden farklı teşhis ya da alternatif öneriler gelmedi. Muhalefetin eleştirileri "Geç kalındı"dan öteye gitmedi ve daha çok geçmişte kimin daha suçlu olduğu tartışıldı. Paketin IMF tarafından değil Türk hükümetince hazırlanmış olması önemliydi. Uluslararası kuruluşlar da önemli değişiklik önermeden programı destekledi.

— Sonra takip ettiniz mi? Program ciddi bir şekilde uygulandı mı?

— Kamu harcamalarına disiplin getirilmek istendi, yeni ciddi kamu gelir kaynakları arandı. KİT'lerin zararlarının azaltılması yolları incelendi. Hatta sosyal sigortalar konusunda bazı çalışmalar yapıldı. İlk aşamadaki sonuçları başarılı oldu. Bunda kararların isabeti ve hükümetin ciddi tutumu kadar ekonominin dinamik yapısının da payı vardı. Serbest piyasa hızla ayarlandı. Arz ve talebe göre oluşan kambiyo kuru bir yandan döviz piyasalarını istikrara kavuştururken, bir yandan da ihracatı özendirip ithalatı yavaşlatarak dış ödemeler dengesinde düzeltme başlattı. Dört beş ay gibi kısa bir sürede makro dengelerde somut bir iyileşme görüldü. Faiz dışındaki bütçe harcamaları normal bütçe gelirleri düzeyine çekildi, dış cari işlemlerdeki büyük açık fazla göstermeye başladı ve döviz rezervi hızla arttı. Yaz aylarında enflasyonun hızında ve faiz hadlerinde de düşüş yaşandı. IMF ile anlaşma yapıldı. Hiç değilse o badireyi atlattık.

— 1994 yaz sonundan başlayarak ekonomideki sıkıntılar yine artmaya yüz tutuyor. Programdaki aksamayı neye bağlıyorsunuz?

— Kısa süre içinde çok başarılı olması, bu programı yıkan temel nedenlerden biridir. İhracat hızla arttı, kambiyo kuru kısa zamanda dengeye kavuştu, hatta faiz hadleri de inmeye başladı. Fiyat artışlarında yavaşlama görüldü ve bunun verdiği rahatlıkla büyük bir siyasi gevşeme oldu. Kriz unutuldu ve daha ağustos ayına varmadan harcama muslukları ağzına kadar açıldı. Programa göre, kamu sektörünün tarıma destek adı altında verdiği sübvansiyonlar ancak iki, üç kalemle sınırlı olacaktı. Bunların dışındaki destek alımları kaldırılacaktı. Kaldırılmayanların karşılığı bütçeye konulacaktı. Fakat daha o sonbahardan başlayarak yine büyük fiyat destekleri vaat edildi.

— Ücretlerdeki artış frenlenebildi mi?

— Toplu sözleşmelerde, memur maaşları artışlarında geriye doğru endekslemenin kaldırılacağı programda çok önemle ortaya koyulmuştu. Ancak eşel mobil sistemi getirildi ve iyice geriye gidildi. Daha da önemlisi, para arzının disipline edilmesi konusuna yeteri kadar önem verilmedi. Bu nedenle para arzındaki sorumsuz artış programı baltaladı. Yaz aylarında yüzde 30'a tekabül eden enflasyon hızı sonbahar ve kış aylarında yılda yüzde 80'in üstüne çıktı. 5 Nisan Kararları'nın birinci yılı sonunda dolanımdaki banknot miktarı ikiye katlanarak 140 trilyon liraya çıktı. Tarımda sübvansiyonun devam etmesi, özelleştirmenin gecikmesi, bankacılık sisteminin ve sosyal güvenlik kuruluşlarının rehabilite edilememesi programın aksamasına yol açtı. Krizi çözmek yerine erteleyince stagflasyonun pençesine düştük. Enflasyon ve para arzı konusunda gördüğüm eksiklikleri Başbakan Çiller ve Hazineden Sorumlu Devlet Bakanı Aykon Doğan'a yazdım. Özetle "Para arzını artırdınız, enflasyon onun için yükseliyor," dedim; pek hoşlarına gitmedi.

Görünen köyün kılavuzu

— 21 Şubat 2001 krizini de bir ay önceden haber veriyorsunuz. Üstelik de herkes krizi 19 Şubat'taki Milli Güvenlik Kurulu'nda yaşanan Anayasa kitapçığı fırlatma olayına bağlama eğilimindeyken...

Türkkaya Ataöv, Şükrü Aya, Aysel Yenal ve Oktay Yenal bir Robert Kolej sınıf toplantısında.

— Bir söyleşimde[23] "Hükümet kamu harcamalarında daha fazla kısıntıya gidemez ve de yeni vergi kanunları çıkaramazsa sonbaharda enflasyon tırmanışa geçer, bu program da başarısız olur," dedim. İstanbul Sanayi Odası'nda 24 Ocak 2001'de iş adamlarına seslenirken de bu kısır döngüyü anlattım. Gerçekten de, devletin borcu millî gelirinin yüzde 100'üne yaklaşırken ve faiz haddi yüksek düzeyleri korurken hâlâ IMF'den alınan kredilerle borç çevirmeyi çözüm sayan bir ekonomi otoritesinin geleceğe ne kadar miyop gözle baktığına şaşmamak mümkün değildi. Ya anlamıyorlardı ya da ülkenin iyiliğini düşünmeye niyetleri yoktu.

— Yazılarınızda sıklıkla üstelediğiniz diğer konu, iç açığın dış kredi ile kapatılamayacağı...

— Dış açık dış kredinin doğal sonucudur. Yıllarca dış kredi almaya can attık, şimdi ise büyüyen dış ödemeler açığından endişeleniyoruz. Ama bu iki işlemin birbirine bağlı, hatta aynı şe-

23 "İstikrar politikasında 'ısrar', 'reçete'de 'ayar' gerek", *Milliyet*, 5 Ocak 2001.

yin iki yüzü olduğu gözden kaçıyor. İhracatınızdan daha çok ithalat yapmayacaksanız yeni dış krediye ne gerek var? Dış kredi alınca bunu mal ithalatında kullanmayacaksanız nerede kullanacaksınız? Yeni dış kredinin reel olarak ekonomiye katılımı ancak dış cari ödemeler açığının büyümesi ile mümkündür. Çok kimse IMF'den aldığımız büyük krediye sevinip bayram ederken, "Borç yükü yüksek ekonomimizde iç açığı dış kredilerle kapatmak tehlikeli bir yöntemdir," diye yazdım ve yurda yüklü miktarda dış döviz girişinin ya likiditeyi artırarak enflasyonu körükleyeceğini ya da dış ödemeler açığını büyüteceğini anlatmaya çalıştım. Nitekim IMF'den alınan büyük borç, önce ekonomideki likidite artışını artırıp enflasyonu körükledi. Sonra da dış açık büyümeye başladı.

— *Güngör Uras için âdeta bir işaret fişeğisiniz, yazılarında sık sık sizden alıntı yapıyor. Kendisini DPT'den mi tanıyorsunuz?*
— Güngör Uras benden sonra DPT'ye girmiş. Ben onu iyi bir iktisat gazetecisi olarak tanıdım. Birkaç kere mülakat yaptık. Ekonomik konularda görüşlerime değer verdiği doğru, ama "Avrupa Birliği'nden vazgeçelim," diye yazdım, basmadı. "Bizim gazete öyle düşünmüyor, görüşmelerin devamından yana," dedi. Ben de tuttum, yazıyı yıllar önce ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğu'nda görevliyken tanıdığım arkadaşım Frank Rettenberg'e yolladım. O da İngilizceye çevirip *San Fransisco Chronicle* gazetesinde yayımlanmasını sağladı. Ama kimse okuyamadı tabii.

— *Avrupa Birliği'ne neden karşısınız?*
— Bir kere Avrupa Birliği'ne karşı değilim. Hele o zaman hiç değildim. O sıralarda alsalardı hemen girelim derdim. Ancak bizi tam üye olarak almayacakları belli idi. Avrupa bizi bu nüfusla, serbest istihdam koşuluyla almayacak, bu artık aşikâr. Polonya'yı zaten başına bela almış. AB'den hemen vazgeçilmeli, hem de büyük bir jestle. Bu şekilde bir ilişki normal değil. Türkiye haysiyetini niye zedeliyor böyle? Kendi memleketinde iş bulmayan bir yığın bürokrat gelip Diyarbakır'a yerleşiyor, rapor üstüne rapor yazıyor. Ama biz üye değiliz ki. Buna hakları yok. Bir nok-

tada bunlara dur demek gerekiyor. Bizimle ayrı bir anlaşma yapmak istiyorsanız, gelin konuşalım. Belki anlaşırız. Bizim için rapor yazıyorlar. Sen dur bakalım ya! Ben de senin hakkında yazarım rapor. Atatürk ne kadar güzel yerine oturtmuştu oysa bu ilişkileri. Bazen Atatürk bizden değilmiş diye düşünüyorum.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Son Durak: Büyükada

İstanbul'da yaşayacağımız yeri seçmek daha emekli olmadan kafamı kurcalayan bir soruydu. O yıllarda İstanbul'un üstünde kalın bir is tabakası vardı, kömürden. Doğalgaza yeni geçiliyordu. Trafik ve kalabalık, yurtdışında kaldığımız yıllarda artmış, İstanbul neredeyse Eski Delhi kadar karmaşık ve kalabalık bir şehir olmuştu.

Yıllar sonra döndükleri İstanbul'da trafik keşmekeşi ve hava kirliliği ile karşılaşan Oktay ve Aysel Yenal, on beş yıldır Büyükada'da yaşıyor. (Fotoğraf: Hüseyin Alsancak)

— 25 yıl çalıştığınız Dünya Bankası'ndan ayrılmak zor olmadı mı? Son günlerinizi nasıl geçirdiniz?

— Dünya Bankası'nda gününüzü doldurmayı beklerken emekli nasıl olunur diye seminerler vardı, onlara katılır, menfaatlerinizi öğrenirdiniz. ABD vatandaşı olacak mı olmayacak mısınız? Olmazsanız, orada daha ne kadar kalabilirsiniz? Maaşınız nereden vergiye tabi olur? Sağlık sigortanız neleri kapsar? Ölürseniz karınıza, çocuklarınıza ne kalır? Çok faydalı seminerlerdi. Sonra işte uğurlama partileri oldu. Allahaısmarladık dedik, 1994'te Washington'dan ayrıldık.

— Büyükada'ya yerleşmek nereden aklınıza geldi?

— İstanbul'da yaşayacağımız yeri seçmek daha emekli olmadan kafamı kurcalayan bir soruydu. O yıllarda İstanbul'un üstünde kalın bir is tabakası vardı, kömürden. Doğalgaza yeni geçiliyordu. Trafik ve kalabalık, yurtdışında kaldığımız yıllarda artmış, İstanbul neredeyse Eski Delhi kadar karmaşık ve kalabalık bir şehir olmuştu.

— Hem büyüdüğünüz, sevdiğiniz İstanbul'da oturmak hem de şehrin rahatsız edici yönlerinin mümkün olduğunca dışında kalmak istiyordunuz...

— Evet, hemen kuramsal bir tahlil yaptım ve aklıma ilk seçenek olarak Adalar geldi. Büyükada'da kapısını çaldığım emlakçı bana bazı katlar gösterdi ama hoşuma gitmedi. Satılık evler ya çirkin apartman katları ya da çok bakımsız ahşap evlerdi. 17 Ağustos depremi daha yaşanmadığı için Büyükada'dan kaçış başlamamıştı. En çok, Büyükada'nın tepesine doğru oldukça sade bir ev dikkatimi çekti. Ormanın içinde virane bir evdi fakat manzarası çok güzeldi ve büyük de bir bahçesi vardı. Tapu dairesinde

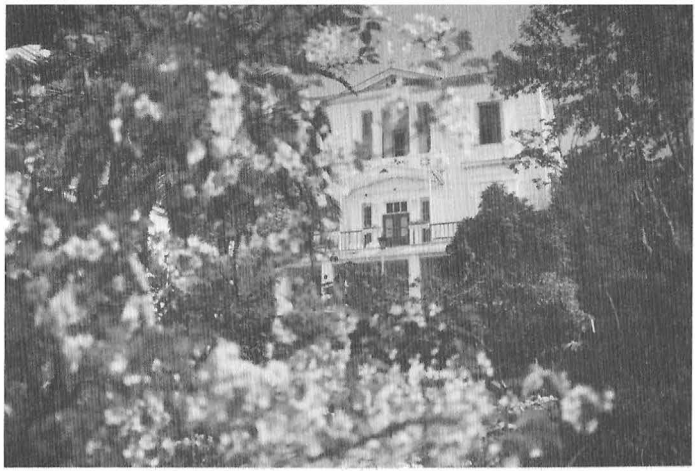
evin esaslı bir tamirat yaptırma izni olduğunu ve Orman İdaresi ile herhangi bir pürüzü olmadığını görünce o evi 40 bin dolara satın aldım. Ertesi yaz, İstanbul'a geldiğimizde eşimi ve kızını hevesle Büyükada'ya götürüp evi gösterdim. Aysel'in tepkisini görmeliydiniz: "Sen aklını mı kaçırdın Oktay? Rüyada mısın, bizi hâlâ 40 yaşında mı sanıyorsun? Buraya fayton bile çıkmıyor, biz bu tepelere nasıl tırmanırız?" İşin doğrusu haklıydı, yaz kış oturacak bir ev arıyorduk ve bu kuş uçmaz fayton geçmez yerde oturmamız zor görünüyordu. Fakat bir kere Büyükada'da yaşamaya karar vermiştik. Sonunda halen oturduğumuz evi, Ferra Köşkü'nü satın aldık.

— *Ormandaki viraneye ne oldu?*

— Faytoncular dan biri orayı mesken tuttu. Kapısını kırar, girerdi içeriye. Birkaç kez kaymakam yardımıyla boşalttırdım. Bir gün faytoncuyu boynu kesilmiş halde buldular. Ondan sonra bir dedikodu çıktı, faytoncuyu evinden çıkmadığı için Oktay Bey öldürttü diye. Yapmayın etmeyin dedim, çocuklarına biraz yardım ettik, konu kapandı. Sonra ortaya çıktı ki, adam sarhoşken dövmüş karısını. Kadın da boynunu kesmiş. Bir süre sonra da Orman İdaresi, işgalci olduğumuz iddiasıyla bizi mahkemeye verdi ve boş duran evi hiç anlayamadığım bir kanuna dayanarak tek kuruş ödemeden elimizden aldı. Bizim evin yakınındaki bazı evler dururken, başka dört beş eve de aynı işlem yapıldı. Hatta bunlardan ikisi bizim evden daha sağlam ve iyi yapılmış olduğu halde, buldozerlerle yıkıldı ve moloz yığını halinde kaldı. Bizim evi ise yıkmaya bile değer görmediler. Hâlâ harap halde duruyor.

— *Tapuda kayıtlı olduğunu söylemiştiniz!*

— Bu olay ne zaman aklıma gelse hep muadelet sınavı için hatmettiğim Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu'ndaki "tescile tabi akidler" maddesini anımsarım. Bize hukuk fakültesinde şöyle öğretildi: İki türlü akit vardır. Biri, sözle yapılan anlaşmadır, diğeri tescile tabi, hükümet mührünü taşıyan... Tapu işte o cinstendir. Her mayıs tapu kadastro haftası geldiğinde şim-

Ferra/Yenal Köşkü (Fotoğraf: Çelik Gülersoy)

di oturduğumuz evle aynı cadde üzerindeki kaymakamlığa asılan afişteki "Tapu malınızın güvencesidir," sloganını okuyup gülerim.

— Albümlerinizi karıştırırken Turing Başkanı Çelik Gülersoy imzalı bir Ferra/Yenal Köşkü kartpostalına rastladım. Çelik Bey'i nereden tanıyordunuz?

— Büyükada'da tanıdım. Bir gün elinde evimizin fotoğrafının bulunduğu bir kartpostalla çıkageldi. "Sizin hanımın büyükbabası restore ettirdiğimiz Sultanahmet Soğukçeşme Sokağı'ndaki şimdi Ayosofya pansiyonu olan evde otururmuş," dedi. Büyükada için yapmayı düşündüklerini anlattı. Allah rahmet eylesin, Çelik Bey çok sevdiğim bir insandı ama zevklerimiz hiç uyuşmazdı. Kültür evi haline getirdiği Madam Fabiato Köşkü'ne beyaz mermerleri koydurduğunda itiraz ettim. Piyano beyaz diye bütün pencereleri beyaza boyattı. Zaten gerçek anlamda bir kültür evi de olmadı orası. Kütüphane dedik, bir iki tane eski kitabını koydu oraya. Şimdi de zaten kışın kapalı, yazın da kahvehane olmaktan ileri gidemiyor.

Büyükada Kültür Evi'nin 9 Eylül 1997'deki tanıtım toplantısı. Oktay Yenal Turing Başkanı Çelik Gülersoy (sağ başta) ve Kültür Bakanı İstemihan Talay (siyah ceketli) ile birlikte.

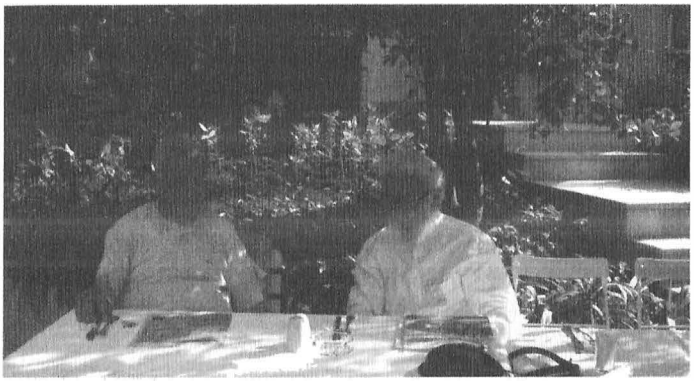
— Çelik Gülersoy için anıt dikmek istemişsiniz ama bürokrasiye takılmış...

— Çelik Bey'in cenazesinde Adalar Vakfı'ndan Halim Bulutoğlu, eski güzellik kraliçelerimizden Ayten Sabis ile birlikte, vefatının ardından Çelik Gülersoy'u sevenler olarak kültür evinin bahçesine bir anıt dikme fikri ortaya atıldı. Sahne ve dekor tasarımcısı Metin Deniz'i Halep Pasajı'ndaki atölyesinde ziyaret edip bu fikrimizi açtık. Memnuniyetle karşıladı ve Viking mezarlarını andıran bir proje tasarladı. Projeyi Turing'in müdürüne de yolladık ve iş ciddiye bindi. Metin Deniz projenin 9 bin liraya mal olabileceğini, paranın yarısı bulunursa işe hemen başlayabileceğini söyledi. Cenazede Cambridge Üniversitesi'nden tanıdığım Selahattin Beyazıt da vardı ve yardım yapacağını söylemişti. Büyük iş adamı olan Selahattin'in bürosuna gittim ve 4500 lira avansa ihtiyacımız olduğunu söyledim. Zile basıp sekreterini çağır-

dı, "Oktay Yenal adına 9 bin liralık çek hazırla," dedi. Parayı da bulmamıza karşın Turing birden fikir değiştirdi. Projenin Çelik Bey'in zevkine uymayacağını söylediler. Kendi tercihleri birkaç granit sütun yerine bir büyük kaya parçası idi. Bunun üzerine Metin Deniz yeni bir proje yaptı. Ama Turing yönetimi bu sefer de tasarımcının sanatsal geçmişini sordu, yarışma açılmasını isteyerek işi yokuşa sürdü. Biz de o zaman anıtı Çankaya Apartmanı'nın köşesindeki üçgen alana yerleştirelim dedik. Buna da dönemin Belediye Başkanı Coşkun Özden karşı çıktı, "Büyükşehir belediyesinden izin gerekiyor. Biz zaten Çelik Bey'in adını bir caddeye vereceğiz," dedi. Hâlâ verilecek. Bunun üzerine kızdım ve çeki Selahattin Beyazıt'a iade ettim. Şimdi düşündüğümde Çelik Bey'i çok takdir ediyorum. Bu bürokrasiye rağmen onca işi nasıl yaptı diye. Ama çok da kızdım. "Turing Kulübü'nü bu örümcek kafalıların eline nasıl bıraktı," diye bir yazı yazdım. Dava ederler diye düşündüm ama onu bile yapamadılar.

— *Evinizde verdiğiniz gayriresmi Cumhuriyet Bayramı resepsiyonlarıyla da meşhursunuz...*

— Her 29 Ekim resmi törenler bittikten sonra akşam bizim evde toplanıyoruz. Neredeyse on beş senelik bir gelenek oldu. Her-

Çelik Gülersoy, ölümünden bir hafta önce Adalar Vakfı'nın düzenlediği toplantıda Oktay Yenal ile. (29 Haziran 2003)

Yenal Köşkü, her 29 Ekim'de gayriresmî Cumhuriyet Bayramı resepsiyonuna ev sahipliği yapıyor.

kes biliyor ki, Oktay'ın evinde sabaha kadar içki ve müzik var. Ada sakinleri geliyor, eski marşları çalıyoruz. Atatürk'ün 10. Yıl Nutku ile de geceyi bitiriyoruz.

— *Mülki erkândan katılan oluyor mu?*
— Şimdiki Belediye Başkanı Mustafa Farsakoğlu iyi ahbabımız. O katılır, Adalar Kaymakamı iken de katılırdı.

— *Adınız bir de Deniz Baykal'ın 2001'deki Halki Palas toplantısıyla gündeme geldi. Nereden tanıyordunuz Baykal'ı?*
— Mülkiye'de asistanken tanımıştım. Aklı başında, zeki bir asistandı. Kaç yıl oldu bilmiyorum, CHP Heybeliada'daki Halki Palas otelinde bir toplantı yaptı. Yazarları, sanatçıları, iş adamlarını topladı, beni de davet ettiler. Orada karşılaştım yıllar sonra Baykal ile. CHP'li Ali Topuz, Büyükada'dan komşum. O zamanlar Baykal'ın çok yakınındaydı. Toplantıdan sonra birlikte evime geldiler. O yüzden Adalılar hâlâ Baykal'la çok yakın olduğumu zanneder. Baykal'ın arkadaşı diye bir şöhretim var anlayacağı-

nız. Hatta CHP'de üç aday birden çıkınca "Deniz Bey'e bir yazsanız..." diye bana geldikleri de oldu.

"5 Nisan Kararları'nın mucidi İş Bankası'nda!"

— Dünya Bankası tecrübeniz emeklilik günlerinde işinize yaradı mı?

— Dünya Bankası'nda çalışmamın bana kişisel iki avantajı oldu. Biri çocuklar iyi bir tahsil gördü o sayede. İkincisi de şimdi geçinecek kadar bir aylığım var. Gerçi dolar 1.20 iken epey bir sıkıntıya düşmüştük, ama 1.70 olunca seviniyoruz işte. Yoksa elbette ki gider bir yerde, elim tuttuğu müddetçe para kazanmaya çalışırdım.

— Teklifler de hiç eksik olmamış... Koçbank yönetim kurulu üyeliğini neden kabul etmediniz?

— Hindistan'daki son günlerimdi, emeklilik için gün sayıyordum. Koç Holding Finansal Hizmetler Grubu Başkanı Tevfik Altınok telefon etti. Kendisini yakından tanırdım. Washington'daki maliye heyetinin başkanıydı bir dönem. Sonra Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun başına da getirildi bir ara. "Suna Kıraç sizi uygun gördü. Koçbank'a yönetim kurulu üyesi olur musunuz?" diye sordu. "Çok teşekkür ederim" dedim, "Suna Hanım'a saygılarımı söyleyin ama ben döndüğümde bir emekli maaşı alacağım. Emekliliğimde bir yere de bağlanmak istemiyorum şimdiden..." Dünya Bankası'ndan ayrılırken de beni artık aramayın, müşavir olmayacağım demiştim.

— İş Bankası'na "Hayır" diyememişsiniz ama...

— O zaman durum başkaydı, biraz da emrivaki oldu. Türkiye'ye döneli birkaç ay oluyordu ve hiçbir yerle ilişkim yoktu. O sıralarda Ankara'da olan Attila Karaosmanoğlu dönüşünde telefon etti ve "Oktay tebrik ederim," dedi, "yeni işin hayırlı olsun!" Şaşırıp "Hangi iş, yeni işim falan yok," desem de "Benden de saklamasan iyi olur. Ankara'da herkes biliyor. İş Bankası'na yönetim kurulu üyesi oluyorsun," dedi. Bu konudan hiç haberim ol-

madığını anlatmaya çalıştım, "Böyle bir haberi senden saklamayacağımı bilirsin," dedim.

— *Ateş olmayan yerden duman çıkmazmış!*

— Attila'nın kulağı delikmiş demek ki. Kaç gün sonraydı bilmiyorum, İş Bankası Yönetim Kurulu Başkanı İlhan Evliyaoğlu telefon etti. Planlama'dan az da olsa tanıyordum kendisini. Üyelerden bestekâr Rüştü Şardağ ölmüş, yerine atama yapmaları gerekiyormuş. Hazine Müsteşarlığı'nın bu görev için hiç güven duymadıkları birini önerdiğini, yönetim kurulunun buna karşı çıktığını, Hazine'nin de bunun üzerine benim adımı bildirdiğini söyledi ve "Oktay Bey, biz sizi yönetim kuruluna münasip bulduk," dedi.

— *İlk tepkiniz ne oldu?*

— Koçlara verdiğim cevabı verdim, "Vallahi ben emeklilik günlerimde bir yere bağlanmak istemiyorum. Daha yeni reddettim Koçbank'ı," dedim. Ancak İlhan Evliyaoğlu, "İş Bankası herhangi bir banka değil, Atatürk'ün bankası; size şerefli bir görev teklif ediyoruz. Ayrıca çok da zamanınızı almayacak, fahri bir iş," diye ısrar edince teklifi kabul etmek zorunda kaldım.

5 Nisan kararlarının mucidi İş Bankası'nda

GEÇEN yıl başında başlayan ekonomik krize çözümler üretmesi için Dünya Bankası'ndaki görevinden kısa bir süre için ayrılan Prof. Dr. Oktay Yenal İş Bankası'nın yönetim kurulu üyeliğine atandı.

Dünya Bankası Hindistan bölümü direktörü olarak görev yaptığı sırada Başbakan Tansu Çiller'in davetiyle Ankara'ya gelen Yenal, istikrar paketine ilk şeklini vermişti. Özellikle ücretlere yapılacak zamların düşük tutulması önerisi ile dikkati çeken Yenal daha sonra yeniden Dünya Bankası'ndaki görevine dönmüştü.

Türkiye İş Bankası Yönetim

Oktay Yenal'ın İş Bankası yönetim kurulu üyeliğine atanması Milliyet *gazetesinin 19 Şubat 1995 tarihli nüshasında böyle duyuruldu.*

— Atanmanız basında 5 Nisan Kararları'na bağlanıyor. İsminizi kim önermiş öğrenebildiniz mi?

— Program hâlâ uygulanıyordu. Mükâfat olarak da beni İş Bankası'na yönetim kurulu üyesi yaptılar. Sanıyorum ki Tansu Hanım'ın tasarrufu. Hani, biraz orada görev yaptım ya... Hocalık dönemimden de tanıyordu.

— İş Bankası'nın merkezi o sıralarda Ankara'da... Zor olmayacak mıydı sizin için?

— Yönetim kurulu ayda bir toplandığı için sorun yaşamayacağımı düşündüm. Taksim'deki İş Bankası'nın üst katı yönetim kurulu üyelerine tahsis edilmişti. İlhan Evliyaoğlu sekreterlerle tanıştırdı beni, oturacağım odayı gösterdi. Bana ayrıca bir makam arabası verileceğini ve şoförümün de Sedat Bey olacağını söyledi. İlk cep telefonumu da orada verdiler. Alışık olmadığım bu kolaylıklarla orada oturmaya başladım. Birkaç gün sonra da bir memurla birlikte yemin merasimi için adliyeye gittik.

— Nasıl bir yemindi?

— Yazılı bir metin vardı. İşte hukuka saygılı olacağıma, bankanın menfaatlerini koruyacağıma, hiçbir şekilde kanuni olmayan işlere tevessül etmeyeceğime dair ant içtim. Hâkim teşekkür etti, geldim işbaşı yaptım.

— Mesai arkadaşlarınız kimlerdi?

— Burhan Karagöz başkan yardımcısıydı. Genel Müdür ise rahmetli Ünal Korukçu'ydu. Bugünkü Yönetim Kurulu Başkanı Ersin Özince o vakitler, müdür yardımcısıydı. Teknik işlere bakıyordu. CHP kontenjanından Ali Topuz ve Mustafa Timisi vardı. Ali Topuz Büyükada'da oturuyor, sık sık görüşüyoruz. Ticaret hukuku profesörü Erdoğan Moroğlu, Banka'nın çok kuvvetli oranda hissedarı olan İş Bankası Mensupları Derneği ve Sendikası'ndan birkaç kişi... Öyle bir grupla çalışmaya başladık. Ankara'da da bir odam vardı, kulede.

İş Bankası yönetim kurulu toplantısı. Genel Müdür Ünal Korukçu ve Yönetim Kurulu Başkanı İlhan Evliyaoğlu (önde soldan birinci ve ikinci)

— Üyeliğiniz 1 Şubat 1995'ten 29 Mart 1996'ya kadar devam ediyor. Yıllarca yönetim kurulu üyesi olanlar var. Hükümet sizin sürenizi neden uzatmadı?

— 5 Nisan Kararları'nın uygulanmasına yönelik eleştirilerim nedeniyle uzatılmadı sanırım. Bir de Genel Müdür Ünal Korukçu ile yıldızımız pek barışmadı. Genel kurul yaklaşırken İş Bankası Çalışanları Sendikası'nı temsil eden ve benimle arası iyi olan muhterem bir üye, "Yeni kurul seçimlerinde Hazine sizi yeniden aday göstermeyecek, haberiniz olsun," dedi ve Özer Çiller ile görüşmemin yararlı olabileceğini salık verdi.

— Sizi Tansu Çiller'in adamı sanıyordu herhalde?

— İlk zamanlar Çiller çiftine yakın olduğum düşüncesiyle benden çekindiklerini hissetmedim değil. Oysa Özer Bey'i hayatımda hiç görmedim, Tansu Hanım'a ise 1994'te sadece birkaç haftalığına resmi bir sıfatım olmaksızın danışmanlık yaptım. Önce buna inanmak istemediler, ama gazetelerde hükümeti sert dille eleştirdiğimi görünce inanmaya başladılar. Kurul üyesi saygın kişi yine de Özer Çiller ile görüşmemin yararlı olabileceğini dü-

şünüyordu. "Bu işe niçin getirildiğimi bilmiyorum ki şimdi gidip 'Beni bu işten niye ayırıyorsunuz' diye sorayım," dedim. Sonra öğrendim ki ikinci dönem atanmayanlar, İş Bankası'nın iştiraklerine, Şişe Cam'a, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'nın yönetim kurullarına yerleştirilirmiş. Beni koymadılar. Yıllık pay sahipleri toplantısında üyeliğim sona erdi.

— Bugünden baktığınızda İş Bankası'ndaki en kalıcı hizmetiniz hangisi oldu?

— Banka yönetiminde kadınların ağırlığının artırılması... O konuda çok ısrar ettim. Üst kurullarda hiç kadın üye yoktu o vakitler. Sözlerine güvendiğim müdür yardımcıları, "Efendim" diyorlardı "bizde kariyere giriş müfettiş muavinliğinden başlıyor, kadınları Hakkâri'ye yollayamıyoruz..." Hakikaten de baktım ki dünyada da durum öyle. Yani yönetim kurullarında, müdür yardımcılıklarında kadın yok. Ama arada bir dünyanın önünde olmak da iyidir. Israrla "Her alanda olduğu gibi bankacılıkta da kadınların erkeklerden aşağı kalır yanı yok. Hakkâri'ye gitmeleri şart değil. Siz burada sıra memuru yetiştirmiyorsunuz. İş

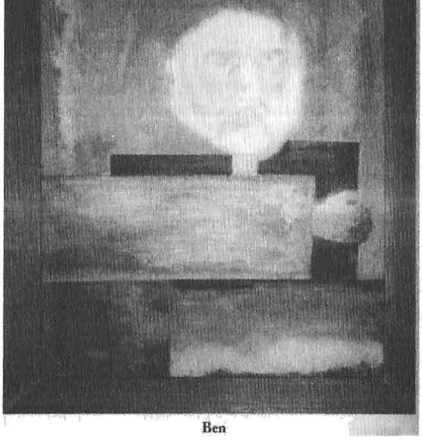
Emekli büyükelçi Oktay İşcen, Mehmet Baler ve Oktay Yenal, Büyükada'da anıları yâd ederken.

Bankası gibi bir kurumun çok akıllı düzenlenmiş bir yüksek yönetici kariyer planı olmalı, yetenekli adaylar bu işler için seçilerek, yüksek kumanda noktaları için yetiştirilmeli," dedim. O galiba biraz etkiledi. Evet, kadınlarda birkaç terfi o suretle oldu. Gene de ben bankaların tepe yönetimlerinde niye bu kadar az kadın var, anlamış değilim. ABD'de de son dönemde "Acaba kadınlar olsaydı bu krizler yaşanır mıydı?" diye yazılar çıkmaya başladı.

Boğaziçi'ne niyet Koç'a kısmet!

— *Artık gerçekten tekaütsünüz...*

— ABD'de büyüyen ve Türkçeyi daha çok bizden öğrenen oğlum Ali, "Babam tekaüt oldu," deyince Türk arkadaşları anlamamış. Bana sordu, "Yeni Türkçesi emekli," dedim. Sonra kelime kökünü merak edip baktım. Sanıyorum ki "kaid" , yani oturma kökünden geliyor. Öyleyse mütekaid belki "çekilip oturan" demek. İngilizcedeki *retired*-çekilmiş gibi. Öğrenci-öğret-

Oktay Yenal'ın otoportresi.

men niye tekaüd olsun ki? Öğrenecek şey mi yok dünyada? Eğitilecek kimse mi kalmadı etrafta? Ben arı Türkçe emekli sıfatını benimsedim, çünkü emek vermiş anlamı taşıyor; *emeritus* kelimesi gibi...

— *Ve ilk durağınız Boğaziçi Üniversitesi oluyor...*

— Yedi yıl öğrenci, altı yıl da hoca ve yönetici olarak bulunmuşum, o kadar sene emek vermişim. İlk işim, büyük heveslerle, büyük gayretlerle kurduğum iktisat okulunun son durumunu görmek oldu. Okulun bir köşesinde fotoğrafımı görünce çok duygulandım. Robert Kolej İktisat ve İş İdaresi Yüksekokulu'nda birlikte çalıştığım siyasi bilimler profesörü Üstün Ergüder rektör, eski öğrencilerimden Süleyman Özmucur da iktisat bölümü başkanıydı. Her ikisi de büyük yakınlık gösterdi, Süleyman Özmucur "Okula bu kadar emeğiniz geçti, ders vermek isterseniz kapımız size sonuna kadar açık," dedi.

Birlikte son sınıf lisans ve lisansüstü programlarındaki öğrencilerin alabileceği "İleri İktisat Kuramı ve Siyasası" adlı seçimlik bir ders düşündük. 1995 yazını bu dersin hazırlığıyla geçirdim. Okutmak istediğim otuz makaleyi seçtim ve okulda çoğalttım. Biliyordum ki bu makaleleri kütüphanede bulup okumalarını istesem üşenir, okumazlardı. Bölüm yetkilileri, Büyükada'dan geleceğimi göz önünde bulundurarak bütün derslerimi bir güne toplama kolaylığı önerdi. Ama ben öğrencileri sıkmak istemediğimi ve haftada üç gün gelip ders verebileceğimi söyledim. Ders yılı başladığı gün, belirlenen saatte okula gittiğimde sınıfta sadece üç kız öğrenci vardı. Ertesi derste öğrenci sayısı ikiye indi.

Süleyman Özmucur'a "O kadar kötü bir hoca da değilim. Niye gelmiyorlar?" diye sordum. "Vallahi biz karışamıyoruz hocam," dedi; mahcup olduysa da bu ilgisizliğin sebebini açıklayamadı. Ben de iki öğrenci için Büyükada'dan gelmeye değmeyeceğini söyleyip dersi iptal ettim.

— *Büyük bir düş kırıklığı...*

— Asıl düş kırıklığı o değildi. Biraz param vardı ve önce öğrenciler arasında bir kompozisyon ödülü koymak istedim. 2000 dolar

değerindeki ödül, "Türkiye'de Rant Ekonomisi ve Bunun Boyutları" başlıklı yarışmayı kazanana verilecekti. Ödülün yönetimini ve jürisini tamamen iktisat bölümüne bıraktım. Tek koşulum, dilin Türkçe olmasıydı. Tek bir iştirak bile olmadı.

— *Dersi daha sonra Koç Üniversitesi'nde vermişsiniz...*
— Değerli öğrencim Bülent Gültekin, bana her zaman ilginç destek ve olanaklar sunmuştur. O sıralarda da yeni kurulan Koç Üniversitesi'nde mütevelli heyetindeydi. Büyük ümitlerle hazırladığımı bildiği dersi Koç'ta verip veremeyeceğimi sordu. "Peki" dedim, "madem o kadar hazırlandım, boşa gitmesin!" O vakitler Koç Üniversitesi İstinye'de, Kibrit Fabrikasının olduğu yerdeydi. 1995-1996 döneminde 30-35 kişilik sınıfa o dersi verdim.

— *Mütevelli heyetine girişiniz de o döneme mi rastlıyor?*
— O, Rahmi Koç'un davetiyle 2000'li yılların başında oldu. Ben mütevelli olduğumda üniversite Rumelikavağı'ndaki güzel kampüse taşınmıştı. Koç Üniversitesi mühendislik ağırlıklıydı. Bir de tabii Vehbi Koç sebebiyle işletme... Büyük kaynaklar ve umutlarla kurulmuş üniversitenin, lisans düzeyinde bir işletme ve mühendislik okulu olarak kalmasına gönlüm razı değildi. Ben istiyordum ki sosyal bilimlerde de örnek bir okul olsun, sırf meslek okulu olarak büyümesin... Mütevelli olmamdan kısa bir süre sonra üniversitenin eksikliklerini görmeye başladım. Üniversitenin bir gelişme master planı yoktu. Temel dersler programındaki tarih ve kültür dersleri nitelikli bir biçimde verilmiyordu. Sosyal bilimlerde uyumlu bir kadro kurulamamıştı. Üniversite organları işlemiyor, rektör Seha Tiniç başına buyruk, benmerkezci bir yönetim sürdürüyordu. Rektör, mütevelli heyetiyle ters düşüp istifa edince, üniversitenin 10 yıllık gelişme amaç ve stratejisini belirleyecek bir perspektif planın hazırlanmasını ısrarla önermeye başladım.

— *Yine eski huylarınız depreşmiş... Gönlünüzden nasıl bir okul geçiyordu?*

— Gönlümde yüksek kısmın Türkiye'de sayısı çok az olan bir "liberal arts and sciences" okulu ile birkaç lisansüstü araştırma enstitüsünden oluşması düşüncesi yatıyordu. Hazırladığım Amaç, Strateji ve Plan Önerisi'nde üniversitenin, geniş kültürlü lisans programlarına ve dikkatle seçilmiş birkaç alanda araştırma ve lisansüstü faaliyetlere dayalı, kaliteye öncelik veren, göreli olarak küçük bir üniversite olarak gelişmesini önerdim. Bu kültür üniversitesinin asıl amacı dar konularda uzman ya da meslek sahibi mezunlar vermek değil, geniş kültürlü, uygar kimseler yetiştirmek olmalıydı. Lisans düzeyinde okuyan öğrenciler, son sınıfta sosyal bilimler, doğa bilimleri ya da bazı meslek dallarında uzmanlaşabilirdi. Yani kafamda bir London School of Economics ya da Chicago Üniversitesi modeli vardı. Mali ve akademik ağırlığın lisans düzeyinde eğitimin kalitesinin yükseltilmesine, dört alanda araştırma ve lisansüstü eğitiminin geliştirilmesine ve yayın faaliyetlerinin çoğaltılmasına verilmesi için beş yıl boyunca fen-edebiyat, idari bilimler ve mühendislik bölümlerine ilave yapılmasın dedim. Dünyanın önde gelen üniversiteleriyle işbirliği içinde Anadolu ve Avrupa uygarlıkları merkezi, kamu yönetimi merkezi, finans ve bankacılık merkezi, fen ve teknoloji merkezi adı altında lisansüstü eğitim verecek dört araştırma enstitüsü kurulsun diye yazdım.

— *Bu önerileriniz destek gördü mü?*
— Danışma Kurulundaki yabancı idareci ve bilim adamlarıyla birkaç mütevelli üyeden destek gördüm. Cornell Üniversitesi'nin eski rektörü Frank Rhodes, Harvard Üniversitesi İşletme Enstitüsü'nden John McArthur, bu düşüncelerimi destekledi. Hatta John McArthur, kamu yönetimi lisanüstü programına Orta Asya Türk cumhuriyetlerinden ve Ortadoğu ülkelerinden de büyük ilgi olacağını, bu hükümetlerin böyle bir enstitütüye yolladığı memurlarının eğitim masraflarını üstlenebileceğini söyledi.

— *Bir tek Anadolu Medeniyetleri Yüksek Lisans Programı hayata geçirilmiş...*

— Çünkü İstanbul bu iş için ideal bir merkez. Üniversitenin yaz tatili boyunca dört ay boş kalan geniş olanaklara sahip tesisleri de bu amaçla kullanılabilir. Nitekim Beyoğlu'ndaki tarihi Merkez Han restore edildi ve Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi olarak faaliyet gösteriyor. Aslında bu konuda benim bir de özel amacım vardı: Rahmi Koç'un ortanca oğlu Ömer Koç, klasik kültür ve arkeoloji eğitimi almış, bu konularda bilgili ve hevesli bir gençti. Bu enstitü onu, Migros'u ya da Aygaz'ı yönetmekten daha mutlu ederdi. Her fırsatta "What is money for?" derdim.

— *Koç Üniversitesi sizin önerdiğinizin tam aksi istikamette büyüyor.*
— Ne yazık ki kısa zamanda katılaşmış mevcut üniversite yönetimi ve Koç ailesinin bazı üyeleri önerilerimden hoşlanmadı. Tam tersine, var olan lisans programlarının genişletilmesi, yalnızca lisans düzeyinde bir hukuk fakültesinin açılması gündeme geldi. Siyasal kaygılar dışında kalabilecek örnek bir kurum olabilecekken, hiçbir hazırlık olmaksızın hukuk fakültesi kurmanın peşine düştüler.

— *Sizden başka karşı çıkan olmadı mı?*
— Danışma kurulu üyelerinden Frank Rhodes ve John McArthur, hukuk eğitiminin lisansüstü düzeyde verilmesinin daha doğru olacağını, Harvard, Yale gibi hukuk okullarından örnekler vererek anlattı. Bülent Gültekin ve ben de dilimizin döndüğü kadarıyla Türk sisteminde bir hukuk fakültesi açılmasına karşı çıktık. "İstanbul Üniversitesi zaten en iyisi, sizin aynı sistemde bir okul açmanıza ne lüzum var?" dediğimizde aldığımız yanıt, "Ama bizimkiler İngilizce bilecek," oldu. Bunun yanıt üzerine illa açılacaksa da Amerikan sisteminde olsun dedik. Amerika'da hukuk dediğiniz lisansüstü bir okuldur. Yani önce iktisat okursunuz, tarih okursunuz sonra hukuk okursunuz. Bütün bu uyarılarımıza karşın, hukuk fakültesinin ertesi yıl açılmasına karar verildi.

Rahmi Koç (Başkan) ve Suna Kıraç'ın yer aldığı Koç Üniversitesi Mütevelli Heyeti ve Oktay Yenal'ın da aralarında olduğu Danışma Kurulu üyeleri.

— Tepki olarak mütevelli heyeti üyeliğini bırakmışsınız...

— Baktım ki önerdiklerimin hiçbiri olmuyor, Rahmi Koç'a "Burada yapacağım hizmet kalmadı, beni artık affet," dedim ve ayrıldım. Rahmi çok eski ve iyi arkadaşım olduğu için "Öyleyse Danışma Kurulu üyesi ol," dedi. Bu görevim devam ediyor.

— Hukuk fakültesi de açıldı...

— Gazete ilanı ile dekan aradılar, tek bir hoca bile olmadan öğrenci kabul etmeye başladılar. Şimdi çok da iyi mezun veriyoruz diyorlar. Ama bunlar kanun yazamaz ki. Bu sistemde sadece mahkemede iş takip eden adam, dava vekili yetişiyor. Bizimse hukuk âlimlerine ihtiyacımız var. Medeni hukukunuzun esaslarını tespit edecek, Borçlar Kanunu değişeceğinde fikir beyan edebilecek kim var? Şeriat hukukunu, Mecelle'yi bilen..."Anayasayı değiştirelim" dediğimiz zaman ülkenin uygarlaşma yolunda sağlam adımlar atmasına çerçeve olacak anayasa taslaklarını kim hazırlayacak? Adalet ve yargı sistemimizin geri ve aksayan yön-

lerini düzeltme önerilerini kim üretecek? Ülke iktisadı konusunda bu kadar cehaletin egemen olmasını kimler önleyecek?

— *Danışma Kurulu'nun bir işlevi var mı?*
— Cornell'in, Philadelphia'nın, birkaç üniversitenin daha eski rektörlerinden müteşekkil bir grubuz. Senede bir kez toplanıyoruz. En son, Koç Üniversitesi Mütevelli Heyeti ve Danışma Kurulu üyeleri olarak toplandık. Tıp fakültesi açılıyor, onu görüştük. Koç Üniversitesi nispeten yeni olduğu için mezunları daha az. Fakat hali vakti yerinde olanlar da para vermiyormuş. Rahmi Koç "Efendim, kimse para vermiyor, hep bizden çıkıyor," diye yakınınca "Tabii ki Koç'a para vermezler, belki yeri değil ama para vermelerini istiyorsan gel, Boğaziçi Üniversitesi'nde bir iktisat kürsüsü kuralım," dedim.

— *Ne de olsa ilk göz ağrınız...*
— Belki yeri değildi ama son toplantıda da söyledim. Koç, Sabancı, Kadir Has, Özyeğin üniversite kuruyor, hastane kuruyor, müze kuruyor. Bütün bunlar iyi ama bana sorarsanız zenginlerimiz kendi üniversitelerini kurma sevdası yanında Boğaziçi Üniversitesi'ni desteklemeli. Boğaziçi gittikçe eriyor, özellerle rekabet edemiyor gençleri çekme konusunda. Koç'un verdiği maaş, Boğaziçi'nin en az iki, üç misli. Böyle olunca bütün o geleneğine rağmen gittikçe zayıflıyor. Boğaziçi'ni vakfa çevirmek zor. Onun için ABD'de olduğu gibi, zenginlerden para toplayarak bir, iki kürsü kurulabilir. Tabii Koç'taki toplantıda hoş karşılanmadı ama ben bunu biraz daha kurcalamak niyetindeyim. Gidip daha üniversite açmamış zenginlere "Gelin Boğaziçi'nde adınızı taşıyacak bir kürsü kurun, Daron Acemoğlu gibi dünyaca ünlü isimleri çağıralım," demeyi düşünüyorum. Onun gibi birkaç adamı Türkiye'ye getirmek şart.

En tatlı emeklilik uğraşısı...

— *Emekliliğinizi en çok da daha fazla yazı yazmak için istemiştiniz. Bu hedefinize varabildiniz mi?*

Oktay Yenal, torunlarının Büyükada'ya geldiklerinde kaldığı odada. Duvardaki resimler Zara ve İskender'e ait. (Fotoğraf: Hüseyin Alsancak)

— İlk birkaç yılda ancak gazete ve dergilerde çıkan yazılarımla yetindim. Bilgisayarın verdiği rahatlıkla en tatlı emeklilik uğraşısının kitap yazmak olduğuna karar verdim. Önce iktisat siyasası üzerine yazdığım makaleler arasından bir seçme yaptım, İngilizce olanlarını Türkçeye, eski Türkçe olanları da arı Türkçeye çevirdim. Bildirilerimin bir sentezini içeren uzunca bir giriş bölümüyle *İktisat Siyasası Üzerine İncelemeler* adıyla yayımladım. İkinci olarak da Hindistan'daki "Rajiv Gandhi Memorial Lecture" adlı konferansta ortaya attığım fikirleri, dünya ve Osmanlı tarihinden örneklerle bir kitap haline dönüştürdüm.

— Ulusların Zenginliği ve Uygarlığı-Eğitim Boyutu... *Bu kitabı yazmanızda hangi etken ağır bastı?*

— Ülkelerin büyüme hızları arasındaki farkı en iyi açıklayan şey temel eğitimdir. Eğitim, Osmanlı'da olduğu gibi Türkiye'de de kalkınmanın önündeki en büyük engel olarak duruyor. Bazı petrol şeyhliklerini saymazsanız, nüfusunun yarısından fazlası okuryazar olmadığı halde zengin olan ulus yoktur. Okuryazar ora-

nı yüksek Vietnam vb. ülkelerde ise savaş gibi dış etkenlerle yoksulluğa düşülmüş olsa bile, nefes alır almaz ekonomi büyük bir kalkınma atılımı göstermektedir. Japon mucizesi her şeyden önce bir eğitim mucizesidir. Başka ülkeler hızla ilerlerken biz geri kalıyorsak bunu insan kalitesinde aramak lazım. İşte bunları anlatmaya çalıştım. Çare olarak da "derin" üniversitelerin yardımıyla bilimsel, yaratıcı ve hür düşünce gücü ile donatılmış aydın kadrolarının yaratılmasını gösterdim.

— *Her şehre bir üniversite politikasını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

— İlk öğretim üyelerinden olduğum Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin kuruluşundan bu yana 50 yılı aşkın bir süre geçti. Orada tespit ettiğim aksaklıklar zamanla azalır sanıyordum. Nerede? O zamandan bu yana açılan üniversitelerin çoğu için Atatürk Üniversitesi kadar bile hazırlık yapılmamış olduğunu görüyorum. İlber Ortaylı'nın da dediği gibi bunlar üniversite değil, bunlar meslek okulları. Cumhuriyetin 10'uncu yılında büyük heyecanlarla kurulan üniversite, yerini muhasebe okullarına, kanun ezberleme okullarına, aspirin reçetesi yazma okullarına, şose yapma okullarına bıraktı. Onlar faydasız mı? Çok faydalı, karayolları yapılırken güvenliğiniz için dürbüne bakan adama da ihtiyacınız var, şırınga yapana da. Elbette ki bu ve öbür mesleklerden yetişmiş kimselere de ekonominin ihtiyacı vardır. Ama bunlar çok daha az masraf ve tantana ile yapılabilir.

— *Siz ne öneriyorsunuz?*

— Sistem iyi işlemiyor ve iyi işletecek insanlara ihtiyaç var. Koç Üniversitesi'nde lisansüstü eğitim verecek kamu yönetimi merkezi kurulmasını önerdiğimde benimle alay ettiler, kimse memur olmak istemez diye. İstemezse, sen de enerji düzenleme kuruluna getirirsin kendi partinin adamını, hiçbir şeyden anlamaz. Bütün bu kurullar için yüksek seviyede adama ihtiyaç var. Bankacılık kuruluna lazım, Anayasa kurumlarına lazım... Şimdi bunları hangi üniversite yetiştiriyor. Eskiden biraz Mülkiye yetiştirirdi. Şimdi o da yetiştirmiyor.

— Gazeteleri karıştırırken, "Türklere Osmanlı'dan kalan en büyük miras cehalettir," tespitinizin sizin dışınızda bir polemiğe yol açtığını gördüm. Metin Münir[24] kitabınıza atıfta bulunmuş, Hilmi Yavuz[25] ise Münir'i "sömürge entelektüeli" diye eleştirmiş. Hilmi Yavuz'u tanır mısınız?

— Hiç tanımadım. Abdülhamit hayranı bir adam... O yazıyı internette okudum. Tamamen haksız. Çünkü yüzde 5 okuryazar nispetiyle kalkıp Osmanlıyı methedemezsiniz. Okuryazar oranı 1929'da yüzde 30'a çıkıyor. Dokuz senede bu hiç de az değil. Tanzimat döneminde Ahmet Mithat Efendi, nüfusun yüzde 90-95'inin "kalemsiz ve dilsiz" olduğunu yazıyordu. On dokuzuncu yüzyılın sonunda imparatorlukta lise düzeyindeki okulların yüzde 70'i gayrimüslimlere aitti. Osmanlı'da temel eğitimin bu derecede ihmali, tek başına, Türkiye'nin geri kalmışlığını açıklamaya yeter de artar.

— İktisatçılar yaşlılıklarında ya da hayatlarının bir bölümünde tarihe merak salıyor. En yakın örnek Sencer Divitçioğlu... Sizin de emeklilik yıllarında tarihe olan merakınız artmış. Neye bağlıyorsunuz bunu?

— İktisatçılarda olağan bir gelişme bu. İki savı akla yakın buluyorum. Negatif olanı, teknolojide geri kalmakla, yeni iktisadı anlamamakla ilgili; emekli iktisatçılar gençlerin ileri teknolojilerini, örneğin yeni matematik ve mantık formülasyonlarını izlemekte güçlük çekiyor. İkinci ve daha teselli edici sava gelince, emekli iktisatçılar eğer nitelikli iseler, sorunlara daha büyük deneyimlerle yaklaşıyor, daha akıllı çözümler üretebiliyor.

— Cumhuriyetin İktisat Tarihi *nasıl ortaya çıktı?*

— O proje için beni Memduh Yaşa yüreklendirdi. *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*'ni yazmamda en büyük pay onundur. O vakitler Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın yönetim kurulu başkanıydı. Benim böyle bir niyetim olduğunu biliyordu ve TSKB

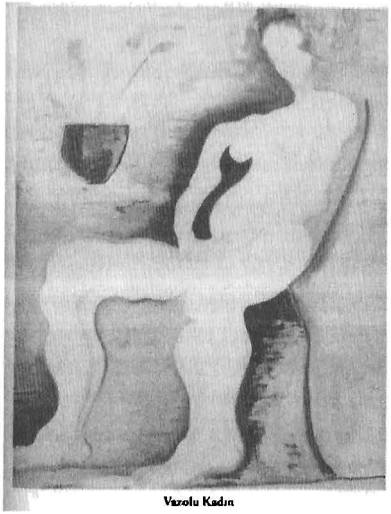
---

24 "En Büyük Miras", *Milliyet*, 28 Ekim 2007.

25 "Cehalet", *Zaman*, 31 Ekim 2007.

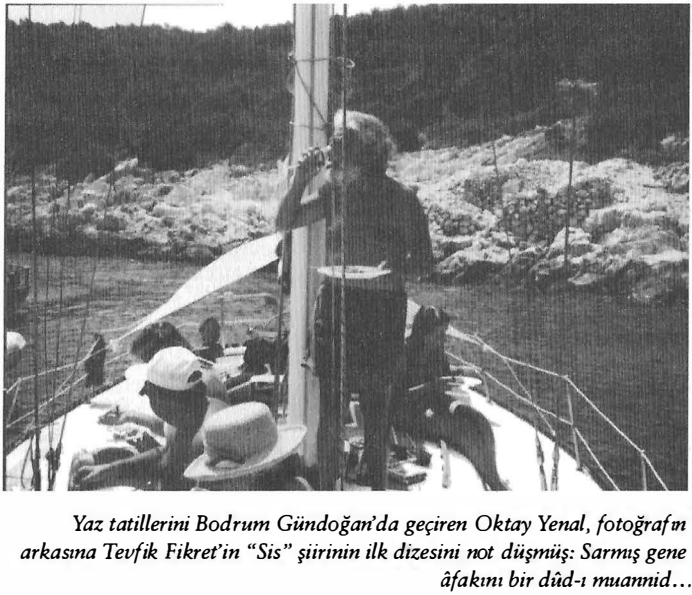
Genel Müdürü Safa Ocak ile gidip görüştü. Robert Kolej'den öğrencim Safa Ocak da sıcak bakınca bu kitap ortaya çıktı. TSKB'nin 50. yılı için bu projeye giriştim. Ancak araya sağlık sorunları girince biraz gecikti. Cildi, kuşe kâğıdı, renkli baskısı ve iktisadi göstergeleri içeren CD-Rom ilavesiyle çok güzel bir eser oldu ama ne yazık ki satışa sunulmadı, hediye olarak dağıtıldı. İktisat tarihçisi arkadaşım Prof. Zafer Toprak'ın yardımıyla Homer Kitabevi kitabımı 2003'te terkar bastı. Resimsiz ve renksiz de olsa bu yolla epey okuyan oldu. Bu kitabı yazarken, Osmanlının on sekizinci yüzyıldan başlayarak süren geriliğinin, genel olarak okul tarih kitaplarında öğrendiğimizden çok daha derin olduğunu öğrendim. Bu içler acısı tablodan modern bir Türk devletinin çıkması bana, daha önce bildiklerimden çok daha görkemli bir değişim olarak göründü. İmkânım olsa, Atatürk yani Türk modernleşmesiyle diğer iki başarılı örnek Meiji dönemi Japonyası ve Deli Petro dönemi Rusyası'nı karşılaştırmak isterim.

— *Ya en son kitabınız* Hayal Pencerem*'den...*

Vazolu Kadın

Oktay Yenal'ın zamanının büyük bölümünü resim çalışmaları alıyor.

Yaz tatillerini Bodrum Gündoğan'da geçiren Oktay Yenal, fotoğrafın arkasına Tevfik Fikret'in "Sis" şiirinin ilk dizesini not düşmüş: Sarmış gene âfakını bir dûd-ı muannid...

— 1946'dan beri yazdığım şiirler, Shakespeare, Oscar Wilde, T.S. Eliot, Fazıl Hüsnü Dağlarca çevirileri, Yahya Kemal, Ahmet Haşim ve Nâzım Hikmet için yaptığım özenme ve benzetileri ne zamandır yayımlatmak istiyordum, 2009'da kısmet oldu. Resim çalışmalarım ve skeçlerin de olduğu kitabı kendi olanaklarımla 500 adet bastırıp eşe dosta dağıttım.

— *Bir bölümü tamamen Orhan Veli'ye ait...*

— LSE'de öğrenci iken *Clare Market Review* adlı okul dergisinde Orhan Veli'den bir şiir çevirim yayımlandı. Ama şairin adı sehven "Orphan Veli" yani "Yetim Veli" diye yazıldı. Yanlış da değil. Orhan Veli yetim yaşadı, yetim öldü. Yıllar sonra Hindistan'da Orhan Veli'nin şiirlerinden çeviriler yaptım ve eş dost arasında dağıttım. Çok beğenildiği için birkaç yıl önce bunları yayımlamak istedim, fakat varisleri izin vermedi. Ben de çok sevdiğim şairi hiç olmazsa bir uzun şiirle anlatmayı denedim.

— Türkiye ekonomisinin 1993 ile 2001 yılları arasındaki sekiz yılına yaptığınız tanıklığı Görünen Köyün Klavuzu *adıyla kitaplaştırmıştınız. İktisat üzerine, küresel krizle ilgili yazıp çizmeye ara mı verdiniz?*

— Doğru dürüst arayan soran yok ki. Koç Üniversitesi bile seminer düzenliyor ama beni çağırmıyor. Zaten yazılanları, hele benim yazdıklarımı pek okuyan da yok. Benim gibiler için yazmak, bir anlamda insanın kendisi ile hesaplaşması anlamına geliyor. Güncel iktisat konularında yazmak her zaman istiyorum ama bakıyorum ki şimdi zamanının büyük kısmını resim, şiir ve yazları da yelkenli teknem "Farilya" alıyor.

— Bir ayağınız da Bodrum Gündoğan'da... Orayı neden tercih ettiniz?

— Dünya Bankası'da çalışırken yazları Marmaris'te salaş yerlerde tatil yapardık. En büyük hayalimiz deniz kıyısında bir ev yaptırmaktı. Hatta bir seferinde Rahmi Koç ile beraber şimdi otellerle dolu olan turunç bahçelerinde arazi bile baktık. Alamadım tabii. Koç Holding çalışanları için bir tatil sitesi yapılması gündeme gelince Rahmi, "Bizimkiler bir yer yaptırıyor Bodrum'da. Sana da oradan bir ev alalım," dedi. Sitede yaşamak istemediğimi söyleyince "Sen al, olmazsa satarsın. Yatırım olur," diye üsteledi. Bizim için Gündoğan'da ön sırada güzel bir ev seçtiler. 110 dolar mı neydi taksidi, ödemeye başladık. Sonra baktım, faizler hep kalan bakiye üzerinden değil anapara üzerinden geliyor. Yani 100 iken 90'a inmiş anapara ama bana gene 100 üzerinden faiz bindiriyorlar. Yazın geldiğimde itiraz ettim. Usullerinin böyle olduğunu söylediler. O zaman istemiyorum dedim, verin benim paramı. Nitekim faiziyle birlikte iade ettiler paramı. Bir toplantıda Rahmi, "Oktay Yenal da buradan ev alacaktı, ne oldu?" diye sormuş. Bunun üzerine telaşa kapılıp aradılar "Tamam, sizin dediğiniz gibi olsun" dediler. 1991 miydi, 1992 miydi, böylece Gündoğan'da bir yazlık sahibi olduk. Her yaz oraya gidiyoruz. Dünya Bankası'ndan arkadaşlarım Bilsel Alisbah ve Ayhan Çilingiroğlu'yla komşuyum...

Yıldız Fidel, Aysel Yenal, Oktay Yenal, Süheyla ve Orhan Oktay (soldan sağa) bir aile yemeğinde.

— Eski bir Dünya Bankası çalışanı gözüyle Bodrum'un halini nasıl görüyorsunuz?

— Denizi hızla kirleniyor. Bir keresinde Dünya Bankası'nın Türkiye'den sorumlu Alman başkan yardımcısı ziyaretimize geldi. Fransa'nın güney kıyılarında atıkların tepelerdeki havuzlarda toplandığını, güneş ışınıyla arıtıldıktan sonra dağların yeşillendirilmesinde kullandığını anlattı. Dünya Bankası olarak bize bir proje versenize dedik. Bütün Akdeniz'i kapsayacak bir proje olursa, memnuniyetle yapacaklarını söyledi. "Mevcut Dünya Bankası projelerinden arta kalan para çok, gidin Maliyeden isteyin," diye akıl vermeyi de ihmal etmedi. Bilsel ve Ayhan ile birlikte Ankara'ya gidip dönemin Çevre Bakanı İmren Aykut'a durumu anlattık ama hiç oralı olmadı. Bunun üzerine Rahmi Koç'tan Koç Holding'in mühendislerine bir ön proje hazırlatmasını istedim, ben de Maliyeye gidip tanıdığım bir müsteşar yardımcısıyla görüştüm. "Kullanılmamış Dünya Bankası kredisi çok, bir şeyler yaparız," dedi. Ayhan Çilingiroğlu'na da bu işin idaresi için bir şirket taslağı hazırlattım. Vurgun yiyip kö-

türüm kalan bir belediye reisi vardı, Allah rahmet eylesin, "Oktay Bey bunu yaptırırsan senin abiden dikilir buraya," dedi. Biz tam işler yoluna girdi derken, Koç'taki kimi kişiler bir proje yapmış, gidip halka da anlatmış. Dertleri bunu ticarete dönüştürmek. O iş yattı o zaman.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kriz Öncesine Dönüş Diye Bir Şey Yok!

Bunalım ne ağırlıkta olur, ne kadar sürer, pek kimse bilmiyor. Sanılıyor ki bir iki yıl sonra her şey bunalım öncesi duruma dönecek. Bu doğru değil. Kriz öncesine dönüş diye bir şey yok. Kriz sonrası, kriz öncesi yıllara benzer olmayacak. Bu kriz bir gün bitmeyecek, önümüzdeki yıl "v" şekli de olmayacak, tüm dünya yeni baştan gelişecek. Hepimizi zor günler bekliyor.

"Güzel iktisadi problemler var" diyen Oktay Yenal, işsizlik, gelir dağılımı, teknoloji akışkanlığı gibi konulara kafa yormaya devam ediyor. (Fotoğraf: Hüseyin Alsancak)

— 2008'de patlak veren küresel ekonomik kriz sizin için sürpriz oldu mu?

— Hali vakti yerinde, karnı tok olanlar iktisadi durum iyi giderken tatlı rüyalara dalma eğilimi taşır. Ülkelerin böyle tatlı rüyalardan ürpertici gerçeklere uyanması da modern iktisat yaşamının bir cilvesi... 1970'li yıllar sona ererken zengin ülkelerin dünyadaki enerji kaynaklarının sınırlı olduğunu görüp şoka girmeleri bu türden bir uyanıştı. Bütün dünya küreselleşme ile dünya nimetlerinin daha da artacağı rüyasını görürken, birden ortaya çıkıp ortalığı kasıp kavuran küresel ekonomik krize de tatlı rüyalardan soğuk duşla uyanmanın son örneği olarak bakabiliriz.

— Küresel krizi nasıl tarif ediyorsunuz?

— Küresel kriz birkaç yılın değil 1970'li yılların sonunda başlayan olayların bir sonucu. Dünya, yirmi birinci yüzyıla zaten kötümser bir havada girdi. Erken sanayileşmiş ekonomiler, yani dünyanın varlıklı yarısı, krizden önce de parlak dönemlerinin sonuna gelmişti diyebiliriz. Küreselleşme ile birlikte emeğin serbest dolaşımına imkân verilerek faktör fiyatlarının eşitleneceği hipotezi doğru çıkmadı. Çünkü hiçbir ülke emeğin serbest dolaşımına olanak tanımadı. Bunun sonucunda dünyada gelir dağılımı eşitsizliği giderek arttı. İşsizlik oranı yükseldi. Bu da başta sanayileşmişler olmak üzere birçok ülkeyi daha yüksek oranlarda büyüme bağımlılığına zorladı. Bu tür bir bağımlılık da krizi getirdi.

— 1929'daki Büyük Buhran gibi bir bunalım mı bu yaşadığımız?

— Bu çok daha kötü... Etkileri de uzun sürecek. Bunalım ne ağırlıkta olur, ne kadar sürer, pek kimse bilmiyor. Sanılıyor ki bir

iki yıl sonra her şey bunalım öncesi duruma dönecek. Bu doğru değil. Kriz öncesine dönüş diye bir şey yok. Kriz sonrası, kriz öncesi yıllara benzer olmayacak. Bu kriz bir gün bitmeyecek, önümüzdeki yıl "v" şekli de olmayacak, tüm dünya yeni baştan gelişecek. Hepimizi zor günler bekliyor.

— Sorunu bir finans krizi gibi görüp "Eğer daha saydam, daha uzun süreli, daha iyi denetlenen bir finans mimarisi kurulabilirse dünya ekonomileri düze çıkar," diyenler de var.

— Böyle düşünenler sanıyor ki "u" veya "v" eğrisi oluşacak ve herkes iş bulacak, tıpkı 1950-1974 dönemi gibi. Bence bu mümkün değil. Günümüzdeki genel talep noksanı giderilse, yeni bir finans mimarisi kurulsa dahi bu bunalımdan sonraki dünya ekonomisi farklı olacak. Bunu görmek için uzun süreli eğilimlere bakmak gerek. Erken sanayileşmiş, varlıklı ülkeler büyüme yönünden parlak olmayan bir döneme girdi. Batı'nın "Altın Çağ" adı verilen 1950-1974 döneminden sonra teknoloji akışkanlığı o kadar arttı ki, serbest ticaretin yaygın olduğu bir dünyada ücret hadleri yüksek ülkeler yavaş, düşük ücretli yeni gelişen ülkeler ise hızlı büyümeye başladı ve bu trendin süreceği görülüyor. Varlıklı ülkelerdeki yavaşlamaya artık hızlı büyüme trendi üzerinde konjonktürel dalgalanmalar olarak bakma olasılığı yok. Öyle görünüyor ki ABD ve Japonya ile AB ülkelerinin büyüme hızları oldukça düşük, büyük nüfusa sahip Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin büyüme hızları yüksek olacak. İktisadi güç Batı'dan Doğu'ya kayacak; zengin ekonomiler durgunlaşacak, yoksul ekonomiler zenginleşecek. İstatistikler de bunu açıkça ortaya koyuyor. Son çeyrek yüzyılda kişi başına düşen gelir, gelişmiş ülkelerde yılda yüzde 1,5 oranında artarken, gelişen ülkelerin kişi başına gelirleri bunun iki katı, yani yüzde 3 hızında artıyor. Uzak ve Güney Asya'da iktisadi büyüme daha da hızlı. Yirmi birinci yüzyıl sona ermeden Doğu ekonomilerinin zenginlikte Batı'ya yetişeceğinden hatta geçeceğinden kuşkum yok.

— ABD ve Avrupa niye yavaşlıyor?

— Çünkü iletişim o kadar arttı ki, teknoloji transferi o kadar kolaylaştı ki... Amerikan otomotiv teknolojisinin Avrupa'ya ulaşması neredeyse 50 yıl sürmüştü. Bugün ise bilgisayar teknolojisinde ilerlemeler bir aydan kısa sürede ülkeden ülkeye sıçrayabiliyor. Silikon Vadisi'nde gene büyük icatlar oluyor, ufacık cep telefonu yapılıyor ama Amerika'da bir tane fabrika yok. Bunlar hepsi hemen Singapur'da ya da Meksika'da kopya ediliyor. Onlar yapıp, Amerika'ya satıyor.

Şimdi aslolan taklitçilik

— Yeni iktisadi düzeni teknoloji akışkanlığı ve eğitim belirleyecek o zaman?

— Yüzyıllarca farklı teknolojilerle yaşayan ekonomiler, haberleşme devrimi sonucunda teknoloji akışkanlığı kazanınca ücretlerde eşitlenme süreci başladı. Ülkeler gördüler ki teknoloji iktisadi kalkınmanın sonucu değil, sebebi de olabiliyor. Çünkü küreselleşme yalnızca ticarette olmuyor, teknoloji alımında da oluyor. Gençliğimde, Japon mallarına "taklit" der, çürük çarık olduğu için dudak bükerdik. Şimdi aslolan taklitçilik. Geri kalmış ekonomilerin teknoloji kopya edebilmeleri sanayileşmeleri için artık yeterli. Kore'nin bir tane bile Nobel Ödüllü bilim adamı yok, ama ne oluyor, alıyor ve yapıyor. Bilgisayar yapmak için Nobel Ödüllü fizikçiye, matematikçiye, iktisatçıya ihtiyaç yok. Ben Çin üzerinde çalışırken görmüştüm; Çinliler ithal inşaat malzemelerini alıp söker ve yeniden yapardı.

— Krizden en çok, en gelişmiş ekonomiye sahip olanlar etkilenecek diyorsunuz.

— Amerika, Kanada, Japonya ve Avrupa artık, on sekizinci, on dokuzuncu hatta yirminci yüzyılda, harpten sonra olduğu gibi büyüyemeyecek. Onların artık durgunluk devirleri... Onun için bu krizden çıktıktan sonra yüzde 4 büyüyemeyecekler artık. Yüzde 1, yüzde yarım büyürlerse ne âlâ! Yani çocukları kendilerinden daha müreffeh olmayacak, "Ben babamdan daha zengin olacağım," diyemeyecek.

— Batı ülkeleri bu sabit ekonomilere alışabilecek mi?

— Benim korktuğum da bu... ABD'nin nüfusu dünya nüfusunun sadece yüzde 5'i olduğu halde dünya üretiminin yüzde 20'sini kullanıyor. Şimdiki durum böyle ama bu böyle devam eder mi? Avrupa ve Amerika, durgun ekonomiye alışmakta güçlük çekecek. Her kuşağın babasından daha fazla refah içinde yaşaması tanrı kelamı değil, ama bunlar böyle yaşamışlar, alışmışlar... Yüzyıllarca sürekli büyümeye, ilerlemenin nimetlerinden yararlanmaya, hatta bu üstünlüğü başka halkları sömürmek için kullanmaya alışmış Batılılar için bu yeni ayarlanma sancısız olmayacağa benziyor. En büyük korkum, bu ayarlanma sıkıntıları karşısında Batı'nın nahoş bir saldırganlık ruh haletine girmesi...

— Korumacılık da hortlayabilir.

— Korumacılık en büyük tehlike... Nitekim "Efendim, Çin malı geliyor, bizim piyasaları berbat ediyor," demeye başladılar bile. Şunu yollayamazsın, bunu koyamazsın... Çin'de çoluk çocuk çalıştırılıyormuş. Onun için Çin malını almazlarmış, oyuncaklarda zehir varmış... Bunlar başlayacak artık çaresiz.

Şirket kurtarmakla bir yere varılmaz

— Hükümetler, G-20 ülkeleri, Türkiye nasıl bir sınav veriyor?

— Giderek daha açık olarak görülüyor ki, ülkelerarası gelir dağılımı iyileşirken, ülke içi gelir dağılımı hemen her ekonomide daha eşitsiz hale dönüşüyor. Buna teknolojik işsizlik sorununu da katarsak, geleceğin aynasında yeni tür sosyal devlet deneyimlerinin giderek önem kazanacağı söylenebilir. Ancak ABD'de bir kafa karışıklığı yaşanıyor ve yardım paketleri yalnızca firmaları kurtarma amaçlı. Kısa vadede halkın parasını dökerek büyük işletmeleri kurtarmaya çalışmak yanlış bir yoldur. Sübvansiyorlarla ne ABD zaten sallanmakta olan otomotiv endüstrisini kurtarabilir, ne de Türkiye hükümeti çok açılmış ve şimdi zor durumda olan inşaat kesiminde işten çıkarmaları ya da artan işsizliği önleyebilir. Yapılacak şey, borçları artmış işletmelerin sorunlarının çö-

zümünü hukuki düzenlemelere, özellikle iflas kurumuna bırakmaktır. Şirket kurtarmakla bir yere varılamaz. ABD'de senatörler bile "Böyle rezalet olur mu, biz bunları kurtarmak için dünyanın parasını veriyoruz, GM'nin yöneticileri ifade vermeye özel jetle geliyor," diye yakınmıyor mu?

— *Çin'e nasıl bir rol biçiyorsunuz bu süreçte?*
— Çin bakalım ne yapacak? En önemlisi o. Çünkü büyük doları tutan o elinde. Çin dese ki, bundan sonra artık dolar rezerv para değildir, dünya altüst olur. Çünkü o kadar çok Çin'e borcu var ki dolar olarak Amerika'nın... Bir de şu mesele var: Dolar bugünkü gücünü muhafaza edebilecek mi? Çin çok fazla dolar yatırıp onu koruduğu için etmeyecek. Peki, yerine ne gelecek? Kimisi altın, kimisi Çin yuanı gelecek diyor. Onun için güzel iktisadi problemler var. Bir ara acaba anayasal bir para sistemi daha mı iyi olurdu diye düşünürdüm. Ama işte görüyoruz euro kullanan ülkelerin halini. Akıllı hükümetlerden başka çare yok. O da çok zor.

— *İki temel sorun görüyorsunuz: Gelir dağılımı ve işsizlik...*
— Gelir dağılımı biraz da kurduğumuz kapitalist sistemin sonucu. Vuran nereden vurursa alsın, vergi kimseden almayalım! O zaman da böyle oluyor işte. İş âlemi ne yaptırdı Amerika'da? Vergileri azalttırdı ve çok büyük kârlar elde etti. O şirketlerin idarecileri hep kendilerine yonttu, 4 milyarlık, 5 milyarlık bonusları ceplerine indirdi. CEO'ların altlarında çalışanların gelir ortalamasından, yirmi yıl önceki gibi 40 misli değil, 400 misli fazla para kazanmalarına izin veren şirket idareleri, yüksek gelirlerin vergilenmesi olanağını ortadan kaldırdı, verimliliği baltaladı. Bir yanda akıl almaz tutarlara varan kişisel kazançlar, öte yanda yoksulluk ve açlık haberleri artık sıradan havadisler... Roman Abramoviç'in, Ali Ağaoğlu'nun yatlarını gazetelerde okuyoruz. Bunlara toplumlar niye müsaade ediyor hâlâ. Ben yaşlandıkça dünya böyle devam edebilir mi diye düşünmeden edemiyorum. Aç çocuk varken, böyle zenginlik olur mu? Onun için ben bir kötümserim.

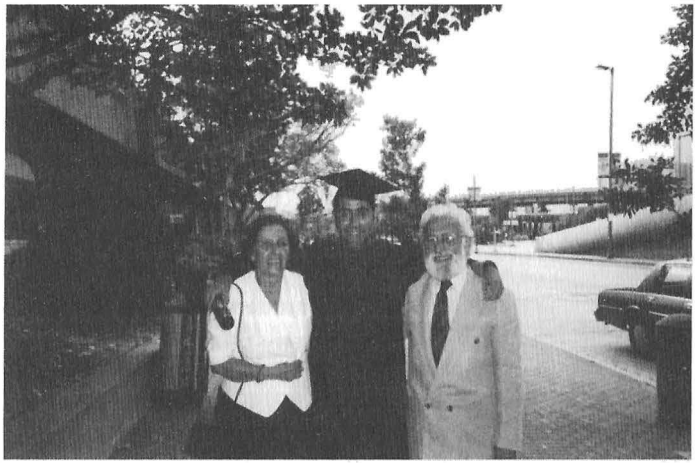
"Baba galiba depresyon var, ben işsiz kaldım..."

— İşsizliğe gelince bu sizi de yakından ilgilendiriyor. Zira krizde işini ilk kaybedenlerden biri de oğlunuz Ali Yenal...

— Ali Cornell Üniversitesi'ni bitirdi, sonra New Orleans'ta hukuk okudu. NewYork hukuk imtihanını kazandı. Birkaç yerde çalıştıktan sonra iyi bir firmaya geçti. Ama krizde işini kaybeden ilk o oldu. Bana bir keresinde "Baba, resesyon ile depresyon arasında ne fark vardır?" diye sordu. Ben de ona "Oğlum, bize okulda şöyle öğrettiler: Komşunuz işsiz kaldığı vakit resesyondur, depresyon yani bunalım ise sen işsiz kaldığın vakit olur," dedim. Krizden sonra telefon etti: "Baba galiba depresyon var, ben işsiz kaldım..."

— Mortgage kurbanı yani... ABD'de emlak alıp satmış biri olarak bu sistemi biraz anlatabilir misiniz?

— Amerika'da ev almak isteyen gider bankadan ipotek parası alır, yüzde 20'sini diyelim ki kendi öder. Yüzde 80'ini borç para alır, 30 sene vadeyle öder. Yüzde 4'tü, yüzde 5'ti bunun faizi. Fakat emlak değerleri arttığı için koyduğu yüzde 20, ertesi sene çok daha fazla değerleniyordu. Böyle olunca bankalar *leverage* dedikleri çok düşük peşin yatırımla krediler vermeye başladı. Diyelim ki 100 bin dolarlık bir mülk aldınız, siz 10 bin dolar koydunuz, 90 binini bankadan aldınız. Gelecek sene bu 100 bin liralık konut 120 bin lira olursa siz bankaya gene 90 bin lira ödeyecektiniz. Sizin değeriniz ne olacaktı satsanız? 120... Siz 10 ödemiştiniz, bu sefer 30 alacaksınız, değil mi? Bu müthiş cazipti ve alan razı veren razı gidiyordu. Ama sonradan bunun üzerine de kuleler çıktı. Ali de o sırada böyle bir firmada çalışıyordu. Bankaların verdiği ipotek mi var, onları topluyorlar; bir fon oluyor, o fon da tahvil çıkarıyor. Bu tahvili alanlar diyorlar ki, "A, bu çok iyi. Gelecek sene bu tahvil değerlenecek, bana da yüzde 5 faiz verecek." İlk ipotekler değil de onun üstüne kurulan ipotekler. Ama alanların haberi yok. İlk borcu alan adamın ne geliri var, ödeyebilecek mi, ödeyemeyecek mi? İskemleyi çekince gümbür gümbür hepsi aşağıya gitti.

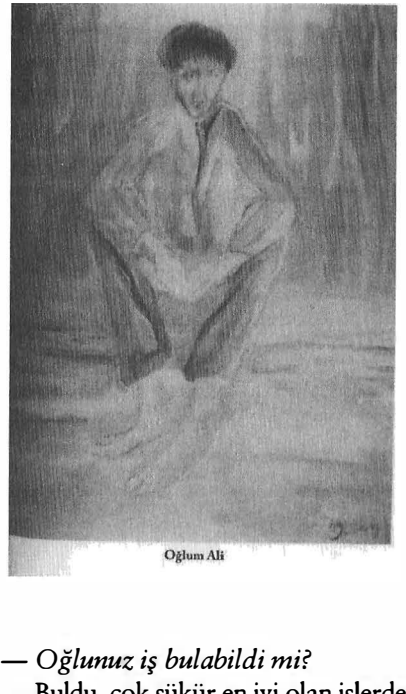
Yenal çiftinin mezuniyetinde yalnız bırakmadığı Ali Yenal halen ABD'de yaşıyor.

— Peki, bu finans mimarisi nasıl oldu da bu kadar uzun sürdü?

— Bunun çok basit bir cevabı var: Ponzi oyunlarıyla... Sistem ilhamını, sağa sola yüksek getiri ile yatırım olanakları sunan ve yeni gelen iştiraklerle bunu bir süre devam ettirip milyoner olan, sonra müşterilerinin parasını ödeyemeyip iflas eden ve beş parasız ölen İtalyan göçmeni Charles Ponzi'den aldı. İlkokuldayken oynadığımız saadet zinciri kabilinden, vadedilen yüksek getiriyi yeni üye olanların mevduatları ile ödeyip iflasa sürüklenme oyunu gibi. Türkiye'de 1980'lerde yaşanan "banker skandalı"nı hatırlayanlar ne dediğimi daha iyi anlar.

— Türkiye doğumlu Nouriel Roubini öngörmüş mortgage krizini...

— Paul Krugman da, bir sürü iktisatçı da bu balon bir noktada patlar diyordu. Bunu söylemek için iktisat bilmeye lüzum yok. Fakat Nouriel Roubini zamanlamasını da bildi. Yoksa yani bilinmeyecek bir şey değildi. Bizde de şimdi durum tehlikeli. Çünkü bütün konut ilanlarında "Peşine lüzum yok, gel al," deniliyor. Gelsin alsın da, ondan sonra nasıl ödeyecek bu adam?

Oğlum Ali

Hayal Penceremden kitabında Oktay Yenal, oğlu Ali Yenal'ı da resmetti.

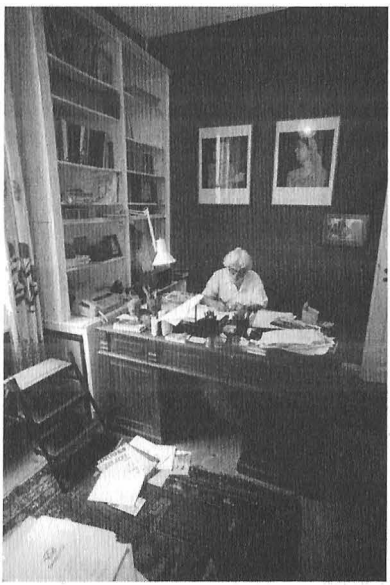
— *Oğlunuz iş bulabildi mi?*
— Buldu, çok şükür en iyi olan işlerden biri... Gene bir avukatlık firmasında, oldukça iyi de bir maaş alıyor ama çok da emin değil ne kadar sürer diye...

Yüzde 10 işsizlik artık normal!

— *İşsizlik aslında bu son krizden doğan bir mesele değil, yapısal bir konu...*
— Teknoloji demek zaten istihdamı azaltmak demek, prodüktivite demek değil mi? Teknoloji işçiden tasarruf ettikçe bilhassa vasıfsız işçinin istihdam imkânları çok azalıyor. Emek yoğun işler teknik işlere dönüşüyor. Kalifiye olmayan işçiye, tarım işçisine talep kalmadı. Bunu Schumpeter görmüştü, bu hatta Karl Marx'ta da vardır. Ne diyor? Emeğin, üretimin organik bileşimi...

Gittikçe sermaye büyüyor, sermaye büyüdükçe otomasyon büyüyor ve bir işsizler ordusu ortaya çıkıyor. Gençliğimde ders verirken otomasyonunun emek talebi üzerindeki etkileri en sık karşılaştığım soruydu. "Otomasyon elbette ki işçiye ikame olacak ve işçi işsiz kalacak, fakat o işçi gidip başka bir işte çalışacak, o vakit ekonomi büyüyecek," derdim. Şimdi öyle diyemiyorum. Avrupa'da olsun, Türkiye'de olsun artık yüzde 10 işsizlik normal... Tekel işçileri sabaha kadar aç da kalsa bu böyle olacak.

— *Tekel işçilerinin eylemini nasıl değerlendiriyorsunuz?*
— Tekel işçilerinin tarafında değilim doğrusu. Başbakan o konuda haklı. Bir sürü aç insan varken, ömür boyu iş garantisi istiyorlar. Dünyada artık böyle bir şey yok. Bunlara bir sene müddet vermişler en azından. Bizim Ali'yi de çıkardıkları vakit altı ay müddet verdiler. Sonradan iş bulamazsa bulamazdı. Benim dönemimde Dünya Bankası ile kontrat imzalardınız. Ancak siz uygunsuz bir şey yaparsanız atılırdınız. Ama şimdi kontratla adam

Doğu ve Cenup Vilayetleri Mıntıkası Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği'nin, babası Muhtar Yenal'a tahsis ettiği yazı masası şimdi Oktay Yenal'ın Büyükada'daki evinin çalışma odasının demirbaşı... (Fotoğraf: Hüseyin Alsancak)

almıyorlar. Sözleşmeyle, üç seneliğine, dört seneliğine alıyorlar. Özelleştirme konusunda düşüncelerim değişmiş değil. Türkiye'de iyimser olacağım gün, Ziraat Bankası'nın, Vakıflar Bankası'nın, diğer kamu finans müesseselerinin tek cümlelik bir kanunla kapatılacağı ya da özelleştirileceği gündür. Bu müesseselere yemlik gözüyle bakılırsa yağma durmaz. Yağma dağıtmanın rasyonel yolu yoktur. Özelleştirme, kapatma zor olacaktır diye Türkiye'deki yemliklerin varlıklarının sürmesini doğru bulmuyorum.

"Ölü, diri haberidir!"

— Daha adil bir gelir dağılımı için ne öneriyorsunuz?

— Bir zamanlar hiç olmazsa müterakki vergi[26] yoluyla bir şeyler olabilir diyorduk. Ama bütün dünyada müterakki vergide bir gerileme var. Para Fonu'nun bir konferansına gelen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin kurucularından ünlü Alman iktisatçı Fritz Neumark'tan Washington'da bizzat dinledim. Bizim Gelir Vergisi Kanunu'nu da o hazırlamıştı. "Oktay" dedi, "Müterakki vergiye bütün ömrümüzü harcadık ama şimdi görüyorum ki yürümüyor. Zenginler nasıl olsa en iyi avukatları, en iyi muhasebecileri tutuyor." Vergileme yoluyla sosyal adaletin sağlanabileceği umutları bütün dünyada zayıflamışsa da ekonomide yüksek gelir elde edenlerin düşük oranlarda vergilendirilmesi büyük haksızlık. KDV bu kadar yüksek, gelir vergisi bu kadar düşük. Olacak rezalet değil!

— Müterakki verginin en büyük muhalifi sizin de dâhil olduğunuz Chicago Okulu...

— İnisiyatifi körelttiği, zenginin daha fazla kazanmasını engellediği için karşı çıkılır müterakki vergiye. Hocam Milton Friedman da "Herkes yüzde 15 vergi versin, müterakki vergiyle uğraşmayalım. Bitsin, gitsin," derdi. Ama bizdeki gibisi de yok; her şeye KDV bindiriyoruz. Bekçi Mehmet de benim verdiğim yahut amirinin

26 Kademeli, artan oranlı vergi; gelir vergisine tabi matrah yükseldikçe vergi oranının da arttığı vergi türü.

verdiği vergiyi veriyor, yiyecek aldığı vakit. Ondan sonra gelir vergisine hiç dokunulmuyor tabii. Vergi çok önemli, vergi alacaksınız. Hele de sosyal devlet olmayı hedefliyorsanız...

— *Fritz Neumark ile başka anınız var mı?*
— Ekonomik ve Sosyal Konferans Heyeti'nin yönetimindeyken mali meselelerle ilgili bir toplantıya çağırmıştık Neumark'ı. Öldü, diye haber geldi. Sonra anladık ki bir Türk gazetecinin enayiliği... Alman gazetelerinde resmini görünce "Neumark öldü" diye haber geçmiş. Meğer 75'inci yaş günü kutlanıyormuş. Karşılamaya da ben gittim Yeşilköy'e. "Biz sizi öldü biliyorduk!" diye espri yaptım. Gayet iyi Türkçe bilirdi, "Ölü, diri haberidir!" diye karşılık verdi.

Dünya Bankası ve IMF hemen kapatılmalı!

— *Dünya Bankası ve IMF'nin kapısına kilit vurulmalı diyorsunuz. Ne olacak Bretton Woods ikizlerinin hali?*
— Dünya Bankası ve Para Fonu, dönemlerinin kalburüstü iktisatçıları ve devlet adamlarının katkılarıyla somut amaçlara hizmet etmek üzere kurulmuştu. Ama bunların devri geçti artık. Yani bu lüzumsuz müesseseler maalesef kapatılmıyor, sürüp gidiyor. Dünya Bankası gittikçe büyüyor ama ne yapıyor neşriyat çıkarmaktan başka? 185 ülkede 13 bin çalışanı var. Hindistan'da ben bir büro yaptırmıştım. 100 kişilik bir binaydı. Şimdi kiralık bir yer de tutmuşlar. 200 kişiye çıkmış personel sayısı. Ne yapıyor bu adamlar? Gelişen ülkelerin projeler için akıl almaya ihtiyaçları kalmadı. Türkiye ve Hindistan artık karayolu, havaalanı, baraj yapmasını biliyor. Kredi derseniz, Rusya da veriyor, Hollanda da, Dubai de... Gidin, pazarlayın, alın!

— *"IMF'nin fikir verme kapasitesi iflas etti," derken neyi kastediyorsunuz?*
— Eskiden Para Fonu'nda çok iyi düşünen insanlar vardı. Onların bir modeli olurdu. Şimdi yok. Bir şey öğreniyorlar, çoluk çocuk gelip söylüyorlar işte. Vaktiyle IMF tarafından üye ül-

kelere öneriler mali ve parasal ayarlanma reçeteleri güçlü iktisatçılar tarafından sıkı bir kuramsal süzgeçten geçirilirdi. Günümüzde ise IMF'nin yaklaşımları gelişigüzel ve hatta sorumsuz bir davranış görünümü sergiliyor. Bugünkü sıkıntılardan kısa zamanda nasıl çıkılacağını kimse bilmiyor. IMF'nin bu konularda fikir verme kapasitesi küresel krizden çok önce tükenmiş ya da iflas etmişti. IMF'de doğru dürüst düşünen iktisatçı kalmadı. IMF'nin son zamanlarda gelişen ülkelere götürdüğü eskimiş reçetelerin arkasında ciddi bir tahlil olduğu da kuşkulu. IMF'nin krizin hafif atlatılması konusunda bir önerisi varsa, neden ABD ile stand-by yapmıyor? Fikir verecekse şimdi gidip ABD'ye vermesi lazım. ABD üyesi değil mi IMF'nin? Sıkıntıda değil mi şimdi? IMF'nin görevi değil mi oraya bir heyet yollamak? Para Fonu'nun bir diyeceği olsa, ABD'ye misyon yollardı. Hiç duydunuz mu? *Financial Times*'a yazdım bunu, basmadılar tabii.

— Ama 2001'de Para Fonu'nu "sorumsuzlukla" suçladığınız yazınızı basmışlar...

— Dünya Bankası'nda çalışırken eleştirdiğim yaklaşımların çok daha ağırını, sonraki yıllarda IMF'nin Türkiye'ye uyguladığını ve Türkiye'nin bunlara boyun eğdiğini gördük. 1995'te emekli olduktan sonra da ülkemizde bu konulara açıklık getirmeye çalıştım. Fakat güçlü bir devlet olma potansiyeli varken ülkemin gitgide her gün Batı'dan direktif alan, azar işiten bağımlı bir duruma düştüğünü görüp üzülüyorum. IMF Başkanı Horst Köhler yüksek faizlerden dolayı Türk hükümetini eleştirince kendimi cevap vermek zorunda hissettim. *Financial Times*'a gönderdiğim mektupta[27] IMF'nin mağduru suçlayan yaklaşımını eleştirdim ve özellikle çıpalı kur politikasının faturasının Türkiye'ye çok ağır olduğunu yazdım.

— IMF ciddiye almış eleştirinizi...

---

27 "Sorumsuz Para Fonu", *Financial Times*, 12 Temmuz 2001.

— IMF Avrupa Birinci Bölge Direktörü Michael Deppler, eleştirilerime yine FT'ye bir mektup[28] göndererek yanıt verdi. 1999-2000 krizinde öngörülen dövizde çıpa rejimi ve Merkez Bankası kredilerinde kısıtlamayı kapsayan IMF reçetesinin Türkiye koşullarına göre biraz kırılgan olduğu hatasını kabul etti etmesine ama hükümette de suç payı olduğunu öne sürmekten geri durmadı.

— Financial Times'*da yayımlanan yazınızın bir özelliği de maddi değeri...*
— Gazete bana bu yazı için 300 dolar gönderdi. Sayısız makale ve bildiri karşılığında aldığım tek doğru dürüst ödeme budur. 1960'lı ve 70'li yıllarda *Milliyet* gazetesindeki Düşünenlerin Düşüncesi sayfasına arada sırada yazı yazardım. Nur içinde yatsın Abdi İpekçi küçük tutarlı bir çek ile şöyle bir not yollardı: "Oktay, kusura bakma, emeğinin karşılığı değil ama bütçemiz ancak bu kadarına yetiyor!" Son yıllarda çok daha zengin olan gazete, televizyon ve kurumlar beni davet etmekle bana büyük şeref verdiklerini düşündüklerinden olacak, emeğime ödeme yapmayı pek düşünmüyor.

— *Yine de panel çağrılarını geri çevirmiyorsunuz. 9. Dünya Konsoloslar Birliği Federasyonu'nun "Küresel Finansal Krizin Sosyoekonomik Etkileri" konulu toplantısında söylediklerinize gazetelerde rastladım.*
— Ama toplantıya katılanlar krizle ilgili sözlerimden çok yıllar önce İtalya'da başıma gelen trafik kazasıyla ilgilendi.

— *Nesi ilgilerini çekti?*
— Uluslararası İktisatçılar Birliği'nin, 1970'te, eski Yugoslavya'da, şimdi Slovenya sınırları içindeki Bled kentinde düzenlenen konferanstan dönüyorduk. Roma'daki alışverişimizde tıka basa doldurduğumuz Volkswagen otomobilimde Ayşe arkada, Aysel ya-

---

28 "IMF'nin Türkiye programları zaman içinde değişmiştir", *Financial Times*, 20 Temmuz 2001.

nımda oturuyordu. Trieste yakınlarında bir cip bize çarptı. Aysel kolundan yaralandı. Bize çarpan cipin şoför mahallinden bir rahibe inmesin mi? Yarı İngilizce yarı İtalyanca sigortası olup olmadığını sordum. Çıkardı sigorta kâğıdını: Assicurazzione Catolica. Şimdi yandık dedim, Katolik sigorta şirketinden gel de bir şey al! Trieste'de bir sigorta şirketine gittik, bir sürü bürokratik işlem çıkardılar. Trieste'de Türk konsolosluğu olup olmadığını sorduk, yok dediler. Sigorta şirketindeki bir çocuk "Kim demiş konsolosluk yok, siz onlara aldırmayın. Benim kız arkadaşım orada çalışıyor," dedi ve bizi bir armatörün ofisine gönderdi. Meğer armatör aynı zamanda fahri konsolosmuş. "Çay mı kahve mi?" diye sordu. Ne çayı ne kahvesi! Takıldık kaldık burada, otele verecek paramız da yok," dedim. "Benim bütün gemilerimi o şirket sigorta eder. Siç hiç merak etmeyin, kahvenizi için," dedi. "Peki, öyleyse" dedik içtik kahvemizi. Adam son derece sakin, sigorta şirketine telefon edip, "Misafirlerimizin arabasına sizden sigortalı bir araba çarpmış. Hemen o arabayı aldırtın, en kısa zamanda tamir edin. Otel masraflarını da karşılayın," diye talimat verdi. "Ben hayatımda böyle bir konsolosluk hizmeti görmedim," deyince fahri konsoloslardan büyük alkış aldım.

Küresel kriz ve Türkiye

— Küresel krizin Türkiye'ye yansımasını nasıl görüyorsunuz?
— Dünyadaki talep kısılması nedeniyle ihracat azaldı, sermaye girişi yavaşladı. Bu iki etkiyle döviz kurunda yükselme oldu. Fiyat istikrarı zayıflayıp doların fiyatı yükselince ve Merkez Bankası faiz hadlerini düşürünce, dış borçlular bakımından reel faiz geriledi. Dıştan borçlanan Türkiye firmalarının ve devletin borç yükü arttı. Ama bütün bunlara rağmen döviz dolar kuru çok artmadı. Çünkü ABD'deki kriz yüzünden dolar dünyada değer kaybetti; dünyada faiz hadleri hızla düşürüldü ve uluslararası sermayenin gidebileceği yerler azaldı. Oldukça sıkı bütçe ve para siyasası iç talebi azalttı İhracat ve iç talep azalması sınai üretimi düşürdü. Bunun sonucunda işsizlik arttı.

— Krizin ilk aylarında verdiğiniz bir röportajda[29] kamu ve savunma harcamalarında kısıntıya gidilmesini önermiştiniz. Bu hâlâ geçerli mi?

— Devlette bu kadar lüks tüketim benim hoşuma gitmiyor. Mercedesler, helikopterler, uçaklar... Bütçe sıkıntıları dikkate alınırsa, yapılacak şey gelir ve servet vergilerini azaltmak değildir. Bütçede özellikle resmi araç, tank, uçak, silah ve diğer hırdavat harcamalarından tasarruf yapılmalı, harcamalar yoksullara ve işsizlere faydalı olacak alanlara kaydırılmalı. Savunmadan kısıp, eğitim ve sağlığa para harcamakla kapasiteyi de daha iyi kullanırsınız.

— Askeri harcamaları kısmak o kadar da kolay değil...

— Biz 1932 yılında milli savunma harcamalarını yüzde 40 indirebildik. Yani en sıkıştığımız vakit, Büyük Buhran'ın hemen ertesinde. Şimdi de kısmalıyız. Başka çaresi yok. Ben olsam, Türkiye kimin için savunma harcaması yapıyor derim. Rusya'yla mı savaşacağız, ABD'yle mi? En kuvvetli olduğumuz zamanda bile Rusya ile savaşa kalkamazdık. Bu bir realite... ABD'yle de kalkamayız. O da bir realite... İsrail'e sınırımız yok. AB'den sonra Yunanistan'la, Bulgaristan'la da yok. Biz bu orduyu ne için besliyoruz? Ciddi ciddi sorgulamak, sormak gerekiyor. Ama kimse soramıyor, korkuyor bundan.

— Hükümetten, ekonomi yönetiminden hiç akıl danışan oldu mu bu süreçte?

— Olmadı. Sadece AK Parti'nin Ekonomi İşlerinden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Bülent Gedikli kriz patlak verdikten sonra arayıp görüşmek istedi. Bir gün geldi Büyükada'ya ve oturup birlikte yemek yedik. Eski maliye müfettişiymiş, ne yapalım diye sordu. Aman hiçbir şey yapmayın, para harcamayın yeter, dedim. Varlıklılar üzerindeki vergileri azaltmak, büyük işletmelere

---

29 "Devlet araba, tank, hırdavat harcamalarından tasarruf etsin", *Milliyet*, 23 Aralık 2008

açık ya da gizli sübvansiyonları artırmak ve daha çok dış borçlanmaya gitmek bunalımdan çıkmayı kolaylaştırmaz. Sorumlu siyasetçilerin yapması gereken şey, işsizler ve yoksullara destek olacak programlar üretmek ve uygulamaktır. Bunları aktardım kendisine.

— Başbakanın "Kriz teğet geçti," sözünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

— O kadar da övünmesinler. Kriz zaten gelişmiş ekonomilerin kriziydi. Bakarsanız, Çin de etkilenmedi, Hindistan da, Brezilya da... Biz sıfırın altına düştük büyümede. Tek iyi yaptıkları kamu parasını işletmelere dağıtmaya kalkmamak oldu. Onun dışında bir önlem aldıkları yok, seçime odaklanmış bekliyorlar. Türkiye'nin istatistikleri utanılacak durumda. Eskiden hiç olmazsa süreklilik vardı. Şimdi sık sık seriler değiştiriliyor. Başbakanımız son yıllardaki konuşmalarında kişi başına düşen cari fiyatlarla milli gelirimizi dolar cinsinden ifade edip, kendi iktidarları zamanında bunun nasıl büyüdüğünü devamlı olarak anlatıyor. 2002 yılında 2500 dolardan 2005 yılında 5000 dolara ve 2007 yılında 7500 dolara... Artan cari geliri sabit kurlarla bölüp böyle söylemek kolay! Ama dolar üç ay içinde 1.20 TL'den 1.70 TL'ye fırlayınca neden "Kişi başına milli gelirimiz 3 ayda yüzde 40 azaldı," demiyor? Üyesi olduğumuz OECD'nin milli gelir ve hasıla istatistiklerinde 30 ülkenin rakamları veriliyor, sadece Türkiye'ninkinin yanında E harfi, yani bu rakamın tahmin olduğu belirtiliyor. Bu sadece son rakamlar için değil, eskiye giden rakamlar için de böyle.

— Enflasyon politikası başarılı mı?

— Biraz tutuyorlar gibi. Döviz artışı, yabancı sermaye girişi ve özelleştirme gelirleri sayesinde enflasyonu kırdılar; Merkez Bankası yoluyla finansmanı da azalttılar. Gerçi bütçe yine çok açık ama Suudi parası imdatlarına yetişti. Ama o da tehlikeli bir şey tabii. 10 milyar doların gidivermesi bir tuşa bakıyor. Neyse ki Merkez Bankası akıllı davranıyor. Para arzının artmaması, faiz hadlerinin indirilmesi vs. bunlar hep Milton Friedman'ın çö-

zümleri... Ama eğer işler açıldığı vakit bunlar da dayanıp büsbütün harcarlarsa enflasyon yine alır başını gider. Bütün dünyada kısılma var, kimse para harcamıyor. Faizleri indirip, kredileri artırıp kontrol altında tutabilirsin. Ama harcamalar bir coşarsa o vakit kısabilecek misin? Bütün dava orada!

Merkez Bankası iktisat bilmiyor!

— Merkez Bankası'nın gerçek işlevine dönmesi için dilinizde tüy bitmiş...

— 70'li yıllarda yazdığım bir yazıda 50'lerin, 60'ların enflasyonunun sebeplerini anlatırken sadece para basan bir makam gibi çalıştığına dikkat çekip, "Merkez Bankası'nı kaldırsak, orası da maliyenin bir şubesi olsa ne değişir," diye sormuştum. 1980 sonrasında ise ekonomide liberalleşme, dışa açılma; para sistemindeki serbestlik ile birlikte Merkez Bankası bir de bankalar ve finans sistemine aracı bir kurum haline geldi. Çağdaş teknolojilerle donatılmış kumanda odalarında gün boyu, dakika dakika para ve kambiyo oyunları içinde faaliyet gösterdi ancak herhangi ciddi bir para arzı planı uygulamadı. Merkez bankalarının görevi fiyat istikrarını korumaktır, tahvil, repo piyasalarını, maliyeyi rahatlatmak değil. Hep bunu yazıp, bunu söyledim.

— Merkez Bankası'nı iktisat bilmemekle, literatürü yanlış yorumlamakla da eleştirmişsiniz...

— Merkez Bankası'nın 2002 yılı Nisanında yayımladığı Para Politikası Raporu, Türkiye'deki enflasyonu üç nedene bağlıyordu: Döviz kurunda yüksek değer kaybına neden olan şoklar, KİT'lerin şok fiyat artışları ve kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde görülen enflasyonist atalet yani geçmişe ait beklentiler... Bu tespitlerden yola çıkarak, Merkez Bankası'nın, Türkiye ekonomisindeki enflasyonist baskının kaynağını parasal olmayan faktörlere bağladığını ve bunun korkutucu ve tehlikeli bir hata olduğunu yazma ihtiyacı hissettim.[30]

---

30 "Merkez Bankası iktisat bilmiyor!" *Radikal*, 29 Mayıs 2002.

— 2050'de nasıl bir Türkiye öngörüyorsunuz?

— Savaş ya da başka büyük bir felaketle karşılaşmazsak önümüzdeki elli yılda sanayileşmiş ülkelerden çok daha hızlı, Uzak Doğu ülkelerinden biraz daha yavaş bir tempoda zenginleşeceğiz. Doğal kaynaklar, nitelikli ve nispeten ucuz işgücü ve dinamik girişimci kadrosu, coğrafi konum ve son on yıllarda artan esnek iktisat siyasaları hesaba katılırsa, ekonomimiz on, on beş yıl oldukça makbul oranda, üstüste belki yılda yüzde 6,5 cıvarında bir büyüme hızı tutturma potansiyeline sahip. *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*'nde 1950'den beri bütün milli gelir dokümanlarını grafik olarak çizdim; eğer milli gelirimizin arttığı yılları alırsanız yüzde 6,5-7 büyüyoruz, bu potansiyel olarak 50'den beri var. Fakat her on senede bir de kriz yaşıyoruz.

— Bunun darbelerle bir ilgisi var mı?

— Darbelerle bir ilgisi yok, darbelerin krizle ilgisi var. Nedir Türkiye'deki krizin tarifi? Uzun bir süre para arzını artırmak, para arzını artırırken kambiyo kurunu sabit tutmak, dış tıkanma ve kriz. 1950'den 2008'e kadar, uçtan uca alalım, Türkiye ortalama yüzde 4,5 büyüdü. Oysa bunalım yılları adını verebileceğimiz 13 yılı hesap dışı tutarsak, ekonominin bunalımsız geliştiği 41 yılda ortalama büyüme hızı yüzde 7. İyi yıllarda yüzde 7'yi buluyoruz ama kötü yıllarda da düşüyoruz. Bu neden oluyor? Öncelikle iktisat bilmemekten oluyor tabii, enflasyondan oluyor.

Harcıâlem iktisat edebiyatı çok, ciddi tahlil kapasitesi yok

— Günümüzdeki iktisat tartışmalarına girersek, "Harcıâlem iktisat edebiyatı çok, ciddi tahlil kapasitesi yok," diyorsunuz...

— Türkiye'de de birçok ülkede olduğu gibi, iktisat uluorta tartışılıyor. Siyaset ve iş adamları, medya, ekonomiyi sağlıklı tahlil etme yeteneğinden yoksun. İktisat siyasası, bilgi sahibi olmadan, düşünmeden ahkâm kesen siyasetçilerin, iş adamlarının, gazetecilerin, borsa muamelecilerinin elinde ve etkisinde. Elektrik tesisatı bozulduğunda elektrikçi çağırırız değil mi? Ama iş iktisada gelince her önüne gelen uzman. Televizyonlarda, gazetelerde, pa-

İktisat Fakültesi'nde asistanken tanışan Oktay Yenal ve Gülten Kazgan, Marmara Üniversitesi'nde 2008'de düzenlenen 85. Yılında Cumhuriyetin Projeleri Sempozyumu'nda.

nellerde iktisat üzerine, hiçbir hazırlığa gerek duymadan, büyük özgüvenle söylenen ve yazılan saçmaların haddi hesabı yok.

— *Örnek verebilir misiniz?*

— IMF programının harfiyen uygulanması gerektiğini fakat piyasada likidite artırılmasının şart olduğunu, IMF'den gelecek paranın piyasayı rahatlatacağını, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın fiyatlar her düştüğünde yuvarlak bir rakamda tutunamazsa yeni bir direnç noktası arayacağını, dünyanın hiçbir ülkesinde faiz gelirinden vergi alınmadığını, bunun mükerrer vergi olduğunu, sabahtan akşama duyuyorum. Ne zaman böylesi bir nutuk dinlesem Alevilerin güzel bir sözü aklıma geliyor: İslamın şartı beş, altıncısı haddini bilmek. Türkiye'de sesi gür çıkan kesim bu şarttan habersiz; haddini bilmeyen insan enflasyonu var. Türkiye'deki iktisadi bozuklukta sorumlu aranırsa bence ilk sırada haddini bilmeyen bu amiyane iktisatçılar geliyor.

— Eski bürokrat ve bankacı, yeni iktisat yazarlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
— Günümüz iktisat bürokratlarının kalibreleri bir reklamdan çok belli oluyor: Alın verin, ekonomiye can verin! Al evladım oyuncak... Eski Merkez Bankası Başkanı Yaman Törüner böyle söylüyor. Sonra simitçi, o da Akın Öngör. Deniz Gökçe bakkal... Ne söylüyorlar Allah aşkına, harcayın mı diyorlar? Biz bir zaman tutun derdik, şimdi simit ye diyor yahu! Simit mi yer, ciğer mi? Yoksa yemez mi? İktisat değil bu, yok. Çok konuşuyorlar, çok havadan konuşuyorlar... Mesela gittim kitapçıya, üç dört tane kitap yazılmış, küresel kriz hakkında. Ne çabuk? Ne anlıyorlar ki zaten. Ondan sonra sabahtan akşama kadar televizyonda olanlar var, devamlı ahkâm kesiyorlar...

— Deprem profesörlerine de benzetiyorsunuz...
— ABD'deki iktisat fakültelerinde "Tanrı iktisatçıları, meteoroloji tahmini yapanlar göreli olarak biraz daha saygın görünsünler diye yaratmış," sözü yaygındır. 17 Ağustos deprem felaketinden sonra televizyon kanallarında deprem uzmanlarının amiyane tahlilleri iktisatçılardan daha çok görüntülendiğinde "Depremi de acaba televizyona çıkan iktisatçılara acıdığı için mi yaptı tanrı?" diye kendi kendime sormadan edemedim. İktisatçılar şimdi yine deprem uzmanlarını gölgede bıraktı. Bütün dünya ne olacak diye bekliyor. İktisatçı geçinenler de habire fikir ileri sürüyor, kendini amatör iktisatçı sananlar da. Zaten sormuşlar: İktisatçıdan daha tehlikeli mahlûk nedir?

— Cevap?
— Amatör iktisatçı...

— Şu cümle size ait: "İktisatçılar normal zamanlarda, her şeyi bildiğini zannederler, fakat küresel krizde olduğu gibi, işler kötüye gidince apışıp kalırlar..."
— Gerçi kısa süre hakkında iktisat ilminin bize gösterdiği bazı önemli işaretler var, ama bunların hiçbiri yarın borsanın ne olacağını kesinlikle gösterir türden değil. Zaten öyle olsa, medya-

da kendinden çok emin ahkâm kesen bu sözde iktisatçılar seminerden seminere koşmaz, borsada milyarder olurdu.

— Borsa demişken... Bir panelde "İMKB at yarışları gibi. Ama at yarışları daha şeffaf," diyorsunuz...

— Aslında bu Keynes'in bir ifadesinde var. "Sermaye piyasası Amerika'da niye İngiltere'den ileri" diye sorduklarında diyor ki: "Onların çayırları bizimki kadar düzgün değil, onun için at yarışları bizdeki kadar gelişmemiş. Bu yüzden borsada daha çok oynuyorlar!" İşte sonucunu gördük. Ülkenin iktisadi konuları üzerinde çalışırken fazla önem vermediğim, makroekonomi yönünden ilginç bulmadığım iki konu, iki kurum var: Biri İMKB, diğeri bütçe. Bizdeki borsayı bir kumar alanı olarak at yarışlarından daha az şeffaf ve dopinge daha müsait buluyorum. Ne ekonominin durumunu yansıtmak ne de gidişini etkilemekte bir rolü olduğu kanısındayım.

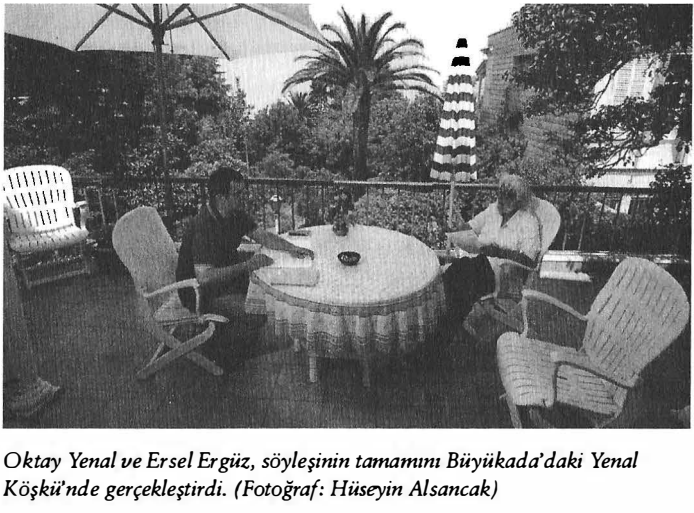
— Ciddi tahlil yapan kimse yok mu?

— Bilkent Üniversitesi'nin ekonomi bölümü başkanı Merih Celasun'u çok beğenirdim. DPT'de de çok başarılı bir devri vardır. En iyi iktisatçılarındandı Türkiye'nin; çok erken kaybettik. Hatta kimin zamanındaydı, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne bir iktisat müşaviri önermem istenmişti. "Biri vardı ama maalesef geçen ay öldü," dedim.

İktisat sosyal bilimlerin tacıdır

— Uzun konuşmalarımızdan çıkardığım, iktisada salt pozitif bir ilim gözüyle bakmıyorsunuz.

— Elbette iktisat, tam anlamıyla müspet bir bilim değil. Hocam Şükrü Baban'a öğrenciler "Hocam iktisat müspet bir bilim midir?" diye sorduğu zaman, "Tıp ne tadar müspet ilim sayılırsa iktisat da o kadar müspet ilimdir," der ve eklerdi: "Hastanıza doktor çağırırsınız, muayene ettikten sonra 'Sabaha kadar ateşi düşerse iyileşir' der. Mendebur, onu ben de biliyorum, sen bana ateşi nasıl düşer onu söyle." Sık sık tekrarladığı bir sözü daha

Oktay Yenal ve Ersel Ergüz, söyleşinin tamamını Büyükada'daki Yenal Köşkü'nde gerçekleştirdi. (Fotoğraf: Hüseyin Alsancak)

vardı: "Etibba (doktorlar) yanlış yaparsa, hastasını öldürür; iktisatçı yetkili hata yaparsa hastasını süründürür!"

— İktisattan hiç umudunuzu kestiğiniz oldu mu?

— İnsan eliyle yaratılan bunalımlar her zaman doğadan gelen felaketlerden çok olacağı için, amiyane iktisat Türkiye'de her daim etkisini koruyacak. Fakat iktisat biliminin bunda suçu yok; bence iktisat sosyal bilimlerin tacı. George Stigler'e Nobel töreninde, "Diğer sosyal ilimlerde neden Nobel Ödülü yok?" diye sormuşlar, "Edebiyat ödülü var ya!" demiş. İyi saptanmış sorular, sağlam bir kuramsal çerçeve, güvenilir veriler toplumun iktisadi yaşamındaki pek çok soruna çözüm getirebilir. İktisat bilimini sadece ilk ağızdaki sonuçları ile değerlendirmek haksızlık olur. Bütün kötü kullanımlara rağmen, iyi iktisat bilgi ve uygulamalarının dünyayı ve ülkemizi çok daha gönençli düzeylere çıkaracağına inancımı koruyorum. Hele iktisat bilmeseydim haddini bilmezlerce her gün bitmeden tükenmeden söylenen ve yazılan saçmalıklara inanabileceğimi düşündükçe, ne kadar şanslı olduğuma şükrediyorum.

— İnternetteki Tek Satır sitesinde bir yazınıza rastladım, "Türkiye'de bugün karıştırılan en mühim mesele laiklik ve sekülarizm," diyorsunuz.

— Ak Parti, Cumhuriyetin dayandığı laiklik kavramını, devletin vatandaşlarının türlü inançları karşısında tarafsız olması, yani sekülarizm anlamında alıyor ve laikliği daha çok din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde benimsiyor. Oysa çağdaş laiklik anlayışı, bir yandan bireylerin din ve vicdan özgürlüğünü güvenceye alırken diğer yandan da devlet düzeninin ve eğitim sisteminin dini kurallara dayanmamasını gerektirir. ABD'de devletin tek kuruşu dini okullar için harcanmaz. Hâlbuki bizde buz gibi harcanıyor. Ben Şiiyim, fakat devletim okulda doğrudan doğruya Sünni doktrinini öğretiyor. Hani mesafeli olacaktı? Bu sekülarizm bile değil. Onun için o konuda benim katı fikirlerim var. En hassas olduğum konu da kadın hakları... Eğitimde eşitlik yok, kadının hakkı şahadette yarım, verasette yarım!

— Peki, çare ne? Yeni kadrolara mı ihtiyaç var?

— Çoğu kez bir yandan daha iyi, daha bilge insanların iktidara ve devlet yönetimine gelmesi, aksayan iktisat siyasalarının düzeltilmesi beklenir, bir yandan da serbest piyasaların, kapitalizmin ve demokrasinin bu sorunların üstesinden geleceği ümidi beslenir. Artık bu konuda gençliğimde olduğu kadar iyimser değilim. Türkiye, deprem ya da savaş gibi çok büyük bir felaket olmazsa tüm artı ve eksilerine rağmen zengin bir ülke olacak, buna hiç şüphe yok. Hangi hükümet gelirse gelsin, ister Ak Parti, ister CHP, Türkiye zenginleşecek. Daha mutlu ve uygar bir ülke olacak mı, asıl mesele bu!

EK: 1

BİLİRKİŞİ RAPORU

Cumhuriyet gazetesinde çıkan "Türkiye'nin Tek Kurtuluş Yolu: Sosyalizm" başlıklı ve Hikmet Alkılıç imzalı makaleden ötürü yazarın ve *Cumhuriyet* gazetesi Yazı İşleri Müdürü Kayhan Sağlamer'in "komünist propagandası yapma" suçundan yargılandıkları İstanbul 3. Ağır Ceza Mahkemesi'ne Oktay Yenal'ın sunduğu Bilirkişi Raporu (1962)

3. Ağır Ceza Mahkemesi'nce bana verilen görevi, aşağıdaki anlayış sınırları içinde kabul etmiş bulunuyorum:

a. Bilirkişi olarak ancak dar anlamda iktisat bilimini ilgilendiren hususlarda uzmanlığa dayanan bilgi ya da yorum verebilirim (aşağıdaki 2. paragraf). Uzmanlığım dışında kalan konulardaki (aşağıdaki 3 ve 4. paragraflar) düşüncelerime, sosyal bilimlerle uğraşan bir kimsenin genel bilgileri ya da kişisel görüşleri olarak bakılması ve fakat bu bölümlerin bilirkişi mütalaası olarak kabul edilmemesi gerekir.

b. Dava dosyasının incelenmesini ve çeşitli iddialardan bir sonuç çıkarılmasını bilirkişi görev ve yetkileri dışında gördüğümden, düşüncelerim sadece suç konusu makalenin incelenmesine dayanmaktadır.

Yazının İktisadi Mahiyeti

Yazar,

a. Kapitalist iktisat sistemini reddetmektedir;

b. Devletçiliğin (ya da karma ekonomi sisteminin) de aleyhindedir:

"Sosyalizm devletçiliği ile liberal memleketlerde adına devletçilik dedikleri istismarcı devlet işletmeciliğinin hiçbir ilgisi yoktur. Kapitalist nizam içinde devlet topluma yararlı hiçbir plan yürütemez."

c. Özel mülkiyetin (oldukça aşırı şekilde) kaldırılmasına ve devlet işletmeciliğine taraftardır:

"Bütün mal ve mülkün devletleştirilerek ilim yolu ile ortaklaşa kullanılmasına inanmak."

"Bütün işlerin ve işletmelerin, tekmil gelirlerin devlet tarafından idare ve pay edilmesini istemek."

d. Bu isteklere, Karl Marx'ın "artık-değer" ve "istismar teorisi" yoluyla varmaktadır:

"Patron, ağa kapitalinin büyüklüğü oranında işçi, memur, sanatçı, aydın ve yazarı yoksulluk içinde çalıştırarak onların yarattığı artık değerlerle karunlar gibi yaşar."

Yukarıda sıralanan hususlar, birçok sosyalist doktrinlerin (sosyal demokrat partilerin bir kısmının programları da dâhil olmak üzere) derece derece ortak iddialarıdır ve bu hüviyetleri ile sözlü ya da yazılı ifade edilmeleri "komünist propagandası" sayılmamalıdır.

Yazının Sosyal-Etik Mahiyeti

Yazı bir bütün olarak ele alındığı zaman bunun bir ütopya yazısı olduğu görülmektedir. Toplumdaki bütün fenalıkların ve haksızlıkların günahı liberalizme yükletildikten sonra, özlem duyulan belde şöyle anlatılmaktadır:

Sosyalizmde:

* "Bütün insanlar ırk, din, dil farkı gözetmeden kardeş ve eşittir."

* "Milletler harpçi değildir, bütün komşularla eşit dostluklar kurar."

* Devlet babadır, millet onun çocukları... Vatan ise bunların –her şeyi ile– ortak evidir"

* "Türkiye halkı sosyalist rejimde daha dost, daha sakin olacak, hırsızlık, rüşvet, eşkıyalık kendiliğinden kalkacak, mal, mülk, miras kavgaları ve cinayetleri, kan davaları yok olacaktır."

Yukarıda çizilen tablo, siyasi düşünce tarihinde "komünist ütopizm" gibi adlar altında tarif edilen görüşlerden mülhemdir. Ancak bu ütopyanın "komünist" olarak sıfatlanması önemli değildir. Yeryüzündeki adaletsizliklerden ve fenalıklardan tiksinen her insanın gönlünde beslediği hayali diyarların çoğu, bu manada komünist sayılabilir. Nitekim bu türlü ütopyalar, çok eski çağlardan beri yazarlara konu olmuştur. Mesela:

EFLATUN - "Cumhuriyet" adlı kitabından:

"Bizim inandığımız gerçekleşecekse, böyle bir hayat tarzının nasıl olacağına bakalım. Bir kez, hiç kimsenin, kesinlikle, ihtiyacından fazla malı olmaması gerekir; insanların, içine girmek isteyenlere karşı kapalı olacak evleri ya da dükkânları da olmamalıdır."

ARİSTOFANES - "Ekklesiazusai"dan:

"Benim ilan edeceğim kanuna göre herkes eşit olacak ve bütün servet ve refahı eşit bir şekilde paylaşacaklar. Bir kimsenin zengin, diğerinin fakir olmasına, birinin dönümlerle toprağı varken bir başkasının mezarı için bile yetecek toprak bulamamasına, bir şahıs seslendiğinde yüz uşak koşarken, bir başkasının hiç hizmetçisi olmamasına artık tahammül edilmeyecek."

THOMAS MOORE - "Utopia" başlıklı kitabından (1515):

"Bildiğim ve gördüğüm bütün devletler, halkı yönetmek bahanesi altında kendi çıkarlarına çalışan, bir yandan şimdiye dek hile ile elde ettikleri şeyleri muhafaza etmek, bir yandan da yoksulları mümkün olduğu kadar düşük ücretlerle çalıştırarak bunları baskı altında tutacak çareleri arayıp bulan varlıklıların bir tertibinden ibarettir."

Kanaatime göre, böyle ütopyalardan bahsetmenin, toplum düzen ve değerlerini tehdit edecek anlamda komünist propagandası sayılmaması gerekir.

Yazının Siyasi Mahiyeti

Komünizm, esas itibariyle bir siyasi doktrindir. Sosyalizm ise iktisadi bir doktrindir. Birçok bakımlardan genel felsefe ve gayeleri arasında büyük benzerlikler olmakla beraber sosyalizm ile komünizmi daima beraber bulunacak iki unsur olarak kabul etmek yanlıştır. Demokratik sosyalizm ve parlamenter sosyalizm olabileceği gibi komünist sosyalizm de olabilir ve bu farklar gerçekte de misalleri ile vardır. Bu ikisini, parlamenter sosyalizm ile komünist sosyalizmi biribirinden ayıran önemli farklar, kanaatimce şunlardır:

a. İktidara geliş metodu bakımından;
b. Siyasi rejim bakımından.

Komünizmde iktidar, sosyal ihtilal ile elde edilir. Ve iktidara gelindikten sonra tek parti rejimi altında idare kurulur. Bu tek parti, proletarya diktatoryası adı altında elit bir zümreye veya şefe dayanan bir komünist partisidir.

Dava konusu yazıda bu ikinci hususdan bahis yoktur. Birinci husus, yani sosyal ihtilal fikri de kanaatimce mevcut değildir. En şüphe uyandırmağa müsait cümle şudur:

"İnsanlar mülklerinden, fazla gelirlerinden gönül rızası ile vazgeçmezler; sosyalizm sömürücü azınlığa karşı kanun ve devlet zoru ile kurulacaktır. Evet, zorla..."

Kanaatime göre bu cümlenin de "kanun" kelimesi içermesi ve onu izleyen *"Çoğunluk yoksullarda bulunduğundan sosyalizmin kanun zoru ile tatbikatı, demokrasi kurallarına da uygun düşecektir,"* cümlesi de dikkate alınarak *yazının komünist propagandası olarak yorumlanmaması doğru olur.*

EK: 2

"ÇİRKİN VE GÜZEL AMERİKALILAR..."

İstanbuldaki Amerikan Kolejinin başına geçen yıl genç ve ilerici bir Amerikalı getirildi: Dr. Simpson... Daha önce de ülkemizde kısa bir süre bulunan bu eğitimci görevine şu inançla başlamıştı:

"Türk milleti –hükûmet ve halkı ile– değişmektedir. Toplum hayatına yeni kuvvetler katılmakta, çözüm arayan yeni sosyal meseleler doğmakta, yeni hedefler belirmekte ve Robert Kolej'in, bir parçası olması gereken Türk eğitim sistemine yeni görevler yüklenmektedir. Robert Kolej, bu gelişmeye ayak uydurmak zorundadır."

Kolej, asırlık alışkanlıklar ve geleneklerle yönetilmekte, eğitim alanındaki gelişmelerle, Türkiye'nin değişen şartları ile ilgilenmemekte idi. Bu ihmalin yanı sıra çirkin bir imtiyazlaşmaya sahne oluyordu: Öğretmenler pasaportlarına, öğrenciler de sosyal durumlarına göre muamele görüyorlardı. Amerika'nın uydurma üniversitelerinden diploma alan herhangi bir Amerikalı, Kolej'e bol maaşla öğretmen tâyin edilebiliyor, buna karşılık ondan çok daha iyi, çok daha tecrübeli eğitmenler sırf Amerikalı olmadıklarından daha az ücretle çalıştırılıyor, hor görülüyordu. Çocuklarını Kolej'de okutmak ya ecnebilerin, ya da zengin Türk ailelerin inhisarında idi. Kız Koleji iyi bir eğitimden çok, iyi bir izdivaç düşünenlerin buluştukları yerdi. Bu haliyle Kolej, görevini Türkiye'nin şartlarına uygun şekilde yürüten bir eğitim kurumu değil, hisarlar arasına kapanmış lüks bir ada durumunda idi.

İşte Mr. Simpson bu manzarayı değiştirmek amacıyla işe başladı. Hazırladığı reform programında üzerinde özellikle durduğu noktalar şunlardı:

1- Öğretmenler arasında uyruk esasına dayanan ayırım ve eşitsizlik ortadan kaldırılacak. Bazı görevlerin Amerikalılara ayrılması konusundaki alışkanlığa, uyruğa göre maaş verilmesine, böylelikle bir takım öğretim üyelerinin, taşıdıkları pasaporta dayanarak yanlış bir üstünlük tavrı takınmalarına son verilecek.

Mr. Simpson'un bu konudaki tasarısı Kolej öğretim üyeleri kadrosunu tedrici bir şekilde Türkleştirmektir. İnancına göre Türkiye'de özellikle son yıllarda üstün kaliteli eğitimciler yetişmiştir. Hâlen Amerika'nın bazı üniversitelerinde profesörlük yapan genç Türk aydınlarının bulunması bu gelişmeyi apaçık ortaya koymaktadır. Kolej, öğretmenlerini seçerken, pasaport esasına göre değil, eğitim alanındaki kalite ve tecrübeye göre tercih yapmalıdır. Türkiye'de böyle elemanlar bulundukça onlardan yararlanmalıdır (Nitekim bu hususta ilk adım atılmış, yüksek okulun iktisat bölümü dekanlığına genç Türk iktisatçılarından Oktay Yenal getirilmiştir. Yenal bu yıl Dünya Bankası'ndaki görevi sona erince Kolejde dekan olarak çalışmaya başlayacaktır.)

2- Kolej Türk toplumunun her türlü sosyal ve ekonomik çevresinden gelen erkek ve kız öğrencilere açık bir eğitim kurumu haline getirilecek. Bunun için burs sayısı yükseltilecek yurdun uzak köşelerinde iktisadi durumlarından dolayı öğrenimlerini geliştirmek imkânından yoksun fakir fakat istidatlı gençlerin Kolejde okuyabilmeleri sağlanacak.

Dr. Simpson'un reform programı bu sütunda tamamı nakledilemeyecek kadar geniştir. Fakat yukarıda belirttiğimiz iki madde işin ruhunu aksettirmeye herhalde yetecektir.

Aklı başında her Amerikalının bu teşebbüsü desteklemesi ve Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu şartlarda Robert Kolej'in başına Mr. Simpson gibi ilerici bir vatandaşlarının geçmesini talihli bir tesadüf sayması beklenir. Oysa böyle olmamıştır. İmtiyazlı muamele görme alışkanlığının, üstünlük komplekslerinin ve dar menfaatlerinin esiri olan birtakım Amerikalı öğretmen-

ler ve aileler Mr. Simpson'a karşı ayaklanmışlardır. Sinsi bir mücadele ile ve Amerika'ya kadar ulaştırdıkları jurnallerle bu ilerici vatandaşlarının ayağını kaydırıp imtiyazlı düzenlerinin devamını sağlamaya uğraşmaktadırlar.

Basit görünen bu olay, "Güzel Amerikalı" ile "Çirkin Amerikalılar"ın tipik bir hikâyesidir. Bu hikâyede kazanan taraf çirkinler oldukça Amerika yitirdiği prestijini hazinesindeki bütün dolarları sarfetse de tamir edemeyecektir.

Abdi İpekçi

Milliyet, 27 Şubat 1966

YAŞAM ÖYKÜSÜ

3 ŞUBAT 1931
Gümrü muhacirlerinden tüccar Muhtar Azizzade ve Masume Azizzade'nin üçüncü çocuğu olarak Tiflis'te dünyaya geldi.

1936
Aile Yenal soyadını aldı.

1937
Oktay Yenal eğitimine Kars'ta, İsmet Paşa İlkokulu'nda başladı.

1938
Ailesiyle birlikte Kars'tan İstanbul'a göçtü, Çarşıkapı'ya yerleşti. Eğitimine Beyazıt 47. İlkokul'da ikinci sınıftan devam etti. Üçüncü sınıftan beşinci sınıfa kadar Sultanahmet 2. İlkokul'da okudu.

1942
Ortaöğrenimine Nişantaşı'ndaki English High School'da yatılı olarak başladı.

1943
Babası Muhtar Yenal'ı kaybetti.

1944
Robert Kolej'e geçti.

1951
Robert Kolej'den mezun oldu.

1952
Londra İktisat Okulu'nu kazandı ve üç yılda mezun oldu.

1955
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Teorisi ve Doktrinler Tarihi Kürsüsü'nde asistan olarak göreve başladı.

1958
Umumi Muvazene Tahlilleri teziyle iktisat doktoru oldu.

1958-1959
Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin kuruluşunda konuk öğretim üyesi olarak görev yaptı.

1959-1960
Rockefeller Vakfı'nın bursuyla bir yıl Chicago Üniversitesi'nde okudu, Milton Friedman'ın öğrencisi oldu.

1960
"Türkiye'de Para Arz ve Talebi" teziyle doçentliğe hak kazandı.

1960-1961
Devlet Planlama Teşkilatı'nda kıdemli uzman olarak görev yaptı.

1961-1963
Askerliğini İstanbul'da, Halıcıoğlu Levazım Okulu ve Yıldız Harp Akademileri Komutanlığı'nda asteğmen rütbesiyle yaptı. Askerliğinin ilk aylarında İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Aysel Batı ile evlendi.

1963-1964
Princeton Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bir yıl çalıştı.

1964
Kızı Ayşe Yenal doğdu.

1964
Dünya Bankası'na girdi. İki yıl süreyle iktisat bölümünde çalıştı. Güney Kore, İspanya ve Peru misyonlarında kıdemli iktisatçı olarak görev aldı.

1966
Robert Kolej'in ilk Türk dekanı oldu. Robert Kolej Yüksekokulu İktisat ve İş İdaresi Fakültesi'nde beş yıl görev yaptı.

1971
İngiltere'nin Sussex Üniversitesi'ne konuk profesör olarak gitti. Robert Kolej'in devletleştirilmesiyle kurulan Boğaziçi Üniversitesi'nde ders verdi. Oğlu Ali Yenal İstanbul'da doğdu.

1972
Dünya Bankası'na döndü. Dört yıl özel ve kamusal finans bölümü başkanı olarak görev yaptı.

1973
Annesi Masume Yenal vefat etti.

1975
Dünya Bankası'nın Yeni Delhi Bürosu başiktisatçılığına atandı.

80-81
Dünya Bankası'nda "Enerji" konulu Dünya Kalkınma Raporu'nun yazımına katıldı.

1981-1982
Doğu Afrika Bölgesi Özel Çalışmalar Grubu Başkanlığına getirildi.
Tanzanya, Kenya, Zimbabwe ve Zambia ülke raporlarını hazırladı.

1982-1990
Asya Bölümü başiktisatçılığı görevini üstlendi.

1990
Dünya Bankası Yeni Delhi Bürosu direktörü unvanıyla Hindistan'a döndü.

1994
Dünya Bankası'ndan emekli oldu, Türkiye'ye dönerek Büyükada'ya yerleşti.

1995-1996
Türkiye İş Bankası Yönetim Kurulu üyeliği yaptı.

1996-2001
Koç Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde öğretim üyeliği yaptı, bir yıl mütevelli heyetinde yer aldı.

2001
Koç Üniversitesi Danışma Kurulu üyeliğine getirildi.

Kitapları

"*Development of the Financial System" Four Studies on the Economic Development of Turkey* (London: Frank Cass & Co. 1967)
İktisat Siyasası Üzerine İncelemeler (1999)
Ulusların Zenginliği ve Uygarlığı-Eğitim Boyutu (1999 ve 2010)
Cumhuriyetin İktisat Tarihi (2003 ve 2010)
Görünen Köyün Kılavuzu (2002)
İktisat Penceremden / Anılar - Düşünceler (2005)
Hayal Penceremden / Şiirler, Skeçler, Resimler (2009)

NEHİR
SÖYLEŞİ
— 43 —

Milton Friedman'ın "Akıntı ile giden balık, ölü balıktır" düsturunun her daim takipçisi bir liberal, DPT'nin kuruluşundaki çekirdek kadroda yer almasına karşın planlamaya inanmayan bir plancı, Oktay Yenal. Dünya Bankası'da geçen 25 yılını 3. Dünya'nın kalkınmasına adayan Yenal'ın kartviziti hayli kabarık: Dünya Bankası Hindistan Temsilcisi, Doğu Afrika Bölgesi Özel Çalışmalar Grubu Başkanı, Asya Bölümü Başiktisatçısı... 5 Nisan Kararları diye bilinen önlemler paketinin ana hatlarını çizen Yenal, devletçi, karma ekonomici, merkantilist tutumlara karşı hep pozitif iktisat ile serbest ticaret, kambiyo ve kredi siyasalarını savundu. Oktay Yenal, şimdi Büyükada'daki evinde resimle ve şiirle uğraşıyor, işsizlik, gelir dağılımı ve vergi adaletine kafa yormaya devam ediyor: "Türkiye, deprem ya da savaş gibi çok büyük bir felaket olmazsa tüm artı ve eksilerine rağmen zengin bir ülke olacak, buna hiç şüphe yok. Hangi hükümet gelirse gelsin, zenginleşecek. Daha mutlu ve uygar bir ülke olacak mı, asıl mesele bu!"

Torunları Zara ile İskender'in Oktay Yenal portreleri.

9 786053 602477

KDV dahil fiyatı
18 TL

Kapak fotoğrafı: Hüseyin Alsancak